

GRÓF TISZA ISTVÁN ÖSSZES MUNKÁI

AZ ORSZÁGOS TISZA ISTVÁN EMLÉK-BIZOTTSÁG
KEZDEMÉNYEZÉSÉRE ÉS TÁMOGATÁSÁVAL

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

4. SOROZAT

HARMADIK KÖTET

LEVELEK,
TÁVIRATOK, TÁVBESZÉLŐN KÜLDÖTT IZENETEK,
EGYES ELŐTERJESZTÉSEK ÉS NAPLOSZERU FELJEGYZÉSEK

1915 JANUÁRTÓL JÚLIUSIG

BUDAPEST, 1926
FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA

*A M. Tud. Akadémia fenntartja az átvétel és az idegen nyelvre
való fordítás jogát.*

BETŰRENDES MUTATÓ*

(A számok a levelek sorszáma utalnak.)

A címzett nevének megjelölésével közölt leveleken felül (pl. Avarna hercegnek) a névnek későbbi. közlése arra utal, hogy az illetőről valamelyik sorszámu levélben említés történik.

- Aba Jánosnak (a Vármegyei Díjnokok Szövetségének elnöke) 811.
- Abszolutizmus kora Magyarországon (Berzeviczy Albert műve) 1004.
- Alaptalan vádaskodások (rutének ellen) 835.
- Alberti Albertnek 842, 911, 1089, 1092.
- Alispánoknak 810.
- Almássj' Imre grófnak 1179.
- Ambrus Sándornak 1143.
- Amerikai sajtó 837.
- Gróf Andrassy Gyulának 1103.
- Gyula 740, 1088 (308. 1.), 1089.
- római megbízatásának terve 1043 (260-261. 1.).
- Sándornak 819.
- Angol világalom 837.
- Annunzio (Gabriele d'Annunzio) Bukarestben, 1915 májusban 1130/III.
- Gróf Apponyi Albert o. k.-nek 837, 911, 1089, 1092, 1102.
- 740, 1088 (308. 1.).
- Albertének 826.
- Audiencián I. Ferenc József Ő Felségénél (1915. V/20.) 1088.
- Auersperg Károly hercegnek 1112, 1130/III.
- tervei a Romániával való meg-egyezőestről 1112.
- Ausztria és Magyarország viszonya 841,
- Avarna hercegnek (Olaszország nagy-követe Bécsben) 1013. sz. I.
- herceg válasza gróf Tisza Istvánhoz 1013/11.
- búcsúlevele 1099.
- 700 (15. 1.), 718 (31. 1.), 943 (173. 1.), 1013 (226. 1.), 1028 (249. 1.), 1053 (2% 1.), 1091 (312. 1.).
- Államsegélyek 1. Hadrakeltek család-tagjainak segélye.
- Általános Közjótékonyasági Egyesületnek 725.
- Balkányi Kálmán 920.
- Balog Ambrusnak 764, 1019.
- Balogh Jenőnek 727, 824, 1178.
- Balthazar Dezsőnek 978, 1149.
- Baross Gyulának 736.
- Bartal Aurélnének 777, 1009.
- Báró Bánffy Ferencnek 1147.
- Bárczy István polgármesternek 731, 809, 900, 992.
- Beleznay Andornak 719.
- Belgráder Nachrichten 1038, 1039.
- Beöthy Pálnak 759, 959, 1136.
- Gróf Berchtold Lipót külügyminiszternek 685, 696, 700, 702, 708.

* A részletes betűrendes névmutató a 4. sorozat (Levelek) utolsó kötetéhez fog csatoltatni.

- Oróf Berchtold Lipót külügyminiszter 718.
- lemondásáról gróf T. T. feljegyzései 718.
- Berlini tárgyalások (1915 jún. 17.) 1158,
1159, 1180.
- Bertók Istvánnak 878.
- Berzeviczy Albertnek 822, 885, 920,
1005.
- Betegh Miklós kormánybiztosnak 709, 721, 961, 1117.
- levele gróf T. T.-hoz 767. sz. 2. melléklet.
- (ívói Bethlen Balázs főispánnak 883, 1128.
- Balázsnének 1074, 1107, 1170
- 1169.
- Gróf Bethlen Ödön főispánnak 1108.
- Beth mann Hollweg német bir. kancellárral T. I. tárgyalásai (1915 jún. 17.) 1180.
- 697, 818.
- távirata gróf Fürstenberg budapesti főkonzulhoz 1086.
- Béke és békefeltételek (gróf Tisza István béketörekvései).
1914 aug. 31. II. k. 218. sz. 110.1.
1914 november III. k. 759. sz. 61.1.
1915 április 1023. sz. (243. 1.)
1915 április 27. 1043. sz. (260. 1.)
1915 május 1. 1047. sz. melléklete 271. 1.
- Bérkocsis Társulat kérelme 987.
- Bilinszki közös pénzügyminiszter távozása 795, 796.
- Bratianu román miniszterelnök 894, 1044, 1116, 1134, 1150.
Blaskovits Ferencnek 1145.
- Báró Bolfras Artúrnak, a katonai kabinetiroda főnökének 814, 940, 947.— 956.
- Boroevits Szvetozár hadseregparancsnoknak 1164.
- Bossi genuai tanár, volt szoc. képv. 1043-1043/11.
- Böszörményi Sándornak 772.
Budapesti fegyvergyár 751.
- Budapesti kórházak igazgatóságainak 679.
- Budapesti olasz főkonzul területi követeleésekről 696.
- Buday Lászlónak 791.
- Bukaresti háborús izgatások 1130/III.
- Bukovina 716, 717, 757, 767/a, 1180 (384. 1.).
- Bulgária 757, (58. 1.), 767/a, (68, 1.), 927, 1015, 1023, 1069, 1082, 1088, 1090/11, 1093, 1095, 1096, 1116, 1130 (337. 1.).
- Báró Burián külügyminiszternek 694, 697, 699, 700, 706, 717, 737, 740, 748, 767, 771, 783, 794, 804, 817, 818, 820, 846, 852, 855, 861, 893, 895, 896, 916, 926, 927, 933, 935, 943, 945, 950, 958, 968, 969, 970, 982, 989, 1013, 1014/IV., 1015, 1023, 1028, 1038, 1043, 1047, 1050, 1053, 1054, 1068, 1069, 1076/c, 1079, 1082, 1083, 1087, 1096, 1097, 1098, 1115, 1116, 1118, 1121, 1129, 1130, 1134, 1152, 1160, 1167, 1172, 1176.
- Buttykay Ferenc főispánnak 860, 890.
- Bülów herceg római német nagykövet törekvése arra, hogy a monarchia területének egy részét önként adaj át Olaszországnak 697, 699, 700, 718, 1023, 1031, 1053, 1079, 1083, 1086.
- Carp román államférfi 767/a, 804, 898, 1116.
- Ohlnoky Jenő egyetemi tanárnak 949.
- Ciurcu dr. híresztelése, hogy T. I. ellenzi Románia közbelépését a központi hatalmak javára 974, 976.
- Báró Conrad von Hötendorff vezérkari főnöknek 726, 758, 1023. sz. melléklete, 1047/a, 1082.
- levelei és távirata gróf T. I.-hoz 757, 1024, 1085.
- nézetei a külpolitikáról s a külügyi politika és a vezérkar együttműködéséről 757.

- Báró Conrad von Hötzendorff vezérkari főnök 818, 1152.
- Constantinescu román földművelésügyi miniszter 955.
- Csaba Adorján főispánnak 991, 1144, 1171.
- Csapatösszevonások Erdélyben 817, 1117, 1122.
- Crans István főispánnak 866.
- Gróf Csáky Albinnének 734.
- Csángó telepések ügye 1138.
- Gróf Csekonic Endrének 821.
- Csernoch Jánosnak 738, 872, 880, 909, 942, 1106, 1130/11. 1174.
- Csemy Károly o. k.-nek 1141.
- Gróf Czernin Ottokár bukaresti követnek 975, 990, 1006, 1014/11., 1044, 1057, 1090/1., 1095, 1100, 1100/a, 1101, 1122, 1135, 1150, 1180.
- levele gróf T. I.-hoz 1014/1., 1014/IV 1045, 1094, 1151.
- lemondási szándéka 1014.
- Dardanellák 895, 959, 1017 (240. 1.), 1056 (316. 1.), 1180.
- Debreceni egyetemi építkezések folytatása 996.
- Daruváry Géának 785, 830, 850, 1018, 1034, 1040, 1064, 1154.
- Gróf Degenfeld-Schomburg Józsefnek 907.
- Dellimanics Lajos főispánnak 769.
- Dijnokok kérelmének teljesítése 811.
- Zollinger Gyula egyetemi tanárnak 740.
- Üukla 950, 1006.
- Gróf Edelsheim Gyulai Lipót főrendiházi tagnak 1027.
- 1049.
- Ellenzék vezérei a népfelkelési törvényről 1034.
- Elesett katonák emléklapja 1042.
- Erzberger K. német birodalmi képviselőnek 1130/IV.
- levele gróf T. I.-nak 1130/III. (340. 1.) és V. (342. 1.).
- feljegyzései Rómában 1915 május 2.-május 15. között folytatott tárgyalásairól és Rómából a vatikáni és quirinali német nagykövetek által továbbított táviratai 1130/VII. (345-350. 1.).
- Erzberger K. német birodalmi képviselőnek nyilatkozatairól és eljárásáról gróf T. I. közlései. 1130/1., II., VI.
- Erdély és védelme 717. sz. (30. 1.), 721., 757. sz. (58. 1.), 1117 (330-331. 1.), 1122, 1129.
- Erdélyből területi engedmény indisputabilis 1100, 1101, 1121, 1180.
- Élelmezési nehézségek 977, 980.
- Farkas Editnek 964.
- Fasciotti Olaszország követe Bukarestben 817, 826, 1028, 1044.
- Felhívás a magyar társadalomhoz a hadrakeltek munkára menő családtagjai érdekében 967.
- Feljegyzések (gróf Tisza István feljegyzései).
- I. gróf Berchtold Lipót lemondásáról 718.
- II. Buriánnal (1915 márc. 3.) tárgyalásról 894.
- III. Az I. Ferenc József Ő Felségénél (1915 máj. 15-én) tett előterjesztésekről 1088.
- IV. A Berlinben 1915 jún. 17-én folytatott tárgyalásokról 1158.
- V. Az I. Ferenc József Ő Felségénél tett jelentésről 1159.
- I. Ferenc József Ő Felsege lf. kézirata a nemzethez 775, 785/a.
- távirata Vilmos császárhoz 1056.
- nek előterjesztés 785/a.
- Gróf Forgách János külügyi osztályfőnöknek 744, 780, 939, 1055.
- Főhadiszálláson (1915 máj. 7.), 1057, (1915 jún. 12.), 1152. sz.
- Főispánoknak 805, 843, 864, 865, 877. 912, 963, 983, 1020.
- M. Franklin olasz főkonzulnak 972.
- Fremdenblatt 820, 851, 852.

- Frigyes főherceg Ő Fenségének 716.
Funder, a Reichpost szerkesztője
1162 (374. 1.), 1180 (385. 1.).
- Ganz Hugónak 994.
- Báró Ghillányi Imre földművelésügyi
miniszternek 768. 774, 792, 807,
879, 918, 923, 944, 965, 998, 1010,
1021, 1026, 1048, 1175, 1110.
Báró Giskra hágai m. követ jelentése
823.
Gorlicei áttörés 1053.
Gróf Goluchowski kiküldetése Rómába
1051.
Grósz Emilnek 874.
— Emil két helyőrségi kórházban a
rokkant katonák összeírását végzi
683.
Báró Groedel Hermannak 1114.
Gulácsy Istvánnak 1032.
Gündisch Guidónak 715.
Gyalókey Sándor főispánnak 692.
Gyorssegély Augusztia Alapnak 882.
Győzelmek Galiciában 1053, 1088, 1180.
- Hadiárvák és hadiözvegyek gondozása
688, 946, 1037.
Hadifoglyokra vonatkozó tudakozódás
688.
Hadikölcsönt kibocsátása 1020.
Hadirokkantak I. Rokkantak.
Hadiszállítások körüli közbenjárások
1062, 1063.
Hadiszállítások körüli visszaélésekről
szóló javaslat (1915. évi XTX. t.-c.)
1073.
Hadrakelték családtagjainak segélye-
zése 692, 805, 868, 877, 904, 912,
915, 966, 979, 981, 984, 985, 999,
1022, 1029, 1123, 1126.
Hadsegélyezési törvény hiánya 687.
Hadseregünk hősi küzdelmei 758.
Hadseregfőparancsnokság a sajtó
munkásságáról 869.
Harctéri helyzet II. 395, 396; III.
726, 757 (58. I.), 759, 774, 959,
1006, 1017 (240. 1.) 1090, 1180.
- Báró Harkányi János kereskedelemügyi
miniszternek 769/a, 799, 876, 911».
953, 955, 1007, 1109, 1139, 1161.
Báró Hatvány Károlynak 891.
Báró Haupt-Stummer Lipótnak 802.
Hazaárulók vagyoni felelőssége 971,
1018.
Báró Hazai Samu honvédelmi min.-nek
722, 730, 739, 746, 750, 754, 808.
829, 854, 855, 869, 884, 901, 954.
1036, 1046, 1066, 1071, 1081, 1163.
1168, 1120, 1127.
Hegedüs Kálmán o. k.-nek 888.
Herczeg Ferenc o. k.-nek 747, 924,
1119.
Báró Heynold 1137.
- osztrák belügyminiszternek 1004.
Hikádi;T.-nek 987.
Hohenlohe herceg berlini osztrák-
magyar nagykövet 708, 927, 982,
1057, 1076/a, 1078, 1083, 1130/VII.
Horthy Istvánnak 728.
- Miklósnak 934.
- Szabolcs hadbavonult főispán hősi
halála 695, 719, 728, 786.
Horvát csapatok hősiessége 743.
Horvát népfelkelők viselkedése 723.
Horvátország és Magyarország vi-
szonya 839.
Hosszú László (Vazul) g. k. román
püspöknek 720, 905, 1072, 1113.
1132, 1153, 1162.
- levele gróf T. I.-nak 767. sz. 3.
melléklete.
Hötendorfh" Conrad báró, I. báró
Conrad.
Hunkár Dénes főispánnak 797.
- Ivánka István főispánnak 977, 971».
1000.
Izabella főhercegasszony Ő Fenségének
960.
- V. Jagow 1051.
Jankovich Béla kultuszminiszternek
766, 825, 906, 957, 993, 1165.
Jegyzők hadba vonulása 921, 988, 1001.

- Jegyzők illetményrendezése 986.
 – a rekvirálásoknál 923.
- Jellasic ezred újoncainak viselkedése 723.
- Jenő főherceg a déli hadsereg parancsnoka II. köt. 651. III. köt. 707, 717.
- Joanovich Sándor főispánnak 966.
- Josipovich Gézának 848.
- Kabinetirodának 1155.
- Kachelmann Károlynének 773.
- Kailer altengernagynak 782.
- Kalló Istvánnének 689, 724.
- Kammerer Ernőnének 693.
- Katonai letartóztatások 709.
- Katonaisztek politizálása 709.
- Gróf Károlyi Istvánnének 948.
- Kelemén Samu o. k.-nek 834.
- Gróf Khuen-Héderváry Károlynak 680.
- Kirchner Hermannak 790.
- Kiss Sándornak 925.
- Gróf Klebelsberg Kunónak 929, 1033, 1065, 1169, 1177.
- Koharits F.-nének 932.
- Koncentrációs kabinet terve 1089, 1092, 1102, 1103, 1104.
- Kovács Sebestyén Endre főispánnak 904, 999.
- Kozma Andornak 1146.
- Kórházak igazgatóságaihoz rokkantak összeírása tárgyában 679.
- Kölcsön kérdése 881.
- Kölcsön Német Birodalomtól 894, 916, 917, 935, 936, 989, 1015.
- Körber Ernő közös pénzügyminiszter 795, 796.
- Korner Oszkárnak 1125.
- Közbenj árasok hadseregszállításoknál 1062, 1063.
- Krapac püspöknek 839.
- Krauss altábornagy, a déli hadsereg vezérkari főnöke 707, 717.
- Báró Kroatin Sándor hadügyminiszternek 705, 713, 741, 751, 756, 765, 778, 784, 798, 816, 827, 832, 847, 859, 862, 887, 1062, 1070, 1148.
- Külföldi diplomáciai képviselők levelezése 972.
- Külgügyi képvisletünk hiányos informálása 970.
- Lakatos Antalnak 735, 922.
- Latinovits Rózának 690.
- Lánczy Leónak 845, 1073.
- Lers Vilmosnak 1063.
- Limán német parancsnok 982.
- Lipscher Lipót párizsi hírlapíró eljárása 685.
- Lovak (rekvirált lovak) vételára 712
- Lőszerszállítás a Dardanellák védelmére 1180
- Lucaciu László lacfalusi román lelkész 905, 906.
- Lyka Dömének 898.
- Báró Macchio, quirinali osztrák-magyar nagykövet 699, 700, 804, 861, 1013, 1023, 1028, 1030/VII, 1052-1055, 1068, 1076/a-c, 1078, 1083, 1086.
- táviratai és telefonüzenetei a külügyminiszterhez 1076/a-c.
- Magyar Gazdaszövetségnek 733.
- Himnusz játéksza osztrák városokban 1061.
- ipar részesítése hadi megrendelésből 799.
- Magyarország területének önkéntes átengedése indiscutabilis 1100, 1101, 1121, 1180.
- és a németiség érdekközössége 976, 1141.
- és Románia érdekközössége a szláv veszéllyel szemben 1153.
- Magyarországi románok követelése 1130/III, IV.; 1158, 1180.
- románoknak belpolitikai engedmények II. kötet 291, 292, 501-501/m, III. kötet 1130 (338. 1.) 1153; 1158, 1180.
- szerb nemzetiségűek 1133.
- Magyar Vörös-Kereszt 694.
- Gróf Mailáth Józsefnek 682, 835, 897.

- Gróf Mailáth József emlékirata 876.
 Majomé Papp Mariskának 770.
 Mailett volt amerikai alkonzul 968.
 Maniu Gyula volt román képviselő
 1153, 1180.
 Mara László főispánnak 1022, 1138,
 Marghiloman román államférfi 767. sz.
 levél, 3. melléklet (69. 1.), 804
 (91. 1.).
 Meczner Gyula főispánnak 1035.
 Megfigyelő állomásokhoz beosztott
 lelkészek 978.
 Metianu János metropolita 1180
 (385. 1.).
 Mérey Kajetán szabadságolt nagykövet
 718.
 Mielőbbi béketervek 1159 (372. 1.).
 Mihali Tivadar románajku o. k. 1072.
 Gróf Mikes Zsigmond főispánnak 914,
 1011.
 Miskolczy Barnának 706.
 - Ferenc főispánnak 787, 921, 988,
 1001, 1059.
 Mohamedán katonák kórházi élélme-
 zése 1070, 1071.
 Muzeális emléktárgyak katonai le-
 foglalása 686.
 Múzsza Gyula o. k.-nek 838.
- Nagy Ferencnek 684.
 Narodna Odbrana 856 (121. 1.).
 Naumann Viktornak 714.
 - Viktor 889.
 Nemzetiségek (magyarországi) hazafias
 magatartása 1141.
 Nem magyarajkú magyar honosok
 részére nemzetiségi nyelven ki-
 adott főispáni felhívás 1000.
 Neugeboren Emil o.-k.-nek 886.
 Német főhadiszállásra tett utazások II. I.
 558, 559.
 Németek érdemeinek méltatása 994. II.
 Német külügyi hivatal összeköttetései
 és megállapodásai magyarországi
 románokkal 1180.
 Németországban magyar közéleti ki-
 tűnőségek előadásai 920.
- Népfelkelési törvény módosítása 1034.
 1040.
 Nóvák István eperjesi g. kath. püspök-
 nek 962.
 - püspök rutén néplapot ad ki
 1156.
- Olasz (budapesti) főkonzul 1915 január
 5-én jelzi, hogy a szövetséges
 Olaszország «előnyöket» kíván 696.
 — kormányválság és lefolyása (1915
 máj. 10-16.) 1076, 1078.
 — követelések részletezése 1013/a
 (229. 1.).
 - »területi követelések és ezekre vonat-
 kozó tárgyalások 697, 698, 999, 708,
 726, 895, 909, 934, 942, 943, 959,
 982, 1013, 1028, 1044.
 Onciul N. osztrák képviselőnek 875.
 Ortinsky rutén püspök működése
 Amerikában 761.
 Papp Antal munkácsi g. kath. püspök-
 nek 833, 871, 913.
 Pályaudvari misszió 690, 691, 731,
 753.
 Pallavicini János örgróf, b. t. t.,
 konstantinápolyi osztrák–magyar
 nagykövet 718, 943, 982.
 Petrovicu Kornélnak 755.
 Petrozsényi bányák üzemben tartása
 1139.
 Pénzüntézet központ 973.
 Piffel bécsi bibornok érsek 909.
 Polgári egyének katonai kitüntetése
 814.
 Poór Jakabnak 937.
 Popescu Józsefnek 1166.
 Popovici Aurél 1180 (385-386. 1.).
 Pro memoria.
 A Romániában 1915 januárban
 beállt fejleményekről 767/a.
 II. Az Olaszország támadása esetén
 teendőkről 1047. sz. melléklete.
 Przemysl eleste 950, 959, 970.
 Pulyu Jánosnak 745.
 Purjesz Lajosnak 931.
- Radoslawow bolgár miniszterelnök 970,
 1134.

- Radu Demeter nagyváradi g. kath. püspöknek 813.
- Gróf Ráday Gedeon főispánnak 868, 1075, 1123.
Reichenuernek (Graz) 1025.
«Reichspost» szerkesztője, 1. Funder.
- Rekvirált fogatok és lovak vételárának megtérítése 712, 715, 772, 843, 844, 865, 878, 888, 930.
- Rohonyi Gyula számvevőszéki elnöknek Serajevo 853.
- Rokkantak összeírása, gondozása, segélyének meghosszabbítása 679, 683, 688, 877, 892, 1037, 1137, 1173.
- Római utcai tüntetések és zavargások 1130/III.
- Románia magatartása 716, 757, 758, 767/a, 771, 895, 1094, 1095, 1106, 1130.
Románia és Olaszország közeledése 804.
- Román lapok közleményei 727, 779, 914, 1011, 1012.
- Báró Roszner Ervin Ő Felsege személye körüli miniszter 1062 (286. 1.), 1121.
Rudnay Béla o. k.-nek 686, 703.
- Russzofil törekvések az amerikai rutének között 761.
- Rutének ellen hazaárulási vád 682, 835, 836.
– önkéntes hazafias nyilatkozata 860, 880.
- Rutén lelkészek Amerikában 761.
- Báró Salandra olasz miniszterelnök 894, 982, 1130/VII., 1076, 1091.
- Sarkadkeresztur község előjáróságának 763.
- Sándor János belügyminiszternek 691, 753, 801, 803, 908, 951, 986, 996, 1058.
- Sándor Pál o. k.-nek 732, 762.
- Sárosmegyei Gazdasági Egyesületnek 1111.
- Schenker cég ügye 1006, 1014 I-IV.
- Schmidt Albinnak 752.
- Gróf Schönborn Buchheim Károly o. k.-nek 836.
- Schwarz Félixnek 1042.
- Sebesült katonák gondozása 713.
- Sebesültek ételmezése, veszteglő katonai vonatokon 995, 996.
- Seidl Ferdinándnak, az osztrák Reichsrat tagjának 841.
- Sieghart Rudolf b. t. t.-nak, II. 670., III. 701, 781.
- Simontsits Elemér o. k.-nek 812, 840, 867, 1041.
- Báró Skerlecz Iván horvát bánnak 723, 743, 800, 856, 952, 971.
- Báró Sonnino olasz külügyminiszter 696, 700, 804, 894, 1013, 1023, 1043, 1043/II., 1043/III., 1055, 1076, 1076/a, 1091, 1130/VII.
- Sörös Gyulának 930.
- Stein Lajos (a bolgár kölcsönről) 762, (az olasz kérdéstről) 911.
- Steyr-i fegyvergyárra vonatkozó levelek II. 640, 670, 671, 672, 675, III. kötet 741, 751, 781, 862, 863, 1067.
- Gróf Stürgkh Károly osztrák miniszterelnöknek 688, 710, 712, 742, 761, 775, 851, 858, 863, 881, 892, 910, 917, 936, 938, 941, 946, 1003, 1008, 1061, 1067, 1077, 1080, 1137, 1173.
Szalavszk-y Gyula 1022.
- Szegény emberrel szemben a hatóságok kötelességei 1138.
- Szekulits Lázár szerb egyházi titkárnak 704.
- Báró Szentkereszthy Béla főispánnak 793, 831, 1126.
Szerbiával szemben béketervek 1130.
- Gróf Széchenyi Miklós nagyváradi r. kath. püspöknek 1060.
- Sziklay Ede főispánnak 788.
- Szily Adolf szemorvosnak 857.
– Tamás főispánnak 984, 1029.
- Szinyey-Merse István főispánnak 1156.
- Szlovén mozgalmak 783.
- Szontagh Jenő főispánnak 980, 995.
- Szövetségi hűség Németországhoz 1130/IV. utolsó bekezdés (342. 1.)

- Báró Tallián Béla kormánybiztosnak 707, 828, 1105.
Tarnay Gyula főispánnak 981.
- Gróf Tarnowszki Ádám szófiai osztrák-magyar követnek 1016, 1090/11.
— követ gróf T. I.-hoz 1093.
— hiányos külügyi informáltatása 970.
Tatai járás fősolgabírájának 1124.
Gróf Teleki Sándornénak 915.
- Telsszky János pénzügyminiszternek 844, 1002, 1037, 1131.
Temesváry Rezső 1043 (261. 1.).
- Tersztyánszky lovassági tábornok hadtestparancsnoknak 695, 786, 1105/a, 1133.
- Területi engedmények 757 (58. 1.) 1121, 1135, 1135/a, 1138, 1. még Trentino, Trieszt.
- Thallóczy Lajos közös pénzügymin. osztályfőnöknek 795.
- válasza 796.
- Ifj. gróf Tisza Istvánnak 1017.
Gróf Tisza Lajosnak 749.
- Tolnay Kornélnak 902.
- Trentino önkéntes átadása 697, 708, 717, 718, 891, 1013/a, (220. 1.).
- Trialista horvát körök bécsi közlései 818.
- Trieszt 708, 1013, 1013/a (230. 1.).
Tschirschky v. Bögendorff bécsi német nagykövet 708, 718, 927, 1023, 1052, 1180.
- Török Félhold érdekében felhívás 694.
- Újévi beszéd (1915) 696.
- Báró Urbán Iván főispánnak 914, 985, 1012, 1049, 1084.
Úton levő katonák ellátása 983.
Uzsoki harcok 950, 895 (177. 1.).
- Vajda (Vojvoda) Sándor román o. k. 1180 (385., 386. 1.).
Vak katonák ügye 873.
- Vakokat Gyámoltó Országos Egyesületnek 873.
Vargha Gyulának 683, 1039.
Várady L. Árpád érseknek 1130/IV.
Veres Ágnesnek 776.
- Veszteglő katonai vonatokon sebesültek élelmezése 963, 964, 983, 995.
Veszteségi névjegyzékek 791.
Vészi Józsefnek 889.
- József 783, 920.
Vidiczky Györgynek 849.
Vilmos császárhoz 708, 737, 943 (173.1.)
- I. Ferenc József Ő" Felsége távirata 1056.
- Visy László főispánnak 903.
- Vlaicu Arzénnek 806.
Vöröskereszt Egyesület Elnökségének 681, 729.
- érdekében felhívás 694.
- Wallbaum Frigyes főispánnak 779.
Weil Ottó külügyi osztályfőnök 1014.
Weisz Manfrédnek 1140.
Weisskirchner bécsi polgármesternek 976.
- bécsi polgármester 974, 975.
Wekerle Sándornak 1031.
Wieland Artúr főispánnak 1030.
- Gróf Wickenburg István fiumei kormányzóinak 760, 899, 928, 997, 1157.
- Ypsilanti hercegné 724.
- Gróf Zichy Aladárnak 1104.
Zimmermann német külügyi államtitkár 697, 794.
Gróf Zselénszki Róbertnek 687.
Zúgírások 692.

1915 január 1.

Valamennyi budapesti kórházhoz.

Mellékelve van szerencsém számlálólapot küldeni azzal a kéréssel, hogy azt a jelenleg a kórházban lévő rokkanttá vált katonákra vonatkozó adatokkal kitölteni és hozzám lehetőleg mielőbb visszaküldeni szíveskedjék.

Mint a Hadsegélyző Bizottság elnöke foglalkozom ugyanis azzal a kérdéssel, hogy a rokkanttá vált katonák számára ne csak alalmaznát, hanem, ahol lehet keresetforrást nyithassunk s ezáltal a jelenlegi háború ezen áldozatainak foglalkoztatásukon kívül azt a felemelő tudatot is megszerezhessek, hogy saját maguk és családjuk ellátásáról legalább részben gondoskodhatnak.

Mielőtt az erre irányuló nagyobb szabású akciót megkezdeném, lehetőleg gyorsan és feltűnés nélkül tájékozódni szeretnék az előtűnk »illó feladat nagysága és lényeges részletei felől, miért is össze óhajtanám gyűjteni a Budapesten kezelés alatt álló mintegy 32,000 betegre vonatkozó adatokat; megállapítani, hogy ezek hány %-a tekinthető rokkantnak, miben áll rokkantságuk és műveltségi állapotuk minő foglalkozási ágakat nyit meg számukra.

E mostani összeírásnak tehát tisztán tájékoztató rendeltetése van. Hogy e tájékozás teljes és megbízható lehessen, van szerencsém a küldött ívek gondos kitöltését és azt kérni, hogy azokra a betegekre vonatkozólag, akiknél a rokkantság kérdése még végleg nem dőlt el, pl. ma még nem lehet biztosan megállapítani, vajjon lesz-e és milyen mérvű amputációra szükség, vagy a megmaradt tag mennyiben fogja hajlékonyságát és használhatóságát vissza-nyerni, azt az állapotot szíveskedjék bejegyezni, amelyet az illető orvos legjobb meggyőződése szerint a legvalószínűbb eshetőségnek gondol.

Természetesen számlálólapok csakis azokról állítandók ki, akik rokkantak, vagy az orvos véleménye szerint előreláthatólag azoknak fognak bizonyulni.

A nemes célra való tekintettel teljes bizalommal fordulok e ké-

réssel a budapesti kórházak intézőségéhez, abban a meggyőződésben lévén, hogy kezdeményezésem – sebesült hőseink gondozói részéről megértésre és támogatásra számíthat.

Igaz tisztelettel *Tisza*.

680.

Gróf Khuen-Héderváry Károly o. k.-nek

1915 január 1.

Kegyelmes Uram!

A budapesti kórházakhoz a rokkanttá vált katonákra vonatkozó adatok ügyében intézett felszólításom egy példányát mellékelve ezen nemes és fontos ügyet a Nagyméltóságod elnöklete alatt álló albizottságnak hathatós jóindulatába melegen ajánlom.

Egyúttal megjegyzem, hogy a kifejtendő tényleges akció természetesen ezen albizottsággal egyetértőleg és elsősorban ezen albizottság keretében nyerhet megoldást, miért is a beérkezendő adatok alapján lesz szerencsém a bizottsággal megbeszélni a további teendőket.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte kifejezését.

Tisza.

681.

A Vörös Kereszt Egyesület Elnökségének.

1915 január 1.

A budapesti összes kórházak igazgatóihoz intézett felhívásom egy példányát mellékelve van szerencsém az abban jelzett ügyet a Vörös Kereszt Egyesület jóindulatába is melegen ajánlani.

Ügy értesültem, hogy a katonai parancsnokság fordult már azzal a kéréssel az Egyesülethez, hogy Budapesten lábadozó-otthont létesítsen rokkantak, számára, amelyben azután megtétehetnének a rokkantak érdekében szükséges orthopedikus és egyéb műveletek.

Amidőn a magam részéről a Vörös Kereszt Egyesületnek ilyen akciójához támogatásom a legnagyobb készséggel felajánlom, egyúttal azt a kérésemet fejezem ki, hogy a rokkantak érdekében

* Akkor a rokkantak ügyeivel is foglalkozó egyik bizottság elnöke volt.

kifejtendő működésünket összhangba hozni és ez ügyben egyetértőleg eljárni igyekezzünk.

Kiváló tisztelettel

Tisza.

682.

Gróf Mailáth Józsefnek.

1915 január 1.

Kedves Barátom!

Köszönöm leveleidet. A Pester Lloyd cikke csak most jutott tudomásomra. Óriási sületlenség az, amelynek hatását igyekszem ellensúlyozni.

A ruthénekre vonatkozólag most is állom, hogy sok tekintetben alacsony erkölcsi színvonalon álló elmaradt faj, amelynek némely helyen, így talán Zemplénben is jó oka van az urakra és a közigazgatásra haragudni, de hazaellenes politikai törekvésekről csak egészen kivételesen van náluk szó.

Azt már régen megszoktam, hogy kimondjam azt, amit igaznak tartok, tekintet nélkül reá, hogy momentán használok-e azzal magamnak. Különösen ki kell akkor mondanom, amikor olyan igazságtalan és politikailag káros jelszóval állunk szemben, mint a ruthén árulás.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

683.

Vargha Gyulának, a Központi Statisztikai Hivatal igazgatójának.

1915 január 1.

Kedves Barátom!

Szíveskedjél, kérlek a rokkantté vált katonák összeírására szolgáló számlálólapokat hozzám felküldeni, miután a miniszterelnök' ségből csináljuk meg az összeírásokat.

Ha jól emlékszem, Grósz Emil magára vállalta a XVI. és XVII. helyőrségi kórházakra vonatkozó összeírást. Ez esetben az illető kórházakhoz intézett és egy példányban mellékelt felhívást megfelelő számú számlálóívvel együtt Grósz Emilhez fogdnam elküldeni.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

684.

Nagy Ferencnek.

1915 január 3.

Kedves Nagy Ferenc Uram!

Ügyének végére járva, meggyőződtem róla, hogy amint eddig megkapta, ezentúl is meg fogja kapni az államsegélyt. Annak kifizetésében az a körülmény okozott némi fennakadást, hogy menyével együtt volt segélyezésre felvéve. Miután pedig most szétköltöztek egymástól, új kimutatást kellett készíteni, s menyét jelenlegi lakóhelyén, Nagy Ferenc uramat pedig ezentúl is Felsőiregen felvenni.

Ezt a változást fel is terjesztették már a pénzügyigazgatósághoz, s amint onnan visszajön a kimutatás, meg fogja járandóságát kapni. Ha időközben feltétlenül szüksége van egy kis előlegre, hogy betevő falathoz juthasson, bizonynal meg fogja azt kapni a községtől, amely levonhatja az így adott előleget, amikor a segélyösszeg megérkezik.

Minden jót kíván

Tisza.

685.

Gróf Berchtold külügyminiszternek.

Den 3. Jänner 1915.

Hochgeborener Graf!

Mit Rückschluss des Privatschreibens von Baron Gagern habe ich die Ehre mitzuteilen, dass der darin erwähnte Leopold Lipscher ein sich in den Basfonds des Pariser Journalismus herumtreibender, ganz nichtswürdiger Mensch ist, welcher noch vor meiner Ernennung zum Ministerpräsidenten sich im hiesigen Pressbureau anbötig machte, angesehene Pariser Zeitungen für unsere Zwecke zu gewinnen.

Da mir sein ganzes Vorgehen gar nicht vertrauenerregend war, so erbat ich mir Erkundigungen von unserer Pariser Botschaft, welche aber ganz negativ ausfielen.

Inzwischen stellte sich heraus, dass er bei Pariser Blättern gar nichts ausrichten könne, und ordnete ich an, einen jeden Verkehr mit ihm abzubrechen. Darauf gestützt, dass er, freilich *ohne irgendwelchen diesbezüglichen Auftrag*, je eine Photographie von meinem

Vorgänger Lukács und von mir in Graphik erscheinen liess, stellte er nun Forderungen, die sich anfangs auf mehrere 1000 Kronen beliefen, bei jedem Refus jedoch von ihm herabgesetzt wurden. Als er endlich zur Summe von 70 Kronen gelangte, war mir die Geschichte schon überdrüssig und liess ich ihn dieses Trinkgeld bezahlen. Er nahm es dankend an, und organisierte sofort eine Hetze in den damals systematisch mit Skandalen arbeitenden oppositionellen Kreisen, so dass die angebliche Lipscher-Affaire eine Zeit lang im Abgeordnetenhaus und in der Presse herumgeschleppt wurde.

Nach diesen Antecedentien kann ich nur dringend raten, kein Wort mit diesem Herrn unter vier Augen zu sprechen.

Genehmigen Hochgeborener Graf den Ausdruck meiner vorzüglichen Hochachtung.

Tisza.

686.

Rudnay Béla o. k.-nek.

1915 január 3.

Kedves Barátom!

Nagyon köszönöm, hogy a muzeális jellegű emléktárgyak kérdésére felhívtad figyelmemet. Bártfát illetőleg feltűnés nélkül intézkedtem, magára az elvi kérdésre vonatkozólag pedig a hadügy-miniszterhez fordultam, felkérve őt, hogy az összes csapatokat megfelelőleg utasítsa.

Teljesen igazad van abban, hogy belföldön sem magán-, sem köztulajdonban lévő tárgyat nem szabad ilyen célra elkobozni. Amennyiben pedig találtatnának muzeális beccsel bíró tárgyak, ezeknek; csakis a nemzeti múzeumban lehet a helyük.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

687.

Gróf Zselénszki Róbertnél.

1915 január 3.

Kedves Barátom!

Feleségemmel együtt hálásan köszönjük és szívből viszonzozzuk jókívánataitokat.

Sok tekintetben *szép és nagy, de nehéz* idöket élünk át. Csak most tudom igazán, hogy mi a felelösség. Bízom a sikerben, de azért *nagy megkönnyebbülés lesz, lia túl leszünk a veszélyen.*
Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

688.

Gróf Stürgkh Károlynak.

Den 3. Jänner 1915.

Hochverehrter Freund!

Zu meinem lebhaften Bedauern habe ich Dein hochgeschätztes Schreiben vom 29. Dezember erst nach meiner Rückkunft erhalten, so dass ich den Gegenstand bei unserer gestrigen Besprechung nicht vorbringen konnte.

Ich stimme mit Dir darin selbstredend überein, dass eine Menge wichtiger Fragen im Zusammenhange mit der Versorgung unserer Kriegsinvaliden, Witwen und Waisen auftauchen, glaube jedoch gerade aus dem Umstände, dass es sich um eine Fülle wichtiger komplizierter Fragen handelt, deren Erledigung gründliche Erwägung benötigt und in die Kompetenz der Legislative gehört, den Schluss ziehen zu sollen, dass man dieselben für die Zeit der dauern* den Regelung der Versorgungsfrage zurückstelle und sich einstweilen damit begnügen sollte, die Mängel der Kriegsunterstützungsgesetze zu beseitigen und die hierdurch entstandenen Lücken in der Kriegsfürsorge nach Möglichkeit auszufüllen.

Ich stimme Dir darin vollständig zu, dass es eine der Hauptaufgaben wäre, dafür zu sorgen, dass die staatliche Unterstützung von Familienmitgliedern Gefallener sechs Monate nach dem Todesfall nicht eingestellt werde, sondern bis zum Ende des Krieges fortläuft.

Damit ist die grösste Aufgabe erledigt und ich glaube, class wir irgend etwas ähnliches auch für die Invaliden machen sollten. Bezüglich deren Familienangehörige enthält das ungarische Gesetz (G.-A. XL vom Jahre 1882) keine konkrete Bestimmung, da aber dieselben aus den Armeeverbände entlassen werden und somit aufhören in die Kategorien derjenigen Personen zu gehören, deren Familienmitglieder gesetzlichen Anspruch auf Unterstützung haben, so müsste eine spezielle Verfügung getroffen werden, damit diese Unterstützung auch bis zum Ende des Krieges fortläuft.

Wenn man den Familienmitgliedern von invalid gewordenen Soldaten die bisherige Unterstützung weitergeben würde, so würde das verbunden mit der auf Basis des Versorgungsgesetzes vom Jahre 1871 gebührenden Versorgung für den Armen vollständig genügen, so dass nur bei auf einer höheren "Bildungsstufe stehenden Familien von Invaliden irgend eine interimistische Fürsorge getroffen werden müsste, was wohl Aufgabe der Kriegsfürsorgekommissionen sein könnte.

Ich glaube also, dass es vollständig genügen würde, im Einvernehmen beider Regierungen die Massregel zu treffen, dass die an Familienmitglieder verstorbener oder invalid gewordener Soldaten gezahlte Staatsunterstützung bis zum Ende des Krieges entrichtet werden solle.

Natürlich bin ich gerne bereit, die Sache zum Gegenstande einer mündlichen Besprechung zu machen, möchte aber sehr bitten, dass wir dieselbe baldigst abhalten sollen, damit man diese armen Leute vor dem Elend rettet und sie nicht in vollständiger Ungewissheit über ihr Los in den allernächsten Tagen lässt.

Genehmige Hochverehrter Freund den Ausdruck meiner vorzüglichen Hochachtung.

Tisza.

689.

Kalló Istvánné úrnőnek, Nagyszalonta.

1915 január 4.

Nagyságos Asszonyom!

Levele vétele után azonnal érintkezésbe léptem az amerikai külügyi képvisellel, amely a hadifoglyokra vonatkozó érintkezést Szerbiával közvetíti és felkértem, hogy férje feltalálásának érdekében kövessenek el minden lehető. Amint tudok valamit, nyomban értesíteni fogom.

Tudakozodom az iránt is, minő anyagi segélyforrást nyújt az állam a Nagyságos Asszonyoméhoz hasonló esetben lévő katonatiszteknek, mert nem képzelem, hogy ne lehessen legalább némi megoldást találni.

Legyen kérem róla meggyőződve, hogy mindkét irányban el fogok követni minden lehető.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híve *Tisza.*

690.

*Latinovits Róza úrnőnek.**

1915 január 4.

Nagyságos Asszonyom!

A múlt hó 31-én kelt levelében említett ügyekben nagyon szívesen eljárók, csak arra nézve kérnék információt; hogy esik az, hogy a városi segílyt meg nem kaptuk. Azt hiszem, hogy megfelelő utánjárás mellett hozzá kellene ehhez jutnunk, mert hiszen a Pályaudvari Misszió éppen a város szempontjából is igen nagy értékű szolgálatot teljesít.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híve *Tisza.*

691.

Sándor János belügyminiszternek.

1915 január 4.

Kedves Barátom!

A Pályaudvari Misszió Szövetségnek 203,310/1914. szám alatt fekvő kérvényét, amelyben a folyó évre is államsegélyt kér, szíves jóindulatodba a legmelegebben ajánlja

igaz híved *Tisza.*

692.

Gyalóky Sándor főispánnak.

1915 január 4.

Kedves Barátom!

December 27-én hozzám intézett soraid kapcsán értesítlek, hogy senkit attól, miszerint panaszával hozzám forduljon, visszatartani vagy elüttetni nem engedek.

Tapasztalásból tudom, hogy az államsegélyek megállapításánál nagyon sok szabálytalanság fordult elő. Igen sok embernek baját sikerült rend behoznom, aki ez ügyben hozzám fordult, s éppen a főispáni kartól teljes bizalommal elvárom, hogy mint általában, úgy ebben az ügyben is, a bizalommal hozzá forduló nép ügyét teljes odaadással fogja felkarolni. Azt a munkát, amivel ez jár, mind-

* Elhagyott, illetőleg züllés veszélyének kitett nők érdekében munkálkodó egyesület titkára. Az Egyesületnek egyik elnöke gr. Tisza István volt.

nyájunknak szívesen teljesíteniük kell. Amennyiben egyes zúg-
írások hivatásszerűen pénzért írnának ilyen panaszokat s ezzel a
népet sarcolnák, azok ellen természetesen el lehet járni.
Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza*.

693.

Kammerer Ernőné úrnőnek.

1915 január 4.

Méltóságos Asszonyom!

Tudtommal egyáltalán nincs arról szó, hogy a 4-ik hadtest a
szerb harctérre helyeztessék át, úgy hogy fiára vonatkozó aggo-
dalma ennél fogva tárgyaltan. Bizony az én egyedüli gyermekem is a
harctéren van. Ebből a nagy mérkőzésből kijut mindnyájunknak.

Hogy van szegény Ernő?* Gyakran tudakozodom felőle s öröm-
mel fogadom az egészben véve kedvező híreket, de nagyon hálás
volnék, ha közvetlen értesítést kapnék felőle.

Adja át kérem Méltóságos Asszonyom addig is neki baráti kéz-
szorításomat és fogadja igaz tiszteletem őszinte kifejezését.

Tisza.

694.

Báró Burián István, Ő Felsége személye körüli miniszternek.

1915 január 4.

Kedves Barátom!

Mellékelt felhívás ma jut kezeimhez. Hozzad küldöm azt azzal
a kéréssel, miszerint szíveskednél az illetékes tényezőket (mint
láthatod gróf Berchtoldné írta az én példányomat alá) megfelelő
módon arra figyelmeztetni, hogy konkrétan az osztrák és német
Vörös Keresztről, sőt a Török Félholdról is van szó, csak a magyar
Vörös Keresztet felejtették ki belőle.

Ezt valahogy okvetlenül reparálni kellene, mert ellenkező eset-
ben nyomatékosan kénytelen volnék felszólalni és nem engedném.
hogy az osztrák Vörös Kereszttől teljesen független és azzal egyen-
rangú magyar Vörös Kereszt hallgatással mellőztessék.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza*.

* A címzett úrnő férje o. k. volt. Hosszú, súlyos betegség után halt meg.

695.

Terstyánszky altábornagynak.

Den 5. Jänner 1915.

Euer Exzellenz!

Danke ich von tiefbetäubten Herzen für die übersendete Trauernachricht.* Ich gebe die Hoffnung noch nicht ganz auf, dass die Agnoszierung zu einem negativen Ergebnis führen werde.

Sollte sich der Tod Horthys bewahrheiten, so verliere ich einen der bravsten, tüchtigsten und besten meiner Freunde.

Mit aufrichtiger Hochachtung Euer Exzellenz

ergebener *Tisza.*

696.

*Gróf Berchtold Lipót külügyminiszternek.***

Den 5. Jänner 1915.

Lieber Freund!

Her hiesige italienische Generalkonsul hat mich im Auftrage Sonninos aufgesucht, um mitzuteilen, dass sowohl die italienische Regierung, wie die überwiegend grosse Mehrzahl der Bevölkerung an der Neutralität festzuhalten wünscht, andererseits aber hat" sich die Auffassung im ganzen Publikum eingewurzelt, dass dieser Krieg gewisse Vorteile für Italien mit sich bringen müsse, so dass eine Täuschung hierin schwerwiegende Folgen für die innere Ruhe des Landes haben könnte.

Ich habe ihm geantwortet, dass es uns sehr angenehm wäre, wenn Italien Vorteile erhalten würde. Ob dies möglich sei, hängt freilich vom Ergebnis des Krieges ab. «Si les amis de l'Italie auront des avantages, on pourra trouver le moyen de fair participer l'Italie.»

Weitere Details hat er nicht berührt und nur noch bemerkt, dass italienische Sachverständige unsere Kriegslage in neuerer Zeit günstig beurteilen.

Soeben erhalte ich Deinen Brief. Danke wärmstens für die

* Hír az önként hadba vonult Nagybányai Horthy Szabolcs Szolnok megyei főispán haláláról.

** L. a H97., 099. sz. leveleket és a 700. és 708. telefonüzeneteket is.

anerkenenden Worte und bedauere, wenn meine Bede aus dem von Dir erwähnten Grunde in Österreich bemängelt wird. Ich habe ja von der Lebensfähigkeit und den heroischen Anstrengungen der ganzen Monarchie gesprochen. Andererseits muss ich bemerken, dass die Anstrengungen Österreichs, sowie der Durchschnittswert der österreichischen Truppen weit hinter den Unsrigen zurückbleiben. Eine Tatsache, welche ich natürlich verschweige, das Gegenteil kann ich aber doch nicht behaupten.

Mit aufrichtiger Freundschaft

Dein ergebener *Tiszi*.

697.

*B. Burián István Ö Felsége Személye körüli m. kir. miniszternek
Gróf Tisza Istvánhoz írt leveléből**

Kedves Barátom!

Tegnap este kezemhez jutott Giesznek 297. sz. sürgönye, mely már egy sürgetésre jött válasz. Erről nekem Berchtold nem tett említést, midőn csodálkozásomat fejeztem ki, hogy Konrádtól még mindig nem jött hír és kértem, hogy e részt kérdés intéztessék hozzá. Mindamellet Giesznek felvilágosítása nem tekinthető ki-elégítőnek és azért az intézendő kérdés szüksége tovább is fennáll. De Konrád kitérő válasza annál is szükségesebbé teszi Berchtold útját Berlinbe.

Ismeretesek azok a közvetítői és sajtóbeli manőverek, melyekkel Németország, mióta visszautasítottuk a Trentino feladására vonatkozó jó tanácsokat, ezen témát napirenden tartotta . . .

A római német nagykövetség személyzete bizalmas magánlevelekben a mi nagykövetségünk személyzetéhez és a külügy hozzájuk baráti viszonyban levő több hivatalnokaihoz azt fejtegeti, hogy Olaszország akciójára március elején biztosan kell számítani . . .

Berchtold nekem a 3-4 legmarkánsabb levelet felolvasta, melyeknek hallatából könnyű volt megállapítani, hogy ezek mind egy inspirációból indultak ki (gyanús egyöntetűség a kitételekben

* V. Ö. a Diplomáciai ügyiratok Ausztria-Magyarországnak Olaszországhoz való viszonyáról 1914 jun. 20-tól 1915 május 23-áig című hivatalos kiadványt.

stb.) s tulajdonképen olybá tekinthetők, mintha Bülow* maga írta volna. Berchtold mutatta nekem egy Hoyostól Berchemhez (német köv. tanácsos Rómában) menő válasz tervezetét, melyben Hoyos, Forgách és mint monda, ő is közreműködtek. Ez a válasz bursikóz hangon és nem ügyetlenül van megírva, de én Berchtoldot azonnal figyelmeztettem, hogy itt magánlevél nem létezik és hogy ő is az írandókat úgy vegye szemügyre, mintha maga írná Bülownak. Ebből a szempontból nézve azután kifogásoltam a tervezetet, különösen azon részeit, melyekből az olvasó azt hihetné, hogy mi területünk átengedését egyáltalában megvitathatónak tartjuk és kidomborítását javasoltam annak, hogy hisz *mi amúgy is felajánlottuk az előzékeny eszmecserét Olaszországnak a kompenzációk kérdésében* és azt hisszük, ezen az úton a körülmények követele meg-egyezéshez eljutunk. De hát ez a levelezés mellékes; a fődolog az. mitévők legyünk a tárgy érdemében.

Az olasz támadás veszélye március 1-re (csak hogy egy tájékoztató dátumot tartsunk szem előtt) határozottan megvan. Nekünk tehát az addig járó időt nyílt szemmel fel kell használnunk és főképp, ha már a dolgokon változtatni nem tudunk, taktikai hibát elkövetnünk nem szabad. Ilyen súlyos taktikai hibának tartanám azt, ha mi a német ösztökélésnek engedve, Olaszországnak akár nyíltan, akár titkon odadobnók Trentinót, azon reményben, hogy már most rendben van a szénánk. Nem kell magyaráznom, miért volna hiú ez a remény. Én nem tudom, mi lesz végre is a Trentinóval, vagy mily áldozatok árán fog kelleni *megvásárolnunk* Olaszország semlegességét. De minthogy márc. 1-ig biztosak vagyunk, ebből a becses időközből egy napot sem szabad vesztegetnünk oly dolgok elhalasztásának rovására, melyeknek súlya és értéke, a későbbi engedményezéssel fokozódik. Itt nem áll a «periculum in mora», hanem ellenkezőleg. Ha mi ma pánikszerűleg odadobunk Olaszországnak akármit, biztosra vehetjük, hogy ez a *jó barátunk* márc. 1-ig azt megemésztí, keveselli és hadserege élén újabb adományokat fog követelni. Mi tehát pro foro interno komolyan vizsgáljuk meg, hogy mit adhatunk Olaszországnak a 7. §.** címén kompenzációképen, de kifelé maradjunk meg a legelőzékenyebben az Olaszország által kijelölt úton és buzdítsuk őket abban a meg-

* A német birodalom volt kancellárja, aki akkor Olaszországban német nagykövet volt.

** Az Olaszországgal kötött hármasszövetségi szerződés 7. §-a.

indítandó konverzációban arra, hogy *mondják ki vágyaikat*. Veszszenek időt avval, hogy legyőzik a helyzetükben fekvő feszélyt és kitalálják mindazt, amit kívánni mernek. Mi nem vagyunk hivatva arra, hogy eltaláljuk, mily messze kalandoznak szándékaik. Ha pedig egészen levetik az álcát, még akkor is jobb, hogy ez így későbbben és közvetlen történik. Akkor is még egy kis időt nyerhetünk, mely alatt ügyes taktikával azt, amit adhatunk és tehetünk, a leghatékonyabban értékesíthetjük.

Két hónap van előttünk, mely alatt meg kell kísérelni a végső erőlködést, hogy *a lengyel harctéren* megdöntsük *az orosz haderőt*. Az Isten kezében van, hogy ez sikerül-e, de nem szabad a dipl. küzdőtéren anticipáltatni elhamarkodott engedményekkel sem teljes, sem részleges balsikert, hanem ezt az akciót is a teljes önbizalom magatartásában tovább kell vezetnünk, nem Bülow receptje szerint. Ha bármit feladunk, ami csak vereségünknek lehet díja, avval nem nyerünk semmit. Ha pedig szomorú kényszerhelyzetbe jutunk, mindig ráérünk ennek levonni a kikerülhetetlen következményeit.

Azt hiszem tehát, hogy most már igazán szükséges Berchtoldnak találkozása Zinmiermarmal, sőt még jobban Bethmannal is . . .

Szívből üdvözlő igaz híved

Burián István.

698.

Olaszország, amely 1914-ben a hármasszövetség tagja volt, 1915 jan. 11-én azt a követelményt támasztotta, hogy semleges-ségének fenntartása céljából helyeztessék részére kilátásba Ausztria-Magyarország egyes területeinek átengedése.

Burián István, aki 1915 jan. 14-én külügyminiszterré nevezetett ki, nem utasította el ezt a követelményt, de törekvése volt időt nyerni, mert jogos volt az a remény, hogy Ausztria-Magyarország katonai helyzete döntő győzelmek által javulni fog.

Az 1915 márc. 8-án tartott koronatanácson a külügyminiszter és gr. Tisza István magyar miniszterelnök terület átengedése mellett nyilatkoztak. L. alább 726. sz. levél 6. és köv. bekezdését, valamint a 909. sz. levél jegyzetét.

Báró Burián István, Ő Felsége személye körüli miniszternek.

1915 január 5.

Kedves Barátom!

2-án úgy Berchtold, mint Porgách szóbahozta a Bülow-féle levélesőt,* de olyan higgadtan és erősen beszéltek róla, miszerint egészen nyugodt voltam, hogy nem helyeznek reá nagyobb súlyt és utolsó pillanatnyi találkozásunknál elfeledtem neked említeni. Igazat látszottak adni abban, hogy mindenki kereken írja meg az illető németnek, miszerint minden területátengedés indiscutabilis s a németek igyekezzenek ezt a gondolatot kiverni az olaszok fejéből.

Úgy látom, később kerekedett felül a Ballplatz kishitúsége.

Mindennél komolyabb Bülownak Macchio** 13. sz. sürgönyéből kitűnő actiója s az, hogy Macchio csudálkozásomra már is lépre ment.

Teljesen egyetértek veled, hogy most a legkerekebben vissza kell ezt a német insinuatíót utasítani s velők megértetni, mennyire károsítják közös érdekeinket, ha mindent el nem követnek, hogy más irányt adjanak az olasz vágyakozásnak. Ezt nagyon nyomatékosan meg kell nekik mondani, s azt az impressiót erősíteni, hogy el vagyunk határozva a mellett kitartani, s hogy ez rendületlen eltökélt szándékunk, de éppen ezért nagyon félek a Berchtold berlini útjától. Arra reá tudjuk őt venni, hogy határozott nyilatkozatot küldjön oda, de ha kimegy, egyedül lesz az ő concentrált ostromuknak kitéve, s ha talán nem adja is be derekát, semmiesetre sem fogja a conversatiók során a szilárdan elszánt kemény ember benyomását kelteni. Viselkedése feltétlenül csak bátorítani fogja a németeket, hogy tovább ostromoljanak bennünket.

Már is kezdem megbánni, hogy vele s a királlyal a személyi kérdéstről nem beszéltem, s nem hiszem, hogy ezt halaszthassam, ha az olasz eszmecsere acutabb stádiumba jut.

Haj ta leszek, hogy az egész helyzetet minden vonatkozásában alaposan megbeszélhessük, egyelőre csak annyit, hogy bármit határozunk később, most az olaszokat nem szabad sürgetnünk, velük

* A római német nagykövetség több hivatalnoka az ottani osztrák-magyar nagykövetség és a külügyminisztérium több hivatalnokához írt levelekben javasolták, hogy Ausztria-Magyarország önként adja át Trentinót Olaszországnak.

** Quirináli osztrák-magyar nagykövet.

nyájasan, de általánosságokban mozogva kell beszélnünk, a németeket pedig (Macchio által is Bülownak) kereken megmondanunk, hogy saját területünk átengedése indiscutabilis.

Berchtoldnak ment telefonizenetemet és leveletem szíves figyelmedbe ajánlva – szívből üdvözöl – igaz barátod

Tisza.

700.

TELEFONÜZENET.

1915 január 5.

Külügynek., Külügy útján Buriánnak.

Aus seinem Telegramm Nr. 13. sehe ich mit lebhaftem Bedauern, dass Baron Macchio sich durch Fürsten Bülow verleiten liess, im Wege dieses Letzteren eine Konversation mit Baron Sonnino über Kompensationen anzuregen.

Obwohl wir freilich dieses Thema, falls es italienischerseits angeschnitten wird, in freundlicher Tonart behandeln müssen, so liegt es durchaus nicht in unserem Interesse, diese Pourparlers intensiver zu gestalten, ihr Tempo zu beschleunigen und durch solche Initiativen Emprossement und Nervosität zu zeigen.

überhaupt halte ich es für einen Nachteil, wenn sich diese Konversationen auch in Born entwickeln, wodurch der Ideenaustausch nicht nur beschleunigt, sondern auf einen Ort verlegt wird, wo Fürst Bülow freie Bahn zu seiner Einflussnahme erlangt. Bringen die italienischen Minister das Thema aufs Tapet, so kann sich unser Botschafter natürlich einer Konversation nicht entziehen. Es liegt aber entschieden in unserem Interesse, die Sache womöglich mit Fürsten Avarna in Wien zu verhandeln.

Es wundert mich sehr, dass unser so klar und ruhig denkender Botschafter Fürsten Bülow auf den Leim gegangen ist. was umso bedauerlicher ist, da die im Telegramm Nr. 8. wiedergegebene Bemerkung Baron Sonninos in einer für uns sehr glücklichen Weise einen gewissen Aufschub in diesem Gedankenaustausche in Aussicht stellte.

Ich möchte dringend bitten, Baron Macchio anzuweisen, die Sache den Italienern gegenüber keineswegs zu urgieren und Fürsten Bülow in freundlicher, aber sehr entschiedener Weise nahezu legen, wie sehr es in unserem gemeinsamen Interesse liegt, dass die Italie-

ner das Trentino womöglich gar nicht, jedenfalls aber so spät als möglich zur Sprache bringen.

Andererseits müsste in Berlin die kategorische Erklärung wiederholt werden, dass wir nichts hergeben, und ein sehr ernstes Wort über Biilows Tätigkeit (organisierter Schwann von Privatbriefen, Beeinflussung Macchios in einer unseren Intentionen und Interessen entgegengesetzten Richtung, etc.) gesprochen werden.

Ich möchte meine bald zu erwartende nächste Wiener Reise zu einer sehr eingehenden Besprechung der italienischen Frage mit E. E. benützen und beschränke mich einstweilen darauf, auf das entschiedenste zu bitten, dass eine jede Idee von Abtretung eigenen Gebietes von allen unseren Organen und einem jeden Faktor gegenüber kategorisch zurückgewiesen werde. Es ist auf alle Fälle dies die einzig mögliche Antwort, die wir heute geben können. Sollten entweder die Italiener oder auch die Deutschen nur die leiseste Spur eines Hintergedankens auf eventuelles späteres Eingehen auf diese Idee bemerken, so wäre Alles kompromittiert.

Tisza.

701.

*Sieghart. b. f. t.-nak, a Steyr-i fegyvergyár vezérigazgatójának.**

Den 5. Jänner 1915

Euer Exzellenz!

Ich danke bestens für die Einladung nach Steyr. Ich werde derselben mit Vergnügen Folge leisten und einen möglichst naheliegenden Tag nächstens in Vorschlag bringen.

Mit vorzüglicher Hochachtung Eurer Exzellenz ergebener

Tisza.

702.

*Gróf Berchtold külügyminiszternek.***

1915 január 5.

Lieber Freund!

Beiliegend schicke ich wunschgemäss in Abschrift den wesentlichen Teil meiner auf die Steyrische Fabrik bezüglichen Korres-

* L. a II. kötetben 670., 671., 672. és 675. sz. alatt közölt leveleket.

** V. ö. a 701. sz. levél jegyzetével.

pondenz mit der Bemerkung, dass ich die Sache weiter verfolgen werde, um hoffentlich eine Besserung der in Aussicht gestellten Lieferungsmengen zu erreichen. Das bis jetzt Versäumte kann man natürlich nicht einholen.

Mit warmer Freundschaft

Dein ergebener *Tisza*.

703.

Budnay Béla o. k.-nek.

1915 január 5.

Kedves Barátom!

Leveledet köszönöm. Fájdalom, sok igaz van benne., habár közvetlen környezeted behatása alatt kissé túl sötéten látod is a dolgot.

Tény az, hogy a fiatal Generalstablereknel az utolsó esztendőben igen kedvezőtlen irányzat kapott lábra, másrésről a militarizmus hibái mindég a fiatal Generalstablerekben jelennek meg leg-erősebben. Fokozatosan enyhülnek azok, ahogy rangban és életbölcességben előre mennek azok az urak.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

704.

Szehulits Lázár, gör. kel. szerb egyházi titkárnak, Karlova.

1915 január 5.

Tisztelt Barátom!

A szerb egyházi javak igazgatóságának az adóügyekre vonatkozó felterjesztését leveled folytán elővettem s a dolog tanulmányozása engem is a reform szükséges voltáról győzött meg.

Azt hiszem azonban, hogy ezt a kérdést is azokkal a szerb egyházat érdeklő többi kérdésekkel kell megoldanunk, amelyek az egyház helyzetének állandó törvényes alapokra helyezése kapcsán felmerülnek.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híved *Tisza*.

705.

Báró Krobotin hadügy miniszternek.

Den 7). Jänner 1915.

Hochverehrter Freund!

Ich erlaube mir das Gesuch der Budapester Freiwilligen Bet*
 tungsgesellschaft beizuschliessen, und in Anbetracht der sehr guten
 Dienste, welche diese Gesellschaft beim Transport von Verwun-
 deten leistet, Deinem Wohlwollen wärmstens anzuempfehlen.

Mit vorzüglicher Hochachtung

Dein ergebener *Tisza*.

706.

Miskolczy Barna, kir. közjegyzőnek, Nagyvárad.

1915 január 5.

Kedves Barátom:

örömmel tudatom, hogy Anka Leontin törvényszéki jegyzővé
 kineveztetett és egyúttal felhasználok ez alkalmat, hogy annyi idő
 után ismét egyszer baráti kézszeritást válthassak legalább papírosan
 veled.

Hogy vagy öreg Barnám? Kopunk és fogyunk. Szegény Sza-
 bolcs és Loránd* milyen rövid időközzel távozott körünkből, de
 akik még megvagyunk, ne hagyjuk ifjúkori barátságunkat kihűlni.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

707.

Báró Tallián Béla, o. k., kormánybiztosnak.

1915 január 5.

Kedves Barátom!

Sok dolgom és mászkálásom közben csak most köszönöm meg
 december 29-én kelt leveledet.

Úgy Jenő főherceg, mint Krauss altábornagy** okos ember,
 ha tehát lesz is egy vagy más véleményeltérés közöttük könnyebb

* Szunyogh. Sz. és L. gr. Tisza Istvánnak ifjúkori barátai voltak.

** L. a II. kötetben 651. sz. alatt közölt levelet a déli hadseregnél beállt személyi változásokról.

lesz velük rendbe jönni, mint azzal a sok kis basával, akivel eddig dolgunk volt.

És agyon kérlek fordítsd a legnagyobb-gondot a velük való érintkezésre, igyekezzél őket álláspontunk helyes voltáról minden konkrét esetben meggyőzni,, amíg egyfelől járunk el a legbuzgóbb igyekezettel minden jogosult katonai igény kielégítésében, másrésztől szerezzünk érvényt az ismert ügyekben a magyar kormány álláspontjának.

Sarkotics tábornoktól, akinek ittléte alkalmával mondtam volt, miszerint készséggel felkeresném a főherceget, azt a sürgőnyt kaptam, hogy a főherceg fog erre vonatkozó meghívást intézni hozzám. Ennek folytán nem teszek semmi további lépést az említett meghívás beérkeztéig, arra kérlek azonban, légy szíves alkalmilag feltűnés nélkül végére járni, nincs-e félreértés a dologban, nincs-e a főherceg abban a hiszemben, hogy nekem kell jelentkeznem?

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

708.

TELEFONÜZENET.

1915 január 6.

*Gróf Berchtoldnak, Külügy útján Buriánnak**

Die am 4-ten Jänner gemachten Mitteilungen Herrn von Tschirschky's reissen den Schleier von den Machenschaften des Pursten Bülow. Um nur Eines zu erwähnen: Fürst Bülow brüstet sich, gegen das Abtreten von Triest mit vollem Nachdruck aufgetreten zu sein, was a contrario beweist, dass er bezüglich des Trentino nicht dasselbe tat.

Es werden die Italiener im schlechtesten Moment durch seine Haltung aufgewiegelt und ermuntert, mit dem Trentino hervorzutreten.

Ich bitte dringendst ein ernstes Wort mit den Deutschen zu reden. Die feierliche Erklärung unseres Allerhöchsten Herrn.. Nichts aus dem eigenen Leibe freiwillig herzugeben, wurde nicht nur von den leitenden Staatsmännern Deutschlands, sondern auch von Kaiser Wilhelm zur Kenntnis genommen.

* L. a 696., 697., 698. sz. 1. és 700. sz. t.

Die Deutschen sollen ihr Vorgehen auf diesen unwandelbaren Standpunkt einrichten und bedenken, was für unermesslichen Schaden sie ihren eigenen Interessen zufügen. Wenn sie nicht alles aufbieten, den Italienern solche Gedanken aus dem Kopfe zu jagen, welche zum unvermeidlichen Konflikte führen werden.

Es ist meine Überzeugung, dass Italien den Bluff mit dem Trentino bis ans Äusserste zuspitzen werde, um möglichst viel statt desselben zu bekommen. Wenn ihnen aber von deutscher Seite suggeriert wird, dass das Erhalten des Trentino nicht absolut ausgeschlossen ist, können sie sich auf diesen Gedanken ernstlich verbeissen und eventuell den Konflikt unvermeidlich machen.

Ich möchte anregen, dass dieser Gedanke sowohl Herrn von Tschirschky, wie im Wege Prinzen Hohenlohes in Berlin, schliesslich in einem Privatbriefe Eurer Exzellenz an den deutschen Reichskanzler auseinandergesetzt werde.

Tisza.

709.

Betegh Miklós kormánybiztosnak.

1915 január 7.

Kedves Barátom!

A nagyszabesi katonai parancsnokságnak tégedet felriasztó sürgönye magántudósi érdeklődés volt. Ma minden főhadnagy politizál és meg akarja menteni az országot, s politikai memorandumokat csinál, ahelyett, hogy kötelességét teljesítené.

Nagyon sajnálom, hogy e felhívásra olyan választ adtál, amelynek következményeivel nem lehetsz tisztában. Én, aki tudom, micsoda nehéz küzdelmet kellett Dél-Magyarországon vívnom, hogy mindent fel ne forgassanak a katonák, teljesen tisztában vagyok veled, hogy micsoda örületet fognak Erdélyben művelni, ha a magyar kormány bizalmi közegei részéről ilyen tanácsokat kapnak.

Az ország belső rendjének fenntartására, a román intelligenciával szembeni eljárásra vonatkozó óhajtásaidat közölni kérek velem, de nem a katonákkal, akiknek semmi közük hozzá. Nagy nehezen vittem ki, hogy elismertessék a felelős kormánynak joga és hivatása, hogy ő legyen ezeknek az ügyeknek bírója, s az ország békés polgársága ne essék egy-egy éretlen subaltern tiszt szeszélyének martalékul.

Nagyon kérek, légy szíves a leghatározottabban tiltakozni politikailag gyanúsnak vélt egyének elleni mindenféle katonai intézkedés ellen.

Áttérve a *dolog lényegére*, a romániai helyzet változatlan. Magatartásuk tavasszal fog eldőlni a katonai helyzethez képest. Nagyon reményelem, hogy olyan helyzetet teremthetünk, amely megerősítse a józanabb és óvatosabb elemet és elvegye kedvüket a támadástól.

Biztosíthatlak róla, hogy *ez egyik éjjel-nappali főgondom és hogy Erdély magyarságát senki jobban nem félti és szeretheti, mini én*. De éppen ebből a szeretetből merítem a jogcímet reá, hogy megmondjam, miszerint ez a magyarság nem hisztérikus jelenségekkel fogja magát fenntartani.

Erdélyben 918,000 magyaros 234,000 német lakik 1.472,000 románnal szemben. A magyarok és németek nagy része kompakt tömeget alkot a székely és szász földön.

Hát ilyen viszonyok között azt mondani, hogy a román betörés a magyarok legvilkolásával egyértelmű, olyan kishitűségre mutat, amellyel uralkodni, hegemoniát gyakorolni nem lehet. Gyermeekjüket lesz a rendet fenntartani mindenütt, ahová a román fegyverek el nem érnek. Csak a magyar hatóság s a magyar társadalom ne veszítse el fejét. Azzal a felfogással, amely egyfelől gyűlöletet érez, másfelől félelmet tanúsít, Erdélyt Magyarországnak megmenteni nem lehet.

Tudom nagyon jól, hogy Erdélyben sok ellenséges érzületű román van, azt is tudom, hogy egy Romániávali háború erős lelki konfliktust idézne elő az összes románságra. De merem állítani, hogy az erdélyi románság többsége nem óhajtja ezt a háborút, s ha nem tenné is meg a megpróbáltatás napjaiban hazafias kötelességét, konspirációban nincs s kerülni szeretné a színvallás pillanatát.

Lelkében küzd a faji öntudat a hazához való hűséggel. Megbízhatatlan kétes elem, mellyel szemben a magyarságnak szellemi és erkölcsi fölényével, bátorságával, hidegvérével, nyugodt és helyes ítélőképességével kellene imponálnia. Mindenesetre a legjobb mód Erdélyt lángba borítani, ha gazemberként és ellenségként bánunk minden művelt románal.

Kedves barátom, nincs időm hosszabban írni s álláspontomat rendszeresebben kifejteni. De ezeket a jóbarát és az Erdélyhez minden csepp vérével ragaszkodó magyar ember kíméletlen őszin-

teségével meg kellett mondanom. Ha ráérsz, gyere fel egy napra., szóval sokkal jobban megérthetjük egymást. Vasárnapot és hétfőt kivéve, mostanában Budapesten leszek.

A szebeni katonai parancsnoksághoz intézett átíratom másolatának közlése mellett igaz barátsággal és nagyrabecsüléssel vagyok régi híved *Tisza* -

710.

Gróf Stürgkh Károlynak.

Den 9. Jänner 1915.

Hochverehrter Freund!

In Beantwortung Deiner hochgeschätzten Zuschrift vom 3. d. M. habe ich die Ehre mitzuteilen, dass die kgl. ung. Begierung der darin angeregten Idee einer Verschiebung der auf die Begehung der wechselseitigen Handels- und Verkehrsbeziehungen bezüglichen Verhandlungen im Prinzip zustimmt und gerne bereit ist., einen diesbezüglichen persönlichen Gedankenaustausch mit der k. k. österreichischen Begierung einzugehen.

Genehmige hochverehrter Freund den Ausdruck meiner vorzüglichen Hochachtung.

Tisza,

711.

*Suk kasznárnak.**

1915 Január 9.

Kedves Kasznár Úr!

Az orosz munkások dolga iránt érdeklődni fogok, úgy tudom, most már olcsóbban megy a dolog, mint kezdetben, munkájukkal pedig meglehetősen meg voltak elégedve. Mindenesetre igyekezzünk gyermek- és asszony-munkáscsapatokat keríteni répa és tengeri munkára. Azt hiszem tengeri vállalásra reá kellene az asszonyokat beszélni, mert hiszen a tavaszi kapálást elvégezhetik ők is a gyermekekkel, *őszre pedig remélhetőleg hazajönnek a férfiak is, s* rendben lesz folytatható a tengeri törés. Amennyiben pedig akkor még mindég tartana a háború, mi adnánk megfelelő orosz segítséget a törési munkára.

Szívből üdvözli

Tisza.

* Egyik gazdatisztjének.

Gr. Stürkh osztr. miniszterelnöknek.

Den 9. Jänner 1915,

Hochverehrter Freund!

Wir sehen uns zwar hoffentlich morgen in Wien, doch möchte ich schon früher mit diesem Briefe anklopfen und Dir Gelegenheit geben. Dich womöglich noch vor unserer Begegnung gütigst informieren zu lassen, damit wir die sehr dringende Angelegenheit erledigen können.

Es handelt sich um die Auszahlung der Preise der in Anspruch genommenen Pferde und Gespanne. Wie Du Dich erinnern wirst, ist diese Angelegenheit von Anfang an in einer ziemlich rücksichtslosen Weise von den untergeordneten militärischen Organen behandelt worden. Es wurden den Leuten Pferde und Wagen einfach weggenommen, manche Gegenden beinahe vollständig von landwirtschaftlichen Fuhrwerken entblösst und es verstrich ein Monat nach dem andern, ohne dass die weggenommenen Gespanne zurückerstattet oder irgendein Entgelt für dieselben bezahlt worden wäre.

Es ist dies eine furchtbar schwere Schädigung der landwirtschaftlichen Bevölkerung und der allgemeinen Interessen der Landwirtschaft, die sich schon bei den Herbstarbeiten sehr fühlbar gemacht hatte, andererseits viele Existenzen ins Elend gestürzt hat und eine weitgehende berechtigte Erbitterung hervorrief.

Nach den im Oktober und Anfang November abgehaltenen weitschweifigen Verhandlungen sind alle beteiligten Faktoren darin übereingekommen, dass der Preis aller dieser Fuhrwerke dem Eigentümer auszubezahlen sei, wobei jedoch der vom Tage der Inanspruchnahme zu berechnende tägliche Mietzins zu entfallen hätte und auf Wunsch der k. k. österreichischen Regierung ist ein diesbezüglicher Passus in das Ende November erledigte neue ungarische Gesetz aufgenommen worden.

Seither sind wieder lange Monate verstrichen. Es wächst der Schaden, die Ungeduld und die Erbitterung von Tag zu Tag, und zu meinem grossen Leidwesen sind wir noch immer nicht imstande, die tatsächliche Ausbezahlung dieser Gelder zu erreichen, und zwar, wie mir versichert wird, ausschliesslich darum, weil in der Erledigung der Frage im k. k. Finanzministerium eine Verschleppung derselben zutage tritt.

Da nun alle einschlägigen prinzipiellen Fragen längst erledigt sind, so kann ich hierin nur eine dahingehende Taktik des Herrn k. k. Finanzministers erblicken, die Auszahlung dieser allerdings sehr hohen Summe möglichst hinauszuschieben; um damit dem Ärar eine kleine Erleichterung zu bringen.

Ich kann Dir versichern hochverehrter Freund, dass ich allen Rücksichten auf die Staatsfinanzen ein volles Verständnis entgegenbringe. Trotzdem muss ich aber entschieden betonen, dass diese Rücksicht auf ersparte Interkalarzinsen in diesem Falle doch keine Bolle spielen darf, wo es heisst, hartes Unbill wettzumachen und viele Tausende durch die Schuld von Staatsorganen erschütterter Existenzen zu retten und eine schwere Gefahr von der ganzen Landwirtschaft abzuwenden.

Obwohl diese beanständeten Fälle meines Wissens in viel grösserem Umfange in Ungarn vorgekommen sind, wie in Österreich, so wird es wohl auch in diesem Staate Tausende und Tausende von Bauernfamilien geben, welche durch diese Massnahme arg hergenommen wurden. Aber ganz abgesehen davon, bin ich überzeugt, auf volles Verständnis und tatkräftige Unterstützung bei Dir zu finden in meinem Bestreben, diese weiten Schichten der ungarischen Bevölkerung zugefügte grosse Schädigung zu beseitigen.

Ich kann Dich nur auf das Inständigste bitten, einschreiten zu wollen, damit diese im Prinzip längst erledigte Massnahme endlich zur Ausführung gelange.

Genehmige hochverehrter Freund den Ausdruck meiner vorzüglichen Hochachtung.

Tisza.

713.

Krobatin hadügyminiszternek.

Den 9. Jänner 1915-

Hochverehrter Freund!

Beim Besuch meines Zahnarztes ist es mir aufgefallen, dass Soldaten, die aus hiesigen Spitälern denselben Zahnarzt besuchen, um ihre im Munde erhaltenen Schusswunden vom Standpunkte des Zahnarztes behandeln zu lassen, in unbeschreiblich schmierigen, blutigen, zerfetzten Kleidern erschienen waren.

Ich ging der Sache nach und erfuhr, dass die Kleider, in denen

krankte und verwundete Soldaten ankommen; zwar desinfiziert werden, dann aber im selben verwehrlosten Zustande aufbewahrt werden, in welchem sie vom Kriegsschauplatze angekommen waren...

Um nun den peinlichen Eindruck zu vermeiden, den so angekleidete Soldaten in der Stadt erzeugen würden, werden diese Leute, auch die halbwegs genesenen meistens gar nicht auf die Strasse gelassen und müssen die ganze Zeit unbekleidet in Spitälern zubringen, was jedenfalls nur von schädlichem Einfluss auf ihren Gesundheits- und Kräftezustand sein kann, wie ja überhaupt dieses Umgehen mit der Adjustierung der genesenden Soldaten ganz gewiss keinen günstigen Einfluss auf das Selbstbewusstsein, überhaupt das Morale derselben ausüben wird.

Ich erlaube mir daher Deine gütige Aufmerksamkeit auf diesen Gegenstand zu lenken und in Anregung zu bringen, dass alle Spitäler angewiesen werden, Kleider und Wäsche der angekommenen Soldaten in Ordnung zu bringen. Was die Kleider anbetrifft, so würde diese Arbeit von den hiesigen Putzanstalten gegen massiges Entgelt anstandslos durchgeführt werden, während die Wäsche wohl in den meisten Fällen gegen neue Wäsche umzutauschen wäre, was aber umso leichter durchgeführt werden könnte, weil ja die Wohltätigkeit gerade in dieser Richtung vieles geleistet hat.

Eine andere Angelegenheit, die ich noch berühren möchte, bezieht sich auf die in Österreichischen Spitälern untergebrachten ungarischen Soldaten, welche in den meisten Plätzen Niemanden finden, mit dem sie sich in ungarischer Sprache verständlich machen könnten, was nicht nur auf den Gemütszustand dieser Leute, sondern auch auf ihre ärztliche Behandlung eine nachteilige Wirkung haben muss.

Es ist z. B. aus Bozen die Nachricht gekommen, dass dort ziemlich viel ungarische Verwundete und Kranke untergebracht sind, und gar Niemand da ist, der ungarisch verstehen würde. Es würden sich nun vollkommen verlässliche freiwillige Pfleger und Pflegerinnen melden, die geneigt wären in solche Spitäler zu gehen, um dort den Umgang in ungarischer Sprache zu ermöglichen.

Wenn Du also die Güte hättest dieser Idee prinzipiell beizupflichten, so würde ich mir erlauben eine Namensliste solcher Personen zusammenstellen zu lassen und Dir zur Verfügung zu stellen. Bitte Dich also um baldige, gütige Zustimmung, da dieser

Plan wohl von keinem Gesichtspunkte aus beanstandet werden könnte.

Ich habe mir erlaubt diese Fragen jetzt anzuregen, damit wir Gelegenheit haben bei unserer Eise übermorgen die Sache einer Erledigung entgegenzuführen.

Mit aufrichtiger Hochachtung

Dein ergebener *Tisza*.

714.

*Dr. Naumann Viktornak.**

Den 9. Jänner 1915.

Verehrter Herr Doktor!

Ich danke für die gefällige Mitteilung und will in grösster Eile nur soviel bemerken, erstens, dass nicht ich über Frankreichs Behandlung** im Friedensschluss gewissermassen einen Batschlag gegeben habe, sondern Sie mir mitteilten, dass deutscherseits eine wohlwollende und müde Behandlung Frankreichs beabsichtigt wird, worauf ich meine vollständige Übereinstimmung mit dieser Auffassung betonte.

Zweitens bezüglich des «heiligen Zornes» gegen England habe ich die Bemerkung gemacht, dass dieser Zorn nicht nur verständlich ist, sondern dem deutschen Volkscharakter Ehre macht, andererseits aber verantwortliche Staatsmänner sich gewiss nicht durch Zorn, sondern durch die kaltblütige Einschätzung der Interessen des eigenen Landes leiten lassen werden.

Mit herzlichem Gruss

Ihr ergebener *Tisza*..

715.

Gündisch Guido o. k., Nagyszeben.

1915 január 13.

Kedves Barátom!

Légy róla meggyőződve, hogy már hónapok óta a legnagyobb eréllyel hajtom a katonai részről igénybe vett kocsik és lovak vételárának kifizetését.

* Budapesten találkozott gr. Tisza Istvánnal.

** Ez a szó a szövegben el van törölve, majdnem olvashatatlan.

Nagy nehezen sikerült elérnem, hogy ki fog fizettetni a napi-bérek fejében igénybevett, de vissza nem adott fogatok teljes értéke is. A keresztülvitelt azonban különösen az osztrák kormányhatóságok végtelen lassú eljárása hátráltatta. Végre rendben va gyünk; ha igaz, ma megjelent a dolgot Ausztriára nézve elintéző császári rendelet s a hadügyminiszter megígérte, hogy amint az osztrák kormány is kibocsátotta ezt a rendeletet, nyomban intézkedik a fogatok árának kifizetése iránt.

Ezután is sürgetni fogom a dolgot, s ha bárminő fennakadás van, forduljatok csak hozzám.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

716.

SZÁMJELES TÁVIRAT.

1915 január 15.

Frigyes főherceg Ő Fenségének, Teschen.

Ohne mich in die Leitung der militärischen Operationen einmischen zu wollen, halte ich mich verpflichtet, die Aufmerksamkeit Eurer kaiserlichen und königlichen Hoheit auf einen höchst-wichtigen Umstand mit der Bitte zu lenken, denselben bei den Entschlüssen der Heeresleitung gnädigst berücksichtigen zu wollen.

Die Räumung der Bukowina hat in Rumänien einen deplorablen Eindruck gemacht; doppelt so in Anbetracht dessen, dass uns eine unbedeutende russische Macht gegenüberstand. Die rumänische öffentliche Meinung, welche sowieso gewohnt ist, uns zu unterschätzen, zieht die ungünstigsten Folgerungen aus der Tatsache, dass wir ihre Brüder in der Bukowina selbst vor geringen russischen Truppen nicht beschützen konnten.

Rumänien steht am Scheidewege und wird in den unmittelbar folgenden Wochen über seine Haltung entscheiden. Auf diese Entscheidung wird es gewiss einen grossen, ungünstigen Einfluss ausüben, wenn wir nicht bald in die Lage kommen, in der Bukowina wieder vorzugehen, während ein weiteres Vordringen der Russen in das Innere Siebenbürgens aller Wahrscheinlichkeit nach die sofortige feindliche Aktion Rumäniens zur Folge haben würde.

Tisza.

Telefonon közlendő Báró Buriánnal.

*Báró Burián István külügyminiszternek**

1915 január 15.

Kedves Barátom!

A beállott változással nagyon sokat nyertem, de sokat vesztem is. A többek közt elvesztettem leveleidet, mert hiszen egészen természetes, hogy most hosszú, sajátkezü, levelek írására nem lesz időd. Nagyon kérek azonban, légy szíves állandóan au courant tartani másokkal írott levelek s a telefon útján. Nem volnál hajlandó egy utóbbit írószobádban bevezetni? Ha ott Neked is volna mellékállomásod, úgy amint nekem van itt, pár perc alatt nagyon sokat elintézhetnénk.

Most pár Schlagwortot írok a január 11-iki 304. számú feljegyzésben közölt olasz sürgönyhöz. Tudom, hogy baglyot viszek Athénbe, de talán egy vagy más nuance e]kerülhette figyelmedet.

Az olasz sürgöny, eredeti szövegben olvasva, még sokkal impertinensebb, mint a szóbeli ismertetésből gondoltam, de ügyetlenebb is.

1. Az az állítás, hogy a háború eredeti célja merőben ellentétes az olasz politika érdekeivel, nagyon hatásos replikára nyújt alkalmat.

2. Aranyigazság, hogy jóhiszeművé kell tenni viszonyunkat s lehetővé tenni a jövőbeli bizalmas cooperatiót, s hogy meddő és haszontalan marad minden szövetség, amely nem a barátságon épül fel s nem alkalmas a barátság fokozására. Ha a bizalmas együttműködést akarják, nekik is kerülniök kell azt, ami náluuk mérgezi meg a közhangulatot. Abból a tényből, hogy ők is ragaszkodnak a szövetséghez s azt bensőbbé és őszintébbé akarják alakítani, hozzájuk intézett igen komoly intelmekre merítenék jogcímet, figyelmeztetve őket reá, milyen életszükségletük, hogy Földközi-tengeri politikájukban igazán hátvédet találjanak mibennünk, persze megfelelő sauce-szal leöntve, amit te sokkal jobban meg fogsz főzni nálam.

3. Igen nagy taktikai előny reánk nézve, hogy a VII. cikk**

* Az 1910 január 14-én kinevezett új külügyminiszter kinevezetésének előzményeit gr. Tisza Istvánnak 718. sz. alatt közölt «feljegyzései» ismertetik. Burián külügyminiszter volt 1916 december 24-éig.

** A hármasszövetségi szerződés cikke.

alapján maradtak s így az egész kérdés a kompenzáció jegyében kezelhető, ahol ott is ma ők tartoznak nekünk Valonáért kompenzációval. Sonnino is csak: «Cession eventuelle»-t mondt.

4. A neutralitásból merített érv olyan gyenge, az avval szemben használható fegyverek olyan szembeszökők, hogy azok fejtegetésével igazán nem rablom idődet.

5. Igazán tág tere nyílik a hasznos eszmeceSERÉKNEK Olaszországnak szerződéses köteleSSÉGEI FELŐL (jóakaró neutralitás).

Olaszország mai magatartásából még nem következik, hogy annyira kösse magát a Trentinóhoz, miszerint feltétlenül ellenségeinkhez csatlakoznék, ha ezt meg nem kaphatja. Valószínű, hogy maga sem tudja még, melyik utat válassza, törésre vigye-e a dolgot velünk, vagy beérje más kompenzációval. Ez elhatározás sok mindentől függ; elsősorban a harctéri eseményektől, de saját ügyességünkötől s a németek magatartásától is. Nézetem szerint tehát mindent el kellene követnünk, hogy őket ezen követelés elejtésére reábírjuk: nyomatékosan feltüntetni előttük azt, hogy a Trentino nem ér fel kierőszakolásának hátrányos következményeivel, hogy ha mostani céljukat talán elérhetik is, kompromittálják a barátságunktól várható jövő előnyöket, egy tál lencsÉÉRT eladnák a jövő örökségét stb. a nélkül azonban, hogy elvágóK az érintkezés fonalát, nyitva kell hagynunk az ajtót az alku megkötésére, mielőtt fait accompli teremtenénk a másik irányban.

Persze a mi ügyességünknel még fontosabb a németek támogatása s a mi akciónk legfontosabb része, hogy erről a legsürgősebben és legnyomatékosabban meggyőzzük a németek politikai vezetőit.

Mi van a bejelentett német vendégekkel? Elmaradt ez az utazás?

Pétervárádon jó benyomásokot nyertem úgy a főherceggel,* mint Krausszal** folytatott beszélgetéseimből. Nem kishitűek, nyugodtak, készen állnak szerb támadás visszaverésére, de el vannak határozva arra is, hogy az offenzívát csak a gyors és teljes sikert biztosító erővel vegyék fel. Ennek folytán előreláthatólag jelentékeny, jól szervezett haderő fog rendelkezésre állani a Szávától és Dunától északra abban az időpontban, amidőN ez politikailag is

* Jenő főherceg, a déli hadsereg főparancsnoka. V. Ő. a II. kötetben 646. és 651. sz. alatt közölteket.

** A déli hadsereg vezérkari főnöke.

szükséges. A hadműveleteket azonban természetesen Conráddal kell megbeszélned és pedig lehetőleg mielőbb.

Benyomásom szerint most minden erő összeszedésével sikert akarnak az oroszok ellen elérni s azután fejleszteni ki nagyobb arányokban a déli hadsereget, ami nézetem szerint nagyon egészséges eszme, csak *Bukowina és Erdély* ügyét ajánlom nagyon melegen figyelmedbe.

Természetesen, ha azt óhajtánád, hogy részt vegyek ezen a beszélgetésen, a legnagyobb készséggel állok rendelkezésedre.

Szívből üdvözlő

igaz híved *Tisza*.

U. i. Avarnának arra a megjegyzésére, hogy opportunus volna reklamációt intézni Rómába a csapatösszevonások miatt, nem volna-e jó azt mondani neki, hogy mi egyelőre nem teszünk ilyen lépést, amelyet kevésbé barátságos értelemben is lehetne felfogni, ha azonban Avarna szolgálatokat akar tenni a barátság ügyének, eszközöljön ki kormányától spontán megnyugtató magyarázatot.

71.7/a.

A külügyminiszter válasza a 717. számra.

TELEFONTÁVIRAT.

Érk. 1915. 1/16. d. u. 6 ó. 30 p.

Tegnap levelet szívől köszönöm. Teljesen egyetérték. írok, amint csak hozzájutok és van egy kis tájékozás. Sok az első munka és még az íróasztalom sem kaphattam meg. Tehát telefon sincs még.

Ma volt a nagy megbeszélés a két német vendéggel. Azt gondolom, nem volt eredménytelen és folytatása lesz.

Burián.

718.

*Feljegyzésem Berchtold távozásáról.**

Bármennyire kedvem ellenére volt is olyan loyális, becsületes kollegával szemben fellépni mint Berchtold, be kellett látnom, hogy a Monarchia létérdekei megkövetelik, hogy külügyeink vezetése a mostani kritikus időkben erősebb kezekbe kerüljön. A Bülow-féle

* Gróf Tisza István sajátkezű írása.

intrikák megindulásával olyan súlyosan mutatkoztak az ő tépelődő, ingadozó egyéniségének hátrányai, hogy lehetetlen volt a dolgot tovább halasztanom. Azzal a szándékkal érkeztem Bécsbe jan. 10-én, hogy szóvátaszem a dolgot, ½11-től 1-ig megbeszélés volt az olasz dologban Berchtoldnál Burián, Stürgkh, Mérey, Szécsen és Forgách bevonásával. Másnapra várta Avarnát és a legnagyobb izgatottsággal kért tanácsot a vele folytatandó conversatio irányítása iránt.

Nála villásreggeliztem Tschirschkyvel, hogy ez utóbbit gyomrozzara s a Bülow-féle taktika hibás és veszélyes voltáról meggyőzzem. Reggeli után hosszú conversatiót folytattunk hármásban, amelyet Tschirschky igen kellemetlen, prepotens hangon kezdett, s csak pár kemény megjegyzés után adta alább.

A király várt, úgyhogy csak éppen annyi időm volt még, hogy Berchtoldot a másik szobába híva megmondjam neki, miszerint minden rokonszenvem és becsülésem dacára, kénytelen leszek a királynak megmondani, hogy a mai időkben határozottabb, politikáját következetesen és erélyesen képviselő ember kell a külügyi székbe. Ha azonban Ő Felsége nem akarna változást, készséggel szolgálok vele együtt tovább.

Szokott bon enfant modorával nevetve azt felelte: «Ich bin Dir sehr dankbar, wenn Du das sagst. Ich sage es ihm ja immerwährend, mir glaubt er's nicht. Dir wird er's glauben.» Még csak azt kérdezte, meg fogom-e mondani, hogy neki is szólottam.

Ő Felségének előbb az olaszokkal és németekkel szemben követendő taktikára vonatkozó álláspontomat mondtam el, hozzátéve, hogy a partie nehéz, biztos sikert (hogy t. i. megúszhatjuk a dolgot Trentino feladása nélkül) nem ígérhetek, de meg lehet nyerni, csak jól kell megjátszani. Evvel áttértem arra, hogy Berchtold minden tiszteletreméltó és vonzó egyéni tulajdonai mellett nem az a játékos, akire szükség van.

Hangsúlyoztam, milyen kellemetlen kötelesség ezt megmondani. Megmondtam, hogy régóta tépelődtem felette, végre beláttam, hogy súlyos mulasztás nélkül nem halaszthatom tovább. Ezért megmondtam ma Berchtoldnak nyíltan a dolgot, de egyúttal azt is, hogyha Ő Felsége másként dönt, készséggel szolgálok vele tovább.

A királyt nem lepte meg a dolog. «Ich habe es mir auch schon gedacht – úgymond – nur habe ich nur Einen, der dazu fähig ist, und ich weiss nicht ob er von Budapest wegkommen kann.»

Erre azt válaszoltam, hogy nézetem szerint nekem okvetlen Budapesten kell maradnom, de van valaki, aki teljesen alkalmas az állásra. «Wer denn?» kérdezte a király s nem látszott teljesen meggyőzötnék, mikor Buriánt megneveztem.

Kiemelte ugyan bizalomra méltó egyéniségét és jó tulajdonságait, de kételyeket is fejezett ki. Másrészről elismerte, hogy rajta kívül csakis Pallavicini jöhetne szóba. Én magam hangsúlyoztam, hogy Buriánt sokkal alkalmasabbnak tartom; kiemeltem, hogy másfél éves napontai érintkezésünk során mennyit emelkedett szememben s hozzátettem, hogy rólam kifejezett megtisztelő jóvéleménye után talán megnyugtathatja Ő Felségét az is, hogy velem minden nagy kérdésben egyetért és olyan szoros baráti viszonyban van, hogy ez biztosítja a bizalmas harmonikus együttműködést.

A király azzal végezte, hogy még meggondolja a személyi kérdést, de belátja, hogy gyorsan kell határoznia, menjek hozzá kedden délelőtt.

Hétfőn 11-ikén Steyerben voltam s csak este Forgáchnál láttam ez utóbbit. Tőle hallottam, hogy Berchtold volt a királynál, s távozása befejezett dolog.

Forgách nagyon kapacitált, hogy én vállalkozzam; ugyanezt tette másnap Montenuovo és Berchtold is. Szerintök egészen más hatása volna az én vállalkozásomnak a Monarchia prestige-e s actiónk súlya szempontjából. Én azonban tisztában vagyok magammal: Burián kitűnően fogja feladatát megoldani; sok tekintetben jobban, mint én. Nekem jelenlegi állásomból is módomban áll a külügyekre befolyást gyakorolni, Budapestről távozásom ellenben egyértelmű volna a magyar közéletből való kiválásommal. Nem szolgáltnám igazán nemzetemet, nem vihetném ki terveimet, félbehagynám művemet, pedig ennek befejezése a Monarchia consolidálása s nemzetközi pozíciója szempontjából is szükséges.

Kedden délelőtt voltam a királynál. Jó kedvűnek találtam. Megkérdezett: «Bleiben Sie dabei, dass Sie von Budapest nicht wegkommen können?» s igenlő válaszomra mindjárt azt mondta, hogy Buriánt fogja hivatni. Megnyugtatta az is, hogy Berchtold is nagy elismeréssel beszélt Buriánról.

Nevetve említette, hogy Berchtold egyedüli kérése az volt, hogy Bilinski ne távozzék vele egyszerre.

Budapest 1915 január 18.

Tisza István.

719.

Dr. Beleznay Andor, főszolgabírónak, Kunhegyes.

1915 január 13.

Igen Tisztelt Főszolgabíró Úr!

A sürgönyében jelzett jegyzőkönyvet még nem kaptam meg, de fájdalom az eddig nyert hírek után nem maradhat fenn semmi kétség aziránt, hogy szegény Horthy Szabolcsot elvesztettük.

Szerettem és nagyrabecsültem mint kevés embert. A közéletben nehezen pótolható ürt hagy maga után, én egyik legkedvesebb, legjobb barátomat siratom.

Igaz tisztelettel *Tisza*.

720.

Hosszú László püspöknek.

1915 január 15.

Kedves Barátom!

Január 10-én kelt levelednek Lukácsra vonatkozó részét közszónettel tudomásul véve megnyugtatlak aziránt, hogy orosz betöréstől Erdélynek emberi számítás szerint nem kell tartania.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

721.

Betegh Miklósnak.

1915 január 15.

Kedves Barátom!

Nagyon köszönöm leveledet. Igen fogok örülni, ha alkalmilag behatóan beszélhetünk a dolgról. Rendezd jöveteledet úgy, hogy egészen családi körben velünk ebédelhess, ebéd után legjobban reáérünk a beszélgetésre.

Persze addig ne hagyj el Erdélyt, amíg Beszterce-Naszód határánál állnak az oroszok. Nagyon reményelem, hogy ez nem fog soká tartani és a legrosszabb esetben sem fognak mélyebben behatolni az ország belsejébe. De addig, amíg közel az ellenség, állj résen és ismert eréyyeddel tégy meg mindent a katonai műveletek előmozdítására s az erdélyi lakosság megnyugtására.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

722.

Báró Hazai Samunak.

1915. január 15.

Kedves Barátom!

Miután azt hallom, hogy katonai célokra is használnak már kukoricalisztet, ami magában véve nagyon okos és örvendetes dolog, szíves figyelmedbe ajánlom azt a körülményt, hogy a kukoricaliszt nagyon nehezen raktározható, könnyen megkeseredik s kivált ha legkevésbé hibássá lett, betegségeket, a többek között pelagrát okoz.

Nagyon jó volna erre a körülményre úgy a honvéd, mint a közös hadseregbeli hatóságok és intézetek vezetőségét figyelmeztetni és felhívni, hogy a kukoricaliszt manipulációjára nézve a dolgot a gyakorlatból ismerő egyénektől szerezzenek útbaigazítást.

Tapasztalatból tudom, hogy még parasztember sem öröltet meg több hónapra való mennyiséget kukoricából, mert fél a liszt elromlásától.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

723.

Báró Skerlecz Ivánnak.

1915. január 15.

Kedves Barátom!

Mellékelt levelezőlapot a horvát posta továbbította, Fiumében koboztatott az el. Elküldöm azt neked, miután kellemetlen világot vet az illető postahivatalnok érzületére.

Egyúttal megemlítem, hogy a Fiuméből induló horvát népfelkelők között is igen kellemetlen tünetek mutatkoztak. A tiszteknek nehéz volt őket engedelmességre és elindulásra reábirni. Ugyancsak nagy rendetlenségek fordultak elő december 30-án a Jellachich-ezred újoncainak elutazása alkalmával, amikor újból renitencia mutatkozott a tisztekkel szemben és a horvát újoncok szidalmazták a magyarokat. Állítólag Károly városban kellemetlenségek lettek volna a most bevett népfelkelők eskütétele alkalmával.

Igen leköteleznél, ha ezeket a jelenségeket figyelemmel kísérni s azokról informálni szíveskednél.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

724.

Kalló Istvánné úrnőnek, Nagyszalonta.

191.) január 15.

Nagyságos Asszonyom!

Végtelenül örülök, hogy férje életben van. Különböző csatornák útján küldöttünk már pénz- és ruhasegélyt a Szerbiában lévő foglyoknak. így csak legutóbb ment el a görög udvarnál előkelő állásban lévő Ypsilanti hercegnek magyar születésű neje, tetemes pénzüsszeggel a Nisben lévő magyar tiszték felsegélyezésére. Keménylem tehát, hogy ezóta férje is el van a legszükségesebbekkel látva.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híve *Tisza.*

725.

1915 január 15»

Az Általános Közjótékonyági Egyesületnek, Budapest.

Folyó hó 9-én kelt felterjesztése kapcsán értesítem az Egyesületet, miszerint a rokkant katonák gondozásának kérdésével máris foglalkozom s egyelőre a tényleges helyzet kipuhatolására szükséges adatok gyűjtését kezdtem el. Ezzel reményelem rövid idő alatt olyan stádiumba hozhatom az ügyet, midőn kezdetét veheti az ezen szerencsétlen emberek felőli tényleges gondoskodás.

Eme nemes misszió betöltésénél teljes bizalommal számítok a magyar társadalom s mint e társadalom egyik hivatott factorának az Általános Közjótékonyági Egyesületnek támogatására is.

Tisztelettel *Tisza.*

726.

Báró Conrad von Hötzendorff vezérkari főnöknek.

Den 16. Jänner 1915.

Euer Exzellenz!

Bei unserem Abschiede haben wir uns verabredet, in besonders wichtigen Fällen direkt an einander zu schreiben. Ich tue dies nun in einem Zeitpunkte, wo unsere auswärtige Politik unter Leitung «ines zielbewussten, kaltblütigen, energischen Mannes, in eine entscheidungsvolle Phase tritt, in welcher nur die innige Fühlung der politischen mit der militärischen Leitung den Erfolg sichern kann.

Es ist wohl unnötig zu betonen, dass mich frivole Neugierde ebenso wenig treibt, als der sehr verderbliche Wahn, mich in strategische Fragen einmischen zu wollen. Mir schwebt nur das vor, dass wir die Heeresleitung von der politischen Situation und von den politischen Konsequenzen etwaiger militärischer Beschlüsse informieren, andererseits über die militärische Lage und die Absichten und Aussichten der Heeresleitung so weit informiert werden, als dies *unbedingt notwendig* ist, um die diplomatische Partie gut zu spielen. Hiebei haben wir Eines zu geben und zu beanspruchen: gegenseitiges Vertrauen. Von einem Minister des Äusseren oder Ministerpräsidenten wäre es gerade so verfehlt vorauszusetzen, dass er Staatsgeheimnisse verraten könnte, wie von dem Chef des Generalstabes; es ist dies ein Gesichtspunkt, der in einem direkt persönlichen Verkehr zwischen uns ein für allemal ausgeschaltet werden sollte, um so mehr, da die höchsten Staatsinteressen unter der Vorenthaltung der notwendigen Informationen zu leiden haben..

Über das Meritum will ich mich kurz fassen; ich hoffe bald Gelegenheit zu einer persönlichen Begegnung zu haben, andererseits will ich dem in erster Reihe hiezu berufenen Br. Burian nicht vorgreifen.

Dem leitenden Grundsatz unserer Kriegführung: möglichst Alles auf den Hauptkriegschauplatz zu konzentrieren, und womöglich eine günstige Entscheidung dort herbeizuführen, stimme ich mit voller Überzeugung bei. Ich habe volles Verständnis dafür gehabt, dass die mit immer erneuten Anstrengungen aufgebauten Truppen zu diesem Zwecke verwendet werden, und habe — wie E. E. bekannt — das Meinige dazu beigetragen, dass die für den Schutz Siebenbürgens bestimmten Truppen, in Ostgalicien und der Bukowina eingesetzt werden. Es steht mir umso ferner eine Kirchturmspolitik machen zu wollen, da ja der Erfolg im grossen Kriege auch zur Abwendung politischer Gefahr das Wichtigste ist

Es gilt das in vollem Masse für Italien, mit einer gewissen Beschränkung für Rumänien.

Die Leiter der auswärtigen Politik der Monarchie haben sich seit Beginn des Krieges alltäglich mit der Haltung dieser zwei «Freunde» zu beschäftigen gehabt. Die Sache tritt in kurzer Zeit in ein akutes Stadium; unsere ganze politische Aktion muss sich auf die Lösung derselben konzentrieren. Eines steht fest: wir müssen den vereinten Angriff Italiens und Rumäniens auf jeden

Fall vereiteln; Italien abrinden, Rumänien gegenüber in einer Weise Stellung nehmen, dass es keine Lust habe kriegerisch gegen uns aufzutreten.

Womit Italien abzufinden sein wird, ist eine offene Frage. Wir müssen trachten *möglichst wenig* zu zahlen und eine Amputation, wenn möglich, zu vermeiden. Neben der Geschicklichkeit und Entschlossenheit unserer und der deutschen Diplomatie hängt dies vor Allem von der Kriegslage im Osten und Westen ab. Wir werden den Faden nicht zerreißen, die Verhandlungen aber, ohne uns zu engagieren, in die Länge zu ziehen trachten, um die zu erschaffende günstige Gestaltung der militärischen Lage wirken zu lassen. Italien will ein Geschäft machen, ist aber im Grunde friedlich gesinnt und weiss die verhängnisvollen Folgen einer Verfeindung mit uns für seine Zukunft einzuschätzen. Dies sind Momente, welche unsere Politik ausnützen muss.

Ist die italienische Gefahr beseitigt, dann können wir Rumänien zurückhalten. Die Teilnahme der Türkei an dem Kriege äussert auch hier eine wohltuende Wirkung. Wenn man auch von direkter Teilnahme der türkischen Armee an den Kämpfen gegen Rumänien absieht, so hat Bulgarien vollständige Rückendeckung erhalten und der Gedanke an einen bulgarischen Angriff wird einen sehr grossen Druck auf die Entscheidungen Rumäniens ausüben. Ich halte einen Angriff Rumäniens, natürlich immer vorausgesetzt, dass wir den Russen standhalten können – für höchst unwahrscheinlich, wenn sie wissen, dass wir dem in Siebenbürgen eindringendem Teile der rumänischen Armee ernsten Widerstand leisten werden. Stehen wir Ende Februar, mit der gut etablierten Südarkmee im Norden der Save und der Donau, so sind wir wohl im Stande, dies zu tun, da ein Teil der Südarkmee für die Defensive gegen Serbien genügen würde und die dort verfügbaren Truppen den Kern unserer siebenbürgischen Armee bilden könnten. Es ist nur notwendig den Glauben an unsere Wehrfähigkeit in Rumänien zu erwecken.

Es ist dies leider ein sehr wichtiger Faktor. Das Land steht auf dem Scheidewege, die öffentliche Meinung wird mit allen Mitteln bearbeitet und gegen uns verhetzt; mit dem Tode König Carols ist der starke Damm verschwunden, der die Volksstimmung zwischen gewissen Grenzen gehalten hätte. Wenn die öffentliche Meinung vom Glauben unserer Wertlosigkeit durchdrungen wird.

so kann das die Orientierung Rumäniens entscheiden. Unter dem Eindruck von Ereignissen, welche diesen Glauben mit besonderem Nachdruck bestärken, können die wenigen vorsichtigen und einsichtigen Politiker zur Seite geschoben werden, oder auch sich dem Drange der Volksstimmung fügen und es kann eine plötzliche Wendung in Bukarest eintreten.

Von diesem Gesichtspunkte hat unser Rückzug aus der Bukowina eine die militärische Wichtigkeit desselben weitaus übertreffende, politische Bedeutung. Gerade der Umstand, dass dort relativ wenige russische Streitkräfte stehen, wird ausgebeutet, um unsere gänzliche Impotenz zu beweisen. Man sagt sich in Bukarest,, dass wir ganz darnieder liegen müssen, wenn wir ihre Brüder in der Bukowina gegen paar tausend Kosaken nicht beschützen können. Sollte noch ein Eindringen der Russen in das Innere Siebenbürgens erfolgen, so könnte das Rumänien zu sofortigem Losschlagen, Bulgarien zum Einlenken in das Fahrwasser der Entente bewegen.

Das sind Momente, welche unsere Heeresleitung kennen und bei ihren Entschlüssen mit in Erwägung ziehen müsste, gewiss nicht um ihnen das Hauptziel zu opfern, sondern um die entscheidenden Operationen womöglich in eine Weiser zu leiten,, dass auch diese Nachteile und Gefahren vermieden werden.

Andererseits müssen wir, die verantwortlichen Leiter der auswärtigen Politik, die notwendige militärische Information erhalten, um unsere Taktik sowohl Italien als Rumänien gegenüber richtig bestimmen zu können. Sonst laufen wir Gefahr, entweder überflüssige Opfer zu bringen, oder durch zu feste Haltung das Ergebnis dieses ganzen riesigen Ringens zu gefährden.

Glauben Sie mir Exzellenz, das Staatswohl erfordert gebieterisch ein vertrauensvolles Zusammenwirken, eine baldige offene Aussprache zwischen Ihnen und Br. Burián ist unbedingt notwendig.

Ich kann diesen Brief nicht schliessen, ohne für die tatenfrische, zähe Energie unserer obersten Heeresleitung in diesem Wechsel vollen, furchtbaren Kampfe mit überlegenem Gegner meine Bewunderung auszusprechen. Nur weiter vorwärts, mit ungebrochener Willenskraft! Mit aufrichtiger warmer Verehrung

Eurer Exzellenz ergebener

Tisza.

Nach Durchsicht dieses hastig geschriebenen Briefes – für dessen höchst mangelhafte Form ich um gütige Nachsicht bitte -■ muss ich betonen, wie unbedingt notwendig es ist, Alles bezüglich Italien gesagte geheim zu halten.

Allen, auch den Deutschen gegenüber müssen wir dabei bleiben, dass wir unter keinen Umständen aus dem eigenen Leibe etwas geben können, denn wenn Italien nur die leiseste Ahnung vom Gegenteil erhält, so haben wir die Partie schon verloren.

Ich muss also um strengste Geheimhaltung bitten.

727.

Balogh Jenőnek.

1925 január 15.

Kedves Barátom!

A brassói román lapokra vonatkozó szíves soraidat köszönettel vettem s azok tartalmát illetőleg bátor vagyok megjegyezni azt, miszerint az, aki a népies oláh nyelvet igazán tudja, latin ismeretének segítségével meg tudja érteni az irodalmi nyelven írt nyomtatványokat is.

A népies nyelv és a főleg Romániában kifejlesztett műveltebb társalgási vagy irodalmi nyelv közti különbség ugyanis elég nagy arra, hogy az, aki csak a népies nyelvet tudja, a másik nyelven folytatott gyors beszélgetést ne legyen képes kellőleg megérteni; nyomtatvány figyelmes elolvasása közben azonban a népies nyelv ismerete elégségesnek bizonyul az irodalmi nyelv megértésére is.

Azt hiszem tehát, hogy a brassói ügyész által felhozott mentség vagy a román sajtó ellenőrzésében tanúsított felületességet vagy azt a körülményt akarja palástolni, hogy általában igen gyengén áll román nyelvismeret dolgában. Talán jó volna megfelelő módon figyelmeztetni mindazokat, akik minősítési táblázatukba bevezették, hogy tudnak románul, miszerint tőlük a román nyomtatványok megértése feltétlenül megkívántatik.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

728.

Horthy Istvánnak, a 13. huszárezred parancsnokának. Feldpost 89.
Kedves Barátom!

Nem állhatom meg, hogy kezedet meg ne szorítsam szegény Szabolcs* koporsója felett, s meg ne mondjam neked, milyen nagyra becsültem és mennyire szerettem őt. Hű, igaz, kedves, jó ember volt. Elhunytá fájó sebet hagy vissza szívemben.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

729.

1915 január 16.

A magyar szent korona országai Vörös Kereszt Egyletének, Budapest.

Január 9-én 1082. szám alatt kelt szíves soraikat megköszönve addig is, amíg a folyamatban lévő adatgyűjtés alapján konkrét javaslatokkal léphetnék az Egyesület elé, felkérem, hogy ez ügyben teendő további lépései felől tájékoztatni szíveskedjék, mert az egész vonalon való harmonikus együttműködésünket a cél érdekében nagyon is kívánatosnak tartom.

Örömmel üdvözlöm, hogy az Egyesület a rokkantak gondozása és megfelelő munkára való kiképzése céljából menedékház felállításával foglalkozik. Megjegyzem azonban, hogy ezen általános feladatból a vakokat nézetem szerint eliminálni kellene, miután egyrészt az ezekkel való foglalkozás egészen speciális természetű, másrészt annak szakszerű keresztülvitelére az államnak a Vakok Intézetében megfelelő szervezet áll rendelkezésre.

Tisztelettel *Tisza.*

730.

Báró Hazai Samunak.

1915 január 16.

Kedves Barátom!

Úgy értesülök, hogy az 5. lovashadosztályból kitüntetésre felterjesztett számos tiszt közül egyetlenegy sem kapott még kitüntetést. Amennyiben ez való volna, nagyon kérek, légy szíves az ügygel foglalkozni s ezen valóban flagrns igazságtalanság orvoslásáról gondoskodni.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

* Horthy Szabolcs főispán, aki önként hadba vonult és hősi halált halt. V. ö. a II. kötetben közölt 301. számú levelet.

731.

*Bárczy István polgármesternek.**

Lit lő január 1(>.

Kedves Barátom!

Engedd meg, hogy a Pályaudvari Misszióban egyesült jótékony egyesületek ügyét nagyon melegen ajánljam szíves jóindulatodba. s arra kérjelek, hogy az általuk kért 6000 koronás fővárosi szubvenció engedélyezését keresztülvinni szíveskedjél. Bizonyára felesleges megjegyezmem, hogy erre a misszóra a mostani háborús időben is milyen fontos és nemes hivatás vár.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

732.

Sándor Pálnak, a Budapesti Közúti Vasút igazgatójának.

1915 január 1B.

Tisztelt Barátom!

A Leány kereskedés Elleni Egyesület eddig évente 4000 clb kedvezményes jegyet kapott a Városház-Zugliget-Híivösvölgy v'onalra, ami lényeges.könnyebbséget jelentett erre a valóban nemes célt önzetlenül szolgáló egyesületre. A folyó évre azonban az egyesület hasonló kérése elutasított.

Amidőn ez ügyet szíves figyelmedbe melegen ajánlanám, arra kérlek, hogy e kedvezményt, hacsak elháríthatatlan akadályba nem ütközik, a folyó évre is engedélyezni szíveskedjél.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híved *Tisza.*

733.

1915 január 16.

A Magyar Gazdaszövetségnek. Budapest.

Folyó hó 11-én 5. sz. a. hozzám intézett felterjesztése kapcsán biztosíthatom a Szövetséget, hogy a kormány, amint hogy soha

* L. a 690. sz. levelet.

máskor nem tette, a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara által javasolt választott bírósági ügyének eldöntésénél sem fogja magát egyoldalú osztályérdek által vezetetni s a maga részéről nagy részben helytállóknak tartja a Szövetség által kifejtett aggályokat.

Másrészről azonban nem hallgathatom el, sajnálkozással a felett, hogy a Szövetség felterjesztése nem ment a kereskedői körök elleni némileg bántó éltől sem, amit pedig általában mindenkor, a mostani nagy időkben pedig kétszeres gonddal kellene közéletünkől kiküszöbölünk.

Legyen a Szövetség bizalommal a magyar törvényhozásnak és magyar kormányoknak minden osztályérdek feletti mindenkor tanúsított objektivitása iránt és nyújtson az egyes társadalmi osztályok közötti ellentétek lehető eliminálására irányuló hazafias munkánkban segédkezet.

Tisztelettel *Tisza*.

734.

Gróf Csáky Albinné úrnőnek, Szepsimindszent.

1915 január 16.

Igen Tisztelt Grófnő!

A rokkantak ügyével már az Általános Közjótékonyági Egyesület felszólításának vétele előtt kezdtem foglalkozni. Az Egyesületnek az ügy iránti érdeklődését meleg rokonszenvvel és köszönettel fogadom és válaszbomban értesíttem is az Egyesületet, hogy közreműködésére számítok.

Ettől eltekintve fontos szerep vár reá azon a háború által in-séges helyzetbe jutott műveltebb családok felsegélyezése körül, akiről egyesülete megfelelően nem gondoskodhatik, s akik a hatóságai közsegélyt átalják igénybe venni. Ilyen célokra bizonyos havi átalányt bocsátunk a főváros rendelkezésére egyenesen azzal az utasítással, hogy ez átalányt az ilyen akcióra alkalmas egyesületek útján használja fel. Ezen egyesületek közé tartozik, természetesen az Általános Közjótékonyági Egyesület is.

Tiszteletteljes kézcsókkal vagyok

régi igaz híve *Tisza*.

735.

Lakatos Antalnak, Nagyvárad.

1915. január 16.

Nagyságos Uram!

Fájdalom semmi kilátás nincs arra, hogy Szerbiában elfogott katonatisztjeink hazakerülhetnének. Ennek folytán Berényi Sándor hazajövetelére is csak akkor lehet kilátás, ha ő teljesen végkép harcképtelenné vált, amely esetben természetesen minden különösebb intervenció nélkül el fog a hadsereg kötelékéből bocsáttatni.

Szívemből kívánom, hogy olyan soká éljen, amíg én a hercegi rangot fogom elnyerni. Azt hiszem le fogja főzni Matuzsálemet is.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híve *Tisza.*

736.

Baross Gyula. o. k.-nek, Babó.

1915. január 16.

Tisztelt Barátom!

A képviselők mandátumának meghosszabbítása csakis törvény útján lehetséges. Magától értetődik, hogy a törvényhozás, mint minden más téren, itt is alkothat új jogszabályt, amelynek érvényességéhez semmi kétely nem fér.

Nézetem szerint azonban olyan törvényt, amellyel az országgyűlés egyik háza saját mandátumát hosszabbítja meg, csakis parancsoló szükség esetében és ezen szükség tartamára szabad hozni, miért is csak abban az esetben nyúlnék ehhez a rendkívüli eszközhöz, hogyha a háború nem nyerne olyan időben befejezést, hogy a választásokat a jelen törvényben előírt időben megtarthassuk.

Szívből üdvözlő

híved *Tisza.*

737.

Báró Burián Istvánnak.

1915. január 17.

Kedves Barátom!

Mik a terveid? Vilmos császár, Teschen kombinációban van-e, s ha igen, mikor. Tájékoztass terveidről, mert néhány napon belül fel szeretnék én is menni, hogy veled találkozam.

Tegnapi telefonüzenetedet megköszönve, szívből üdvözlő

igaz híved *Tisza.*

738.

Csernoch János hercegprímás nah.

1915 január 17.

Igen Tisztelt Barátom!

Nagyon köszönöm bécsi leveledet, csakugyan jól ítélt meg a kérdést. Jól tudják az olasz akció barátai, hogy rémhíreik milyen alkalmas talajra találnak a Vatikánban, úgy az ott irányunkban érzett igaz barátság, mint az Olaszország és monarchiánk közötti háborútól való félelem következtében.

Résen leszünk, de bluffnek nem fogunk felülni.

Igaz nagyrabecsüléssel vagyok

tisztelő híved *Tisza.*

739.

Báró Hazai Samunak.

1915 január 17.

Kedves Barátom!

Nemcsak a betegek lelki állapotára hat hátrányosan, de kezelésüket is kedvezőtlenül befolyásolja s így gyógyulásukat késlelteti az a körülmény, hogy aránylag jelentékeny részük olyan kórházakba kerül, ahol senki nincs, aki velük anyanyelvükön érintkezni tudna.

Nemcsak az illetőkkel tennénk tehát nagy jótéteményt, hanem a mielőbbi felgyógyulásukhoz fűződő katonai érdeket is szolgálnánk, ha rajta lennénk, hogy ezek, amennyiben szállíthatók, olyan kórházakba kerüljenek, ahol nem kell ezekkel a nyelvi akadályokkal megküzdniük.

A dolog jóakarattal kezelve inkább látszólagos nehézséggel jár. Miután ugyanis a harctérre való visszamenetel előtt úgyis a kiegészítő parancsnokságaiknál felállított üdülő-osztagokba lesznek az illetők szállítva, nem járna költség- és munkatöbblettel, őket már előzőleg valamely a kiegészítő-parancsnokság székhelyén vagy közelében fekvő kórházba átutalni. Ezáltal természetesen olyan helyre jutnának, ahol nem kell a most említett nyelvi nehézségekkel megküzdni.

Ne neheztelj, hogy ismét egy ilyen eszmével zaklatlak, de tudom, hogy te is egyetértesz velem abban, miszerint minden lehető

meg kell tenni, hogy a mostani háború rettenetes testi és morális megpróbáltatásainak kitett katonáink feljebbvalóikban megértő, sorsuk iránt érdeklődő jóakaróikat láthassák. Bátor vagyok ez ügyet szíves megfontolásodba ajánlani.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

740.

Báró Burián István, külügyminiszternek.

1915 január 17.

Nagyméltóságú Báró, Miniszter Úr!

Nagyméltóságod hivatalbeli elődjével a semleges államokban tartandó felolvasások kérdésében folytatott levélváltásunkból tudomásul vettem, hogy sem Olaszországban, sem Romániában nem mutatkoznak ezek a felolvasások időszerűeknek. Nem tudom azonban, helyes volna-e ebből a körülményből azon következtetést levonni, hogy e felolvasások egészen maradjanak el.

Nézetem szerint közéletünk kiválóságainak Németalföldön és Svájcban tartandó felolvasásai felvilágosítólag hathatnának az egész közvéleményre, miért is arra kérem Nagyméltóságodat, hogy e kérdést megfontolás tárgyává tenni s álláspontjáról lehetőleg mielőbb tájékoztatni méltóztassék. Úgy hiszem olyan férfiakkal, mint Andrassy, Apponyi, Berzeviczy kijelentései francia és angol nyelven sokszorosítva, nem tévesztenék el hatásukat.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilváníását.

Tisza.

741.

*Krobotin hadügyminiszternek.**

Den 17. Jänner 1915.

Hochverehrter Freund!

Ich erlaube mir die Ergebnisse meiner in Steyr erhaltenen Eindrücke im Folgenden zusammenzufassen.

Ich kann mich der Tatsache nicht verschliessen, dass die Fabrik beim Eintritt der Kriegsgefahr kostbare Zeit verloren und die notwendigen Massnahmen mit einer zirka 15tägigen Verspätung in Angriff genommen hat. Ebensowenig kann die Leitung der

* L. a II. kötetben 670., 671., 672. és 675. számok alatt közölt leveleket.

Fabrik von der Verantwortung freigesprochen werden, welche dieselbe dadurch auf sich nahm, dass sie die Einberufung von zirka 1500 Arbeitern ohne sofortige Reklamation zuliess.

Was die getroffenen Massnahmen anbetrifft, so scheinen sie jedenfalls wohldurchdacht und zweckmässig zu sein. Es ist aber die ganze Aktion in einem Tempo durchgeführt, welches mit den ausserordentlichen Verhältnissen und mit den abnormen Anforderungen der grossen Zeit, in der wir leben, in keinem Verhältnisse steht,

Die Fabrik hätte mit Aufwand aller Energie sofort die vorhandenen Vorrichtungen des 95-er Modells in Arbeit setzen und die Produktion einer dreifachen neuen Garnitur desselben in Angriff nehmen sollen. Wäre das geschehen, so müsste man heute schon wenigstens 1800 Stück fertige Ware täglich abliefern können und in der Produktion von Bestandteilen bei der Ziffer von 2400 halten.

Statt dessen entspricht die heutige Übernahmsziffer der schon zu Mitte des Vorjahres erreichten Produktion von 800 rumänischen Gewehren und der einen vorhandenen Garnitur von Vorrichtungen für das 95-er Modell, und selbst in der Schmiede ist man noch nicht über die Zahl von Bestandteilen für 1800 Gewehre täglich gekommen.

Es sind dies Tatsachen, welche ein schweres Versäumnis der Fabrik zu Tage treten lassen. Das Geschehene kann jedoch nicht verändert werden und unsere Aufgabe ist heute, auf Basis des gegebenen jetzigen Zustandes die Möglichkeit einer Beschleunigung der Fabrikation zu untersuchen. Es ist natürlich Aufgabe des Fachmannes die Lösung dieser Frage herbeizuführen. Ich kann meinerseits nur auf Momente hinweisen, die auch dem Auge des Laien nicht entgehen können.

Hauptsächlich sind es zwei Momente, auf welche ich mit voller Zuversicht hinweisen kann: 1. eine erfolgreichere Produktion der Vorrichtungen. Es müssten 1 oder 2 neue Garnituren derselben sofort in Angriff genommen werden, um sobald diejenigen Vorrichtungen und Fabrikationsbehelfe fertig sind, welche in den ersten Stadien der Gewehrfabrikation benötigt werden, die Tagesproduktion der Bestandteile mit der entsprechenden Ziffer erhöhen zu können. 2. Das Tempo der Gewehrfabrikation. Aus den an Ort und Stelle erhobenen Daten geht es hervor, dass die Fabrikation in Steyr von den ersten Manipulationen bis zur Übergabe des fertigen

Gewehres wenigstens vier Monate in Anspruch nimmt. Das ist das Doppelte der in andere modern eingerichteten Fabriken benötigten Zeit.

Ich will es nicht leugnen, dass die Steyrer Fabrik diesbezüglich mit nachteiligen Verhältnissen zu kämpfen hat. Die jetzige Anlage in zahlreichen getrennten Objekten wird wohl unvermeidlichen Zeitverlust zur Folge haben. Es müsste aber dieser gegebene Kachteil durch entsprechende Massnahmen auf das Minimum reduziert werden und da kann ich meine Verwunderung darüber nicht unterdrücken, dass zur Vereinfachung und Beschleunigung des Transportes der Gegenstände von einem Fabrikationsraum in den anderen so wenig geschehen ist. Es fehlen sowohl Schienenverbindungen wie Lifte zwischen den einzelnen Stockwerken. Überhaupt scheint die ganze Organisation der Arbeit verbesserungsfähig zu sein.

Ich bin überzeugt, dass die bewährten Führer der Fabrik, wenn sie sich mit dem begeisterten Tatendrange und mit der frischen Initiative ans Werk setzen, welche unter den heutigen Verhältnissen bei einer jeden Handlung von Staat oder Gesellschaft am Platze ist und schliesslich, wenn sie sich den Tlatschlägen erprobter Fachmänner nicht verschliessen, eine wesentliche Beschleunigung der Fabrikation erreichen werden, so dass die tägliche Produktion die Zahl 1800 fertiger Gewehre baldigst erreichen und in wenigen Monaten 2000 Gewehre erheblich übersteigen wird. Meines Erachtens ist dieses Ergebnis unbedingt von der Fabrik zu fordern.

Mit aufrichtiger Hochachtung

Dein ergebener *Tisza*.

742.

Gróf Stürgkh Károlynak.

Den 18. Jänner 1915.

Hochverehrter Freund!

Im Anschluss an Deinen hochgeschätzten Brief vom 15. d. M. habe ich die darin vorgebrachte Frage der im Tries ter Freihafen angelangten Sendung von 6640 kg argentinischen Fleisches mit Baron Ghillány besprochen, welcher bereit ist die diesbezügliche .Zuschrift des Herrn k. k. österreichischen Ackerbauministers in entgegenkommender Weise zu erledigen.

Obwohl der Auftrieb auf unsere grossen Viehmärkte noch

immer abnorm ist, sodass die Voraussetzung der Bewilligung von Fleischeinfuhr aus Argentinien noch nicht eingetreten ist, so handelt es sich diesmal um eine so geringe Menge, welche keinen störenden Einfluss auf die Marktverhältnisse ausüben kann, was uns in die angenehme Lage versetzt, der österreichischen Regierung eine kollegiale Gefälligkeit erweisen zu können.

Die Hauptschwierigkeit bietet die Gefahr, dass ein jetzt gemachtes Zugeständnis bei späteren Anlässen zur Schwächung des ungarischen Standpunktes benützt und als Waffe gegen uns gebraucht werde, wie es leider zur Zeit des Khuenschen Ministeriums schon einmal der Fall war.

Ich erlaube mir daher anzuregen, dass seitens der österreichischen Regierung eine amtliche Erklärung abgegeben werde, weiche-diesbezüglich volle Beruhigung gibt und es der ungarischen Regierung ermöglicht, das von ihr gewünschte Entgegenkommen in diesem konkreten Falle betätigen zu können.

Mit aufrichtiger Hochachtung

Dein ergebener *Tisza*.

743.

Báró Skerlecz Ivánnak.

1915 január 18.

Kedves Barátom!

Nagyon köszönöm 16-diki leveledet és igen hálás vagyok, amiért felhívtad figyelmemet e körülményre. Mindenesetre keresek rövidesen alkalmat mulasztásom* pótlására, amit annyival szívesebben megtehetek, mert a horvát csapatoknak minden tekintetben kiváló viselkedése benső örömmel tölt el engemet is.

A deputáció eszméjét igyekezz kiverni fejükből; nagyon könnyen azt a színt adhatnád a dolognak, minthogy ha olyan gyanúval szemben kellene magukat igazolniok vagy loyaltásukat bizonygatniuk, amire hála Istennek egyáltalán nincsen semmi alkalom. Ha pedig bárki is annak a nézetének adna előttd kifejezést, hogy kételkedem a horvát csapatok vitézségében vagy nem méltányolnám eléggé azok katonai szolgálatait, légy szíves felvilágosítani őket az ellenkezőről.

Szívükből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

* *Tisza István* egyik beszédében nem eléggé hangsúlyozta a horvát csapatoknak katonai érdemeit.

744.

*Gróf Forgách János osztályfőnöknek.**

1015 január 18.

Kedves Barátom!

Mellékelt levelet az itteni szabadkőművesek küldik a nápolyi páholy egyik főemberének azzal a kéréssel, hogy azt a cenzúra elkerülésével juttassuk el hozzájuk.

Miután a mi kezdeményezésünkre és kérésünkre megindított akcióról van szó, továbbítom e levelet azzal a kéréssel, hogy azt nápolyi konzulunk útján lennél szíves rendeltetési helyére eljuttatni.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

745.

Pulyu János szakaszvezetőnek, Budapest, a Révész-utcai kórházban.

1915 január 18.

Éppen most fogtunk bele abba a munkába, hogy háborúban csonkává vagy nyomorékká lett katonák jövőjéről a reájuk nézve legalkalmasabb módon gondoskodjunk. Ennek a munkálatnak során kitűnik majd az, hogy eddigi életpályáját megfelelő múltbal f oly tathat j a-é és hogy ha nem, micsoda más legalkalmasabb kere-sethez lehetne juttatni.

Legyen róla meggyőződve, hogy sem a kormány, sem a nemzet nem feledkezik meg azokról, akik hazafiúi kötelességük hősie teljesítésének estek áldozatul.

Minden jót kíván

Tisza.

746.

Báró Hazai Samunak.

1915 január 19.

Kedves Barátom!

Az Armeeeoberkommandonak 6129. számú átiratát mellékle-teivel együtt köszönettel küldöm vissza azzal a kéréssel, hogy azt eredetben vagy másolatban hivatalos átirattal is légy szíves hozzám

* Gr. Forgách külügyi osztályfőnök szuggerálta: magyarországi szabad-kőművesek útján kellene hatni a külföldi sajtóra. V. ö. II. köt. 1915. és 219. sz.

eljuttatni. Nézetem szerint ugyanis a felvetett kérdések nagyobb része Erdély általános politikai helyzetére vonatkozik, tehát az egész kormányra s így elsősorban én reám tartozik.

Expedíció előtt küldöm az ezen átirat elintézése gyanánt tervezett 297/res. számú átiratom fogalmazványát, valamint a 98/res. számú aktát is. Mind a kettőt meg fogod kapni hivatalos alakban is. Most azonban azzal a kéréssel küldöm őket, hogy sürgősen elolvassni, s a 297. számú tervezetre vonatkozó netaláni észrevételeidet rövid úton megtenni szíveskedjél, mert súlyt helyeznék reá, hogy a főherceg mielőbb tájékozva legyen az ügy állása s a magyar kormány felfogása felől.

Mielőbbi szíves válaszodat kéri

igaz híved *Tisza.*

747.

Herczeg Ferencnél.

1915 január 19.

Kedves Barátom!

Közlöm veled, hogy a hadügyminiszterrel szóbelileg beszéltem arról, miszerint Önkéntes magyar betegápolók hajlandók volnának olyan osztrák kórházakba elmenni, ahol nagyobb számú magyar sebesült van s az orvosokkal és ápolókkal nem érintkezhetik, abból a célból, hogy a betegekkel való érintkezést közvetítsék.

A hadügyminiszter hálás köszönettel fogadta ez eszmét, ki látásba helyezte, hogy mielőbb tájékoztatni fog az illető kórházak felől s felkért, hogy addig is állítsuk össze az ezen szolgálatra alkalmas és vállalkozó egyének neveit.

Sietek ezt azzal a kéréssel közölni, hogy ezt a kórházi bizottság tudomására hozni s a névsor összeállítását megindítani szíveskedjél.

Egyúttal bizalmasan megemlítem, hogy a hadügyminiszter utasította a kórházparancsnokságokat, miszerint a lehetőséghez képest teljesítsék azoknak kérelmét, akik valamely otthonukhoz közelebb fekvő kórházba való áthelyeztetésüket kérik s e kérelmet amennyiben az illető kórházban hely állna rendelkezésre, csakis abban az esetben tagadják meg, ha az egy vagy más okból aggályosnak mutatkoznék.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

748.

Báró Burián István külügyminiszternek.

1915 január 19.

Kedves Barátom!

Mellékelt levél olyan érdekes kérdést érint, hogy érdemesnek tartom azt neked elküldeni. Való igaz, hogy egy háborúban, amelyben főellenségünk Oroszország s amely esetleg Eomániával is ellentétet idézhet fel, a zsidó sympathiákat tudni kellene biztosítanunk.

A levél íróját nem ismerem, tudakozódom felőle s az eredményt közölni fogom.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

749.

Gróf Tisza Lajosnak.

1915 január 19.

Kedves Lajosom!

Most csak két szót. A te Excellenciásod takaros kis kacsát bocsátott világra, külön béketárgyalásokról még eddig szó sem volt. Berchtold helyének betöltésével remélem meg vagy elégedve, ámbár korántsem ismerheted és értékelheted Buriánt úgy mint én. Azt hiszem kiválóan meg fog felelni; nagy megnyugvás reám nézve, őt tudni ott a mai kritikus időkben.

Szeptemberben Kassáról utánad utazó tisztársad útján¹ hosszú levelet küldtem számodra katonai és politikai bizalmas tartalommal. Megkaptad?

Most nem sokat írhatok, mi tintanyalók töletek várjuk a segítséget. Talán végre megadja a jó Isten az annyi hősiek erőfeszítéssel és kiontott vérrrel busásan kiérdemelt sikert.

Nagyon örülök, hogy olyan közel vagytok Istvánnal² egymáshoz, tulajdonképpen Kálmán³ sincs messze (az uzsoki szorosban). Ha Istvánt látod, mondd meg neki, hogy Jolán⁴ egészen jól van. Szívroendtelenségei kizárólag ideges jellegűek voltak, vagy 10 nap óta tökéletesen megszűntek, étvágya, álma, kedélyállapota jó.

Isten oltalmazzon mindnyájatokat, meleg szeretettel ölel

szerető testvéred *István*.

¹ L. II. köt. 394. és 396.

² Gróf Tisza István fia, aki hadba vonult.

³ Gróf Tisza Istvánnak Lajosnál idősebb fivére, aki önként ment a harctérre.

⁴ Ifj. gr. Tisza Istvánné.

750.

Báró Hazai Samunak.

1915 január 19.

Kedves Barátom!

Égetően szükséges volna a Sáros vármegyében felmerült rekvirálások és kártételek felbecslése és megtérítése, hogy a kárvallott betevő falathoz juthasson. Az ügy elintézése elvileg elhatározott dolog, de azon múlik, hogy Ponciustól Pilátusig küldik a főispánt a vegyes bizottság megalakítása tárgyában.

Igen kérek, légy szíves a dolgot kezredbe venni és gondoskodjál róla, hogy ez a vegyes bizottság mielőbb megalakíttassék és megkezdje működését.

Igaz, hogy a törvény módot nyújt e bizottságok megalakításának a háború befejezte utáni időre való kitolására, de kétségtelen, hogy ez nem csak súlyosan veszélyezteti a gyors segílyre szoruló szegény lakosság existenciáját, hanem kárral jár a kincstárra nézve is, mert hiszen annyi idővel később teljes lehetetlenség a bevallásokat ellenőrizni s a kincstár a leglelkiismeretlenebb visszaéléseknek lehet kitéve.

Nagyon kérek, hogy ez ügyet ismert buzgósággal és erélydel mielőbbi megoldás elé vezetni szíveskedjél.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

751.

Krobotin hadügyminiszternek.

Den 20. Jänner 1916.

Hochverehrter Freund!

Soeben verhessen mich die Herren der hiesigen Gewehrfabrik, welche mir von der bei der letzten Verhandlung im Kriegsministerium dem Herrn Direktor Frommer zuteilgewordenen Apostrophierung Mitteilung machten.

Ich beeile mich vorerst zu bemerken, dass die dort vorgebrachte Frage der bei der Fabrikation einzelner Gewehrteile benötigten Manipulationen auf einem Missverständnis beruht. Auf

* V. ö. a II kötetben a 640., 670., 671., 672. és 675., valamint a III kötetben a 739. és 781. sz. l.

meine Anfrage hat nämlich Herr Direktor Dufek zuerst geantwortet, dass zur Fabrikation des Gehäuses mehr als 300 Manipulationen notwendig wären, worauf ich die Bemerkung tat, dass meines Wissens derselbe Bestandteil in Budapest mit wenigeren Manipulationen erzeugt wird, worauf Herr Direktor Dufek eine genauere Berechnung machte und seine Erklärung dahin berichtigte, dass in Steyr 173 Manipulationen notwendig seien. Ich antwortete ihm sofort, dass dies sich mit dem Tatbestande in Budapest so ziemlich decke.

Dieser ganze Gedankenaustausch hat sich in Steyr abgespielt, die Sache wurde in einer Viertelstunde geklärt und der Gedanke, dass vielleicht die maschinelle Vorrichtung in Steyr weniger zweckmässig sein könnte, was auf der obenerwähnten irrthümlichen Angabe des Herrn Direktor Dufek beruhte, ist mit der Aufklärung dieses Irrthumes sofort hinfällig geworden.

Was des weiteren die Fabrikationsdauer anbetrifft, so habe ich damals streng" wahrheitsgemäss konstatiert, dass zur Herstellung des fertigen Gewehres bei beschleunigtem Tag und Nachtbetrieb zwei Monate notwendig wären, während in Steyr die doppelte Zeit erfordert wird.

Diese letzte Behauptung habe ich nicht nur auf die in Steyr erhaltenen Auskünfte über die Zeit, die die Bestandteile in den einzelnen Stadien der Fabrikation (Schmiede, Fräselei, etc.) in Anspruch nehmen, aufgestellt, sie wird auch durch die Tatsache bestärkt, | dass die Fabrik erst Ende Dezember diejenige Produktionsziffer fertiger Ware erreicht hat, welche den Anfang August vorhandenen Vorrichtungen für das 93-er und 95-er Modell entspricht.

Schliesslich muss ich mit allem Nachdruck betonen, dass ich über diese ganze Frage bis Ende Dezember kein Wort mit den Herren der Budapester Fabrik gewechselt habe. Überhaupt habe ich erst zu diesem Zeitpunkte die Bekanntschaft von Direktor Frommer gemacht und habe früher weder persönlich noch schriftlich mit diesen Herren verkehrt.

Es war meine Pflicht, mich für alle, die Wehrfähigkeit der Monarchie berührenden Fragen zu interessieren. Ich habe über alle einschlägigen Verhältnisse Auskünfte vom Kriegsministerium erbeten und erhalten. Aus diesen Auskünften habe ich mit peinlicher Überraschung ersehen, wie wenig Gewehre die Steyrer Fabrik liefern kann, ich habe Dich, hochverehrter Freund gebeten i. und gedrängt, energisch einzugreifen und einen Brief an Grafen

Stürgkh geschrieben, welcher zur Kenntnis des Herrn Sieghart gebracht wurde.

Erst als ich hierauf die Einladung nach Steyr erhielt, habe ich die Leiter der hiesigen Gewehrfabrik zu einer Konferenz gebeten und die hiesige Fabrik angesehen, um meine aus den 90-er Jahren stammenden Kenntnisse über Gewehrfabrikation etwas aufzufrischen.

Ganz abgesehen davon, dass wohl Niemand das Recht haben kann, an dieser meiner Erklärung zu zweifeln, kann auch darauf hingewiesen werden, dass es gewiss gegen das Interesse der Buda-pesther Gewehrfabrik wäre, der Steyr'schen Fabrik Unannehmlichkeiten zu bereiten und damit das freundschaftliche Verhältnis zwischen den beiden Fabriken zu stören. Ich muss mich also auf das Entschiedenste dagegen verwehren, dass meine, über die Leistungen der Steyr'schen Fabrik pflichtgemäss geübte und leider all zu berechnete Kritik der Leitung der Bucfapester Fabrik in die Schuhe geschoben werde.

Mit aufrichtiger Hochachtung

Dein ergebener *Tisza.*

752.

Schmidt Albin, a Triesti Biztosító Társaság aligazgatójának.

1915 január 20.

Nagyságos Uram!

A Leánykereskedés Elleni Egyesület, amelynek egyik elnöke vagyok, különös gondot fordít arra, hogy a jelenlegi háborús időkben gyámolt vagy biztos kereset nélkül maradt fiatal nőknek munkát szerezzen s ezáltal őket az elzüllesztől megmentse. Ezen célból igen szép eredményt elérő foglalkoztató műhelyt állított fel a Kassalik-alapítvány Gizella-téri házában, amelyből azonban az illető helyiség bérbeadása folytán váratlanul ki kell költöznie.

Úgy vagyunk értesülve, hogy a Biztosító Társaság tulajdonát képező régi Lloyd épületben vannak üres helyiségek, amelyek lebontására augusztus előtt nem fog kerülni a sor.

Ennek folytán azzal a kéréssel fordulunk az Intézethez, hogy a nemes célra való tekintettel, ezekből az egyesület céljainak megfelelő helyiséget foglalkoztató műhely gyanánt díjtalanul rendelkezésünkre bocsátani szíveskedjék.

Azzal a kéréssel, hogy egyesületünk főtitkárjával, leveletem átadó Latinovits Eóza onagységával az ügyet megbeszélni s azt jóindulatába venni szíveskedjék,
igaz tisztelettel vagyok

őszinte híve *Tisza.*

753.

Sándor János belügyminiszternek.

1915 január 21.

Kedves Barátom!

A Lorántffy Zsuzsanna Egyesület arról értesítette a Pálya-udvari Misszióba egyesült jótékony egyesületek végrehajtó bizottságát, hogy nem képes kötelezettségeinek eleget tenni s a munkában tovább résztvenni, mert a múlt évre kért 4000 korona szubvenciójának csak egy részét kapta meg.

Tekintettel a Lorántffy Egyesület által végzett igazán komoly és üdvös munkára, valamint arra is, hogy a Pálya-udvari Misszióból való kiválása kockáztatná ezt a jelenlegi viszonyok között talán kétszeresen szükséges szociális munkát is, arra kérlek, légy szíves a Lorántffy Zsuzsanna Egyesület segélyezési ügyét újabb megfontolás tárgyává tenni és elhatározásod felől mielőbb tájékoztatni.

Szívből üdvözlő

igaz híved *Tisza.*

754.

Báró Hazai Samunak.

1915 január 23.

Kedves Barátom!

Égetően szükséges volna, hogy a Sárosmegyei kártételek dolgában kiküldendő vegyes bizottság mielőbb megkezdje működését, s így pénzhez jussanak a sok esetben mindenüktől megfosztott és hajléktalanokká vált szegény emberek.

Az ügy azonban mindeddig halasztást szenvedett azért, mert a bizottság katonai tagjának kiküldése tárgyában nem történt intézkedés.

Tegnap Krobotin határozottan mgígérte, hogy sürgősen intézkedni fog, miért is kérlek, légy szíves most már a dolgot kezdedbe

venni, a hadügyminisztériumot az intézkedés azonnali megtételért felhívni és gondoskodni róla, hogy a bizottság működését haladéktalanul megkezdhesse.

Szíves fáradozásodért előre is hálás köszönetet mond

igaz híved *Tisza*.

755.

Petrovicu Kornél ügyvédnek, Nagybecskerek.

1915 január 23.

Tisztelt Ügyvéd Úr!

Január 12-én kelt szíves sorait megköszönve örömmel veszem azokból tudomásul, hogy annak a politikai iránynak szolgálatában áll, amely a haza románajkú polgártársainak boldogulását a jelenlegi törvényes rend alapján a magyarsággal való teljes harmóniában kívánja előmozdítani.

Régi meggyőződésem szerint ez az egyedüli helyes román politika is. Ma a vaknak is látnia kell, hogy a románságot is elsöpérréssel fenyegető pánszláv veszedelemmel szemben csak a dualisztikus monarchia nagyhatalmi állása nyújthat biztonságot.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híve *Tisza*.

756.

Krobotin hadügyminiszternek.

1915 január 23.

Hochverehrter Freund!

Ich erfahre, dass das Kriegsministerium die Fabrikation von Winterhandschuhen, welche unter Aufsicht der Kriegsfürsorgekommission in Budapest in Angriff genommen wurde, mit Anfang Februar einzustellen beabsichtigt.

Sollte die Armee mit Winterhandschuhen so vollständig versorgt sein, dass die Deckung eines neuerlichen Bedarfes nicht in Frage kommen kann, so ist das Einstellen der Erzeugung selbstredend eine Notwendigkeit. Im entgegengesetzten Falle jedoch wäre es schade, diese, soviel ich weiss sehr billig und gut arbeitende Organisation aufzulösen, was nicht nur vielen Familien den Erwerb gerade mitten im Winter nehmen würde, sondern auch mit

dem Nachteile verbunden wäre, dass die Deckung eines sich eventuell später ergebenden Bedarfes Zeit und mehr Kosten in Anspruch nehmen würde.

Ich habe also die Ehre, Dich zu bitten, die Sache geneigtest prüfen und diesen Betrieb nur dann einstellen lassen zu wollen, wenn die Deckung des Gesamtbedarfes als vollkommen gesichert erscheint.

Genehmige hochverehrter Freund den Ausdruck meiner vorzüglichen Hochachtung.

Tisza.

757.

A vezérkari főnök levele gróf Tisza Istvánhoz.

1915 január 19.

Euer Exzellenz!

Mit meinem ergebensten Dank für Euer Exzellenz hochgeschätztes Schreiben vom 16. d. M.* beehre ich mich, dasselbe im Nachfolgenden punktweise dem Gedankengang Euer Exzellenz folgend zu beantworten.

Hinsichtlich des innigen Einklanges zwischen der politischen und der militärischen Aktion stehe ich ganz auf Euer Exzellenz Standpunkt; vor Allem ist aber dieser Einklang schon im Frieden geboten, d. h. die militärischen Vorbereitungen müssen mit der Politik, diese aber muss auch mit den aus der militärischen Lage sich ergebenden Konsequenzen rechnen. Sollte ich einmal Gelegenheit finden, Euer Exzellenz den Brief zu zeigen, welchen ich beim ersten Antritt meiner jetzigen Stellung an Graf A ehrenthai schrieb, es war im Herbst 1906, so würden Sie darin den Beweis sehen, dass ich schon damals in diesem Sinne dachte. Leider hat sich Graf Aehrenthal über die aus diesem Einklang resultierenden Konsequenzen hinweggesetzt – und darin liegt mit eine Hauptursache, dass wir jetzt in diesen katastrophalen Krieg verwickelt wurden. Nun, dies gehört der Geschichte an und wir müssen mit den jetzigen Tatsachen rechnen.

Ich bin mir über die von Euer Exzellenz geschilderte diffizile Lage in der wir uns mit Bezug auf Italien und Rumänien befinden, vollkommen im Klaren, habe schon bei Kriegsbeginn damit gerechnet, war und bin mir aber auch stets darüber im Klaren, dass nur eine grosse Entscheidung die Situation zu unseren Gunsten wenden kann.

Das Anstreben dieser grossen Entscheidung war daher die Richtlinie für unser Handeln, wir haben sie immer und immer wieder aufgenommen, nie verzagend auch wenn uns der sofortige Erfolg versagt blieb.

Und nun will ich Euer Exzellenz den Beweis für das von Ihnen gewünschte vertrauen geben, indem ich Ihnen in strengst reserwierterweise und nur für die Person Euer Exzellenz bestimmt mitteile, dass

* L. fennebb 723. sz. 1.

eine derartige grosse Aktion eben im Zuge ist, von welcher ich mir einen entscheidenden Einfluss auf die ganze Lage erwarte.

Diese Aktion beginnt in wenigen Tagen, ihre Wirkung müsste sich längstens bis Mitte Feber äussern.

Es kommt also jetzt darauf an, diese Aktion abzuwarten und Ins zu ihrer Entscheidung die politische Situation zu halten und nirgends auch nur irgendwelche Konzessionen zu machen. So weit meine Orientierung reicht, soll die Consulta am 18. Eeber zusammentreten und bei diesem Anlass die Forderung zum Eingreifen gegen die Monarchie stellen, falls dies nicht freiwillig bereit wäre, die von der Irredenta verlangten Abtretungen eintreten zu lassen. Ehe aber Italien eingreift, glaube ich kaum, dass Rumänien eingreifen würde – und so dürften wir etwa vier Wochen Zeit haben – welche eben für den entscheidenden Schlag in Galizien ausgenützt werden sollen.

Dies die aktuelle Lage!

Mit dieser Aktion wird auch das Vordringen der Russen aus der Bukowina nach Ungarn, beziehungsweise Siebenbürgen gehemmt, ganz abgesehen davon, dass bisher russische Truppen noch nirgends auf siebenbürgisches Gebiet gelangt sind, gestern ein russischer Angriff von Kimpolung sehr blutig abgewiesen wurde und die bei Kirlibaba stehenden Russen heute von unseren Truppen angegriffen werden.

Wer aus diesen sekundären Vorgängen auf unsere Impotenz schliesst, möge bedenken, dass wir im Verein mit einem Teil der deutschen Kräfte, welche aber auch jetzt nur die Hälfte * der unseren betragen, in einer 750 Kilometer langen Front durch fünf Monate das Vordringen der gesamten europäischen und asiatischen Heeresmacht Russlands zum Stehen gebracht haben und dem Feind jetzt hoffentlich einen Rückschlag bereiten werden.

Bezüglich Verwendung der Balkanstreitkräfte sind auch alle Massnahmen erwogen, für den Fall eines Eingreifens Rumäniens, das Detail entzieht sich der Erörterung; aber auch in dieser Hinsicht erübrigt vorläufig nur das Abwarten des Resultates der im Vorstehenden angeführten Aktion in Galizien.

Ich will nun noch die übrigen von Euer Exzellenz angeregten Fragen berühren und meiner diesbezüglichen Anschauung Ausdruck geben.

Ich bin gegen jedwede freiwillige Abtretung von Teilen des jetzigen Gebietes der Monarchie, würde aber den Konzessionen zustimmen, welche man Italien in Albanien macht; dem diesbezüglichen Drängen der Deutschen, welche auf unsere Kosten ihre Situation bessern möchten, wäre entschieden entgegenzutreten.

Wir müssen trachten Bulgarien dahin zu gewinnen, dass es Rumänien in Schach hält; kein Geldopfer darf diesbezüglich gespart werden; jede Entschädigung Bulgariens auf Kosten Serbiens wäre zuzugestehen.

In Siebenbürgen selbst müssen alle Mittel aufgewendet werden, um die loyalen Elemente zu halten, die feindliche Propaganda aber zu unterdrücken.

Der Glaube an unsere Wehrfähigkeit wird auch in Rumänien am 1 festen durch einen Erfolg gegen Russland wachgerufen.

Die feste Haltung unserer Politik muss dazu beitragen diesen Glauben zu erwecken und rege zu erhalten; überdies muss in Rumänien

* Anfänglich kaum ein Viertel.

getrachtet werden, Alles zu erreichen, was sich mit Geld erreichen lässt, letzteres war das wirksame Mittel unserer Gegner schon im Jahre 1912.

Ich hatte bei kürzlich stattgehabten militärischen Beredungen in Berlin und in Breslau Gelegenheit den deutschen Vertretern klipp und klar zu sagen, dass wir an Gebietsabtretungen an Italien überhaupt nicht denken – und als diese Vertreter doch noch über diese Idee diskutieren wollten, habe ich sie auf Konzessionen Deutscherseits an Frankreich verwiesen – damit waren die an uns gestellten Zumutungen abgeschnitten.

Wenn ich nun Euer Exzellenz noch um strikte Geheimhaltung des vorliegenden Schreibens bitte, so wollen Euer Exzellenz darin auch nicht den Schein mangelnden Vertrauens erblicken, sondern nur eine, mir durch meine Stellung auferlegte Pflicht.

Schliesslich danke ich Euer Exzellenz noch für die freundliche Beurteilung unserer bisherigen Leistungen, welche leider in der Heimat vorwiegend deshalb nicht gewürdigt werden, weil es uns widerstrebt, dieselben durch Reklám in Szene zu setzen, an welcher uns allerdings die anderen Kriegführenden überlegen sind.

Mit dem Ausdruck warmer und aufrichtiger Verehrung Euer Exzellenz

ergebener *Conrad*.

758.

T. I. válasza Conrad vezérkari főnöknek.

Den 24. Jänner 1915.

Euer Exzellenz!

Ihren mit herzlichem Danke erhaltenen Brief kann ich nur mit einigen flüchtigen Bemerkungen beantworten. In den Hauptfragen sind wir eines Sinnes; die notwendige Ansprache über manche Details kann in nutzbringenderweise, nur mündlich erfolgen.

Die Konversation mit Italien wird in freundlichem Tone fortgeführt, so dass wir den Faden nicht zerreißen, andererseits nicht nur in keine Verpflichtungen bezüglich eigenes Territoriums eingehen, sondern ihnen zu verstehen geben, dass sie andere Kompensationen wählen sollen.

Inzwischen werden die Deutschen mit ganzer Energie gearbeitet, damit sie einsehen, wie viel sie durch Ermunterung italienischer Begehrlichkeit an ihren eigenen Interessen sündigen, und den von der Bülowischen Aktion angerichteten Schaden wett zu machen suchen. Bei Burián ist diese Partie in guten Händen; es wird das Mögliche gemacht, um die Früchte der herrlichen Anstrengungen der Armee nicht zu verlieren. Es war der einzig richtige Weg – Alles halbwegs verfügbare für die jetzt angehende Offensive gegen

die Bussen zu konzentrieren. Meine ganze Seele hängt an unseren vordringenden Truppen. Gott schenke ihnen den so wohlverdienten Erfolg.

Es war eine Erlösung aus Ihrem Briefe zu sehen, dass für die Mitte Februar eintretende zweite Phase der Operationen auch die für den Fall eines Eingreifens Rumäniens notwendigen Massnahmen in Erwägung gezogen wurden. Hat man die entsprechenden Massnahmen vorbereitet, so hat man damit nach aller Wahrscheinlichkeit, die Gefahr selbst abgewendet, denn Rumänien wird uns kaum angreifen, wenn es uns zur Abwehr bereit sieht.

In dieser Phase des Krieges greifen politische und militärische Aufgaben und Gesichtspunkte in einander: Haben wir den Erfolg im Norden, so müssen die korrespondierenden militärischen und diplomatischen Schritte gemacht werden, um die Situation am Balkan im Sinne unserer Interessen zu gestalten und die unser harrende Aufgabe zu lösen.

Diese Aktion hätte sofort nach dem Durchdringen unserer Offensive im Norden zu beginnen, es wäre keine Zeit zu verlieren, um dieselbe vorzubereiten. Der Erfolg hängt von der wohldurchdachten und durchgeführten Kooperation der militärischen und politischen Faktoren ab, und es müssen die einschlägigen Fragen baldigst rückhaltslos durchgesprochen werden.

Es wäre kaum möglich brieflich in die durch die militärischen Möglichkeiten bedingten Modalitäten unserer diplomatischen Aktion am Balkan einzugehen, ich hätte auch selbstredend diese Fragen zuerst mit Baron Burian zu besprechen.

Sofort nach seiner Rückkehr jedoch sollte die Sache mit vollem Ernst in die Hand genommen werden. Zum Schlüsse noch Eins. Wenn Jemand, so bin ich Feind einer jeden Beklame, so dass die Zurückhaltung unserer Heeresleitung ganz meinem persönlichen Geschmacke entspricht. Dieser persönliche Gesichtspunkt, so sympathisch er auch ist, muss jedoch vor wichtigen Forderungen der Staatsinteressen bis zu einem gewissen Punkte zurücktreten.

Unsere Aufgabe war von jeher eine undankbare. Andererseits haben leider so viele (hauptsächlich in Österreich, aber auch in Ungarn) den Hang, das Eigene zu unterschätzen und fremdes Lob zu singen; ein Fehler, den unsere deutschen Freunde gewiss nicht mit uns teilen. Schliesslich werden wir auf der ganzen Welt systematisch denigriert. In allen neutralen Ländern stellt

uns die Entente wohlweislich als den impotenten, hilfsbedürftigen, zugrundegerichteten Schützling Deutschlands dar, welchem auch der Esel der Fabel die letzten Eusstritte geben kann.

Es wäre müssig auseinander zu setzen, wie viel dies uns schadet, welche Nachteile und Gefahren diese Auffassung unserer Rolle in diesem Kriege auch für die Zukunft in sich birgt und wie verfehlt es wäre diesen Bestrebungen durch allzu grosse Bescheidenheit Vorschub zu leisten. Ich muss schliessen.

Mit warmer Verehrung

Eurer Exzellenz ergebener *Tisza*.

759.

Beöthy Pálnak. *

1915 január 24.

Kedves Barátom!

Berchtold elmeneteléről most csak annyit mondhatok, hogy barátságosan váltunk meg és ebben a kérdésben is nagyon loyálisan és nobilisán viselte magát. A dolognak politikai háttere nincsen, eredménye az, hogy függőben lévő diplomáciai bridge-pártinkat Burián személyében sokkal jobb játékos fogja megjátszani.

Levelednek személyemre vonatkozó része édes Palim nagyon jól esett. Egy 15 éves szűz bájos pirulásával ismerem el, hogy van azokban egy bizonyos hányad igazság, a valóság mértékét meghaladó másik nagy hányadot pedig kizárólag baráti elfogultságodnak tulajdonítom s azon szereteted újabb bizonyítékát látom benne, amelyet teljes értéke szerint megbecsülök és méltányolok.

A helyzet egészben jó, vannak még nehézségek, vigyáznunk kell egy-két zátonyra, de *sok álmatlan éjszaka után* végre úgy érzem, hogy *túl vagyunk a legrosszán*. A katonai helyzet mind biztosabban kialakul s ennek meg lesznek diplomáciai gyümölcsei is.

Novemberben beszéltem a németekkel *a békefeltételek felől* és nagyon mérsékeltnek és okosoknak találtam őket. Burián most folytatja velük az eszmecserét, reménylem hasonló eredménnyel.

Isten áldjon édes Palim, szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

* A magyar Képviselőház elnöke, aki hadba vonult.

760.

Gróf Wickenburg István fiumei kormányzónak.

1915 január 24.

Kedves Barátom!

Igyekezzeél Corosáccal megértetni, hogy lemondásával csak újabb kellemetlenségeknek és bonyodalmaknak teszi ki szülővárosát, s annak tenne szolgálatot, ha nem hagyná magát terrorizáltatni.

Ez azonban csak jóindulatú tanács legyen részünkről, tartózkodjál kérlek az erősebb presszionálástól. Ha Corosac lemondana és Zanella választatnék meg, ezt a tényt nem tekintenénk renitenciának, egyszerűen megsemmisítenénk a választást és csak másodszori megválasztásából vonnánk le erősebb következményeket.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

761.

*Gróf Stürgkh Károlynak.**

Hochverehrter Freund!

Infolge des gestörten Verkehrs kommen uns nur recht spärliche Nachrichten zu über unsere Konnationalen in Amerika. Neuerlich habe ich jedoch aus vertrauenswürdiger Quelle die Information bekommen, dass Bischof Ortinsky die Absicht habe, ein Seminar für die ruthenischen Geistlichen in Amerika zu errichten und seinen Bedarf an Geistlichen mit in Amerika geborenen und erzogenen Leuten zu decken.

Es wäre wohl müssig nach den Erfahrungen des jetzigen Krieges auf die schweren Nachteile und Gefahren dieses Systems hinzuweisen. In kurzer Zeit würde die dortige Geistlichkeit einer von der Monarchie ganz losgelösten ukrainistischen Eichtung anheimfallen und die dortige ruthenische Bevölkerung den russophilen Einwirkungen widerstandslos preisgegeben werden.

Ich glaube voraussetzen zu dürfen, dass die k. k. österreichische Eegierung ein eben solches Gewicht, wie die königlich-ungarische auf die Erziehung der nach Amerika bestimmten gr.-kath. Geist-

* A levélen nincs keltezés, de az 1915 január 24-éről keltezett levelek közé volt helyezve.

lichen legt und die weitere Unterstützung der amerikanischen gr.-kath. Kirche davon abhängig macht, dass die dortige Geistlichkeit aus patriotisch gesinnten österreichischen, resp. ungarischen Staatsbürgern rekrutiert werde.

Zu diesem Zwecke wäre es angemessen, wenn beide Eegierungen gegen diesen Plan des Bischof Ortinskys Stellung nehmen und für die Erziehung der nach Amerika bestimmten gr.-kath. Geistlichen in Österreich, resp. in Ungarn Vorsorge treffen würden.

Es müsste diesbezüglich ein einheitliches Vorgehen sowohl in Amerika, wie auch beim Heiligen Stuhle in Angriff genommen werden und ich würde einen diesbezüglichen Gedankenaustausch mit der österreichischen Begierung lebhaft begrüßen.

Genehmige hochverehrter Freund den Ausdruck meiner vorzüglichen Hochachtung.

Tisza.

762.

Sándor Pál o. k.-nek.

1915 január 24.

Tisztelt Barátom!

Stein Lajos levelét köszönettel visszaküldve értesítek, hogy a bolgár kölcsön finalizálására vonatkozó tárgyalások most folynak Berlinben s remélhetőleg kielégítő eredménnyel fognak jární.

Nagyon köszönöm Eiselsberg üzenetének átadását is. Nagyon jól tudom, hogy annak a jóindulatú figyelemnek nagy részét, amelyben most a külföldön részem van, a magyar nemzet hősi és szívós erőfeszítéseinek köszönhetem.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híved *Tisza.*

763.

Sarkadkeresztúr község Elöljáróságának.

1915 január 24.

A község gazdaközönsége által a földművelésügyi miniszter úrhoz intézett kérvényt mellékelve küldöm vissza azzal a megjegyzéssel, hogy a miniszter úr mit sem tehet ebben a dologban, mert hiszen a törvény értelmében katonai szolgálatra a katonai parancsnokságok veszik a lovakat és fogatokat igénybe.

A kormány csak arra szorítkozhatott, hogy az igénybevett lovak és fogatok árának mielőbbi kifizetését sürgesse. Ez az eljárás végre eredménnyel is járt, most már határozatba ment, hogy a katonaság örökáron megveszi a használatra igénybevett lovakat és fogatokat is, s a gazdaközönség mihamarább abba a helyzetbe fog jutni, hogy megkapja pénzét és gondoskodhatik magáról.

Ennél többet annyival kevésbbé tehetnék, mert a hadműveletek közelében fekvő községek még nagyon sokkal nagyobb terhet viselnek, mint aminő Sarkadkeresztur község gazdáinak vállára nehezedik, s azt mégis a veszélyben forgó haza érdekében zúgolódás nélkül el kell viselniök.

Adja Isten, a nemzet férfias erőfeszítése megteremje megérdemelt gyümölcseit s mihamarább mindnyájan élvezhessük a becsületes, dicsőséges béke áldásait.

Tisztelettel *Tisza*.

764.

Balogh Ambrus, ref. esperesnek, Sarkad (Békés m.).

1915 január 25.

A küldött iráscsomó visszaküldése mellett értesítem, hogy Bottyán Pál-féle ügyben nem írtam alá az elnökségi végzést, miután e végzés tartalmával nem érthetek mindenben egyet.

Farkas Traján tekintélyes jóra való ember, aki hazafias magatartása végett román nacionalista részről volt kellemetlenségeknek kitéve. Ügy őt, mint Bottyánt ismerve nagyon is valószínűnek látszik az a feltevés, hogy a köztük felmerült összezörrenésnél legalább is mind a kettő hibás. Nem volnék tehát hajlandó ezért az összezörrenésért Bottyánt megdicsérni, még kevésbbé azért, mert ennek következtében tanítójára bízta a vallástanítást.

A magam részéről nagy súlyt helyezek reá, hogy vallástanítást amennyire fizikai idejük engedi, maguk a lelkészek végezzék. Különösen olyan vegyes nemzetiségi helyen mint Belényes is, s nem helyeselhetem, hogy Bottyán a Farkas irajannal való személyes súrlódását arra használta fel, hogy másra bízta e fontos kötelesség teljesítését.

Abban talán igazat kell adnom, hogy az egész ügy nem fegyelmi vétség, nagyon célszerűnek tartanám azonban, ha Farkas panaszát annak barátságos elintézésére lehetne felhasználni. Minden ilyen súrlódás és marakodás árt a közérdeknek. Ezt kellene Bottyán-

nal barátságosan megértetni és őt reá venni, hogy a konfliktust tisztességes formák között intézze el.

Amennyiben ez nem sikerülne, hozzájárulnék egy olyan megszünteti határozathoz, amely kimondja ugyan, hogy az elnökség ilyen civakodásokat nem helyesel, de mert fegyelmi vétség tényálladekát fennforogni nem látja, az eljárást nem indítja meg.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híve *Tisza.*

765.

Krobotin hadügyminiszternek.

Den 25. Jänner 1915.

Hochverehrter Freund!

Die Abführung von verschiedenen das Eigentum der serbischen Kirche bildenden Gegenstände in das Heeresmuseum, hat mich dazu veranlasst s. Z. 9447/1914.; 99/res. 1915. und 141/res. 1915 hiegegen Stellung zu nehmen und die sofortige Rückerstattung dieser ganz rechtslos weggenommenen Gegenstände zu bitten.

Ich habe bei dieser Angelegenheit betont, dass ich widrigenfalls gezwungen wäre, die allerhöchste Entscheidung Seiner Majestät zu erbitten.

Da nun diese Zuschriften unbeantwortet blieben, scheint nichts anderes übrig zu bleiben, als mich tatsächlich an unseren Allergnädigsten Herrn zu wenden. Bevor ich jedoch diesen Schritt tue, will ich auf diesem rein privaten Wege Deine Aufmerksamkeit auf diese Angelegenheit lenken mit der Bitte, durch eine schleunige Erledigung derselben mich der unangenehmen Pflicht Seine Majestät mit der Sache behelligen zu müssen, freundlichst zu entheben.

Genehmige hochverehrter Ereund den Ausdruck meiner vorzüglichen Hochachtung.

Tisza.

766.

Jankovich Bélának.

1915 január 25.

Kedves Barátom!

A munkácsi egyházmegye patronátusi dolgát kezdem nem érteni. Ma Papp Antal püspök egy 1772-ben létrejött szerződésre alapította azt a jogát, miszerint ő van hivatva a kincstári patro-

nátus alatt álló egyházak plébánosait kinevezni, mert a kincstár a püspök által első helyen jelölt egyént tartozik prezentálni.

Megmondtam a püspöknek, hogy nézetem szerint még akkor is újabb megegyezéssel változtatni kell ezen a dolgon, ha léteznék egy ilyen szerződéses megállapodás, mert hiszen az egyházra nézve annyira szükséges állami támogatást tehetnénk egy ilyen újabb megállapodástól függővé.

Mielőtt azonban tovább mennék ebben a kérdésben, biztos információt kérek arra vonatkozólag, áll-e fenn csakugyan ilyen szerződéses kötelezettség, megállhat-e az a patronatus jogait szabályozó általános kánonjogi elvek mellett s általában mi ennek a kérdésnek jogi alapja. Nagyon leköteleznél, ha erre vonatkozólag mielőbb tájékoztatni sziveskednél.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

767.

Báró Burián István külügyminiszternek.

1915 január 27.

Kedves Barátom!

Addig is, amíg beszélhetnénk róla, mellékelek egy kis fennhangon-gondolkozást, mint további megfontolás és megbeszélés nyers anyagát.

Az első kérdés persze az, hogy németországi benyomásaid és esetleg olaszországi információid nem fogják-e az én premisszáimat lényegesen megváltoztatni.

A viszontlátásig szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

767/a.

1. sz. melléklet a jan. 27-én kelt Pro memoria számú levélhez.

1915 január 25.

A diplomáciai úton érkező híreket, amelyek mind nagyobb valószínűséggel arra mutatnak, hogy gondolkozóba estek és új elhatározások előtt állanak az emberek Eomániában, kiegészítik erdélyi magánértésüléseink. Úgy Betegh Miklósnak, mint Hosszú püspöknek másolatban csatolt levelei a romániai hangulat változásáról tesznek bizonyosságot.

Eleinte semmi súlyt nem helyeztem ezekre a hírekre. Ma már kezdem hinni, hogy csakugyan gondolkozóba estek a román politika intézői s legalább is nyitva áll az új elhatározások előtt.

E váratlan fordulat okát nem ismerem. A németekkel kombinált seregeinknek mozdulatai bírhattak befolyással, de magukban véve nem adhatnak kellő magyarázatot. Nem tudom, nem kaptak-e reánk nézve kedvező információt az orosz hadsereg állapota felől?

Bárhogy álljon is a dolog, nyer valószínűségében az a feltevés, hogy Románia egyengetni kívánja a velünk való megegyezés útját és küszöbön állónak hitt szerbiai offenzívánk sikerétől teszi elhatározását függővé.

Ilyen viszonyok között feladatunk csak az lehet, hogy ezt a fordulatot elősegíteni igyekezzünk s Romániát a kellő pillanatban színvallásra bírjuk. Nem kell mondanom, hogy nem Szucsava odaígérése útján. Az erre vonatkozó Carp-féle célzás nagyon örvendetes jele a romániai irányváltásnak, de semmiesetre sen indíthat arra, hogy lépre menjünk. Érthető, hogy ezt Carp és barátai szeretnék, hiszen akkor triumphátorokként vonulnának be a közép-európai szövetségbe. Tényleg azonban a szucsavai kerület odaígérése semmi befolyással nem lehet elhatározásukra.

Sokkal nagyobb tétért folyik a játszma. Ha az általános helyzetből azt a meggyőződést merítik, hogy tanácsosabb velünk tartamok, velünk fognak jönni Szucsava nélkül. Ellenkező esetben pedig még sokkal nagyobb ígéretek sem bírhatnák őket a hozzánk, való csatlakozásra.

Jól kombinált katonai és diplomáciai akcióval kell a kívánt eredményt elérnünk. A katonai szituáció alakulása reményt nyújt reá, hogy megkapjuk erre az alapot. – Stratégiai alapgondolatunk: eredményt elérni északon s azután lehetőleg nagy katonai erőt koncentrálni délen – megfelel a diplomácia igényeinek is.

Az északi sikert követő déli koncentrációval a diplomáciai cselekvés órája is üt. A balkánépek érthető okokból szerbiai offenzívánk *után* akarnák magukat elhatározni. Nekünk a szerbiai offenzíva *előtt* kell provokálnunk ezt az elhatározást. Hogy hogy és miként, azt a katonai intézkedések alapos megbeszélése után nagyon gondosan meg kell fontolnunk.

Első kérdés, mekkora lesz a déli és délkeleti határainkra koncentrálható egész haderő. Ha annyi erőnk áll rendelkezésre, amennyi a szerbek elleni defenzíva mellett elég az egész román sereg meg-

verésére, akkor egyáltalán senkivel sem kell szóba államink, hanem Románia színvallását provokálnunk.

Abban a valószínűbb esetben, ha ennyi erővel nem rendelkezünk, várakozó állásponton kell mindaddig maradnunk, míg Bulgária cooperatiója biztosítva nincs. Ennek ismét a legkülönbözőbb modalitásai képzelhetők. Esetleg csak az a nyilatkozat Bulgária részéről, hogy megtámadja Romániát, ha az velünk háborúba elegyedik. Esetleg olyan katonai konvenció, amely közös akciót állapít meg Szerbia és szükség esetén Románia ellen.

Törökország szerepe mind a két esetben Görögország sakkban tartására volna szorítható. Az a nyilatkozat, hogy Görögországnak a háborúban való részvétele Törökország azonnali intervencióját vonná maga után, Görögország semlegességét minden valószínűség szerint biztosítaná.

A lehetőségeknek változatos sorozata tárul fel előttünk, amelyeket annyival kevésbé lehet kimeríteni, mert hiszen azok nemcsak tőlünk, hanem a kombinációba bevont többi államoktól is függenek.

Első dolog, hogy teljesen tisztába hozzuk a katonai helyzetet; biztos tudomást nyerjünk a tervezett déli koncentráció méretei felől s a katonákkal megbeszéljük azt is, mikor, mennyit lehet a katonai helyzetre vonatkozólag Bulgáriának mondanunk.

Ezeket az előzetes kérdéseket mentől előbb tisztáznunk kellene, hogy azután megindulhasson a balkáni helyzet kialakítására szükséges diplomáciai akció. Nézetem szerint, ha mi az oroszok megverése után nagy haderőt koncentrálnak délkeleten, s mielőtt azt bármi irányban lekötnök, tisztázzuk a helyzetet előbb Szófiában, azután Bukarestben, a siker nem fog elmaradni.

Egyelőre azzal támogathatnánk a romániai barátságosabb fordulatot, hogy kijelentsük, miszerint a román politikának momentán aberrációi nem írhatták ki belőlünk azt a tudatot, hogy Romániának jól felfogott állandó érdekei a mi szövetségünkhöz való csatlakozást parancsolják, s hogy ennek folytán most is szívesen látjuk őket a mi körünkben, s ezt csak a velünk szemben mind barátságosabb magatartás folytatásával tennék lehetetlenné.

A bolgárokkal szemben pedig tartózkodnunk kellene minden utánuk futó sürgetéstől mindaddig, amíg a kialakult katonai helyzet alapján komoly konkrét ajánlatokat nem tehetünk. Csakis alkalomadtán, általuk kezdett konverzációk közben lehetne je-

lezni, hogy ennek ideje közeleg, s arra utalni, minő különbséget fog az hosszú időre előidézni Bulgária pozíciójában, hogyha részt vesz a küzdelemben s az, amit a mi győzelmünk esetén előreláthatólag meg fog kapni, nem kizárólag a nagyhatalmak ajándéka gyanánt jut birtokába.

Tisza.

2. sz. melléklet a 767. számú levélhez.

Torda-Aranyos vármegye főispánjától gróf Tisza Istvánnak.

Torda, 1915 január 22.

Igen Tisztelt Barátom!

Az itteni románság körében két nap óta lázasan terjesztik a hírt, hogy Románia mellénk állott.

A hír forrását nem tudtam kipuhatolni, mégis jelentem ezt Neked, mert tapasztalataim szerint az erdélyi románság a romániaival erős összeköttetést tart fenn s az ő híreik rendszerint jobbak, mint a miénkek. Eddig mindig kételkedve fogadták a mi híreinket, melyek időközönként felmerültek, most ők állanak ezzel elő és mindazoknak kikkel alkalmam volt találkozni, még az arckifejezése is megváltozott s a kedélyek egyszerre feloldódtak.

Ennek dacára nem vehetem még a hírt természetesen kész pénznek, de mint tünet még is érdemes arra, hogy azt bejelentsem.

Bár úgy lenne!

Kiváló mély tisztelettel

Betegh Miklós.

3. sz. melléklet a 767. számú levélhez.

Szamosujvár, 1915 január 22,

Kegyelmes Uram!

Tegnap itt járt Nagyszebenből Lapadat János bankdirektor a szokásos évi szakértői vizsgálatot megtartani egy helybeli «Concordia» nevezetű banknál. Eljött hozzám is és elbeszélte, hogy az elmúlt napokban 5-6 nap előtt, találkozott fivérével, aki Romániában hivatalnok és előkelő összeköttetésekkel rendelkezik.

Ettől a következő dolgokat hallotta:

1. A hivatalos hangulat, minden vásári zaj dacára, állandóan felénk hajlik és nézete szerint nem is fog tőlünk eltántorodni.

2. Filipescu úr kezdi nyíltan a kormány és Marghiloman magatartását helyeselni.

3. 8. Lucaciu László úr már nem tartózkodik Románia területén,

hanem Olaszországban, talán Rómában van, mert értésére lett adva, hogy nem kívánatos romániai tartózkodása és szereplése.

4. Végre, hogy Goga úr nem fogja megindíthatni a nagy garral bejelentett agitacionális lapját, mert ezt megghiúsították.

Neked módodban vari ezen hírek valódiságáról alaposabb információt szerezni. Ha azonban az utóbbi két hír igaz, akkor ez mindenesetre tanúsága annak, hogy a kormány kezd erélyesebben fellépni a konkolyhíntők ellen.

Ezeket, úgy gondoltam, jó lesz tudomásodra juttatni. A mi hazai románságunk körében az ilyen hírek igen jó hatással vannak.

A bukovinai határon folyó küzdelmek dacára, bizalommal és nyugodtan vagyunk. Papjaimnak megparancsoltam, hogy állomás-helyükön tartsanak ki.

Tegnap Új-Kadnáról egy asszony menekült ide két gyermekkel, azonban rábeszélésemre ma ismét hazament.

Az időjárás folyton nagyon enyhe.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Hosszú László.*

768.

Báró Ghillány Imrénék.

1915 január 29.

Kedves Barátom!

Január 22-én 447. sz. a. kelt átiratod birtokában arra kérlek, lennél szíves az általad szóbelileg említett ténykörülmenyekről t. i. arról, hogy egyes train-tisztek a hatóság értesítése nélkül s az ország lótenyésztési viszonyait ismerő katonai faktorok mellőzésével ötletszerűen vesznek nagymennyiségű lovat igénybe, részletebben informálni.

Ha jól emlékszem, makói vagy orosházai esetet mondtál volt nekem, s ha legalább ezt vagy egy pár hasonlót precíse megállapítva megtudhatnék, ez nagyon sokkal emelné tervezett barátságos figyelmeztetésemnek súlyát.

Légy szíves kérlek sürgősen értesíteni, adhat-e ilyen bővebb információt, vagy sem., hogy 447. számú átiratod elintézése ne húzódjék el sokáig.

Szívből üdvözöl

769.

Dellimanics Lajos főispánnal!

1915 január 29.

Kedves Barátom!

A katonák nagyon okosan teszik, hogy sürgősen létesítenek olyan út- és hídépítkezéseket, amelyek déli határaink és különösen a Bánát biztonsága szempontjából életbevágó fontossággal bírnak: s ha ebben az irányban történik is most olyan kiadás, amelyet az alkalmas időben való építkezéssel elkerülhettünk volna, ez a kérdés katonai fontossága mellett nem játszhat szerepet.

Mindenesetre nagyon köszönöm azonban, hogy felhívtad figyelmemet erre a kérdésre, mert gondoskodni fogok róla, hogy úgy a földművelésügyi, mint a kereskedelemügyi minisztérium érintkezésbe lépjen az illetékes katonai tényezőkkel, hogy úgy az út-, mint különösen a hídépítkezések az idevágó egyéb szempontok lehető tekintetbevételével eszközöltessenek.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza*.

769/a.

*Báró Harkányi Jánosnak**

1915 január 29.

Kedves Barátom!

A délvidéken katonai szempontból nagyon fontos és szükséges híd- és útépítések történnek, úgy tudom, az ezen úgkörrel foglalkozó hivatalos tényezőknek bevonása nélkül.

Miután pedig azt hiszem, hogy csak nyerne az ügy azáltal, ha a katonák neked valamely alkalmas közegeddel megbeszelnék a dolgot s a katonai szempontokat lehetőleg összhangba hoznák gazdasági és egyéb célszerű tekintetekkel, felvetem az eszmét, nem volna-e jó a dolog iránt érdeklődnöd s valamely alkalmas főtisztviselődet a hadseregparrancsnoksághoz Újvidékre leküldenéd.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza*.

* V. ö. 709. sz.

770.

Majorné Papp Mariska úrnőnek, Újpest.

1915 január 29.

Igen Tisztelt Asszonyom!

Ha valamiben, talán abban az egyben lehet az én csekélységemről példát venni, hogy az ember semmiféle munkát ne kicsinyeljen és szívvel-lélekkel teljesítse minden kötelességét.

Higyje meg, a megelégedés és siker egyik első titka az, hogy az ember ott teljesítse kötelességét, ahová az élet állítja. A tanítói pálya pedig igazán alkalmas rá, hogy örömmel szolgáljon rajta az ember s e nemes hivatásba belevigye lelkének legjavát.

Igaz tisztelettel *Tisza.*

771.

Báró Burián István külügyminiszternek.

1915 január 29.

Kedves Barátom!

Egy eddig szavahihetőnek bizonyult itteni román újságíró adja a következő információt:

«Gestern war ich Beim rumänischen General-Konsul Herrn Bilciurescu, mit welchem ich seit längerer Zeit bekannt bin. *Er sagte mir offen, seine Meinung ist, dass Rumänien keinen Krieg führen wird.* Herr Bilciurescu war während der rumänischen Weihnachten in Bukarest und hatte Gelegenheit mit politischen und diplomatischen Kreisen in Kontakt zu treten. Er hatte die Überzeugung gewonnen *Kumänien will nicht und kann nicht allein ohne Italien einen Krieg führen.* Die Verhandlungen mit Italien aber haben kein günstiges Resultat gehabt. Italien will neutral bleiben. Rumänien könnte allein den Krieg nur dann führen, wenn die Lage am Kriegsschauplatze vollkommen zum TN achteile Österreich-Ungarns und Deutschlands wäre. Das aber ist jetzt nicht der Fall und auch ist Rumänien noch nicht im Klaren über die wahren Absichten Bulgariens.»

Anélkül, hogy túlságos súlyt helyeznék rá, mégis szíves tudomásodra kívánom azt juttatni.

Szívvel üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

772.

Böszörményi Sándorunk, Petyend.

1015 január 29.

Kedves Barátom!

A lófogatok kifizetését én sürgettem hónapok óta. Minálunk a novemberi országgyűlésen megszavazott törvénybe került az, de az osztrák kormánytól csak most a napokban tudtam azt ki-vasalni. Amint ez megjelent, nyomban kiadták a hadügyminiszter és pénzügyminiszter az idevágó rendeletet, én pedig felkértem a főispánokat, hogy a legsürgősebben igyekezzenek végrehajtani a dolgot.

Remélem most már pénzhez jut a gazdaközönség.
Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

773.

Özv. Kahellmann Károlyné úrnőnek, Vihnye.

1915 január 29.

Nagyságos Asszonyom!

Mélyen megrendülve értesülök fiának elhunytáról. Teljes szívemből résztveszek fájdalomban s a jó Isten vigasztaló kegyelmét kérem számukra. Találjanak enyhülést abban a gondolatban is, hogy a nemzetnek ebben a nagy és dicső harcában, mindnyájunk legbecesebb kincseinek védelmében lelta halálát.

Igaz tisztelettel vagyok Nagyságos Asszonyom

őszinte híve *Tisza.*

774.

Báró Ghillány Imrének.

1915 január 29.

Kedves Barátom!

A déli hadseregparancsnokság több helyen hidakat ver a Dunán és a Tiszán.

Nem tudom érintkezett-e az illetékes folyamszabályozási ténnyezőkkel s a hidak méreteinél tekintettel volt-e az árvíz lefolyási viszonyokra, miért is arra kérlek, hogy ez ügyben magadat sürgősen informálni s amennyiben a kérdés nem lenne tisztázva, a vízrajzi osztálynak egyik megfelelő főtisztviselőjét leküldeni méltóztassál, hogy a kérdést az illetékes katonai tényezőkkel megbeszélje és rendezze.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

Gróf Stürgkh Károlynak.

Den 30. (Jänner 1915.

Hochverehrter Freund!

In Beantwortung Deines soeben erhaltenen hochgeschätzten Briefes vom 29. d. M. beeile ich mich zu erklären, dass ich der darin angeregten Idee eines von Allerhöchster Stelle an die Bevölkerung beider Staaten der Monarchie zu richtenden Handschreibens im Prinzip vollinhaltlich beipflichte.

Was den Text dieses Handschreibens anbelangt, so habe ich nur ganz wenige Bemerkungen. Von den beiden Entwürfen des ersten Alineas gefällt mir die von Dir vorgeschlagene kürzere Fassung offen gestanden besser. Bei so einem Anlasse halte ich einen Hinweis auf Berichte der Begierung für nicht unbedingt notwendig, während anderseits die Sache hiedurch eine bürokratische Färbung bekommt und an Spontaneität und Wärme verliert. Sollte jedoch Burian Wert darauf legen, so wäre ich auch mit der zweiten Fassung einverstanden.

Meinerseits hätte ich die Bitte, die so reichlich verdiente Anerkennung und Zuversicht unserer Armee gegenüber mit etwas mehr Nachdruck zum Ausdruck zu bringen und möchte das dritte Alinea in folgender Fassung vorschlagen:

«Diese wohltuende Erfahrung stärkt meine in den festen Vertrauen auf die auch in den heldenmütigen Leistungen dieses Krieges so ruhmvoll erprobte Tüchtigkeit meiner Wehrmacht begründete Zuversicht.»

Den Passus über den Eindruck im Auslande habe ich weggelassen, damit der Satz durch das von mir Eingefügte nicht zu lang werde, anderseits auch, weil es vielleicht selbstbewusster ist, sich um die Kritik der Gegner nicht zu kümmern.

Ich kann natürlich keine Einwendung dagegen machen, dass in dem an Dich gerichteten Handschreiben von der «erprobten» Leitung der Begierung gesprochen wird; muss Dir aber anheimstellen, gefälligst überlegen zu wollen, ob es nicht besser wäre,. Alles bei dieser Veranlassung beiseite zu lassen, was so gedeutet werden könnte, als wenn man diesen Anlass zur Stärkung der eigenen Stellung gebrauchen wollte.

Ich würde es mit lebhafter Freude begrüßen, wenn die wohl-

verdiente Anerkennung Seiner Majestät Dir gegenüber bei irgendwelcher passenden Gelegenheit zum Ausdruck kommen würde; würde es jedoch offen gesagt, vorziehen, wenn in diese Manifestation des den Völkern entgegengebrachten Dankes und Vertrauens nichts hineinkommen würde, was zu parteipolitischen Misstönen Gelegenheit geben' könnte. In dem ungarischen Text würde ich jedenfalls nur von der Leitung der Regierung ohne Epitheton sprechen.

Schliesslich glaube ich, dass man am Ende dieses Alineas statt «ihre Treue» sagen sollte: «aller Anstrengungen, Leiden und Gefahren des treu durchfocht enen Kampfes», denn es ist wohl nicht nur die Treue, sondern auch die tatkräftige, zähe, energische Beteiligung der Bevölkerung an allen Anstrengungen des Krieges hervorzuheben und anzuerkennen.

Ich bitte Dich möglichst bald telegraphisch mitteilen zu wollen, ob Du mit diesen Anregungen einverstanden bist, damit ich meinerseits den ungarischen Text im Wege der Kabinettskanzlei Seiner Majestät vorlegen könne.

Genehmige hochverehrter Ereund den Ausdruck meiner vorzüglichen Hochachtung.

Tisza.

776.

*Veres Ágnes hajadon leánynak. Bajka u. p. Alsóvárad**

1915 január 30.

Kedves Húgom!

A levelét megkaptam. Jó szívvvel segítenék a baján, hacsak lehetséges volna. Fájdalom biztos sikerrel nem biztathatom, mert ebben a nagy háborúban minden ép kéz-láb magyar embernek a veszélyben forgó haza védelmére kell sietnie és még az ilyen különös esetekben is nagyon nehezen megy a felmentés.

A dolgot azonban meg lehet próbálni. Kérje meg szépen a tiszteletes urat, írjanak meg egy folyamodványt, amelyben előadják és bizonyítványokkal támogatják a dolgot, intézzék a földművelésügyi miniszter úrhoz, de küldjék el én hozzám, hogy egy pár ajánló sor írással adhassam át a miniszter úrnak. Azután ha

* Ismeretlen falusi leány levelet írt a miniszterelnöknek és a hadi szolgálat alól felmentetni kérte a vőlegényét, akinek fivére már elesett s akinek özvegy anyja és egy kis ingatlana van. Erre ment felelet.

sikerül a dolog, annál jobb: ha nem sikerül, akkor is tudnék orvosságot.

Én legalább tudom, hogy mit csinálnék, hogy ha ilyen értelmes, jó felfogású, jóra való menyasszonyom volna. Elvinném nyomban feleségül, hogy ha háborúba kell mennem, legalább asszony maradjon odahaza, aki rendben tartsa a házam táját.

A bizonyítványt visszaküldöm, mert hasznát lehet még venni. s mindnyájukat a jó Isten kegyelmébe ajánlom.

Tisza.

777.

Bartal Aurélné úrnőnek.

1915 január 30.

Méltóságos Asszonyom!

Nagyon köszönöm a 25-iki levelében foglalt figyelmeztetést. Fel fogom reá hívni az illetékes körök figyelmét, hogy csak akkor bocsássák haza a harcképteleneket is, amidőn eléggé helyreállott egészségük és erejük arra, hogy baj ne érje őket. Amennyire személyes tapasztalataim terjednek, az esetek túlnyomó nagy részében így is áll a dolog.

Ami a szerencsétlen «Aranyat-vasért» ügyet illeti, amit mi megkaptunk és beolvasztottunk, azt fizikai lehetetlenség volna visszaadni, mert nem is tudjuk elkülönítve kimutatni. Ha azonban a helyi bizottság be nem küldi a nála gyűlt aranyat és otthon fordítja rendeltetésére, nem fognak emiatt okvetetlenkedni.

Higyje meg Méltóságos Asszonyom, hogy az egész vonalon azt az álláspontot foglaltam el mindenben, miszerint ösztönözni kell a helyi jótékonytságot azzal is, hogy az ott gyűlt pénzt saját rendeltetésükre bocsássuk. Végtelenül sajnálom, hogy ez az egy kis kivétel, amelyet tennünk kellett, máris kellemetlenséget okozott.

Tiszteletteljes kézsókkal vagyok

igaz híve *Tisza.*

778.

Krobotin hadügyminiszternek.

Den 30. Jänner 1915,

Hochverehrter Freund!

Ich erlaube mir mitzuteilen, dass nach glaubwürdigen Informationen kriegsuntaugliche Verwundete manchmal in einen derartig schwachen Kräftezustand aus den Spitälern entlassen

werden, dass es zu befürchten ist, sie werden, wenn sie zu der ärmsten Gesellschaftsflasse gehören, die dürftigen Lebensverhältnisse derselben nicht aushalten.

Ich wäre also zu grossem Danke verpflichtet, wenn Du die Güte hättest anzuordnen, dass auch diese Leute erst dann entlassen werden, wenn sie sich entsprechend erholt haben.

Genehmige hochv. ehrt er Freund den Ausdruck meiner vorzüglichen Hochachtung.

Tisza.

779.

Waübaum Frigyes föispánnal-, Nagyszeben.

1915 január 30.

Kedves Barátom!

A «Telegraful Eoman» 23-diki számában a román nép ellenségeiről szóló cikkben sajnálattal és megütközéssel látok egy olyan bizalmatlan és gyűlölködő hangot, amely bizonyára kétszeresen helytelen és elítélendő a jelenlegi időkben, s amit éppen ettől a laptól nem vártam volna.

Csak mint stichpróbát említem azt a passzust: «Ellenségeink befeketítési munkálataikat nem hagyták abba» . . . «Sajnáljuk, hogy ezek közé kell sorolnunk azokat is, akik velünk együtt élnek,» úgy hogy mintegy az itteni közvélemény igazságtalanságával szemben idézi azután egy olasz hírlapnak a románok hűségére vonatkozó nyilatkozatát.

Légy szíves kérlek erre a lapot irányító körök figyelmét tapintatos módon felhívni és felkérni, hassanak oda, miszerint ilyen disszonáns hangoktól a lap tartózkodjék.

Sziből üdvözl

igaz híved *Tisza.*

780.

Gróf Forgách Jánosnál.

1915 január 30.

Kedves Barátom!

A Wilhelm Ottó úr expectoratioit mellékelve küldöm vissza. A horvát és magyar katonák közötti súrlódásra vonatkozó dolgokról sohasem hallottam, nem is hiszem azokat annyival inkább, mert a horvát hadtest Belgrád bevételekor e várostól messze délre állott.

Arról én is hallottam, hogy Horvátországban izgatnak azzal, miszerint eddigi nyilatkozataimban soha a horvátok vitézségét ki nem emeltem. Éppen ma találok alkalmat ennek helyrehozatalára.

Különben csak ismételhetem azt a régi meggyőződésemet, hogy a frankist a horvát kompániával és ennek bécsi szövetségeseivel igazán nem érdemes foglalkozni. Hiszen eléggé jellemzi felfogásukat, törekvésüket az ilyen diskurzus: «Die Kroaten wollen, dass man ihnen die Serben zum gemässigten Verspeisen auslief ere. >> Vannak komoly faktorok Horvátországban, ezekkel lehet is, kell is érintkezni s egymást megérteni. De ez a Bécs felől denunciáló intrikus clique igazán csak kidobást érdemel. Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza.*

781.

*Sieghardt vezérigazgatónak**

Den 30. Jänner 1915.

Euer Excellenz!

Geschätztes Schreiben von 25. habe ich dankend erhalten. Ein weiteres Eingehen auf den Inhalt desselben würde mich zur Wiederholung früherer Auseinandersetzungen führen, welche die Frage so ziemlich erschöpft haben.

Ich will mich also nur mit dem Ausdruck der sicheren Erwartung begnügen, dass es den Leitern der Unternehmung gelingen wird, das aufgestellte Programm einer Erhöhung der Produktion wesentlich zu bessern, in welchem Falle ich gewiss meine freudige Anerkennung nicht versagen werde.

Mit vorzüglicher Hochachtung Eurer Exzellenz

ergebener *Tisza.*

782.

Kailer ellentengernagynak..

Den 30. Jänner 1915.

Euer Exzellenz!

Ich erlaube mir das im Wege des Kriegsministeriums an die Marinesektion geleitete Ansuchen der Franzens-Kanal Akt.-Ges. dem Wohlwollen Eurer Exzellenz wärmstens anzuempfehlen.

* V. ö. a IL kötetben 670., 671., 672 és 675., valamint a fennebb 739 és 751. sz. a. közölt leveleket.

Es wäre jedenfalls von einem sehr grossen wirtschaftlichen und auch militärischen Interesse, wenn die Schiffe dieser (resellschiapt wieder freigemacht werden könnten, da dieselben gerade unter den heutigen Verhältnissen eine sehr wichtige Rolle in der Abwicklung des Verkehrs der in den Operationsbereich unserer Südmarmee fallenden (legend zu spielen haben.

Genehmigen Euer Exzellenz den Ausdruck meiner vorzüglichen Hochachtung.

Tisza.

783.

Báró Burián István külügyminiszternek.

1915 január 31.

Kedves Barátom!

Visszakérőleg küldöm egy komoly üzletembernek Vészihez intézett levelét, aki éppen bizonyára híven adja vissza azt, amit neki mondtak.

Ugyancsak mellékelem bizalmas használatra Lichtenberg báróné levelét is. Azt hiszem nagyon jó volna a slován mozgalmakat éber figyelemmel kíséreni, most hallgat azokról a krónika s mindent a szerbek kontójára akarnak írni, pedig erős a gyanúm, hogy ott is komoly bajok vannak.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

784.

Krobatin hadügy miniszternek.

Den 31. Jänner 1916.

Hochverehrter Freund!

Aus glaubwürdig scheinender Quelle, welche aber mit den betreffenden Freiwilligen in keinem Zusammenhange steht, kommt mir die Mitteilung zu, dass die beim Artillerie-Regiment in Fehértplom eingeteilten Freiwilligen unter dem Kommando eines Hauptmannes und Oberleutnants stehen sollen, welche eine provokatorische ungarnefeindliche Gesinnung zur Schau tragen und die gebildeten jungen Leute mit den Ausdrücken «Schweinevieh. Bestie, Luder» etc. überhäufen.

* A mellékletek másolata hiányzik.

Es ist wohl überflüssig zu betonen, wie peinlich es mir wäre, wenn aus dieser Mitteilung irgendwelche Unannehmlichkeiten für die in Frage kommenden Jungen erwachsen würden. Andererseits konnte ich doch nicht umhin, Dir die Sache vertraulich zu erzählen, da ja eine solche Behandlung gebildeter ungarischer junger Leute gerade bei der jetzigen Kriegszeit doppelt schädlich und verwerflich wäre.

Ich würde Dir sehr verbunden sein, wenn Du, ohne hievon Erwähnung zu tun, einen verlässlichen, taktvollen, höheren Offizier hinschicken könntest, welcher die Verhältnisse in der dortigen Freiwilligen -Abteilung ansehen und je nach dem Ergebnis das Nötige veranlassen könnte.

Mit warmer Freundschaft

Dein ergebener *Tisza*.

785.

Daruváry Gézának.

1915 február 1.

Tisztelt Barátom!

Mellékelve küldöm a hozzám intézendő legfelsőbb kézirat tervezetét. Igyekeztem teljes hűséggel visszaadni a német szöveg értelmét s a szavakban is csak annyiban tértem el attól, amennyiben a magyar nyelv szelleme megkívánta.

A kézirat első részében megtartottam az egész monarchia lakosságát egybefoglaló «népeim» kifejezést; az pedig, hogy a negyedik bekezdésben «Bevölkerung» helyett «nemzet»-et tettem, bizonyára nem szorul indokolásra.

A holnapi nap folyamán lehetőleg mielőbbi telefonértesítést kérek, hogy Ő Felsége a szöveget helybenhagyta-e, s hogy az az osztrák kézirattal egyidejűleg mikor tétessék közzé?

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híved *Tisza*.

785/«.

A 785. számú levél melléklete.

Kedves Gróf Tisza!

Az ellenfeleink ellenséges szándékai által ránk kényszerített s immár fél éve tartó harcon végigtekintve hálás szívvel emlékezem

meg hű népeimnek ebben a nehéz időben tanúsított áldozatkész magatartásáról.

Méltóságteljes, komoly önbizalomtól áthatva méltóknak bizonyultak e korszak nagy kívánalmaihoz, abban a nemes lelkesedésben, amelyben fiaikat zászlóim alá küldötték, a háborús idők igényeihez való készséges alkalmazkodásban s a harc áldozatairól való odaadó gondoskodásban ősi hazafiságuknak és állampolgári erényeiknek újabb fényes megnyilatkozását láthattam.

Ez a jóleső tapasztalat fokozza a most is annyi fényes hadított dicsőségétől övezett hadseregembe vetett bizalmamat.

Kormányomnak az a törekvése, hogy minden erőt mindnyájunk közös céljának összhangzó szolgálatába bocsásson, császári királyi osztrák kormányom hasonló eljárásával találkozik. Vezetése alatt a nemzet ezután is készséggel áldozza vérének és vagyonát a haza oltárára, szíves-örömmel hordozva mindvégig a háború súlyos terheit. Bízvást reményelem, hogy Isten segélyével kivívott becsületet békében veheti el a híven végigküzdött harc erőfeszítéseinek és veszélyeinek méltó jutalmát.

Megbízom Önt, hogy ezt legmelegebb elismerésem és királyi köszönetem tolmácsolása mellett hozza a nemzet tudomására.

Kelt Schönbrunnban, 1915 február hó

Ferenc József s. k.

786.

Terstyánszky altábornagynak.

Den 1. Februar 1915.

Euer Excellenz!

Sage ich innigsten Dank für den ausführlichen Brief vom 12. Jänner, welcher leider mit voller Bestimmtheit die traurige Wahrheit über den Tod des armen Horthy* festsetzt. Ich habe nicht nur einen sehr werten Mitarbeiter, sondern einen meiner liebsten persönlichen Freunde in ihm verloren, und wurde noch durch einen in seinem Schreibtisch gefundenen Abschiedsbrief an mich bis in das innere meiner Seele geführt.

Freilich der Heldentod vor dem Feinde ist des Kriegers Los,

* Horthy Szabolcs főispán, aki hősi halált halt. V. ö. a II. kötetben 301. és A III. kötetben 693. és 728. sz. leveleket.

wir alle müssen darauf gefasst sein, unsere im Eelde stehenden Lieben zu verlieren und uns in Gottes Willen fügen. Er gebe nur, dass das viele kostbare Blut seine Früchte trage.

Es stehen noch harte Kämpfe vor uns, aber ich habe das Gefühl, dass wir das Ärgste schon hinter uns haben und die über alles Lob stehende Tüchtigkeit unserer Armee sich immer mehr bewährt. Wir alle blicken mit stolzer Ereude auf dieselbe, sehen mit Zuversicht in die Zukunft und werden Sorge tragen, dass eine kleinmütige Diplomatie die Monarchie der Erüchte dieser Heldentaten nicht beraubt.

Mit aufrichtiger Hochachtung Eurer Exzellenz

ergebener *Tisza*.

787.

Miskolczy Ferenc főispánnak, Nagyvárad.

1915 február 1.

Kedves Barátom!

Szíves elnézsedet kérem, hogy egy szivességre kérlek fel.

Egyik vásárhelyi cselédem Czédli György a 4-dik népfelkelő ezredbe van besorozva, de a háború kezdete óta egyik kórházból megy a másikba. Az ember tényleg rosszegészségű, gyenge, beteges ember, aki mint ügyes kertész pepecselő hivatásánál egészen jól használható, a katonai szolgálat terheit azonban képtelen kibírni, úgy hogy értesüléseim szerint eddig is csak teher volt a hadseregre nézve s jövőre is csak az lenne. Most betegen fekszik a nagyszalontai kórházban.

Arra kérnélek, lennél szíves e körülményre felhívni a 4-dik gyalogezred Váradon lévő kiegészítő parancsnokságának figyelmét, őket arra kérni, hogy Czédli egészségi állapotáról szerezzenek meggyőződést s ha az orvos is alkalmatlannak találja, bocsássák őt haza.

Bizonyára felesleges mondanom, mennyire távol áll tőlem bárki olyanok kimentése, akinél arra egészen helytálló komoly ok nincsen. Most is csak azért szólok fel az illető érdekében, mert abban a meggyőződésben vagyok, hogy – mint mondám – egyenesen felesleges terhet jelent az ő benntartása a katonaságra nézve.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

Sziklay Ede főispánnak, Kassa.

1915 február 1.

Kedves Barátom!

Szegény Darvas Feri halála folytán választásnak nézesz elibe, miért is arra kérlek, hogy a jelölt-kérdést megfontolás tárgyává tenni s engem mielőbb informálni szíveskedjél.

Tájékoztatásul megjegyzem, hogy Apponyival és Andrássyval magánbeszélgetés közben mindjárt a háború elején azt az egybehangzó véleményünket konstatáltuk, miszerint a háború tartama alatt kerülni kell a pártharcokat s így megüresedő kerületekben nem kellene ellenjelölteket állítani azon párt jelöltjének, amelyhez a volt képviselő tartozott.

Anélkül, hogy formális egyesség jött volna e tárgyban létre, ehhez képest jártunk el eddig minden üresedés alkalmával. így legutóbb a most megüresedett I. fővárosi kerületben sem állítottunk jelöltet, dacára annak, hogy jó kilátásokkal vehetnénk fel a küzdelmet.

Így állván a dolog, bizton remélem, hogy mi is egyhangú választáson választhatjuk meg Szepsiben a mi jelöltünket, de mindenestre jó lesz arra vonatkozólag az ottani ellenzéki vezetőkkel érintkezni, nehogy valami meglepetésnek legyünk kitéve.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

Báró Háza Samunak.

1916 február 1.

Kedves Barátom!

Krobatinnak hozzád intézett levelét köszönettel visszaküldve megjegyzem, hogy én sem gondoltam arra, hogy a sebesültek közvetlenül a harctérről saját otthonukban lévő kórházakba szállíttassanak, hanem arra, hogy szállításképes betegek azokból a kórházakból, amelyekbe eredetileg hozattak, lakhelyükhöz és kiegészítő parancsnokságukhoz közel fekvő kórházba átszállíttassanak.

Ha tehát Krobatinnak erre vonatkozó intézkedése az egyes parancsnokságok által megfelelő jóindulattal hajtatik végre. körülbelül elértük azt, ami az adott viszonyok között lehető.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

790.

Kirchner Hermann altábornagynak.

1915 február 15.

Kegyelmes Uram!

Köszönettel vettem és nagy érdeklődéssel olvastam el a rokkantokra vonatkozó emlékiratát. Annak tartalmával majdnem teljes egészében egyetértek, remélem a legközelebbi napokban lesz, szerencsém a kérdésre visszatérni s annak az összes hivatott tényezők bevonásával való megoldásán közreműködni.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híve *Tisza.*

791.

Buday Lászlónak, a Központi Statisztikai Hivatal igazgatójánál.

1915 február 1.

Méltóságos Uram!

Az első 100 veszteségi lista adatait feldolgozó január 23-diki levelét hálás köszönettel véve tudomásul, figyelmébe ajánlom azt a körülményt, hogy a lovasságnál az általános népesedési aránnyal szemben sokkal több magyar katona van, minélfogva az általános veszteségi arányt hátrányosan befolyásolja, ha munkálatunkat csak a gyalogságra szorítjuk.

Dacára annak, hogy a lovasságnál szereplő abszolút számok nem valami magasak, mégis azt hiszem, érdemes volna azt is bevonni számításaink keretébe, hogy még világosabban kitűnjék, mennyire előtérbe lép a magyar faj a jelenlegi háború erőfeszítéseiben és áldozataiban.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híve *Tisza.*

792.

Báró Ghillány Imrének.

1915 február 2.

Kedves Barátom!

Harkányi mellékelt leveléből úgy látom, hogy az ő embereinek tanácsát igénybe vették a katonák hídépítkezéseknél, akik azonban a vízszabályozási szempontokra nem voltak elég figyelemmel.

Célszerűnek látom-e kérdésre felhívni szíves figyelmedet, mert azt hiszem két szóval barátságosan gondoskodhatsz arról, hogy a kereskedelmi miniszternek ilyen kérdéseknél igénybe vett vagy megkérdezett szakközegei a kapcsolatos vízrendészeti szempontok figyelembevétele végett a te illetékes közegeidhez forduljanak.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

793.

Báró Szentkereszty Béla főispánnak.

1915 február 2.

Kedves Barátom!

A kovásznai hadsegélyző helyi bizottság hozzám intézett felterjesztését mellékelve értesítlek, hogy a kisbirtokosokra vonatkozó kérelem a pénzügyminiszternek időközben kiadott 130,000 számú rendeletével orvosolva lett, amely a kisbirtokosokra vonatkozólag igen helyes és méltányos rendelkezéseket tartalmaz.

Ami a másik kérdést, a nyújtható segély maximális összegét illeti, megjegyzem, miszerint a törvény a segélyösszeget minden egyes családtagra nézve a katonai átvonulási illetékben, illetőleg S évnél fiatalabbakra ez összeg felében állapítja ugyan meg, de .azzal a hozzátétellel, hogy az illető család összes segélye a hadrakelt családfő keresetének átlagos összegét túl nem haladhatja.

Ennélfogva helyes s a törvény betűinek és szellemének megfelelő dolog redukálni a segélyösszeget ott, ahol az különben nagyobb összegre rúgna, mint a hadrakelt családtag átlagos keresete volt.

Ha azonban helytálló a helyi bizottságnak az az állítása, hogy a sepsiszentgyörgyi pénzügyigazgatóság az egy családnak nyújtható segélyösszeg maximumát 80 fillérben állapította meg, ez semmi esetre sem lehet helyes, mert hiszen a mai viszonyok között ennél a közönséges napszámos átlagos keresete is lényegesen magasabb.

Arra kérek tehát, légy szíves ezekről a kovásznai helyi bizottságot megfelelően értesíteni, egyúttal a maximum kérdésének utána járni, a tényállást megállapítani, s amennyiben a pénzügyigazgatóság valóban erre a merőben helytelen álláspontra helyezkedett volna, erről engem haladéktalanul értesíteni, hogy a pénzügyminiszter urat a pénzügyigazgató megfelelő utasítására felkérhessem.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

794.
TELEFONÜZENET.*Báró Burián Istvánnak.*

1915 február 4.

In Abwesenheit des hiesigen deutschen Generalkonsuls hat sein Kanzleidirektor hier den Inhalt eines Télégrammes von Unterstaatssekretär Zimmermann mitgeteilt, worin die in sehr unbändigen Ausdrücken gehaltene Beschwerde des rumänischen Generals Iliescu über das vermeintlich unverschämte und provozierende Benehmen der ungarischen Grenzorgane weitergegeben wird.

Hat der General Iliescu etwas gegen unsere Organe auszusetzen, so soll er den Tatbestand uns mitteilen; ich verbürge eine genaue Untersuchung und strenge Gerechtigkeit gegen Jeden, der sich nicht einwandfrei benommen hätte. Ich finde es aber unerhört, dass sich die deutsche Diplomatie, welche ja genau wissen sollte, mit welcher Geduld wir alle Provokationen rumänischer Organe hinnehmen, und wie gänzlich unbegründet sich die rumänischen Beschwerden in beinahe allen Fällen erweisen, dazu hergibt, solche unschicklichen allgemeinen Klagen weiterzugeben.

Es wäre doch höchste Zeit auf diese Gönnerrolle, welche auch für Deutschland mit so schädlichen Folgen verbunden ist, endlich definitiv zu verzichten.

Ich wäre sehr dankbar, wenn Euer Exzellenz die Sache in entsprechender Form in Berlin zur Sprache bringen würden.

Tisza.

795.

Thallóczy Lajos osztályfőnöknek.

1915 február 6.

Kedves Barátom!

Nagyon sajnáltam, hogy Bécsben lehetetlen volt veled találkoznom; reggel 7-től este 11-ig szakadatlanul be voltam fogva. Azóta pedig restanciákkal párosult fejfájás akadályozott az írásban.

A küldött szerb dolgozatot nagyon köszönöm, remélem a napokban találok időt elolvasására. Nézetem szerint, ha jól végezzük a háborút, főleg az egyház szervezetének törvény általi

módosítására van szükség, amivel kapcsolatban a felekezeti tanintézetek is kellő befolyás alá kerülnének.

Nagyon reményelem, hogy Bilinski utóda* alatt is megtartod állásodat. A magam részéről el akarok mindent követni, hogy jó egyetértésben dolgozhassak veled.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

796.

Erre válasz Thallóczy Lajos levele gr. Tisza Istvánhoz.

Kegyelmes Uram!

Kedves Barátom!

Bécs, 1915 febr. 8.

Ma beszéltem először Bilinski utódjával, akit régen ismerek. További közreműködésemet kérte oly módon, hogy a nyakamon hagytam a kolompot.

Elsősorban Veled teljes egyetértésben akar eljárni s tiszta dualistának vallotta magát. Ezt a bosnyák autonomizálást nem akarja folytatni, biznyság rá, hogy széketfoglalása előtt feloszlatta Bilinski ellenjegyzésével a bosnyák tartománygyűlést.

Budapestre akar jönni közelebből, lekísérem, úgy óhajta. A klubba is elviszem.

Tíz évig pihent, sokat olvasott s annak tudatában van, hogy 1904 óta egy nagy evolúció után állunk.

A többiről majd szóval.

Ha Bécsbe jöveleled hamarosan történik, kérlek, légy híradással, nehogy távolléted esetére történjék meg Körber leutazása.

Bilinskit holnap parentáljuk el ékes beszéd kíséretében. Csak Teleszky ne olvassa, mert összeszid, és pedig joggal. De *a papot* nem lehet szidni, tartozik vele, hogy ha nagyító üveggel is, mondjon jót is.

Szeretettel szolgál

híved *Thallóczy*.

797.

Hunkár Dénes, Veszprém vármegye főispánjának, aki ideiglenesen a Fejérmegyei főispáni teendőket is végezte a hadbavomdt főispán helyett.

1915 február 7.

Kedves Barátom!

A Fejér vármegyei viszonyokra vonatkozó leveled kapcsán megjegyzem, hogy miután előreláthatólag eltart a háború a választásokig, úgy hogy Viktornak** nem igen lesz ideje a Fejér vármegyei választások előkészítésével foglalkozni, nagyon helyénvaló volna, ha kezdedbe vennéd a pártszervezést.

* Körber neveztetett ki közös pénzügyminiszterré.

** Gr. Széchenyi Viktor Fejér megye főispánja, aki hadba vonult.

Légy szíves ebben a tekintetben Eszterházy Íjászlóval, aki gondolom most is elnöke a vármegyei munkapártnak, s más alkalmas vezető emberekkel érintkezni s a szükségeseket megtenni. Természetesen a mostani háborús időkben nem valami lármás gyűlésezés, hanem a vezetők kiszemelése s a velük való bizalmas érintkezés lebeg szemeim előtt.

Madarász* kerületében nem vesszük fel a küzdelmet, miután anélkül, hogy erre vonatkozó formáserű egyezmény köttetett volna, az összes pártok hallgatólagos megegyezésével minden eddigi időközi választás küzdelem s a pártok erőviszonyainak módosítása nélkül folyt le.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

798.

Krobatin hadügyminiszternek.

Den 7. Februar 1915.

Hochverehrter Freund!

Es ist eine alte Klage der hiesigen Industrie, dass sie bei Verfertigung der verschiedenen Medaillen und ähnlichen Auszeichnungen nicht herangezogen wird. Unter den heutigen Verhältnissen, wo speziell die Edel-Metall-Arbeiter sehr schwer unter Arbeitsmangel zu leiden haben, wäre eine Beteiligung der hiesigen Industrie an dieser infolge des Krieges sowieso vermehrten Tätigkeit von doppelter Wichtigkeit.

Ich habe daher die Ehre mich mit der Bitte an Dich zu wenden, den betreffenden Referenten gütigst anweisen zu wollen, dass er sich wegen Besprechung der weiteren Details dieser Frage mit Baron Harkányi in Verbindung setzen möge.

Mit aufrichtiger Hochachtung und warmer Freundschaft

Dein ergebener *Tisza*.

799.

Báró Harkányi Jánosnak.

1915 február 7.

Kedves Barátom!

A hadügyminisztert megkértem, hogy juttasson a magyar iparnak is a katonai érmek készítéséből s utasítsa az illető referenst, hogy ez ügyben hozzád forduljon.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

* Madarász József függetlenségi képviselő elhunyt.

800.

Báró Skerlecz Iván bánnak.

1916 február 7.

Kedves Barátom!

Egyes bécsi lapoknak a dualizmust s a horvát kérdést nagyon is nem megfelelő hangon tárgyaló cikkeire az osztrák kormány figyelmét felhívtam. Keménylem gondoskodni fognak róla, hogy e kérdés a háború alatt lehetőleg kevésbé és mindenestre megfelelőbb hangon és modorban tárgyalassék.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

801.

Sándor Jánosnak.

1915 február 7.

Kedves Barátom!

Wickenburg* levelét saját hatáskörödben leendő megfelelő intézkedés végett azzal a megjegyzéssel küldöm, hogy a szlavóniai katonai kórházakba való elszállásolások kérdését, amennyiben te szükségesnek tartanád, én is szóvá tehetném a hadügyminiszter vagy a balkáni hadsereg főparancsnoksága előtt.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

802.

Báró Haupt Stummer Lipótnak, Budapest.

Den 7. Februar 1915.

Verehrter Freund!

Herzlichen Dank für den interessanten Artikel, sowie für die in Deinem Brief erhaltene Anregung. Obwohl ich die in Deinem Briefe erwähnte Befürchtung; für die unmittelbar auf die Demobilisierung folgende Periode nicht hege, so stimme ich mit Dir darin überein, dass der Alkoholismus eines der gefährlichsten Krebschäden der Menschheit ist und mit wirksameren Mitteln, als lásher bekämpft werden muss.

Mit aufrichtiger Verehrung

Dein ergebener *Tisza.*

* Gróf Wickenburg István fiúmei kormányzó.

803.

Sándor Jánosnak.

1015 február 7.

Kedves Barátom!

Tegnap futott át kezeimen a honvédelmi minisztériumnak január 26-diki keletű 20,393 és 20,401. számú Einsichts-Acte-ja. Mind a kettőre reáveztettem azt a kérésemet, hogy veled is közöljék.

Ezen az úton is felhívom reájuk figyelmedet, mert ismét két olyan esettel állunk szemben, ahol az egyikben a kolozsvári rendőrkapitány, a másikban a magyarbodza-fordulói csendőrőrs rendőrségi ügyben katonai parancsnokságokkal érintkezik illetékes feljebbvalóinak teljes mellőzésével.

Azt hiszem okvetlenül rendet kellene ezekben a dolgokba hozni, megkövetelni, hogy a mi rendőr és csendőr hatóságaink által nyomozott összes állambiztonsági esetek a belügyminisztériumban fussanak össze s ne folyhassak tovább a magyar kormány megkerülésével ez a katonai titkos-rendőrködés.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

804.

Báró Burián Istvánnak

1915 február 7.

TELEFONÜZENET.

Macchionak egészben véve megnyugtató benyomást keltő sürgönyei dacára nem zárkozhatom el bizonyos figyelemreméltó jelenségek ellenkező hatása elől. Ha előtted ismert romániai bizalmas információim helyesek, az olasz kormány, amely csak néhány nappal azelőtt figyelmeztette a románokat, hogy ellenök irányuló támadásunk esetében nincsen semmire kötelezve, most defenzív szerződést proponál.

Lehet, hogy ennek azon Macchio-féle hírben van magyarázata, miszerint Sonnino a parlament előtt bizonytalan kijelentést akart tenni újabb szerződészerű megállapodásokról, de azért mégis kellemetlen frontváltás van a dologban. A korábbi állásponttal ellentétben az a törekvés nyilvánul meg benne, hogy szolidaritást létesítsen Romániával, s ha egyelőre a nekünk besúgott defenzív szerkezetben közvetlen veszélyt nem rejt is magában a dolog, megtöri a jeget és könnyen képezheti további agresszív megállapodások kiindulási pontját.

Nagyon súlyosbítja e kellemetlen benyomásomat a Marghiloman-féle interview. Ezt a kártékony ostobaságot igazán nem tudom magamnak megmagyarázni; vagy olyanfokú felületesség és tudatlanság nyilvánul benne, aminőt Marghilomanról nem tettem volna fel, vagy egyenesen frontváltásra irányuló ellenséges szándék.

Igen jó volna a közzétételt megakadályozni, ha még nem késő. Ellenkező esetben azt kellene mondanunk, *lehetőit/ a berlini sajtóban is*, hogy vagy a hírlapíró, vagy az információt nyújtó jó barát érthette félre a dolgot, mert a teljes képtelenséget kívánó nyilatkozat nem lehet Marghiloman felfogásának hű tükre.

Mindenesetre ez is figyelemreméltó jelenség; jó volna Czerinnek az elkövetett hibára Marghilomant barátságosan figyelmeztetni, s az incidens valódi indító okait kipuhatolni.

A dolgok ilyen állása mellett nagyon melegen ajánlom szíves megfontolásodba, hogy ne vágjuk el a Carp-féle fonalat. Egy olyan kölcsönös határkiigazítási egyezmény, amelyik csak győztes háború után és csak abban az esetben hajtható végre, ha Eománia Besszarábiát elfoglalja, egészen más dolog, mint minden eddigi territoriális kombináció.

Nem volna jó Carpnak értésére adni, hogy hajlandók vagyunk egy ilyen egyezményt megfontolni, ha a királlyal úgy tisztába hozza a dolgot, hogy a mi hozzájárulásunk után nyomban kormányt alakít és megtámadja Oroszországot? Nagyon valószínűtlennek tartom, hogy Carp erre a királyt megnyerje, de legalább ne rajtunk múljk a dolog. Ha pedig sikerülne, Eománia akcióba lépésével eldőlt az olasz kérdés is, mert akkor már semmiesetre nem fogna Olaszország megtámadni s vele könnyen beszélhetnénk. Ezért pedig egy esetleges bukovinai határigazítás igazán nem magas ár.

Méltóztassál a dolgot meggondolni s lehetőleg még a mai napon telefonhoz hívni.

Tisza.

805.

A főispánoknál.

1915 február 7.

Kedves Barátom!

Engedd meg, hogy a honvédelmi miniszter úrnak mai napon 259000. szám alatt megjelent s az összes fősolgabírókhoz és polgár-

mesterekhez intézett rendeletét a legmelegebben ajánljam szíves figyelmedbe.

A törvénynek helytelen intézkedése folytán harcképtelenné vált s a hadsereg kötelékéből elbocsátott katonák családjainak segélyezését be kell szüntetni még akkor is, ha az illetők teljesen munkaképtelenné váltak. Ilyen módon e szegény emberek csakis az 1875. évi LI. t.-c-ben megállapított a mai viszonyoknak egyáltalán meg nem felelő nyomorúságos segélyre vannak utalva, annak kiutalványozásáig pedig, ami a háború alatt előreláthatólag hónapokat fog igénybe venni, a szó szoros értelmében éhen veszhetnek.

Fájdalom, máris elkéstünk a most kibocsátott rendelettel. Több esetben máris beszüntethetett a rokkantak családjai által eddig élvezett államsegély.

Égetően sürgősnek tartom a segítséget s nagyon nyomatékosan kérlek, szólítsd fel azonnal rövid úton a felügyeleted alatt álló hatósági szerveket, hogy ezt a kérdést nyomban odaadó buzgalommal karolják fel, állapítsák meg újra a segélyt azon munkaképtelenek családjaira nézve is, akiknél az már beszünttetett, s éljenek a most idézett körrendeletben nekik nyújtott joggal minden olyan esetben, ahol az valóban szükségesnek mutatkozik.

Megengedhetetlen dolog volna családostól Ínségbe dönteni azokat, akik nyomorékká váltak a haza védelmében; éreznie, tapasztalnia kell mindenkinek, hogy a háború ezen áldozatai számíthatnak a nemzetnek tetteikben megnyilatkozó hálájára.

Gyors és hatékony intézkedésedet kéri

igaz híved *Tisza*.

806.

Vlaicu Arzén, gör. kel. román kereskedelmi iskolai igazgatónak, Brassó.

1915 február 7.

Tisztelt Igazgató Úr!

Szívesen megbeszélem Önnel alkalmilag a február 2-án kelt levelében említett ügyet, de már most megjegyzem, hogy külön pártalakítást célszerűnek nem tartok. A románoknak egy a magyar nemzeti politika jogos igényeivel összeegyeztethető megfelelő programot ki lehetne dolgozniuk, de ennek az alapján valamely magyar párthoz csatlakozniuk.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híve *Tisza*.

807.

Báró Ghillany Imrének.

1915 február 7.

Kedves Barátom!

Budnaynak* a munkásosztagokra vonatkozó két magánlevelét, miután az részben figyelemreméltó gondolatokat is vesz fel, mellékelve küldöm azzal a kéréssel, hogy, amennyiben helyénvalónak látnád, az ügy megoldására szükséges kezdeményező lépéseket megtenni szíveskedjél. Természetesen amennyiben kívánod, szívesen állok ez ügy előrevitele tekintetéből rendelkezésedre.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

808.

Báró Hazai Samunak.

1915 február 7.

Kedves Barátom!

Az ungvári megfigyelő állomás abszolút orvos nélkül áll. Pusztulnak a betegek és sebesültek, mert nem részesülhetnek szakszerű ellátásban. Pest tele van bujkáló doktorokkal, kiket nem lehet innen kizavarni.

Kérlek, légy olyan jó, lépj érintkezésbe a belügyminiszterrel és rendelj ki legalább 8-10 orvost, köztük egy-két kiválóbbat, mert különben ez a nagy költséggel létesített intézmény haszon helyett veszedelem lesz szerencsétlen sebesültjeinkre nézve.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

809.

Bárczy István polgármesternek.

1915 február 7.

Folyó hó 4-én kelt szíves sorait megköszönve a Hadsegélyző Bizottság I. albizottságának egyhangú megállapodásához képest értesítem Polgármester Urat, miszerint a bizottság nem zárkózik el azon érvek elől, amelyek a fővárosi műveltebb szegények segé-

* Rudnay Béla o. k.

lyezési ügyének központi kezelése mellett szólanak, másrésről azonban azt kívánja, hogy ez a segélyezés az ilyen természetű ügyelykel intenzíve foglalkozó s a segélyezés célszerű és tapintatos intézésére legalkalmasabb néhány fővárosi egyesület bevonásával történjék.

Felkérem tehát Polgármester Urat, hogy saját vagy valamely megfelelő helyettesének elnöklete alatt lehetőleg nem nagy számú bizottságot állítson össze az arra legalkalmasabb jótékony egyesületek egy-egy megbízottjából. Ez a bizottság bírálja felül az illető egyesületeknek a konkrét segélyekre vonatkozó előterjesztéseit, állapítsa meg a segély összegét s bízza meg a segélyezés végrehajtásával az illető egyesületet.

Ilyen módon az egyesületek közreműködése párosulna az egyetemes kezelés előnyeivel s Polgármester úrnak módjában állna úgy a segélyezendőket megválasztásánál, mint a segélyösszegek megállapításánál hatékony befolyást és felügyeletet gyakorolni.

Felkérem tehát Polgármester Urat, hogy e bizottságot mielőbb megalakítani s a segélyezési akciót folyamatba tenni szíveskedjék.

Tisza.

810.

Az alispánoknak.

1915 február 7.

Mint az Országos Hadsegélyző Bizottság elnöke értesítem Alispán Urat, hogy a bizottság az állami díjnokoknak már megállapított segélyét a törvényhatósági díjnokokra is ki akarja terjeszteni.

Ennélfogva 1914 november hó 1-jéig visszaható erővel havi 10 K segélyt állapít meg minden törvényhatósági díjnoknak, aki családi pótlékot nem kap; 20 koronát azoknak, akik egy vagy két családi pótlékban részesülnek, 80 koronát a három családi pótlékban részesülőknek. Ezek a havi segélyek a múltra vonatkozólag egy összegben azonnal, a jövőre nézve pedig aapidíjakkal egyidejűleg utólagos részletekben lesznek kifizetendők.

Zenkívül elhatározta az Országos Bizottság azt is, hogy az általuk korábban élvezett családi pótlék megfelelő havi részletével egyenlő havi segélyben fogja részesíteni azon volt díjnokok családjait is, akik hadrakeltek s ennélfogva díjnoki állásukat elvesztették.

Mindezen segélyek kifizetésére a vármegye kötelékébe tartozó

díjnokokat, valamint az idetartozott hadrakelt díjnokok családjait illetőleg Alispán Urat kérem fel, miért is felkérem, hogy a segélyben részesítendők jegyzékét a segélyösszeg feltüntetésével sürgősen elkészíteni s a Hadsegélyző Bizottsághoz beküldeni szíveskedjék, hogy a megfelelő fedezet rendelkezésre bocsátásáról gondoskodliassék.

Tisza.

811.

*Aba Jánosnak, a Yár megyei, Díjnokok Orsz. Szövetsége elnökének,
Kassa.*

1915 február 7.

A Szövetségnek január 23-án hozzám intézett kérelmét az Országos Hadsegélyző Bizottság elé terjesztettem s a bizottság határozata alapján az alispán urakhoz intézett körlevelein másolatát szíves tudomás végett mellékelve küldöm.

Benső öröömre szolgál, hogy ez ügy kedvező elintézéséről adhatok számot.

Tisza.

812.

Simontsits Elemér, o. k.-nek, az Orsz. Hadsegélyző Biz. alelnökének.

1915 február 7.

Kedves Barátom!

Mellékelve küldöm az utolsó bizottsági ülés határozatainak effektuálása gyanánt a polgármesterhez, Máramaros, Bereg, Ung, Zemplén és Sáros vármegyék főispánjaihoz, az összes alispánokhoz valamint Aba János a Vármegyei Díjnokok Orsz. Szövetségének elnökéhez és a munkácsi és eperjesi püspök urakhoz intézett átirataim másolatát az idevágó ügyiratokkal együtt.

Ugyancsak küldöm a bírósági végrehajtók segélyezésére vonatkozó iratesomót azzal a kéréssel, hogy azt tanulmány tárgyává tenni s adandó alkalommal velem megbeszélni szíveskedjél.

Egyúttal felkérek, szíveskedjél a Mérnök- és Építész-Egylet-hez, valamint esetleg más hasonló egyeletekhez intézendő felhívásunk tervezetét elkészíteni.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

813.

Radu Demeter gör. kath. román 'püspöknek, Nagyvárad.

1915 február 8.

Tisztelt Barátom!

Most értesülök a téged ért gyászsesetről; tudom, hogy mélyen érinti szerető fiúi szívednek legerősebb érzelmeit. Fogadd kérlek legmélyebb részvétem őszinte kifejezését.

Nagyon köszönöm körleveledéi. Bizalommal kérem és várom további közreműködésedet, hogy a magyarság és románság meg erősödött rokonszenvvel és bizalommal kerüljön ki e nagy idők megpróbáltatásaiból.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híved *Tisza.*

814.

Báró Bolfras Artúrnak.

Den 8. Februar 1915.

Euer Exzellenz!

In Beantwortung des hochgeschätzten Briefes vom 6. d. M. habe ich die Ehre mitzuteilen, dass meines Erachtens es am zweckmässigsten wäre, in allen Fällen, wo Seine Majestät eine Zivilperson auszuzeichnen geruhen, den diesbezüglichen Befehl Seiner Majestät mit den nötigen Daten mir mitzuteilen: ich würde dann nicht ermangeln, den kompetenten Minister hievon zu verständigen, welcher den alleruntertänigsten Vortrag in gewohnter Form erstatten würde.

Dass der seit Ausbruch des Krieges beobachtete Vorgang, dass nämlich die Verleihung der Auszeichnungen im Auflege eines in der Militärkanzlei gefertigten und an den betreffenden Minister gerichteten Allerhöchsten Handschreibens geschieht, mit manchen Nachteilen verbunden ist, erhellt auch aus dem beiliegend zurückgestelltem Allerhöchsten Handschreiben, welches den Namen der auszuzeichnenden Frau ungenügend enthält und auch in sprachlicher Hinsicht nicht einwandfrei ist.

Von andern stilistischen Mängeln abgesehen, muss ich erwähnen, dass die Antworte «X. jegyző életveszélyesen fertőzött ne-

jének» eigentlich bedeuten, «die lebensgefährlich besudelte Frau des Notär's X.»

Ich bitte Euer Exzellenz auf den Herrn nicht böß zu sein, der dieses Schriftstück mit dem besten Willen verfasst hat, sondern mir die notwendigen Daten an die Hand zu geben, damit ein entsprechend verfasstes Konzept vorgelegt werden könne.

Mit aufrichtiger Hochachtung Eurer Exzellenz

ergebener *Tisza*.

816.

Krobatin hadügyminiszternek

Den 9. Februar 1915.

Hochverehrter Freund!

Ich bedauere furchtbar Dich fortwährend mit Lappalien belästigen zu müssen. Leider wird das oft durch das Vorgehen untergeordneter militärischer Organe notwendig gemacht.

Es handelt sich wieder um die Inanspruchnahme eines Lokales für Spitalszwecke, ein Gegenstand, wo Militärärzte oder kleinere Stationskommandanten ihre autokratischen Gelüste mit Vorliebe zur Schau zu tragen pflegen.

Es ist ein sehr schön eingerichtetes Musikvereinsgebäude in Debrecen, welches für diese spezielle Verwendung sehr zweckmässig und praktisch hergerichtet ist, so dass eine Umwandlung dieses Gebäudes zu Spitalszwecken grosse Kosten verursachen und viel Schaden anrichten würde. Andererseits könnten im genannten Gebäude im besten Falle 80 Betten untergebracht werden, eine geringe Zahl, welche in einer Stadt, wie Debrecen, gar keine Bolle spielt.

Da nun alle Bitten des Vereines, der Stadtbehörde und des Obergespans unberücksichtigt blieben, so bleibt nichts anderes übrig, als Dich zu bitten, die für den 15. Februar in Angriff genommene Inanspruchnahme dieses Gebäudes rückgängig machen zu wollen.

Mit aufrichtiger Hochachtung und warmer Freundschaft

Dein ergebener *Tisza*.

817.

A külügyminiszter levele gróf Tisza Istvánhoz.

Titkos.

1915 február 12.

Kedves Barátom!

Mellékelve küldök két bizalmas értesülést, mely érdekelni fog és melynek elolvasás után *megsemmisítését* kérem.*

Az egyik a német nagykövetnek jelentése az utolsó beszélgetésünkről. Legnagyobb része híven, habár igen kivonatosan van visszaadva. A végén pathoszra emelkedik, amely az én hangomból teljesen hiányzott. Én csak arról beszéltem, hogy az olaszok ne higgyék, hogy támadásuk Ausztriába fegyveres séta volna. Eljárásom addig pedig olyan lesz, hogy nem rajtunk fog múlni, ha nem sikerül a békés megegyezés.

A másikban – Sonnino érdekesen kommentálja az új megegyezést Fasciottinak. A megegyezés hat hónapra szól, szigorúan védelmi és azon riadalomnak következménye, melyet állítólagos csapatösszpontosításunk a román határon, mind Bukarestben, mind Rómában okozott.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Burián István.*

818.

Báró Burián külügyminiszternek.

1915 február VI.

Kedves Barátom!

Conrad levelét mellékletével együtt visszaküldve, nem hallgathatom el megütközésem afelett, hogy bizonyos magas katonai körök még mindig kaput vagy legalább hátsó ajtót nyitnak az ismert magyargyűlölő trialista horvát körök besúgásainak. A zágrábi levelet minden valószínűség szerint Frank vagy Horvát írta.

Aktákból tudom, hogy ezen nobile par fratrum memorandumai szívesen látott vendégek a hadseregfőparancsnokságnál s az a Zágrábban is kiszivárgott tény, miszerint a kiegyezésellenes, kaisertreuságukat fitogtató horvát demagógok nemcsak bennfentes tanácsadói a zágrábi Militarkommandónak, de bizonyos magasabb katonai körökbe is eljuthatnak, ezeknek nimbuszt ad, a kormány

* A mellékletek ennek folytán természetesen hiányoznak. L. 818. sz. 5. bek.

tekintélyét rontja és veszélyezteti a monarchia biztonsága szempontjából is egyedül helyes horvát unionista politikát.

Éppen múltkori Bécsben létem alkalmával jeleztem Ő Felségének, hogy ezeket a gyakorlatilag káros és veszélyes következményekkel járó zágrábi üzemeket nem nézhetem tovább és kénytelen leszek a zágrábi katonai parancsnoknak onnan való eltávolítását és azt kérni, hogy utódja az ellenzéki elemekkel való minden érintkezéstől kategorice eltiltassék.

Csakis különböző sürgős ügyekkel való túlterheltségem okozta, hogy ezt a bizonyos időt kívánó felterjesztést még el nem készítettem: az anyag összeállítása már folyamatban van s úgy hiszem rövid idő alatt fel fogom küldhetni, amidőn is kérni fogom ezen kérdésben a Te támogatásodat is.

Másik levelednek köszönettel vett és nagy érdeklődéssel olvasott mellékleteit kívánságod szerint megsemmisítettem. Miután olaszul fájdalom nem tudok, arra kérlek, hogy adandó alkalommal fordításban légy kegyes az olasz szöveget megküldeni. Ezúttal a leveledben foglalt magyarázat és francia és latin ismeretem segítségével megérttem a közlemény tartalmát.

Nagy érdeklődéssel olvastam a ma reggel jött postában a Hohenlohe-Bethmann beszélgetést s arra adott kitűnő utasításodat. A kancellár hangján s utolsó proposícióján örvendetesen megérezik a Te fellépésed hatása. Csak attól félek, hogy a jól megválasztott alapon meginduló hármasszólás beszélgetés nem Bécsben fog megtörténni, pedig annál a Te közvetlen részvételeddel pótolhatatlannak tartom.

Örömmel nézünk budapesti látogatásod elé; ha azonban úgy fordulnának dolgaid, hogy most nem tudsz erre időt szakítani, légy szíves idejekorán értesíteni, hogy én szaladhassak fel Bécsbe.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

819.

Gróf Andrássy Sándor b. t. t.-nak, a Főrendiház tggjának. Feldpost.

1915 február 12.

Kedves Barátom!

Gazdatisztjeink bevonulása mindnyájunkat a legnagyobb nehézségek elé állít. Hiába, ezekkel meg kell birkózni, s éppen olyan

nagy uradalom, mint a tiéd, idősebb tisztjeivel annyira amennyire kisegítheti magát.

Amennyiben azonban összes uradalmaidból gazdatisztjeid olyan nagy része hivatott volna be, hogy egyáltalán nem tudsz a megfelelő gazdasági vezetésről gondoskodni, fordulj egy. ezt a tényállást igazoló folyamodvánnyal Ghillányhoz, mert ilyen esetben ő eszközli ki katonáéktól a felmentést.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

820.

Báró Buriáti István külügy miniszternek.

1915 február 12.

Kedves Barátom!

Engedd meg, hogy Lichtnek a Eremdenblatt 11. számában megjelent cikkére hívjam fel szíves figyelmedet, amellyel az élelmiszer kérdést Magyarországra és a dualizmusra ellenséges szellemben tárgyalja. Tekintettel a Fremdenblattnak a Ballplatzal való összeköttetésére, nagyon óhajtandó volna, hogy éppen ebben a lapban ilyen cikkek ne jelenjenek meg.

Ezzel kapcsolatban megjegyzem, hogy a legnagyobb igyekezettel azon vagyok, hogy az itteni sajtó az élelmiszer kérdést nemcsak objektíve, de Ausztria iránt jóindulatú hangon tárgyalja, s az osztrák lapok nagyon is gyűlölködő és agresszív hangjára csak tárgyilagos helyreigazítással reagáljon. Igen jó volna azonban, ha Ausztriában is kellő nyomás történnék ebben az irányban, mert ha így haladunk tovább, egymás hajában leszünk az egész világ csúfjára.

Azt hiszem a cenzúrának nagyon is hivatása volna, az ilyen természetű s a monarchia súlyát és akcióképességét csökkentő visszás jelenségekre is kiterjeszteni figyelmét.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

821.

Gróf Csekonics Endrének.

1915 február 12.

Igen Tisztelt Barátom!

Szóbelileg kifejezett azon kívánságod folytán, hogy a róm. kath. főpapság adományából az Országos Vörös Kereszt Egyesület

is részesíttessék, tanulmány tárgyává tettem e kérdést és megállapítottam, hogy Ő Felsége a főpapság adományára nézve akként méltóztatott rendelkezni, miszerint a folyó év végéig befizetendő egy millió korona a hadiállapot által okozott szükségletek enyhítésére, a később befizetendő 2 millió korona pedig a háborúban elesettek özvegyeinek és árváinak gyámolítására fordítandó.

Mint ebből látni méltóztatol, nemcsak a másodsorban említett 2 milliónak vari egészen szorosan körvonalazott külön rendeltetése, de a most befizetett 1 milliót is nézetem szerint a háború által az itthonmaradt lakosságnál mutatkozó szükség enyhítésére kell fordítanunk, aminek folytán legnagyobb sajnálatomra nem vagyok abban a helyzetben, hogy ez összegből a Vörös Kereszt Egyesületet is részesíthessem.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híved *Tisza.*

822.

Berzeviczy Albert v. b. t. t., o. h:-nek, a M. Tud. Akadémia elnökének.

1915 február 14.

Kedves Barátom!

Bizalmas használatra visszakérőleg küldöm Burián levelét mellékleteivel együtt azzal a kéréssel, hogy azok lényeges tartalmát a bizottságnak tudomására hozni, s a neutrális államokban tervezett akciónknak lehetőleg azt az irányt adni méltóztassál, hogy ne előadások tartásával, hanem röpiratok, hírlapi cikkek terjesztésével igyekezzünk a közvéleményt felvilágosítani és részünkre megnyerni.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

823.

Melléklet a 822. számhoz..

Báró Giskra hágai oszt rák-magyar köret 1915 január 30-diki jelentéséből:

Nem ajánlja a fölvilágosító előadások tartását osztrák vagy magyar politikusok részéről Németalföld főbb városaiban: túl nagy a gyűlölet ott Németország iránt, s ügyünket azonosítják a németekével, azonkívül neheztelnek Szerbiának, mint kis államnak

meztámadása és szándékolt leigázása miatt. Inkább ajánlja a hollandi közvéleménynek cikkek, röpiratok és nyílt levelek útján való felvilágosítását, kiszínezésével az entente által elkövetett és Hollandiát is bántó ballépéseknek és brutalitásoknak.

«Ich glaube . . . dass die . . . genannten österreichischen und ungarischen Persönlichkeiten, von welch' letzteren eine namhafte Anzahl im vorigen Herbst hier zu begrüßen die besondere Freude hatte, sich am besten dadurch betätigen würden, dass sie «Offene Briefe» verfassen und dieselben – sei es in Gestalt von Flugblättern, sei es in Revuen publiziert – an ihre sicher zahlreichen hiesigen Bekannten von den ungezählten Kongressen der letzten Jahre her versenden oder, vielleicht noch besser, sie ihnen überbringen.»

«Bei all diesen Publikationen müssten sich die Autoren immer das unverrückbare Ziel vor Augen halten, uns von der Legende zu entbürden, dass wir an Serbien Zumutungen stellten, die sich kein souveränär Staat gefallen lassen konnte. Zweitens von der Xachrede, dass wir die Absicht hatten, es zu verschlingen und drittens von der Lüge, dass wir es gewesen seien, die in unserer Megalomanie den Krieg anzetteln wollten, etc.»

824.

Balogh Jenőnek.

1915 február 12.

Kedves Barátom!

Mellékelem az aradi «Románul» február 2-diki számát s az abban foglalt vezércikk magyar fordítását. Nem értem, hogy türheti el az ügyészség, hogy ilyen több mint kétértelmű célzások lássanak a mi román közönségünk által olvasott lapokban napvilágot. Hiszen itt ravaszs formában, de világosan az a törekvés nyilvánul, hogy Románia készülődése révén román nemzeti szempontból nagy ós fontos események reménysége ébredjen fel a közönségben.

Szíves megfontolásodba ajánlom, nem kell-e az aradi «Komanul»-t e miatt a cikk miatt felfüggeszteni?

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

825.

Jankovich Béla v. és k. miniszternél'.

1915 február 14.

Kedves Barátom!

A lugosi püspök* levelét mellékelve a Zsilvölgyi Lónyay-telepen felállítandó gör. kath. kápolna ügyét szíves jóindulatodba, már csak a püspök igen érdemes, hazafias magatartására való tekintetből is, nagyon melegen ajánlja

igaz híved *Tisza.*

826.

Gróf Apponyi Albertné úrnőnek.

1915 február 14.

Igen Tisztelt Grófné!

A bizottsághoz intézett szíves levele kapcsán van szerencsém értesítem, hogy azt az Erzsébet királyné emlékmű ügyében kiküldött országos bizottság elé fogom terjeszteni. Egyelőre csak egyéni véleményemnek adhatok kifejezést, amely szerint abban az esetben, ha a már meghirdetett pályázat minden tekintetben alkalmas művet eredményezne, nem lehetne annak kivitelét elhagyni és csakis az előreláthatólag megmaradó pénzösszeg hovaforításáról lehetne szó.

Amennyiben azonban ismét eredménytelen maradna a pályázat, a felvetett eszmét, miszerint az összegyűlt összeg nagy része valamely a hadsereg áldozatait gondozó jótékony intézmény alkottására fordíttassák és boldogemlékezetű királynénk szobra ezen intézmény keretében nyerjen megoldást és elhelyezést, magam is nagyon figyelemreméltónak tartom.

Az ügy iránti érdeklődéséért hálás köszönetet mondva igaz tisztelettel vagyok

őszinte híve *Tisza.*

827.

K robotin hadügyminiszternek.

Den 14. Februar 1915.

Hochverehrter Freund!

Ich bitte Dich überzeugt zu sein, dass ich nur in solchen Fällen mit gegen einzelne Militärpersonen gerichteten Beschwerden bei

* Frentiu Trajan.

Dir anklopfe, wo wirklich ernste Gründe dafür vorhanden sind. Es kann ja die sehr geringe Zahl solcher Schritte, als Beweis hiefür gelten.

Diesmal sehe ich mich bemüssigt Dich zu bitten, dem Stabsarzt und Kommandanten des Székelyudvarhelyer Reserve-Spitals Dr. Wilhelm Presslich eine andere Verwendung geben zu wollen. Der dortige Obergespan hat sich diesbezüglich im Wege des Kegierungskommissärs von Betegh an das Militärkommando in Nagyszeben gewendet, seine Bitte ist jedoch mit dem Hinweis auf die einwandfreien Zustände in diesem Reserve-Spital, abschlägig beschieden worden.

Der Obergespan, den ich als einen zuverlässigen, tüchtigen Menschen kenne, schreibt mir nun, dass die Einrichtung dieses in einem vorzüglich ausgerüsteten modernen Schulgebäude untergebrachten Spitals allerdings an und für sich keinen Grund zur Beschwerde geben würde. Es ist aber das sehr barsche, nervöse, grobe Benehmen dieses Stabsarztes gegenüber den verwundeten und kranken Soldaten zu bemängeln, wobei die ungarfeindliche Gesinnung desselben oft in provozierender Weise zu Tage tritt,

Der Umstand, dass er sozusagen gar nicht ungarisch kann, erschwert auch seinen Umgang mit den Patienten und macht ihn für die Verwendung im Széklerlande wenig geeignet.

Schliesslich sollen die Zustände in der Beobachtungsstation daselbst im grössten Masse zu beanstanden sein, wo in einem Zimmer von höchstens 80 m² lang 40-50 Kranke in ihren Kleidern auf von Ungeziefer wimmelndem schmutzigem Stroh herumliegen.

Ich weiss es leider aus Erfahrung, dass die Zustände in Militärspitälern in vielen Orten Vieles zu wünschen übrig lassen und glaube, dass man nur dann im Interesse unserer armen verwundeten Soldaten so unbedingt notwendige Besserung erhoffen kann, wenn man in solchen E allen schonungslos vorgeht. Aus diesem Grunde erlaube ich mir meine Bitte um Transferierung des Dr. Presslich und Ernennung eines ungarisch sprechenden, tüchtigen Arztes an seine Stelle Deinem gütigen Wohlwollen wärmst ens anzuempfehlen.

Mit aufrichtiger Hochachtung

Dein ergebener *Tisza*.

Báró Tallián Bélának.

1915 február 14.

Kedves Barátom!

Csak tegnap este jutottam több napi postám felbontásához s jöttek meg február 3-án írt szíves soraid kezeimbe: így azok tartalmáról tegnapi beszélgetésünk alkalmával nem volt tudomásom.

Nagyon igazad van, hogy a segélyezés sok tekintetben munkakerülésre bírja az illetőket. Éppen most gondolkozunk egy olyan rendelet kibocsátásán, amely utasítaná a hatóságokat, hogy ne adjanak segélyt olyan munkaképes asszonyoknak, akik maguk serdültebb gyermekeikkel együtt gazdasági napszámra elmehetnek. Egy ilyen rendeletnek megfelelően közhírré tétele talán javítani fog a viszonyokon.

Fájdalom, nagyon igazad van abban, amit a hadseregnél mutatkozó pazarlásra és rendetlen kezelésre vonatkozólag írtál. Ebben a tekintetben igyekeztünk megtenni amit lehetett, persze újra szervezni most nem lehet a dolgot, s minden igyekezetünk mellett is igen sok pazarlás és fonák dolog történik. Az embernek igyekezni kell mitigálni a bajt, amennyire lehet.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

Báró Hazai Samunak.

1915 február 14.

Kedves Barátom!

Vannak emberek, akiket ügyességük és szemtelenségük ismételtentjogosulatlan előnyökhöz juttat. Ilyen a nagy Zanella liichárd is, akít mint tudod egyszer szabadságoltak. Azután újra behivatott ugyan, de most is Pécssett lebzsel, onnan folytatja fiumei komisz működését, sőt egy ízben gondolom két heti szabadságra haza is bocsátattot s az ottani közállapotokat tőle telhetőleg felkavarta.

Erőtől, egészségtől duzzadó javakorabeli ember ő, aki éppen olyan gyáva, amilyen nagyszájú s akinek valahol Galíciában a lövészárookban volna a helye. Nagyon kérlek, ha csak lehetséges, küldesd el a haretérre, vagy legalább is szigorúan tiltsd meg azt, hogy a háború alatt Fiuméba hazabocsássák.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

Daruváry Gézának.

1915 február 14.

Tisztelt Barátom!

Engedd meg, hogy a belügyminiszternek Zsilinszky* ügyében hozzám intézett levelét mellékelve e kérést szíves jóindulatodba nagyon melegen ajánljam.

Tényleg szegény Zsilinszkyék a harctéren lévő három riok közül valószínűleg kettőt vesztek el, mert hiszen második hűk-ről is csak kevés támponttal bíró reménység az, hogy a Dukla szoros körüli harcokban nem elesett, hanem fogságba került. Azt hiszem ez a körülmény indokolhatja azon kérésünket, hogy 0 Felsége ebben az esetben a kitüntetések elhalasztására vonatkozó általános elvet legkegyelmesebben felfüggeszteni és Zsilinszkynek a nemességet adományozni méltóztatnék.

Arra kérek, légy szíves ezen legalázatosabb kérésemet 0 Felsége előtt tolmácsolni.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híved *Tisza.*

Báró Szenthereszty Béla főispánnak.

1915 február 14.

Kedves Barátom!

Megdöbbenéssel olvasom február 6-diki leveledből, hogy a vármegyei tisztikar kezdeményezésére állapított meg az egy családnak nyújtható segélyösszeg maximuma napi 80 fillérben.

Amennyire helytelennek tartom, ha a segélyezéssel túllövünk a célon és a helyes mértéken, éppen annyira elítélendő ez az eljárás, amely a törvénnyel világos ellentétben megkárosítja a legszegényebb néposztály tagjait. Ma már nincs olyan zuga az országnak, ahol az átlagos férfi-napszám 80 fillér legyen.

Nagyon kérek, légy szíves ennek a merőben hibás tételnek megfelelő kiegészítése iránt intézkedni.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

* Zsilinszky Mihály nyug. államtitkár; országgyűlési képviselő.

832.

Krobatin hadügyminiszternek.

Den 14. Februar 1915.

Hochverehrter Freund!

Bezugnehmend auf unsere während der Reise nach Steyr gepflogenen Besprechungen erlaube ich mir eine Liste von Herren und Damen beizuschliessen, welche geneigt wären, die in Österreich liegenden Spitäler aufzusuchen und den Verkehr mit den daselbst untergebrachten kranken und verwundeten ungarischen Soldaten zu vermitteln.

Es wäre vorerst das Zweckmässige, eine möglichst grosse Zahl solcher Spitäler zu besuchen und an Ort und Stelle die Massnahmen mit den kompetenten lokalen Faktoren zu besprechen, welche notwendig wären, um den Umgang in ungarischer Sprache mit den ungarischen Patienten zu ermöglichen. Es wäre also nötig den in der Liste aufgezählten Damen und Herren eine Legitimation zu geben, mit welcher ihnen der Besuch der Spitäler freigestellt und die entsprechenden Kommanden angewiesen würden, die Frage der Behandlung der ungarischen Soldaten mit ihnen zu besprechen.

Ich wäre sehr dankbar, wenn Du die Güte hättest, diese Legitimationen mir baldigst zukommen lassen zu wollen und würde dann nicht ermangeln die Betreffenden vor Antritt ihrer Reise mit den entsprechenden Instruktionen zu versehen.

Mit aufrichtiger Hochachtung und warmer Freundschaft

Dein ergebener *Tisza.*

833.

Papp Antal róm. kath. püspöknek, Munkács.

1015 február 14.

Méltóságos Uram!

A Talapkovics Bertalan nagylázi gör. kath. lelkész ellen folyamatba tett büntető eljárást büntetőtörvénykönyvünk sajtósági hézagai miatt beszüntették ugyan, a nyomozás irataiból azonban kitűnik, hogy nevezetről tanúk bizonyítják, miszerint november 12-én azt a kijelentést tette volna: «Már minden jó lett volna, csak az a török be ne avatkozott volna.»

Amidőn Méltóságodnak ügyeimét erre a körülményre felhívom, egyúttal arra kérem, hogy Talapkovics magaviseletét gondos megügyelés tárgyává tenni s róla táplált véleménye felől már most bizalmasan értesíteni méltóztassék.

Igaz tisztelettel vagyok Méltóságod

őszinte híve *Tisza*.

834.

Kelemen Samu o. k.-nek.

1915 február 14.

Tisztelt Barátom!

Beszélgetésünk alkalmával elfelejtettem 12-diki leveledet szóba hozni. Éppen most vagyunk azon, hogy Budapestről vidéki kórházakba, vagy a harcra küldjük az itt nélkülözhető fiatalabb orvosokat és nagy hálával venném, ha akár egyes emberek, akár egyes kórházak helytelen vagy beavatkozást igénylő eljárását illetően konkrét információkat kaphatnék. Általános panaszok alapján persze nagyon nehezen lehet valamit csinálni.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híved *Tisza*,

835.

Gróf Mailáth József b. t. t.-nak.

1915 február 14.

Kedves Barátom!

12-diki leveled kapcsán nem hallgathatom el azt az aggodalmamat, hogy a német katonák is alaptalan denunciaciók nyomán járnak el nyomorult ruthén paraszttal szemben.

Ebben a tekintetben igen nagy a veszély. Vannak, akik egyenesen rettegésben tartják a község lakosságát azzal a fenyegetéssel, hogy hazaárulást vádakkal feljelentik őket s ezt a félelmet a lakosság kiszorolására a legelkiismeretlenebbül felhasználják.

Tekintve katonáink mostani hangulatát s azt a meggyökereedett nézetüket, hogy kémektől vannak körülveve, az ilyen denunciaciók nagyon könnyen hiteltelre találnak, a szerencsétlen ruthén paraszt védeni sem tudja magát s egy pár jóhiszeműleg eszközölt

Justizmord élet és halál urává teszi a lakosság felett az ilyen minden emberi érzésből kivetkőzött nyomorult gazembereket.

Nagyon kérek mindenkit, akinek alkalma van a katonákkal érintkezni, hogy figyelmeztesse őket erre a veszélyre és kérjék meg őket, hogy rostálják meg a feljelentő hitelképességét s járjanak el kérlelhetetlen szigorral a hamis feljelentővel szemben. Nem mondanám ezt, ha egy pár vérlázító konkrét példáról nem tudnék.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

836.

Gróf Schönborn Buchheim Károlynál, a Főrendiház tagjánál,

1915 február 14.

Kedves Barátom!

Ítéletedbe, tapintatodba és minden igaz ügy iránti nemes érdeklődésedbe vetett bizalommal fordulok hozzád egy szívemen fekvő kéréssel.

Egyes hozzám jutott jelenségekből azt az aggodalmat kell mérítenem, hogy a német katonák is alaptalan denunciaciók nyomán járnak el nyomorult ruthén paraszttal szemben. Ebben a tekintetben igen nagy a veszély. Vannak zsidók, akik egyenesen rettegésben tartják a község lakosságát azzal a fenyegetéssel, hogy hazaárulási vádakkal feljelentik őket s ezt a félelmet a lakosság kizsárolására a leglelkiesmeretlenebbül felhasználják.

Tekintve katonáink mostani hangulatát s azt a meggyökere-sedett nézetüket, hogy kémektől vannak körülvéve, az ilyen denunciació nagyon könnyen hitelre talál, a szerencsétlen ruthén paraszt védeni sem tudja magát s egy pár jóhiszeműleg eszközölt Justizmord élet és halál urává teszi a lakosság felett az ilyen minden emberi érzésből kivetkőzött nyomorult gazembereket.

Nagyon kérek mindenkit, akiknek alkalma van a katonákkal érintkezni, hogy figyelmeztessék őket erre a veszélyre és kérjék meg őket, hogy rostálják meg a feljelentő hitelképességét s járjanak el kérlelhetetlen szigorral a hamis feljelentővel szemben. Nem mondanám ezt, ha egy pár vérlázító konkrét példáról nem tudnék.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

Gróf Apponyi Albert o. k.-nek.

1915 február 14.

Kegyelmes Uram!

Tegnap a legnagyobb sajnálatomra nem maradt idő az amerikai sajtóügy megbeszélésére. A dolognak nagy súlya van s a rendelkezésedre álló összeköttetéseid révén kiszámíthatatlan szolgáltatokat tehetsz.

Amennyire az ottani felfogásokat ismerem, azt a megrögzött balhitet kell belőlük kiirtani, hogy provokáció és szükség nélkül rontottunk reá Szerbiára és Belgiumra s az Entente a német militarizmus által fenyegetett kis államok függetlenségének védelmezője.

Másrészről azt a nagy érdekközösséget kellene megvilágítani, amely Amerika s az angol tengeri világuralom elleni harcunk között létezik. Csodálatos, hogy éppen most ilyen rokonszenvre talál Anglia, az Egyesült-Államokban, amidőn makacs háborús kedvének egyedüli indoka a tenger hegemoniája, a német maritim hatalom elpusztítása s ezen cél eléréséért Japánnal is szövetezik.

Úgy hiszem felvilágosítási munkánkban párosíthatjuk a hasznosat a kellemessel. Az amerikai közvélemény idealisztikus velleitáseit kielégíthetjük azzal, hogy mi védjük a balkán népek szabadságát a muszakahódítás ellen, önzésére pedig azzal appellálhatunk, hogy az angol tengeri hegemonia elleni küzdelmünkben egyenesen Amerika ügyét is szolgáljuk.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híved *Tisza.*

Múza Gyula o. k.-nek.

1915 február 14.

Tisztelt Barátom!

Leveled csatolmányának visszaküldése mellett sajnálattal értesítlek, hogy a gyógyszerészek felmentése tekintetében sem tehető kivétel. Ez a háború fokozott erőfeszítést kíván minden foglalkozási ágtól és társadalmi osztálytól, a hazafias áldozatokból ki kell részét vennie a gyógyszerési karnak is.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híved *Tisza.*

839.

Krapac püspöknek, Zágráb.

Den 14. Februar 1915.

Euere Bischöfliche Gnaden!

Danke ich vom Herzen für die warmen Worte der geehrten Zuschrift vom 9. d. M. Es ist meine Überzeugung, dass dieser Krieg die Seelen aller derjenigen einander näher bringen müsse, die wirklich an dem Wohle des gemeinsamen Vaterlandes hängen.

Nicht nur das Verhältnis zwischen Ungarn und Kroatien muss inniger werden, sondern es müssen alle wirklich patriotisch denkenden Kreise in Kroatien und Slavonien alte Fehden und alten Hass vergessend Schulter an Schulter arbeiten, um die auf dem Ausgleichesetz fussende wirklich patriotische kroatische Politik auf unerschütterliche Grundlagen zu setzen.

Es muss ein Aufruf zu dieser gemeinsamen Arbeit an alle Gruppen und Parteien in Kroatien ergehen: gebe Gott, dass er Wiederklang fände.

Mit aufrichtiger Hochachtung

Ihr ergebener *Tisza*.

840.

Simontsits Elemér o. k.-nek, a Hadsegélyző Biz. alelnökének.

1915 február 14.

Kedves Barátom!

555. számú leveled kapcsán arra a körülményre hívom fel szíves hgyelmedet, hogy Pittsburg tájékán majdnem kivétel nélkül ruthén és tót kivándorlók vannak, úgy hogy nem volna indokolt az ott befolyt segélyösszegeket Horvátország javára bocsátani.

Amennyiben az általad említett téves felfogással horvát-szlavón oldalról ezentúl is találkozoznánk, felvilágosításul azt légy szíves megmondani, hogy Horvátország külön gyűjt adományokat, a rendkívüli hadiadónak Horvát-Szlavonországok területén befolyt egész összege szintén a horvát országos kormány rendelkezésére fog bocsáttatni, úgy hogy Magyarország, mint minden hasonló esetben ezúttal is a leggavallérosabban számol Horvátország jogos igényeivel.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

841.

Reichsratlinbgeordneter Ferdinand Seidl, Troppau.

Den 14. Februar 1915.

Verehrter Herr!

Infolge Überbürdung mit Geschäften komme ich erst jetzt dazu mich für Ihren freundlichen Brief vom Herzen zu bedanken. In der heissen Glut der grossen Zeit, in der wir leben, sind alle wirklich patriotischen Kreise in Ungarn, wie in Österreich einander seelisch näher gekommen und innerlich miteinander verschmolzen.

Es darf dieses Gefühl des gemeinsamen Schicksales uns auch in den kommenden Arbeiten und Reibungen der Friedenszeit nicht verlassen.

Mit aufrichtiger Hochachtung

Ihr ergebener *Tisza.*

842.

Alberti Albert, Baden bei Wien.

1915 február 14.

Méltóságos Uram!

Szíves sorai kapcsán értesítem, hogy Szerbiában lévő fogoly katonáink sorsa iránt a legmelegebben érdeklődünk. Igyekszünk őket pénzzel, meleg ruhával és más szükségességekkel ellátni és-állapotok felől megbízható egyének útján információt szerezni.

Megnyugvással közölhetem, hogy az összbenyomás egészben véve nem éppen rossz. Legnagyobb baj, hogy ott éppen úgy mint déli hadseregünkben és a mi fogolytáborainkban, járványos betegségek vannak, amelyeknek elfojtása a fogolytáborokban, mint mi is sajnosan tapasztaljuk, nagy nehézségekbe ütközik.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híve *Tisza.*

843.

Valamennyi főispánnak.

1915 február 14.

Kedves Barátom!

Az ország minden részéből hónapok óta kaptuk a panaszt, hogy a hadseregnek az igénybevett fogatok körüli eljárása gazdakörünk széles rétegeit válságos helyzetbe juttatta.

A legtöbb helyen abban a Íriszemben adták át a fogatokat,

hogy azok rövid időre vétetnek igénybe s mielőbb visszaadtnak eredeti rendeltetésüknek. Ehelyett eltelt egyik hónap a másik után, a fogatoknak híre veszett s az értük járó bérösszeg csak a legtrikább esetben s csak csekély rátákban térített meg a gazdáknak.

Ilyen körülmények között már október havában egész erélyvel hozzáálltam ezen kérdés rendezéséhez. Nagy öröömre sikerült olyan megegyezésre jutni a katonai vezetőséggel, hogy az megvegye és kifizesse a tartósan igénybevett összes fogatokat s most végre az osztrák kormány hozzájárulását is megnyerve, ezen fogatok kifizetése az időközben megalkotott 1914: L. t.-c. 16. §-a alapján kezdetét vehette.

Abban a meggyőződésben vagyok, hogy ezzel a fáradtságos munkával jelentékeny szolgálatot tettem gazdaközönségünknek és sajnálattal vegyes meglepetéssel látom, hogy itt-ott elégedetlenség mutatkozik ezzel a megoldással szemben. Egy pár oldalról hallom már azt a kifogást, miszerint ki kellett volna fizetni a fogatokért megállapított bérösszeget is az igénybevételtől a vételár kifizetéséig terjedő időszakra.

Nézetem szerint ebben lényeges tévedés rejlik. A fogatokért megállapított 6 korona bérösszeg a polgári életben fizetni szokott bérösszeghez viszonyítva magában véve elég magasnak mondható. Pedig ezen rendes bérösszegben benn foglaltatik a kocsis díjazása, a lovak élelmezése, a ló-szerszám és kocsi kopása romlása is, holott a jelen esetben, amidőn t. i. a gazdaktól igénybevett fogat az igénybevétel alkalmával létezett teljes becsértékben vétetik át. ezen fontos tényezők egyike sem terheli a gazdát, mert hiszen úgy a kocsis bére, mint a takarmányozás és végül a fogat értékének időköziién beállott csökkenése a kincstárra nehezedik.

A gazda nem kívánhat tehát a legmesszebbmenő méltányossággal sem egyebet, mint a ki nem fizetett vételárösszeg időközi kamatainak megtérítését. Csak erről a magában véve jelentéktelen összegről lehetett volna szó. Erről lemondottunk egyfelől, hogy az azzal kapcsolatos bonyolult számításokkal az egész ügy lebonyolítását ne késleltessük, másfelől azért, mert az esetek túlnyomó nagy részében olyan becsárak állapítottak meg az igénybe vett fogatokért, amelyek mellett a gazda még akkor is meglehetősen megtalálja számítását, ha az időközi kamatokról lemond. Azt hittük, hogy az első és főérdeke a gazdának miszerint lehetőleg mielőbb pénzt láthasson és fogatot vehessen magának.

Nagyon sajnálom, ha a kormánynak erre irányuló akciója csak részben talál méltánylásra és megértésre és felkérlek, hogy ez irányban felvilágosítólag, megnyugtatólag hatni, s a gazdaközönseget túlzott követelésektől lehetőleg visszatartani szíveskedjél.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

844.

Teleszky Jánosnak.

1915 február 15.

Kedves Barátom!

Mellékelve küldöm Daniel Lajos* levelét, amelyből kitűnik, hogy 26 udvarhelymegyei gazda a lószorozásnál eljár katonai közegek hanyagsága folytán még mindég nem kaphatta meg még augusztusban besorozott lovainak vételárát.

Tudva, hogy a te intenciód is az, hogy ilyen esetekben akárhonnan is, de sürgősen pénzükhöz juttassuk a gazdákat, hogy a tavaszi munkát elvégezhesék, arra kérlek, méltóztassál főispánnak és pénzügyigazgatónak olyan utasítást adni, amelynél fogva ezen gazdák, ha lovaik átvételét akármilyen módon bizonyítani tudják, a vételárt haladéktalanul megkaphassák.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

845.

Lánczy Leónak, a Pesti M. Kereskedelmi Bank elnökének.

1915 február 15.

Kedves Barátom!

Vukovics hozzád intézett levelének köszönettel vett másolatából örömmel láttam, hogy a horvátokra vonatkozó utolsó nyilatkozatom jó hatást tett a dalmáciai horvátok között is.

Meg kell azonban említenem, hogy nagyon is önkényes beállítása a tényeknek az az állítás, miszerint a horvátok csak a magyar-horvát kiegyezés szigorú megtartását kívánják. Ez a horvát unionisták álláspontja, akik fájdalom, még kevés idővel ezelőtt határozott kisebbségét alkották a horvátoknak és csak a szerbekkel együtt

* Akkor o. k.

tudtak unionista politikát csinálni, míg a horvátok tetemes része trialista nagyhorvát hóbortok tévútjain kalandozik. Erről a terrénumról fenntartás nélkül becsületesen vissza kell a horvátoknak a 68-diki kiegyezés pozitív talajára térniök. azon könnyen találkozhatunk.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

846.

Báró Burian István hadügyminiszternek

1915 február 15.

Nagyméltóságú Báró Miniszter Ur!

Lánczy Leó hozzám intézett levelét mellékelve nem hallgathatom el, hogy az abban foglalt panaszt teljes mértékben helytállónak tartom. A bolgár kölcsön tárgyalásánál követett eljárás újabb tanújele a külügyminisztérium egyes közegei hasonló esetekben, fájdalom, gyakran követett hibás eljárásának s a magyar közgazdasági faktornak méltánytalan hátratételét jelenti.

Az a körülmény, hogy e tárgyalásokba két bécsi pénzüintézet szemben csakis a Magyar Általános Hitelbank vonatott be, s azokból éppen az a budapesti pénzüintézet hagyatott ki, amely a magyar közgazdasági életet a balkán államokban régi időktől fogva a legnagyobb sikerrel képviseli, a budapesti piacnak a Balkánon elfoglalt súlyát gyengíti, pedig annak erősítése egyaránt szükséges a magyar közgazdasági érdekek és a monarchia gazdasági és politikai pozíciója szempontjából.

Úgy tudom, a konkrét esetben némi utólagos reparáció történik. Ez azonban természetesen csak félig orvosolja a bajt, miért is abban a biztos tudatban, hogy kérésem Nagyméltóságodnál teljes megértésre és méltánylásra talál, azzal a kéréssel van szerencsém Nagyméltóságodhoz fordulni, hogy megfelelően intézkedni méltóztassék az iránt, miszerint jövőben hasonló tárgyalásoknál a magyar pénzüintézetek paritásos alapon, a kellő időben s a megfelelő pénzüintézet helyes kiválasztásával vonassanak be a tárgyalásokba.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Tisza.

847.

Krobatin hadügyminiszternek

Den 16. Februar 1915,

Hochverehrter Freund!

Im Anschluss an unsere Besprechungen erlaube ich mir eine amtliche Zuschrift über die Fürsorge für Soldaten mit amputierten oder gelähmten Gliedern mit der Bitte beizuschliessen, dieselbe schleunigst bejahend beantworten zu wollen. Wir möchten schnell an die Arbeit gehen, bereiten alles vor, sodass sogleich nach Eintreffen Deiner Antwort tatsächlich begonnen werden könnte.

Mit aufrichtiger Hochachtung

Dein ergebener *Tiszt*i,

848.

Josipovich Géza b. t. t., nyűg. horvát miniszternek, a M. Vörös Kereszt alelnökének.

1915 február 16.

Tisztelt Barátom!

Dr. Pfann levelének másolatát visszaküldve értesítek, hogy az abban foglalt ügy kényesebb és komplikáltabb természetű, mint első percben látszanék. Míg egyfelől ugyanis kétségtelen, hogy a Horvátországra is kiterjedő Magyar Vörös Kereszt Egylet a nemzeti színek használatára jogosult, másfelől nagyon is vitás kérdést idéznénk fel annak bolygatásával, hogy vajjon Horvátországra kiterjedő intézményeknél horvát területen nemzeti szín alatt nem a horvát tricolorot kellene-e érteni?

Azáltal, hogy a kiegyezési törvény szerint a magyar országházra, olyankor, amidőn a Horvátországgal közös ügyek vannak napirenden, a horvát zászló is felhúzandó, e törvény elismeri, hogy a magyar tricolor Horvát-Szlavonországnak nemzeti színéül nem tekinthető, ugyenezt az elvet juttatja kifejezésre a honvédség zászlójára vonatkozó törvényes rendelkezés is, amely szerint a horvát ezredek zászlói a magyar állam címerével, de a horvát tricolorral láttatnak el.

Amint tudni méltóztatol, az a kérdés, hogy a közös állami orgánusok Horvát-Szlavonországon területén micsoda zászlót használnak, egyáltalán nincs rendezve és számos kontroverziára nyújt alkalmat.

Ilyen viszonyok között a magyar nemzeti színnek a vukovári tábori kórházra való kitűzése olyan kényes természetű, el nem intézett s a kedélyeket könnyen izgalomba hozó kérdést hozna felszínre, amelynek napirendre hozatalát a közös ellenség elleni küzdelem mostani napjaiban lehetőleg kerülnünk kell.

Miután pedig eddig semmi olyan incidens elő nem fordult, amely e kérdést felszínre hozta volna, vagy a magyar nemzeti színnek tényleges sérelmét jelentené, arra kérlek, méltóztassál oda-hatni, hogy a status quo meg ne bolygattassék s a kórház maradjon *uz* eddig használt egyszerű Vörös Kereszt jelzés mellett.
Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híved *Tisza*.

849.

Vidiczky Györgynek.

1915 február 16.

Nagyságos Uram!

Báró Vojnich-hoz * intézett sorai kapcsán értesítem, hogy második** munkálatát is hálás köszönettel megkaptam. Fogok is még és pedig talán nem is sokára alkalmat keresni, hogy e kérdésre visszatérjek.

Az utolsó hónap hadieseményei közben nyugodni kellett a szerb egyház-kérdésnek, lassacskán azonban itt lesz az ideje, hogy előkészítsünk a háború utánra egy minden jogos igényt kielégítő megoldást. Ez irányú munkásságomban bizalommal számítok Nagyságos Uram tanácsára és támogatására is.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híve *Tisza*.

850.

Daruváry Géza kabinetirodai főnöknek.

1915 február 16.

Tisztelt Barátom!

Ö Felségének a magyar lapok haditudósítására vonatkozó megjegyzése folytán meggyőződést szereztem róla, hogy az utóbbi hetekben tényleg kizárólag csak a főhadiszállás által jóváhagyott közlemények jelenhettek meg a lapokban.

* Báró Voinich István b. t. t., országgyűlési képviselő.

** V. ö. a fennebb 23. sz. a. közölt levelet.

A magyar lapoknak a kárpáti szorosokban lévő tudósítóinak közleményei az itteni bizottsághoz adatnak ugyan be, de innen telefonon közöltetnek a tescheni sajtóirodával s csak annak jóváhagyásával láthatnak napvilágot. Ennélfogva közelebbi kihallgatásom alkalmával óhajtottam a kérdés felől újra jelentést tenni s Ő Felsége netaláni parancsait kikérni.

Időközben vett leveled folytán azonban gondoskodtam róla, hogy Ő Felségének ez a megjegyzése az itteni censuráló bizottság tudomására hozassék.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híved *Tisza.*

851.

Gróf Stürgkh Károlynak.

Den 16. Februar 1915.

Hochverehrter Freund!

Im Besitze Deines hochgeschätzten Briefes vom 15. d. M. beeile ich mich zu erklären, dass es mir ferne lag, die nicht immer einwandfreie Sprache des «Fremdenblatt»-es in Bezug der Nahrungsmittelfrage der österreichischen Begierung zuzuschieben.

Infolge der intimen Beziehungen dieses Blattes mit dem Ballplatze habe ich freilich die Aufmerksamkeit Burián's auf diesen Umstand gelenkt. Sowohl der Lichtsche Artikel, wie eme unmittelbar vor unseren Budapester Besprechungen erschienene Notiz dieses Blattes hat mich allerdings unangenehm berührt, wogegen ich bereitwilligst bemerke, dass das Fremdenblatt nach unserer Konferenz in sehr richtigem sachlichem Tone diesen Gegenstand behandelte.

Übrigens kann ich nur mit aufrichtiger Freude aus Deinem Briefe entnehmen, dass auch Du hochverehrter Freund ein grosses Gewicht auf die richtige Beeinflussung der Presse beider Staaten legst. Ich kann Dir nicht sagen, wie sehr ich die grösste Sorgfalt diesem Terrain zuwende. Die Frage ist an und für sich schwer. Es werden der Bevölkerung hier und bei Euch gewisse Unannehmlichkeiten und Entbehrungen zugemutet, die an und für sich keine gute Stimmung erzeugen. Wenn wir jetzt nicht mit der grössten Sorgfalt vorgehen, so wird die alt hergebrachte gute Sitte bei jedem solchen Anlasse auf den Nachbarn zu schimpfen, hüben und drüben von Neuem anfangen und wir werden binnen

Kurzem zur Erbauung der ganzen Welt vor dem eigenen brennenden Hause einander in den Haaren liegen.

Ich habe gerade gestern die führenden Journalisten bei mir gesehen und erklärt, dass ich nötigenfalls im Wege der Zensur einen jeden Misston in diesen Fragen ausmerzen müsste, und hege die Hoffnung, dass auch Du alles verbieten wirst, was über den Rahmen einer objektiv wohlwollenden Behandlung dieser wirtschaftlichen Fragen hinausgeht.

Genehmige hochverehrter Freund den Ausdruck meiner vorzüglichen Hochachtung.

Tisza.

852.

Báró Burián István külügy miniszternek.

1915 február 18.

Nagyméltóságú Báró Miniszter Úr!

A «Fremdenblatt» cikkére vonatkozólag folyó hó 12-én kelt levelemre az V. ügyosztály által február 13-án adott és Nagyméltóságod által rövid úton átadott felvilágosítást köszönettel tudomásul véve mindenekelőtt annak zárszavaira nézve megjegyzem, hogy az az állítás, miszerint «so schiessen die Blätter zurück und dann fragen sie auch niemanden!» cenzúra mellett nem állja ki a bírálatot.

ők igenis megkérdézik a cenzúráról és mindazért, ami megjelenik, a cenzúra osztozik a felelősségben. Ennélfogva nagyon is indokolt az a kérés, hogy a cenzúra ezeket a közleményeket hatékonyabb felülbírálásban részesítse.

Megjegyzem továbbá, hogy nagyon is egyetértek Nagyméltóságodnak azzal a megjegyzésével, miszerint fonák dolog, hogy a «Fremdenblatt», amelyet a külügyminiszterrel és az osztrák kormánnyal fennálló közismert politikai összeköttetésénél fogva általában ezen állami tényezők bizalmas szócsövének tekintenek, közgazdasági rovatában egészen más, magánérdekeket képviselő tényezőknek álljon szolgálatában és örömmel és megnyugvással fogadtam Nagyméltóságodnak azt a kijelentését, hogy arra fog törekedni, miszerint a lap közgazdasági rovata is a kormánykörök irányadó befolyása alá kerüljön.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Tisza.

853.

Rohonyi Gyula b. i. t., számvevőszéki elnöknek, Sarajevo.

1915 február 18.

Kedves Barátom!

Nagyon köszönöm szíves és érdekes soraidat. Nézetem szerint a háború után újra és véglegesen kell az anektált tartományok hovatartozását rendezni s az összes függő kérdéseket eldönteni. Addig földolog lehetőleg helyreállítani a törvényes rendet, a tisztviselői kar megbízhatóságát és fegyelmét és pontos, ahol kell szigorú, de mindenekelőtt pártatlan és igazságos közigazgatást szervezni.

Ebben a tekintetben jó reményekkel nézek Körber elé, aki eszes, munkaképes ember és jó hivatalnok. A továbbiakról majd Szézlünk, ha egyszer alkalmmal felkeresel.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

854.

Báró Hazai Samunak.

1915 február 18.

Kedves Barátom!

Az «Az Est»-féle levél visszaküldése mellett értesítek, hogy a magam részéről örömmel üdvözölném, ha a romániai hadkötelesek részére amnesztiát lehetne adni s e célból a hadügyminiszterhez átiratot intéztem.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

855.

I. Báró Burián Istvánnak.

II. Báró Hazai Samunak.

1915 február 18.

Kedves Barátom!

Mellékelve küldöm Ő Felségéhez sajátkezű felbontásra intézett bizalmas felterjesztésemet mellékleteivel együtt másolatban azzal a kéréssel, hogy ez ügyben segítségemre lenni és általában oda-

hatni méltóztassál, miszerint a Rauch magas protekciójába kapaszkodó frankisták utolsó bécsi odújukból is kiveressenek.

Addig nem lehet sikeres politikát űzni sem Horvátországban, sem az osztrák délszlávok között, amíg ez a Bécs felé gravitáló nagyhorvát irányzat a magas körökből eredő protekciónak legalább is látszatával rendelkezik.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

856.

Báró Skerlecz Ivánnak.

1915 február 18.

Kedves Barátom!

Amidőn Ő Felségéhez intézett bizalmas felterjesztésemet* szíves tudomás végett másolatban megküldeném, egyúttal arra kérek, lennél szíves egy pár kérdésre nézve felvilágosítást adni azért, hogy az ügy minden részletének kellő ismeretével foglalhassak állást netaláni további megjegyzésekkel szemben.

1. Feltűnő, hogy a december 28-diki hosszú memorandum 9. és 13. lapján előadottak szerint a Militärmotstand közvetlenül érintkezik az ügyességgel, annak utasításokat ad s attól jelentéseket kap. Nincsenek ennek az állapotnak gyakorlati inkonveniciái?

2. Van-e valami igaz Bosnyáknak a 21. és 22. lapon előadott szereplésében és toasztjában? Ha igaz a dolog, kétségtelenül nagy tapintatlanság részéről, ha nem igaz, nem ártana ezt a valótlan-ságot is helyreigazítani.

3. Igaz-e az 57. lapon az az állítás, hogy a Narodna Odbrana tagjainak névsora a zágrábi rendőrségnél elveszett volna, s ha igen, mennyiben tehető ezért Mraovic felelőssé? *

4. és 5. Mi igaz a 64., illetőleg a 76. lapon előadott Surmin-féle chiffrékönyv ügyben, illetőleg radio telegraph históriában?

Az ügynek teszel szolgálatot, ha ezekben kellő információt nyújtasz s abba a helyzetbe juttatsz, hogy az ügy teljes ismeretével foglalhassak állást e kérdésekben.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

* Az államiratokat tartalmazó kötetben közöltetik.

** S. György. Akkor horvátországi képviselő. Lakásán egy hivatalos chiffré könyvet találtak.

857.

Szily Adolf szemorrosnak.

1915 február 19.

Nagyságos Uram!

Folyó hó 15-én kelt sorai kapcsán értesítem Nagyságodat, hogy nézetem szerint vak katonák jelenléte bajosan fog a többi sebesültekre olyan deprimáló hatást gyakorolni, amely azok további harcképességét befolyásolná. Hiszen a csatatér borzalmi egészen más erővel hatnak a kedélyekre, másrésztől pedig éppen az a körülmény, hogy még megvakult szerencsétlen bajtársaik is megfelelő gondozás és oktatás révén tűrhetőbb sorsba juthatnak, csak vigasztalólag és megnyugtatólag hathat rájuk.

Ennélfogva úgy gondolom, legjobb lesz megmaradnunk az Iparművészeti Múzeum kórházában való elhelyezés mellett, amely fekvési viszonyainál fogva több szempontból a legkedvezőbb megoldásnak tekinthető.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híve *Tisza.*

858.

Gróf Stürgkh osztrák miniszterelnöknek.

Den 19. Februar 1915.

Hochverehrter Freund!

Gestatte, dass ich Deine Aufmerksamkeit auf den heutigen Leitartikel des Deutschen Volksblattes lenke, welcher wieder eine gehässige tendenziöse Darstellung der Alimentationsfrage enthält. Ich erlaube mir Deiner Erwägung anheimzustellen, ob es nicht Pflicht der Zensur wäre, solche das Prestige und die Aktionsfähigkeit der Monarchie arg schädigende Angriffe hintanzuhalten. Mit aufrichtiger Hochachtung

Dein ergebener *Tisza.*

859.

Krobatin hadügyminiszternek.

Den 19. Februar 1915.

Hochverehrter Freund!

Die Verabredungen Ghillánys in Betreff der Hafer-Requisitionen haben den eigenen Bedarf der Landwirte so übermässig beschränkt, dass die Durchführung dieser Verabredung mit ruinösen

Konsequenzen für die Tierzucht verbunden wäre. Auch vom militärischen Standpunkt wäre es verfehlt, die Landwirtschaft derjenigen Mittel zu berauben, welche zur Erhaltung des in unserem Pferdestande liegenden Kapitals unbedingt notwendig sind.

Ich kann mich unmöglich in diese Lösung fügen und möchte Dich bitten, baldigst einen Bevollmächtigten herunterzuschicken, mit dem Ghillány und ich die Prinzipien der Peststellung des eigenen Bedarfes an Hafer nochmals durchberaten und endgültig feststellen könnten. Bitte womöglich um telegraphische Antwort.

Mit aufrichtiger Hochachtung

Dein ergebener *Tisza*.

860.

Buttykay Ferenc főispánnak, (Bereg m.).

1915 február 19.

Kedves Barátom!

14-diki leveledből nagy érdeklődéssel olvastam a ruthén lakosság körében megindult mozgalomról. Amennyiben valóban spontán dologról van szó, amelyben a lakosoknak az oroszok iránti ellenséges érzülete s ennek egészséges hatása nyilvánul, igen fontos és öröndetes a dolog, s nagyon szívesen fogom azt a legmelegebben támogatni.

Csak arra kérek, ne erőszakoljátok azt, ne hajtsátok mesterkélten bele a népet olyan magatartásba, amely lelki világával ellentétben áll, mert ez minden pillanatnyi látszólagos siker dacára utólag súlyosan megbosszulná magát.

Az ügy további fejleményeiről szíves értesítéseteket kérek

igaz híved *Tisza*.

861.

Báró Burián külügyminiszternek.

1915 február 20.

Kedves Barátom!

Macchionak az Olaszországgal való forgalommal kapcsolatos sürgönyeiből növekvő bosszúsággal látom, hogy az osztrák pénzügyminisztériumnak a külügyminisztérium akcióját keresztező feltételes kiviteli engedélyei s illetőleg mindenféle embereknek az engedélyekkel Rómában üzött házalása mennyire kompromittálja e tárgyalások sikerét és blamiroz bennünket.

A földrengések után beállott nagy és sürgős fakereslet olyan gazdasági fegyvert adott a kezünkbe, amelyet jól felhasználva jelentékeny gazdasági és politikai eredményt érhattünk volna el. Az erre irányuló tervszerű akciónak az osztrák pénzügyminiszter részéről beállott megzavarása teljesen tönkreteszi a politikai eredményt, mert az olaszoknál a bosszúság és kigúnyolás érzelmeit kelti fel és lényegesen csorbítja a gazdasági hasznot is.

Miután én csak Macchio jelentéseit látom, s annak következtében tett lépéseidet nem ismerem, másrésztől nem tudom, hogy mostani s nagy politikai kérdések által teljesen elfoglalt helyzetekben egyáltalán reá értél-e e kérdésre figyelmet fordítani, kötelességemnek tartottam felhívni reá szíves figyelmedet annyival inkább, mert minden gazdasági kérdés, amelyet nem te veszel a kezébe, a Ballplatzon igazán árvaságra jut.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza*.

862.

Krobotin hadügyminiszternek.

Den 22. Februar 1915.

Hochverehrter Freund!

Soeben erhalte ich im Wege des Grafen Stürgkh eine Abschrift des von Dr. Sieghart am 15. Feber an Dich gerichteten Briefes. In meiner an Stürgkh gerichteten Antwort verhehle ich es nicht, dass meines Erachtens die Steyrer Fabrik bis zum Kriegsschluss Alles aufbieten sollte, um die Produktion der jetzt in Gebrauch stehenden Gewehre und Maschinengewehre nach Möglichkeit zu steigern und dem Heere das grösstmögliche Quantum derselben zur Verfügung zu stellen, und dass ich die Vernachlässigung der rechtzeitigen Beschaffung der notwendigen Materialien, sowie eine Unterbrechung der Vorarbeiten und infolgedessen ein Abflauen der Produktion selbst dann für ein ganz unverantwortliches Versäumnis ansehen müsste, wenn das Kriegsministerium die neuen Bestellungen nicht in dem von der Fabrik gewünschten Zeitpunkte machen würde.

Andererseits aber glaube ich auch an Dich mit der Bitte herantreten zu müssen, diese Bestellungen in einer Weise zu echelonieren, welche die Fabrik zu kontinuierlich angestrenzter Arbeit anspricht.

Dieser Sieghartsche Brief ist wieder ein trauriges Zeugnis von dem in der Leitung der Steyrer Fabrik herrschenden Geiste oder vielleicht Mangel an richtigem patriotischem Geiste, ein Grund mehr, dass die kompetenten Staatsorgane Alles rechtzeitig tun, was zur Forcierung der Produktion notwendig ist.

Mit aufrichtiger Hochachtung

Dein ergebener *Tisza*.

863.

Gróf Stürkgh osztrák miniszterelnöknek.

Den 22. Februar 1915.

Hochverehrter Freund!

Im Anschluss an Deinen geschätzten Brief vom 20. Februar kann ich nicht verhehlen, dass meines Erachtens die Steyrer Fabrik bis zum Kriegsschluss Alles aufbieten sollte, um die Produktion der jetzt in Gebrauch stehenden Gewehre und Maschinengewehre nach Möglichkeit zu steigern und dem Heere das grösstmögliche Quantum derselben zur Verfügung zu stellen. Ich müsste die Vernachlässigung der rechtzeitigen Beschaffung der notwendigen Materialien, sowie eine Unterbrechung der vorarbeiten und infolgedessen ein Abflauen der Produktion selbst dann für ein ganz verantwortliches Versäumnis ansehen, wenn das Kriegsministerium die neuen Bestellungen nicht in dem von der Fabrik gewünschten Zeitpunkte machen würde.

Ich wende mich heute an den Kriegsminister mit der Bitte, sich mit der Fabrik in Verbindung zu setzen und die notwendigen weiteren Bestellungen rechtzeitig zu machen, anderseits aber muss ich die Erwartung aussprechen, dass die Fabrik bis zum Schlüsse des Krieges nur einen einzigen Gesichtspunkt kennen wird: die fortwährend tätige Steigerung ihrer Produktionsfähigkeit, und die Herstellung des grösstmöglichen Quantums von Gewehren.

In diesem Bestreben darf sich kein Zaudern und kein Wanken einstellen, es ist mir ganz undenkbar, wie der Gedanke einer Einstellung der Produktion überhaupt auftauchen konnte. Ich wäre Dir sehr dankbar, wenn Du Dich dieser Auffassung anschliessen und dieselbe der Fabriksleitung gegenüber mit entsprechendem Nachdruck vertreten würdest.

Mit aufrichtiger Hochachtung

Dein ergebener *Tisza*.

A főispánoknak

1915 február 22.

Kedves Barátom!

A kormánynak a közélémezés biztosítására irányuló akciója csak abban az esetben járhat eredménnyel, hogyha a helyi hatóságok a leggondosabb figyelemmel őrködnek afelett, hogy az illető város vagy terület fogyasztása részére rendelkezésre bocsátott készlet tényleg abban a mérvben kerüljön fogyasztás alá, amelyet nem szabad túllépni, hogyha a készlet teljes kimerülését elkerülni a karjuk.

Amint ismeretes előtted, az egyes községek vagy törvényhatóságok részére azt az élelmiszer mennyiséget biztosítjuk, amely az alapul vett számítás szerint fedezi a népességnek július végéig számított kenyérszükségletét. Ez a számítás csak abban az esetben állhat meg, ha a fogyasztás tényleg az annak alapjául vett takarékos mérvben történik, vagyis, ha a rendelkezésre bocsátott készletekből egyéb célokra semmi el nem vonatik, és ha a fejenkénti napi fogyasztás az alapul vett határok között mozog. Másképpen elfogyna a most biztosított készlet az új termés elkészülte előtt, s az illető vidék a legváltóságosabb helyzetbe jutna, miután tartalékkészletek nem állnak rendelkezésünkre és teljes lehetetlen volna azon vidékek számára, amelyeknek megállapított szükséglete egyszer fedeztetett, újabb fedezetről gondoskodni.

Ez a kérdés gondosságot, előrelátást, takarékoságot igényel úgy a lakosság, mint a hatóság részéről, miért is a belügyminiszternek a törvényhatóságok első tisztviselőihez intézett körrendeletét, amelyben e körülményre figyelmüket felhívja és őket a készletek gondos és takarékos felhasználásának ellenőrzésére utasítja, a legnagyobb mértékben ajánlom a te szíves figyelmedbe is.

Életbevágó fontosságú kérdés, hogy a közélémezés biztosítására irányuló intenzív munkásságunk eredményét a nagy fáradtsággal biztosított készletek elpazarlása kockára ne tegye.

Felügyelő hatáskörödben fontosabb ügyet nem szolgálhatsz, mint hogy ha ezen törekvésünk sikerét biztosítod. Egész bizalommal hívlak fel tehát az erélyes és buzgó közreműködésre.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

A főispánoknak.

1915. február 22.

Kedves Barátom!

Miután arról kellett meggyőződnünk, hogy a katonaság részéről igénybevett fogatok vételárának kifizetése ismételt sürgetések dacára sem halad előre, mert a Militarkommandók nem képesek a felgyúlt anyagot megfelelően feldolgozni, újabb tárgyalásokba bocsátkoztunk a hadügyminiszter úrral, amelynek eredményéhez képest a magyar kormány megbízottakat küld minden Militárkommandóhoz azzal a megbízással, hogy az anyag feldolgozásában vegyenek részt és olyan esetekben, amidőn a kellő bizonylatok beszerzése nem lehetséges vagy huzamosabb időt venne igénybe, vállalják el a szükséges kimutatások elkészítéséért való felelősséget: a hadügyminiszter úr pedig mai napon rendeletet bocsátott ki a Militárkommandókhoz, amelyben őket felhívta, hogy a kormány most említett megbízottaival egyetértőleg, ha kell rendkívüli munkaerő: alkalmazásával is, a leggyorsabban készítsék el és küldjék el az adóhivatalokhoz a kifizetésekhez szükséges kimutatásokat.

Reményem, hogy ezen az úton sikerül ezt az olyan régóta húzódo bonyolult ügyet megoldáshoz vezetnem. Felkérlek, hogy ez irányban a közönséget megnyugtató, de másfelől a magad részéről is közreműködni szíveskedjél, hogy e kimutatások mihamarább elkészüljenek s az adóhivatalok a kimutatások megérkezése után nyomban megkezdjék a kifizetést.

A kormány megbízottai gyanánt a nagyszombati Militárkommandóhoz Betegh Miklós, a pozsonyhoz Bartal Aurél, a budapesti és jelenleg Székesfehérvárott hivataloskodó kassaihoz Erneyi Pál pénzügyminisztériumi osztálytanácsos, a temesvárihoz Joanovich Sándor küldetett ki.

Arra kérek tehát, hogy felmerülő szükség esetén a most említett urak közül azzal légy szíves érintkezésbe lépni, akinek megbízata körébe az illető ügy tartozik.

Szívből üdvözlök

igaz híved *Tisza.*

866.

Craus István főispánunk, Nyitni.

1915 február 24.

Kedves Barátom!

18-dikán kelt szíves soraidat egyebekben tudomásul véve, nagyon kérlek légy szíves lehetőleg konkrét adatokat felsorolni a katonai irodákban igazolványok, fuvarlevelek stb. kiállítására körül előforduló visszaélések tárgyában. Igen nagy köszönettel fogadnám, ha erre vonatkozó adatokat vagy konkrét vádat tartalmazó jegyzőkönyveket lehetőleg a korpus deliktivel együtt rendelkezésemre tudnál bocsátani. Mindezek a visszaélések felszoktak burjánozni háború alkalmával s az összes illetékes tényezőknek vállvetve kell azok kipusztítására törekedniök.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

867.

Simonisits Elemér o. k.-nek, a Hadsegélyző Biz. alelnökének.

1915 február 24.

Kedves Barátom!

Az Izraelita Nőegylet kérvényét csatolva arra kérlek, légy szíves tájékozódni, nyújt-e a főváros és minő segítyt ez egyesületnek. Mindenesetre indokoltnak tartanám, ha a főváros a most rendelkezésre bocsátott összegből ezt a valóban kiterjedt, áldásos tevékenységet kifejtő egyesületet is segítene, amennyiben azonban szükségesnek mutatkoznék, nem zárkozom el az egyesület közvetlen segélyben való részesítése elől sem.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

868.

Gróf Ráday Gedeonnak.

1915 február 24.

Kedves Barátom!

A 283. számú felterjesztésedhez csatolt iratok visszaküldése mellett nem hallgathatom el, hogy azokból nem meríték teljes megnyugvást aziránt, hogy Pest vármegye hatóságai azzal az úgyszeretettel és alapossággal intézik ezt az ügykört, mint aminőt az megérdemel.

Hogy csak két példát említsek, Tomanic Julia vasadi lakosnő december végén vétetett fel az összeírásba, holott az ő felvételi igénye sokkal régiebb keletű. Hogy esik az, hogy igényével ismételen visszautasított s csak hónapok multával vétetett fel, amidőn már hosszú időn keresztül segély nélkül nyomorgott?

Még sokkal súlyosabb kritikát kell a ráckevei főszolgabíró GÖG3. számú felterjesztése felett gyakorolnom. Először illetlennek tartom azt a hangot, amelyet a főszolgabíró veled szemben használ, másodsor olyan kicsinybevétele nyilvánul e felterjesztésben a szegény emberek ügyének és azok panaszának, amely az egész lelki világgal homlokegyenest ellentétben áll.

Bele kell a hatóságokat abba nevelni, hogy nincs szentebb és magasabb hivatás, mint az, hogy az elhagyottak érdekeinek gondozói legyenek s hogy éppen ez az ügykör megérdemli és megkívánja a felettes hatóságok intenzív felügyeletét és éppen azt a fáradságot nem szabad senkinek sajnálnia, amit ennek az ügykörnek ellátása okoz.

Arra kérlek gondoskodjál róla, hogy az illető mind a két irányban megfelelő kioktatásban részesüljön.

Sziből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

869.

Báró Hazainak.

1915 február 24.

Kedves Barátom!

Csak most, a te figyelmeztetésed folytán veszem észre, hogy az Armeoberkommandónak a sajtóra vonatkozó 723. számú átirata nem hozzám, hanem tehozzád szól. Amidőn tehát visszaküldeném azt neked, arra kérlek, légy szíves arra egész általánosságban olyan irányban válaszolni, hogy a lapok katonai rovata állandó ellenőrzés alatt áll, a Pressquartier hozzájárulása nélkül semmi katonai közlemény meg nem jelenik s egészben véve az itteni sajtó magatartása, amely az itteni közönségnek úgy érdeklődését, mint bizalmát ébrentartja, csak dicséretet érdemel.

Ebben az irányban azonban eddig is történtek intézkedések, hogy kisebb jelentőségű dolgokat túlságosan fel ne fűjjanak és fokozott mérvben fogunk a jövőben is ilyen mérvben eljárni.

Sziből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

870.

Wälder Gyula bankigazgatónak.

1915 február 24.

Nagyságos uram!

Engedje meg, hogy intézetének a Beregszászi Hitelintézettel fennálló ügyére hívjam fel szíves figyelmét. Úgy tudom, hogy a most említett intézettől egy 30,000 koronás tartozás kiegyenlítését kívánják. Ez a jelenlegi beregvármegyei helyzet mellett alig lehetséges, a dolog élére állítása könnyen válságba sodorhatná a mobilitását elvesztett, de különben kellő értékű aktívákkal bíró intézetet, aminek azután az egész vármegye közgazdasági helyzetére végzetes következményei volnának.

Azt hiszem az országnak ellenséges betörés, ismételt hadműveletek és több évi rossz termés által olyan súlyos helyzetbe jutott északkeleti megyéiben nemcsak hiábavaló, hanem fontos közgazdasági közérdekek szempontjából is káros dolog a kinnlevőségek behajtásának erőltetése, amennyire értem azt, ha a hitelező pénzüzetek megteszik a követelésük biztosítása szempontjából szükséges intézkedéseket, annyira elhibázott dolognak tartanám, ha most a kifizetést szorgalmaznák.

A kérdésre közhiteli és közgazdasági szempontból nagy súlyt kell helyeznem, miért is egész bizalommal kérem ez ügy számára a Nagyságos Uram jóindulatú figyelmét.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híve *Tisza.*

871.

Papp Antal munkácsi püspöknek.

1915 február 24.

Méltóságos Uram!

Bármennyire óhajtsak is minden felmerülő kérdésben tekintettel lenni Méltóságod óhajtására, mint már több ízben kifejeztem, nem térhetek el attól az álláspontomtól, hogy a kincstár patronusi jogai a maguk teljességében érvényesüljenek s amennyiben e jog az utóbbi idők gyakorlatában elhomályosított volna, ezen a kánonjog alapelveivel ellenkező gyakorlat újból kiküszöböltessék.

Tekintettel a jelenlegi időkre, amelyek annyi bizonyítékát szolgáltatják úgy a kormány jóindulatának, mint annak is, hogy a gör. kath. lelkészi kar mennyire reá van erre a jóindulatra utalva, nem kétlem, hogy Méltóságod nem fog akadályt gördíteni ezen jogos államérek érvényesülésének útjába.

Éppen azért újból felkérem, hogy az Ungvár-Czeholnyai gör. kath. plébánia betöltése tárgyában óhajtásom szerint eljárni, és Jaczkó István tarnai gör. kath. lelkész urat felterjeszteni szíveskedjék. Magától értetődik, hogy kérésem csakis magára a plébániára és nem a főesperességre vonatkozik, amelyre Méltóságod belátása szerint alkalmazhatja azt, akit ez állásra legalkalmasabbnak talál.

A dolog egészen könnyen megoldható, miután csakis az utolsó időben volt a főesperesi állás a czeholnyai plébániával egyesítve: egész sorozata a megelőző plébánosoknak, így Beniczky, Sztripszky, Mitrovics, Yalkovszky nem voltak főesperesek. Biztosíthatom Méltóságodat, hogy ismételten alaposan tájékozódtam Jaczkót illetőleg s felőle minden tekintetben a legjobb információkat nyertem, úgy hogy meg vagyok róla győződve, hogy neki sikerülni fog kiérdemelni Méltóságod elismerését és bizalmát.

Igaz tisztelettel vagyok Méltóságod

őszinte híve *Tisza*.

872.

Csernoch János hercegprimásnak.

1915 február 26.

Mélyen Tisztelt Barátom!

Arról értesülök, hogy egy a vatikáni nagykövetséghez intézett bizalmas természetű leveled a cenzúra által felbontatott.

Ilyen bosszantó eshetőségek elkerülésére az volna a legjobb, ha Rómába irányuló levelezésedet méltóztatnál lezárva a miniszterelnökséghez küldeni, amidőn is annak hivatalos borítékban való továbbításáról gondoskodnám. Ilyen módon a levelezés discretioja biztosan meg lenne óva.

Igaz nagyrebecsüléssel vagyok

őszinte híved *Tisza*.

873.

A Vakokat Gyámolító Országos Egyesületnek, Budapest.

1915 február 24.

Folyó hó 23-dikán kelt előterjesztése kapcsán értesítem az Egyesületet, hogy a megvakult katonák érdekében kiküldött bizottság működését jövőre is a legkézségesebben fogom támogatni és benső örömömmre szolgálánd, ha ennek a nemes ügynek szolgálataiban tehetek valamit.

Egyelőre csak annyit jegyzek meg, hogy a megvakult katonák elhelyezésének kérdésében időelőtti volna ma végleg állást foglalni. Csakis az illetőkkel való közvetlen foglalkozás során alkothatunk arról tiszta képet magunknak, lesznek-e közöttük és hányan olyanok, akik intézetben vagy éppen az intézet közelében tervezett családi házakban való elhelyezést igényelnek?

Különösen ez utóbbi, egyébként igen szép és tetszetős gondolat úgy a vele járó költségek, mint azon körülménynél fogva, hogy a családos vakok legnagyobb része nem fogja jelenlegi lakóhelyét elhagyhatni, alighanem csak korlátolt mérvben lesz megvalósítható.

Mindezeknél fogva azt ajánlom, hogy egyelőre a vakok testi-lelki gondozására ős tanítására fordítsuk egész figyelmünket s a szerzendő tapasztalatok alapján oldjuk meg a végleges elhelyezést.

Tisztelettel *Tisza*.

874.

Grósz Emil egyetemi tanárnak.

1915 február 26.

Kedves Tanár Úr!

A Vakokat Gyámolító Országos Egyesület kérvényét mellékelve s arra adott válaszum másolatával együtt mellékelve tudatom, hogy én az egész ügyre vonatkozólag csakis a kiküldött bizottsággal szándékszem dolgozni s a Gyámolító Egyesületet adandó alkalommal még világosabban fogom a bizottsághoz utasítani.

Arra jó lenne vigyázni, hogy a végleges elhelyezés címén ne kezdjenek olyan beruházásokba, amelyek utólag nem bizonyulnának célhoz vezetőeknek.

Igaz tisztelettel vigyak

régi híve *Tisza*.

875.

Onciul N.-nek.

1915 február 26.

Verehrter Herr!

Erst jetzt habe ich Zeit gehabt Ihre Denkschrift durchzusehen, wobei ich zu meinem Bedauern konstatieren musste, dass Sie verehrter Herr meine Ihnen gegenüber gemachte Äusserung ebenso wenig, wie die Lage unserer Rumänen und die in Frage kommende Angelegenheit richtig verstanden haben.

Es ist mir nicht eingefallen Ihnen bezüglich der Konversation mit ungarländischen Rumänen irgendeinen Auftrag zu geben. Da Sie aber sich dahin geäussert haben, dass nach Ihren Eindrücken sehr wenig Unterschied zwischen meinem Standpunkt und den Wünschen der Führer unserer rumänischen Nationalisten beständen, und eine genauere Bestätigung dieser Auffassung in Aussicht stellten, so habe ich natürlich geantwortet, dass mich eine solche Information freuen würde, und ich Ihren weiteren Auskünften gerne entgegensehe.

Freilich genügt zur Lösung dieser sich Ihrerseits auferlegten Aufgabe der gute Wille nicht. Wenn man weder die subjektive, noch die objektive Seite der Materie beherrscht, so sind die in Ihrem Offert häufig wiederkehrenden Missverständnisse unvermeidlich.

Bei aller Achtung für Ihre Intentionen muss ich Sie daher bitten sich nicht weiter mit der Sache zu befassen. Sie würden mir bei der Lösung meiner unentwegt angestrebten Aufgabe nur Schwierigkeiten bereiten.

Mit vorzüglicher Hochachtung

Ihr ergebener *Tisza*.

876.

Báró Harkányi Jánosnak.

1915 február 26.

Kedves Barátom!

Visszakérőleg küldöm Mailáth Józsi memorandumát.* Az a része, amelyben a zempléni utak rossz tulajdonairól beszél, talán érdekelni fog.

* A melléklet nem volt az iratok közt.

Szükség esetén érintkezésbe léphetnénk a főparancsnoksággal az iránt, hogy a hadműveletek közvetlen hátterében fekvő s katonailag is fontos utak helyreállítása ott, ahol az erre szükséges fogatos erők csakis a katonai trainek igénybevételével szerezhetők be, a katonaság közreműködésével történjék.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*,

877.

Valamennyi főispánnak.

1915. február 28.

Kedves Barátom!

Ugyanazt a rendelkezést, amivel a kormány az elsőfokú hatóságokat felhatalmazta, hogy rokkant gyanánt a hadsereg kötelékéből elbocsátott egyének családtagjainak államsegélyét indokolt esetekben egyelőre tovább folyósítsák, ki kellett bocsátani az esetek hátrahagyott családtagjaira vonatkozólag is. Mert hiszen félévvel a haláleset után ezeknek járandóságát be kellene a törvény értelmében szüntetni, ami mindaddig, amíg az özvegyek és árvák ellátása megfelelőleg nem szabályoztatok, nagyon sok esetben a legborzasztóbb nyomort jelentené az illetőkre nézve.

Ennélfogva a honvédelmi miniszter folyó hó 26-dikán 45.500. sz. a. körrendeletet bocsátott ki az elsőfokú hatóságokhoz, amelyben felhatalmazta őket, hogy özvegyeknek és árváknak államsegélyét félévvel a családfentartó halála után is egészben vagy részben tovább folyósíthassák, amennyiben ez az illető esetben indokoltnak mutatkozik.

Felkérlek légy szíves gondoskodni róla, hogy ez az újabb rendelet is mihamarább köztudomásra jusson, megnyugtatólag hasson a közönségre és hogy az elsőfokú hatóságok e rendelet lelkiismeretes végrehajtásával tényleg gondoskodjanak róla, hogy a harcmezőn elesett katonáink özvegyei és árvái nyomorba ne jussanak.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

Dr. Bertók István r. k. plébános, Csány (Heves vm.)

1915 február 28.

Főtisztelendő Uram!

A kormányznak igen nagy utánjárással sikerült azt biztosítania, hogy azok a gazdák, akiknek fogatait katonai célokra igénybe vették és huzamos idő óta vissza nem adták, ezeknek becsértékét sürgősen megkaphassák. Emellett a becsérték mellett jár az illető kocsisoknak a 3 koronaapidíj, amit ott, ahol a fogatot tényleg használtak, rendesen, pontosan meg is kaptak. A gazda azonban a 6 korona használati díjat nem kapja meg.

Ez csak első pillantásra látszik igazságtalanságnak. Mert hiszen ebben a használati díjban amit a polgári életben fizetni szokás, benne van a kocsis napszámja, a lovak tartásdíja, lónak és fogatnak kopása, romlása. Csupa olyan tétel, amely ebben az esetben nem a gazdát, hanem a kincstárt terheli.

Ilyen viszonyok között pedig csakis rövid ideig való használatnál mutatkozik az ilyenapidíj indokoltnak: ha hosszabb ideig marad a fogat a kincstár használatában,apidíj fejéltén örökárat, vagy még annál is többet kellene a fogatért fizetni.

A legmesszebbmenő méltányosság is csak arra indíthatott volna, hogy az időközi kamatok fizetését követeljük a katonai kincstártól, t. i. a becsárnak az igénybevétel napjától a kifizetés napjáig terjedő kamatját. Ezt a magában véve szerény összeget nem kívántuk azért, mert a vele járó sok bonyolult számítás lényegesen késleltette volna a vételár kifizetését, már pedig abban a nézetben vagyunk, hogy most a tavaszi munkák megindultával valóitan legsürgősebb érdeke az a gazdáknak, hogy mielőbb pénzhez jutva fogatot vehessenek maguknak.

Ebben a tekintetben pedig úgy tapasztaltuk, hogy az ország legnagyobb részében igen magas becsértéket állapítottak meg, ami tehát megóvhatja a gazdáknak jogos érdekét.

Legyen meggyőződve főtisztelendő uram, hogy a mai zavaros háborús időkben igen nagy fáradtságomba került ennek az eredménynek az elérése és nagyon fájlalnék, ha az gazdatársaink körében megelégedéssel nem találkoznék.

Amidőn felkérném, hogy ezt a levelet lakostársaival tudatni s őket megnyugtadni szíveskedjék, igaz tisztelettel vagyok

őszinte híve *Tisza.*

879.

Báró Ghillány földművelésügyi miniszternek.

1915 február 28.

Kedves Barátom!

A Délvidéki Földművelők Gazdasági Egyesületének kérvényét és Temes vármegye közönségének ugyanezen ügyre vonatkozó távirati kérelmét mellékelve az abban foglalt ügyet szíves jóindulatodba melegen ajánlom. Ha csakugyan megtörtént volna az, hogy a tengeri árának felemelését előbb megtudták a spekulánsok és nagy mennyiségű tengerit vásároltak össze a gazdáktól, nagyon jó volna módot találni reá, hogy e felmerült ártóbblet egészben vagy lehetőleg nagy részben a gazdák részére biztosíttassék.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

880.

Csernoch János hercegprímásnak.

1915 február 28.

Mélyen Tisztelt Barátom!

Ismerve az ügy iránti érdeklődésedet, mellékelve küldöm Bereg vármegye főispánjának egy magánlevelét az ahhoz csatolt jegyzőkönyv másolatokkal együtt, amelyek igen örvendetes képet nyújtanak az orosz betörés által érintett vidék ruthén lakosságának lelki állapotáról. Azóta is tudakozódtam a mozgalom iránt s azt az Örvendetes információt nyertem, hogy az teljesen spontán keletkezett és visszhangot kelt az orosz betörés által szenvedett lakosság lelkében.

Azt hiszem tehát, számos fontos intézkedés megtételére itt a pillanat és örömmel jelenthetem, hogy ez a felfogás az eperjesi püspök úrnál, akivel a napokban volt alkalmam beszélni, teljes megértésre és támogatásra talál. Igaz nagyrabecsüléssel vagyok

őszinte híved *Tisza*.

881.

Stürgkh osztrák miniszterelnöknek.

Den 28. Februar 1915.

Hochverehrter Freund!

Auf Basis unserer letzten Besprechung ha beich mit Teleszky Rücksprache gepflogen und die Angelegenheit der jetzt notwendi-

gen ungarischen Anleihe nochmals durchgesprochen. Als Ausgangspunkt hat natürlich der in Wien zwischen uns festgesetzte prinzipielle Standpunkt gegolten, dass die fragliche Finanzoperation als definitive Anleihe durchzuführen wäre, dass also die zu emittierenden Titres von den Banken übernommen und in das Ergebnis der nächsten Kriegsanleihe nicht eingerechnet werden sollen.

Es handelt sich gerade darum, den bis zu dieser Anleihe zu deckenden Bedarf zu sichern, so dass mit Anfang Mai beide Regierungen mit ihrer Kriegsanleihe herantreten und aus dem Ergebnis derselben ihren *kommenden* Bedarf decken können. Es ist dies die erste finanzielle Hilfe, welche wir von dem, um soviel stärkeren österreichischen Geldmarkt in Anspruch nehmen müssen, und ich hoffe Dich überzeugt zu haben, dass es wohl kaum zu vertreten wäre, wenn uns die Unterstützung der k. k. österreichischen Regierung in diesem Belange versagt würde.

Wir rechnen also mit voller Zuversicht darauf, dass die österreichische Regierung ihren Einfluss bei den Wiener Banken zu Gunsten dieser Transaktion einsetzen und dieselbe nicht dadurch verhindern werde, dass sie das Versprechen von den Banken fordert, im eventuellen Notfalle die doppelte Summe der österreichischen Regierung zur Verfügung zu stellen. Andererseits sind wir damit einverstanden, unsere Bedürfnisse auf das Mass dessen zu reduzieren, was wir brauchen, um bis zur Kriegsanleihe unser Auskommen zu rinden.

Nach gewissenhaften Berechnungen sind wir zum Ergebnis gekommen, dass, vorausgesetzt dass die Kriegsausgaben beiläufig im bisherigen E ahmen bleiben werden, mit Einrechnung des bei der Notenbank vorhandenen Guthabens, 500 Millionen gebraucht werden, um den Bedarf von März und April zu decken und ganz massige, flüssige Mittel für Anfang Mai zu haben.

Andererseits jedoch ist es uns gelungen, eine spezielle Deckung für 100 Millionen bei den Budapester Banken zu bekommen, so dass sich die vom Konsortium zu übernehmende Summe auf 400 Millionen reduziert, wovon 280 Millionen auf die Wiener Banken entfallen.

Ich hoffe, hochverehrter Freund, mit diesem Ergebnis den Beweis geliefert zu haben, dass wir die finanziellen Kräfte Österreichs nach Tunlichkeit schonen und nur bis zum Masse des wirklich Notwendigen in Anspruch nehmen wollen und bitte Dich das

Einverständnis der österreichischen Regierung mir baldigst mitteilen und die Wiener Kreditinstitute entsprechend beeinflussen zu wollen.

In Erwartung einer möglichst baldigen Antwort bleibe ich mit dem Ausdruck vorzüglicher Hochachtung

Dein ergebener *Tisza*.

882.

A «Gyorssegély Augusztal alap» központi irodájának, Budapest.

1915 február 28.

Az Augusztal-alap elnökségének folyó hó 26-án kelt felszólítása kapcsán értesítem az elnökséget, hogy az Augusztal alap igazgatóságának azt a szép gondolatát, hogy 100 magyar úrhölgy aláírásával ellátott hódoló feliratot juttasson Vilmos császár elé, a magam részéről készséggel támogatom és szívesen vállalkozom reá, hogy a hódoló feliratot rendeltetési helyére juttassam.

Meg kell azonban jegyezni, hogy merőben szokatlan dolognak tartanám, ha ezt a feliratot Dobay István úr külön kihallgatáson nyújtaná át, s arra sajnálatomra nem vállalkozhatom, hogy Dobay István úr számára ezt a külön kihallgatást kieszközöljem.

Van szerencsém tehát a tisztelt elnökséget arra kérni, hogy a feliratot rendeltetési helyére juttatás céljából annak idején hozzám küldeni szíveskedjék.

Tisztelettel *Tisza*.

883.

Bethlen Balázs főispánnak.

1915 február 28.

Kedves Barátom!

Mostanában nem igen tudok ágyúkat rendelkezésedre bocsátani. Eajta lesznek azonban, hogyha ilyeneket szereznünk a Stanislaw körüli harcokban, azokból jusson Désre és Besztercére is.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

884.

Báró Hazainak.

1915 február 28.

Kedves Barátom!

Újból felmerült az eszme, hogy a mostani harcokban elvett orosz ágyúk Erdélyben és pedig főleg a bukovinai orosz előnyomu-

lás által legközvetlenebbül fenyegetett Besztercén és Désen közszemlére állíttassanak.

Úgy tudom, tényleg vettünk el néhány ágyút a bukovinai előnyonmlási és a Kolomea és Stanislau körüli harcokban.

Nagyon jó hatással volna, ha ezeket a most említett két városon kívül Kolozsvárt és Brassóban és talán Szebenben is fel lehetne állítani. Ez ügyet nagyon melegen ajánlom szíves jóindulatodba.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

885.

Berzeviczy Albert b. b. t., o. k.-nek, a M. Tud. Akadémia elnökének.

1915 március 1.

Kedves Barátom!

Február 25-én kelt szíves soraid birtokában értesítlek, hogy azt az eszmét, miszerint közéletünk kiválóságai Németországban tartsanak felolvasásokat, a legmelegebben üdvözölöm.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

886.

Neugeboren Emil o. k.-nek.

1915 március 1.

Kedves Barátom!

Folyó hó 22-én kelt leveled kapcsán értesítlek, hogy a kormány s illetőleg az ezen ügyekkel elsősorban megbízott földművelésügyi miniszter a legnagyobb buzgalommal és odaadással foglalkozik a közéletmezés nehéz kérdésének megoldásával s bizonyára meg fogja tenni a Nagyszeben érdekében szükséges intézkedéseket is.

Persze most a legmesszebbmenő takarékosággal kell a kenyérterményekkel sáfárkodni mindenkinek.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

887.

K robotin hadügyminiszternek.

Den 1. März 1915.

Hochverehrter Freund!

Besten Dank für Dein freundliches Schreiben vom 22. Februar über die Verhältnisse in der Einjährig Freiwilligen Schule in Fehértéplom. Es freut mich ungemein, dass sich die Sache in einem

so zufriedenstellenden Lichte aufgeklärt hat und ich bin auch darin vollständig eines Sinnes mit Dir, dass im Dienste und speziell in der Eeitschule gefallene scharfe Worte, wenn sie auch nicht gerade notwendig sind, nicht tragisch zu nehmen seien und durch ein aussei Dienst gesagtes freundliches Wort reichlich aufgewogen werden.

Die Hauptsache ist, dass die Jugend, die sich jetzt zum Kriege vorbereitet, mit väterlicher Freundschaft von ihren Vorgesetzten behandelt werde und dass sich die notwendige Strenge und die bei manchen zu Tage tretende militärische Barschheit mit Wohl-Avollen und warmem Verständnis vereinige.

Mit aufrichtiger Freundschaft

Dein ergebener *Tisza*.

888.

Hegedűs Kálmán o. k.-nek, Jászkisér.

1915 március 1.

Kedves Barátom!

Kezem, lábam lejáró a requirált fogatok vételárának ki-
üzetése ügyében. A sürgető rendeletek elmentek mindenfelé s
egy-egy megbízottunkat ültettük a katonai parancsnokságokhoz,
hogy ott a helyszínen rövid úton oldjanak meg minden nehézséget,
így talán csak most már tényleges kifizetésre kerül a dolog.
Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

889.

Véski Józsefnek, a Pester Lloyd főszerkesztőjének.

1915 március 2.

Kedves Barátom!

Naumann* levelét köszönettel küldöm vissza. A közgazdasági
csatlakozás igen kényes dolog, amelynek nagyon is van árnyoldala.
Különösen azután a meggondolatlan mohóság után, amivel né-
melyek (Riedl stb.) kezelték e kérést, a legnagyobb tartózkodás
van helyén.

Szövetségeseinket senki sem becsüli én nálam nagyobbra, lie
megvan az a jó szokásuk, hogy mindjárt az egész kar után nyúlnak,
ha kis ujját kínálja, az ember.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

* A német birodalmi gyűlés tagja.

890.

Buttykay Ferenc jósipánnak, (Bereg m.)

1915 március 2.

Kedves Barátom!

Arra kérlek, légy szíves intézkedni, hogy az orosz betöréssel kapcsolatos kárfelvételek legalább a szóbanforgó terület déli részén mihamarább megkezdődjenek. Ügy hiszem nagyon jó hatással volna a lakosságra, ha látnák, hogy ebben az ügyben komoly lépés történik, amint azt a harctéri helyzet egyáltalán megengedi.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

891.

Báró Hatvány Károlynál, a Deutsch-féle hatvani cukorgyár igazgató-sági tagja.

1915 március 2.

Méltóságos Uram!

Ügy értesülök, hogy utolsó romániai útja alkalmából olyan nyilatkozatait kolportálják Méltóságodnak Bukarestben, amelyek nagyon kedvezőtlen színben tüntetik fel a mi belső viszonyainkat.

Tekintettel a Romániában folyó aknamunkára, különös fontossággal bír, hogy a mi részünkről semmi ne történjék, ami ellenségeink befektítési és diszkreditálási kísérleteinek támpontul szolgálhatna, miért is felkérem Méltóságodat, hogy amennyiben csakugyan ejtett volna el olyan megjegyzéseket, amelyeket ellenségeink bizonyára kiszínezve céljaikra felhasználhatnak, ezek káros hatásának ellensúlyozásáról alkalmas módon gondoskodni szíveskedjék.

Igaz tisztelettel vagyok Méltóságod

őszinte híve *Tisza*.

892.

Gróf Stürckhnek.

Den 2. März 1915.

Hochverehrter Freund!

Indem ich für die sehr interessanten Mitteilungen über die in Betreff der Fürsorge von Krüppeln und Invaliden getroffenen Massnahmen bestens danke, habe ich die Ehre mitzuteilen, dass wir im selben Gegenstande eine Kommission gebildet haben,

welche im Einvernehmen mit dem Kriegsminister die ganze Sache organisiert und eine möglichst grosse Anzahl solcher Verwundeten vorerst in Budapest konzentriert, wo die notwendige orthopädische und balneotherapeutische Behandlung ihnen am leichtesten gewährt werden kann und die etwa notwendige Ausbildung zu irgend einem praktischen Berufe vorgenommen wird.

Die Kosten dieser Aktion wären meiner Ansicht nach vom Kriegsministerium zu tragen, nicht nur, weil die Sache eigentlich eine Fortsetzung und Beendigung der ärztlichen Pflege der Verwundeten ist, sondern auch deshalb, weil eine möglichste Heilung dieser Unglücklichen und Heranbildung zu praktischen Erwerbszweigen die Versorgungskosten derselben mindert und folglich eine finanzielle Erleichterung des Heeresbudgets zur Folge hat.

Natürlich wäre jedoch die freiwillige Betätigung der Gesellschaft und die öffentliche Wohltätigkeit auch bei dieser Aktion zu beteiligen. Sie hätte sich jedoch in erster Linie in der liebevollen physischen und moralischen Pflege und geistigen Stärkung dieser Opfer des Krieges zu betätigen und es würden sich finanzielle Lasten auf die Wohltätigkeit hauptsächlich in dem späteren Stadium einstellen, wo es sich darum handeln wird, den Erwerb einzelner solcher Invaliden in ihnen allein möglichen Beschäftigungszweigen zu sichern, eventuell für einen Absatz ihrer Produkte zu sorgen.

Für eine jede weitere Mitteilung werde ich Dir sehr dankbar sein und werde Dich über die weitere Entwicklung der Sache bei uns informieren.

Genehmige hochverehrter Freund den Ausdruck meiner vorzüglichen Hochachtung.

Tisza.

893.

Báró Burián Istvánnak.

1915 március 3.

Nagyméltóságú Báró Miniszter Úr!

Budapesti hírlapíró körökből kaptam a «Das Neue Deutschland» című folyóiratnak idecsatolt számát, amelyben felhíborodással mutattak a «Die deutschen Mächte» című cikkekre. E folyóirat igen tekintélyes munkatárs névsort tüntet fel, állítólag a szabad konzervatívek közlönye. Ha így áll a dolog, valóban érthetetlen, hogy nyithatótt tért a fent megjelölt cikknek, amely káros irány-

zata és provokáló hangja mellett még olyan vastag tudatlanságot is árul el, hogy a delegációk és közös minisztériumok intézményét 10 éves kiegyezésektől függő dolgok gyanánt állítja oda.

Az itteni lapokat visszatartottam a polémiától: azt hiszem célszerűbb volna barátságosan figyelmeztetni a németeket az ilyen jelenségek minősíthetetlen és káros voltára, miért is van szerencsém a kérdéses cikket azzal a kéréssel bocsátani Nagyméltóságod rendelkezésére, hogy arra a német külügyi hivatal figyelmét alkalmas módon felhívni méltóztassék.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Tisza.

894.

Gróf Tisza István feljegyzései Burián külügyminiszterrel Bécsben az olasz, kérdésben folytatott tárgyalásról.

1915 március 3.

Álláspont, ha kell megvenni – mindent megtenni, hogy elkerüljük – miből indultunk ki?

1. Katonai helyzet – nem vált be – mazuri győzelem még nem hat Kárpátokban lassan, azért Przemysl? Dardanellák – ennek hatása Görögországban.

2. Olaszok nem ostobák – belátják, hogy nagyobb érdekük barátságot velünk fenntartani – tévedés – szenvedély elragadja – ne vizsgáljuk mennyi része németeknek – tényleg azt hiszik, hogy Trentinót megkapják – komoly ellenszegülésünkre elvesztették egyensúlyt, – személyes motívum Salandra és Sonnínónál lemondás Trentinóról egyénileg blamage – úgy látszik, ez elhomályosítja ítéletüket – innen, *ellentét* bukaresti magatartásukban ez a front változás *tény*.

Második tény *Bratianu magatartása*, nemcsak belemegy, de igyekszik Oroszországgal összehozni. Ez a *harmadik tény*. *Eredmény*: Olasz-román-orosz egyezmény imminens veszélye – nyomban aktioba lépni – hogyan? Németet felhatalmazni, hogy mondja, azt hiszi elfogadnánk basist, ha tudnánk: olasz mit kíván s minő garanciát nyújt további kompromissuni veszélye ellen.

Másrészről német részesedjék az áldozatban – illúzió azt hinni, hogy nem kell beváltani, részesedés csak finánciális lehet – *kölcsön sürgős*.

Egyezmény olasszal: Trentino, ezért szabad kéz a Balkánon. – Továbbmenő kompenzatiót akkor kell adnunk, ha 1 ½ vagy 2 annyi lakosságnál többet anektálunk a *Hal kánon*.

Remény: így megvan Salandra – Sonino sikere, elégtétele – józan belátás – újból felülkerekedhet.

895.

Báró Burián István külügyminiszternek.

1915 március 3.

Kedves Barátom!

Növekvő aggodalommal szemlélem a katonai eseményeket. Przemysl elestét csak az uzsoki offenzíva gyors sikere akadályozhatja meg, már pedig nagyon félek, hogy ennek erőltetésével úgy járunk, mint az oroszok októberben Przemysl elleni rohamaikkal. Óriás veszteségeink lesznek, amelyek esetleg a defenzívát is veszélyeztetik.

Ehhez járul a Dardanellákat fenyegető veszély. Mindez magában véve, – ha baj is – nem volna döntő, de a legrosszabb hatással lesz Bukarestben és Rómában. Az égre kérlek, légy résen és semmi esetre ne hagyj, hogy a 2 rabló közös rablásra szerződjen. Nagy illúzió azt hinni, hogy mi nyugodtan várhatunk, amíg Szerbiába bemenni nem akarunk. Ez csak akkor áll, ha Olaszország közben más irányban nem vállal kötelezettséget.

Ha csak Olaszországot és csak a Trentino val kell kielégítenünk: csapás, ha többet kell adnunk és pláne Romániának is koncot dobunk: katasztrófa.

Erre a két barátira kell vigyáznunk. Mentül messzebb jut Olaszország Romániában, annál telhetlenebb lesz velünk szemben.

Nagy érdeklődéssel várom az ígért másolatokat.

Szívből üdvözöl

igaz barátod *Tisza*.

896.

Báró Burián Istvánnak.

1915. március 4.

Kedves Barátom!

A római gazdasági tárgyalásokra s ezzel kapcsolatban a vámkonferencia viszonyaira vonatkozó szíves soraidat hálás köszönettel véve biztosíthatlak róla, hogy a magyar kormány minden tagját

az a kívánság vezet, miszerint a vámkonferencián az általad is jelzett visszasságok lehetőleg gyökeresen kiküszöböltessenek s az ne egy miniatűr kongresszus apró machiavellismusait és ügyeskedéseit tüntesse fel, hanem mindkét állam érdekeinek komoly képvisellete és megóvása mellett igyekezzék a gondozására bízott közgazdasági érdekeket komolyan és sikeresen szolgálni.

Amennyiben rajtunk áll, hatunk is ebben az irányban nemcsak utasításainkban, hanem azáltal is, hogy minden tudomásunkra jutó visszasság esetén figyelmeztetjük képviselőinket. A legnagyobb örömmel üdvözlőnénk, ha a vámkonferencia tárgyalásainak figyelemmel kísérésére több időt és gondot fordíthatnál mint elődeid és ilyen irányban az osztrák kormánynál is érvényesítend befolyásodat.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

897.

Gróf Mailáth József b. t. t.-nak.

1915 március 4.

Kedves Barátom!

A zempléni utakra vonatkozó emlékirat visszaküldése mellett értesítlek, hogy máris történtek intézkedések ez útvonalaknak a lehetőséghez képesti helyreállítása iránt, s a katonaság a vagonok és teherautók rendelkezésre bocsátása útján segítkezik a dologban. Szükség esetén még inkább igénybe fogjuk venni e segédkezést.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

898.

*Lyka Dömének**

1915 március 4.

Kedves Barátom!

A kérdéses osztrák képviselő nekem is megküldte memorandumát: jóindulatú de fontoskodó ember, aki sem a viszonyokat, sem az embereket nem ismeri.

Az öreg Carpot ** személyesen nem ismerem ugyan, de őszinte nagybecsüléssel viseltetem iránta: ha fel akarna keresni, örömmel állok rendelkezésére.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

* Volt országgyűlési képviselő.

** Román államférfi.

899.

Gróf Wickenburg István kormányzónak, Fiume.

1915. március 4.

Kedves Barátom!

A loyaltási nyilatkozatot nincs mit erőltetni. A dolognak nagy hordereje nincs és csak fegyvert adunk ellenségeink kezébe, ha azt mondhatják, hogy ilyen törekvéseinkben kosarat kaptunk.

Igaz, hogy a statútum szerint ingatlan eladásra, újabb jövedelemforrásra vagy kölcsönre, valamint az egy évi bevételi összeget felülmúló kölcsönszerződési vagy kezességi nyilatkozatra nem vonatkozik az a rendelkezés, hogy a másodsorra összehívott Rappresentanza a jelenlévők számára való tekintet nélkül határozatképes, azonban miután ilyen határozatokra csak bizonyos ritkább esetekben kerül a sor, Corrosac barátunk jó darab ideig viheti a folyó ügyeket, ha legalább néhány biztos embere eljár az ülésekre.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

900.

Bárczy István polgármesternek.

1915 március 4.

Kedves Barátom!

Nagyon sajnálom, hogy a fővárosi tanítók katonai szolgálata dolgában nem járhatok el kívánságod szerint. Leveledből ugyanis arról kell meggyőződnöm, hogy ma is sokkal több osztályt tart fenn a főváros, mint amennyi a háborúval kapcsolatos viszonyokra való tekintettel szükséges, úgy hogy az osztályok megfelelő összevonásával biztosítható az, hogy a magasabb osztályokban csakis férfitanítók tanítsanak.

Azt hiszem, ha 70-80 gyermeket betesztek egy osztályba, ami faluhelyen kitűnő osztatlan iskolákban is elég gyakran előfordul, megosztott népiskolák egy-egy osztályában pedig könnyen eszközölhető, minden baj nélkül megoldhatjátok a kérdést. Amilyen nagy súlyt helyezek az oktatás folytonosságának fenntartására, éppen annyira kívánom azt is, hogy minden társadalmi osztály és minden foglalkozási ág fokozott erőfeszítéssel vegye ki részét úgy a harctéren, mint idehaza a háborúval kapcsolatos erőfeszítésből és munkából, s ez alól a fővárosi tanítói karra nézve sem tehetek kivételt.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híved *Tisza.*

901.

Báró Hazai Samunak.

1915 március 4.

Kedves Barátom!

A betegápolásra vállalkozott ref. lelkészek részéről azt hallom, hogy sokszor igen fonák helyzetbe jutnak az által, miszerint ápolóknak neveztetnek s egyes közegek részéről alig részesülnek a rendes szanitéceknél jobb megítélésben.

Nem lehetne-e a dolgon úgy segíteni, hogy táborig lelkész vagy segédlelkészjelölt vagy ilyen valami címet kapnának és a hadnaggyokkal vagy legalább a zászlósokkal egyenlő rangot nyernének.

Az ügyet szíves jóindulatodba ajánlja

igaz híved *Tisza.*

902.

Tolnay Kornélnak, a M. Á. V. igazgatósága elnökének,

1915 március 4.

Tisztelt Barátom!

A háborúval kapcsolatban természetesen el kell tűrni, hogy vasúti szállítmányok gyakran nagy késéssel érkeznek meg. Azt hiszem azonban, hogy ezen késések egy okkal többet képeznek arra, hogy legalább a fővárosi szolgálat pontos és gyors legyen és a lehetőségig ellensúlyozza kivált romlandó tárgyaknak hosszabb vasúti szállítása általi veszélyeztetését.

Ezzel szemben egy idő óta azt tapasztalom, hogy a házhoz szállítással feladott csomagoknak kézbesítése is késedelmezéssel történik. A többek között egy február 25-én Nagyszalontán gyorsárúként feladott élelmiszer szállítmány, amely március 2-án délután 3 órakor érkezett meg Budapestre, március 3-án délelőtt 10 óra után adatott át a csomagszállítónak, amely csak március 4-én délelőtt 11 órakor kézbesítette azt.

Azt hiszem közérdeknek teszek eleget, amidőn erre felhívom szíves figyelmedet. Reményem ismersz arra eléggé, hogy tudd. miszerint a világért sem extravurstot kérek, sőt nagyon bántana, ha abban részesülnék. Kérésem oda irányul, légy szíves gondoskodni róla, hogy az egész fővárosi közönség pontosan kapja meg a lakásán való kézbesítéssel feladott gyorsárú küldeményeket.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híved *Tisza.*

903.

Visy László főispánnak, Pécs.

1915 március 6.

Kedves Barátom!

Wickenburghoz intézett leveled kapcsán figyelmeztetlek reá, hogy Zanella teljesen megbízhatatlan ember, akinek leveledben említett hazudozásai homlokegyenest ellenkeznek a tényekkel. Nemcsak semmi összeköttetésben a kormánnyal nem áll és semmi-féle megbízatást vagy engedélyt tőlünk nem kapott, hanem megerősítése is ki van zárva arra az esetre, ha újból megválasztatná magát polgármesternek.

Miután híreszteléseivel esetleg tévedésbe ejtheti az ugyancsak Pécssett szolgáló fiuméiakat, jó lenne alkalomadtán azok valódi értéke felől az embereket alkalmas módon tájékoztatni.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza.*

904.

Korács Sebestyén Endre főispánnak Szekszárd.

1915 március 6.

Kedves Endrém!

Az újabb időben visszaérkező tolnamegyei panaszok sajnálatomra kételyt ébresztenek bennem aziránt, vajjon a vármegyei hatóságok azzal az alapossággal és ügyszeretettel kezelik-e ezt a kérdést, amelyet az megérdemel és kénytelen vagyok ezek közül egynéhányat újból visszaküldeni azzal a kéréssel, hogy a tényállást megállapítani s esetleg megfelelően intézkedni szíveskedjél.

Meg kell jegyeznem, hogy ott, ahol a legcsekélyebb kétely forog fenn a községi előljárásnak gondosságát illetőleg, az ő egyszerű jelentésükkel nem lehet megelégedni s a főszolgabírákat bele kell abba vinni, hogy közvetlen tudomást szerezzenek a tényállásról. Ha azután ezen közvetlen információ nyomán arról kell az illető főszolgabírónak meggyőződnie, hogy a községi előljárátság felületesen járt el s neki sem tett megbízható jelentést, a főszolgabíró dolga arról gondoskodni, hogy ilyen többet elő ne forduljon s alárendeltjeit munkájában megbízhassek.

Visszaküldöm 1. Mérges Györgyné bölcskei lakosnő kérvényét,

akinek férje októberben vonult be s aki mégis csak most hozta ÉÉi segélyezésre javaslatba; mi volt e mulasztás oka?

2. Kiss Istvánné bölcskei lakosnőjét, akinek $\frac{1}{8}$ telek vagyona saját magának s két gyermekének eltartására és huzamos betegség után elhunyt apósa gondozására bizonyára nem volt elég, úgy hogy részleges segélyre alapos igénye volna;

3. Bertalan Mihályné pálfai lakosnőjét, akiről a főszolgabíró csak annyit jelent, hogy vagyoni viszonyai folytán államsegélyre szüksége nincs. Mik ezek a vagyoni viszonyok?

4. Lengyel Jánosné bölcskei lakosnő kérvényét, akinek azon állítása, hogy 72 éves özvegy édesatyját is tartja, akinek haszonélvezete a különben is igen csekély vagyonra reá van táblázva, megvizsgálva s amennyiben valónak bizonyulna, tekintetbevéve nem lett. Ugyancsak nem nyújt felvilágosítást e jelentés a takarékpénzt árilag kezelt készpénzösszeg magassága felől?

5. Susák Jánosné szekszárdi lakos kérvényét, akinél az a körülmény, hogy gyermeke van-e, nemcsak a segélyösszeg meghatározása szempontjából, de azért is megállapítandó, mert ez a körülmény nevezetnek munkaképessége s így keresetképességére nézve fontossággal bír.

6. A szakályi lakosok kérvényét, amelyre vonatkozólag nem lehet a főszolgabírónak abban a jelentésében megnyugodni, hogy nevezett község lakosai a jegyző betegsége miatt csak október 13-án, november 6-án és december 17-én részesültek segélyben. Ez mindenesetre vastag mulasztás s a főszolgabírót komolyan figyelmeztetni kell reá, hogy neki ismernie kellett az ottani állapotokat s kötelessége lett volna, hogy megfelelő segéderővel a segélyösszegek megállapíttassanak s ezek a szegény emberek nélkülözéseknek kitéve ne legyenek. A magyar társadalom mostani hangulata ós áldozatkészsége mellett kétségtelenül akadtak volna emberek Szakály községben, akik ezt a munkát megfelelő vezetés mellett lelkiismeretes elvégezték volna, s hogy ez nem történt, a főszolgabíró hanyagságának vagyok kénytelen betudni.

Kedves barátom, ne vedd kicsinyeskedésnek, hogy ezekkel a kérdésekkel annyit foglalkozom, de eltekintve attól, hogy a magyar hatóságok becsületbeli kötelességének tartom a hadrakeltek családtagjairól való lelkiismeretes gondoskodást, általában az a meggyőződés vezet, hogy a közigazgatási hatóságoknak első dolga, hogy igaz barátja, tanácsadója, gondviselője legyen a szegény-

embernek, és sokkal elnézőbb szemmel nézem az ügyiratok és nyilvántartások ellátása körüli kisebb hanyagságokat és mulasztásokat, mint azt, ha közönyösséget látok a hatóságok ezen legnemesebb és legfontosabb hivatása iránt.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

905.

Hosszú Vazul püspöknek.

1915 március 6.

Kedves Barátom!

Lucaciu László* üzelmeire vonatkozó leveledet köszönettel vette

igaz híved *Tisza*,

906.

Jankovich Bélának.

1915 március ti.

Kedves Barátom!

Hosszúnak Lukács (Lucaciu) római viselkedésére vonatkozó levelét szíves tudomás végett visszakérőleg küldi

igaz híved *Tisza*.

907.

Gróf Degenfeld Schomburg József nagybirtokosnak.

1915 március 9.

Kedves Barátom!

A kárfelvételi eljárás megindítására a főispánok lettek utasítva. Persze a dolgot nagyon hátráltatják az illető területek közepében folyó hadműveletek. Légy szíves azért mégis Mecznerhez fordulni s az általad szenvedett károkat legalább jegyzőkönyvbe mondani.

Ez alkalommal élesen meg kell különböztetni az ellenség által okozott károkat a mi csapatainknak olyan cselekedeteitől, amelyek megtérítési kötelezettséget hárítanak az államkincstárra. Mert míg az ellenség által okozott kár esetében kártérítési kötelezettség nem áll fenn, úgy hogy csakis segélyezési akcióról lehet szó, addig a saját

* Lacfalusi (Szatmár m.) román lelkész, aki a külföldön magyarellenes agitációt fejtett ki.

csapataink által okozott károk megtérítésével tartozunk. Minden-
esetre jó lesz megtudni, hogy Andrásy Géza micsoda alapon és
micsoda kulcs szerint részesült kártérítésben, mert természetesen
más nagybirtokos sem járhat rosszabbul ő nála.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

908.

Sándor Jánosnak.

1915 március 9.

Kedves Barátom!

Izabella főhercegnő melegen érdeklődött a boldogasszonyfalvi
hadifogoly-telep egészségügyi viszonyai felől. E telep Féltorony
közlemben lévén, erősen nyugtalanította az a hír, hogy egyes üzlet-
embereknek megengedik az inficiált teleppel való közlekedést. En
mondtam a főherceg-asszonnynak, hogy hallottam olyasmit, miszerint
a katonai parancsnokok nem elég szigorúan veszik a telep elkülö-
nítését olyan esetekben, amidőn a külvilággal való közlekedés
reájuk nézve kényelmes, s hogy a belügyminisztérium tett is már
emiatl lépéseket.

Megígértem azonban a főhercegasszonnynak, hogy újból figyel-
medbe fogom ajánlani a dolgot. Azt hiszem neked is kapóra jön,
ha arra kérlek, hogy amennyiben még ma sem volna az elkülönítés
kellő szigorral keresztül vive, ez irányban a főhercegasszonyra is
hivatkozva, a legnagyobb nyomatékkal fellépni méltóztatással.

Ugyancsak a főhercegnő érdeklődött az iránt is, hogy a nagy-
szombati kiválóan berendezett vármegyei kórházat miért nem
használjuk sebesültek elhelyezésére? Nézete szerint ez annyival
indokoltabb volna, mert ott kiváló sebész áll rendelkezésre. Ez in-
formációt bölcs belátásod szerinti felhasználás végett hozom tudom-
másodra.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

909.

Csernoch János Jiercegprimásnah.

1915 március 9.

Mélyen Tisztelt Barátom!

Piffi bíbornok érsek úr levelét köszönettel visszaküldve, újólág
biztosítlak róla, hogy a kormány tudatával bír a helyzet komolysága-

nak és egész akcióját úgy irányítja, hogy az olasz támadásban rejlő veszélyt a monarchiáról elhárítsa.

Ezt a veszélyt kétségtelenül fokozta és ma is fokozza az alarmisták nyugtalanzkodása és erős meggyőződés, hogy sokkal rosszabbul állnánk, mint ahogy ma állunk, hogyha már régebben az ő tanácsaikra hallgattunk volna.

Igaz nagyrabecsülésem kifejezése mellett vagyok

őszinte híved *Tisza*.

Az 1915 március 8-án 1. Ferenc József király Ő Felsége elnöklete alatt tartott koronatanácson b. Burián István külügyin, elismerte annak lehetőségét, hogy Olaszországnak terület engedessék át. Gr. Tisza István hozzájárult a külügyminiszter javaslataihoz. A részleteket az *Államiratokat* tartalmazó kötet közli.

910.

Gróf Stürgkh osztrák miniszterelnöknek.

Den 9. März 1915.

Hochverehrter Freund!

Aus Deinem hochgeschätzten Schreiben vom G. d. Monates ersehe ich, dass die k. k. Begierung die bezüglich der Nahrungsmittelvorräte obwaltenden tatsächlichen Verhältnisse noch immer nicht ganz richtig einschätzt und Erwartungen hegt, welche leider weit aus dem Bereiche des Möglichen humusreichen.

Ich wäre der Glückichste, wenn es möglich wäre, österreichischen Mühlen und Handelsfirmen die Quantitäten von Getreiden und Mahlprodukten auch heuer zuzuführen, welche sie unter gewöhnlichen Umständen aus Ungarn bezogen haben. Gerade dies ist jedoch zur absoluten Unmöglichkeit geworden. Auch in Ungarn ist eine grosse Anzahl von Mühlen gezwungen, ihren Betrieb mangels Getreide einzustellen, und es muss sich sowohl der Getreidehandel, wie die Mühlenindustrie in die ganz ausserordentlichen Verhältnisse der heurigen Kampagne fügen.

Das Missverhältnis zwischen Vorräten und Bedarf hat die beiden Begierungen zur Bestimmung der Maximalpreise gezwungen, was wieder den ganzen Getreidehandel lahmgelegt und die Organisation der Nahrungsmittelversorgung im Wege des Requisitionsverfahrens zur notwendigen Folge hatte.

Es ist das eben ein Ausnahmезustand, bei welchem die gewöhnlichen Wege des Handels nicht mehr gangbar sind und die Regierung die verschiedenen Munizipien und Mühlen mit den unbedingt notwendigen Quantitäten zu versorgen hat.

Die ungarische Regierung hat die Absicht alles überhaupt Entbehrliche an -Österreich abzugeben, und wird dieses hoffentlich bald ziffermässig festzustellende Quantum der Regierung zur Verfügung stellen. Selbstredend ist es aber ganz ausgeschlossen, class ausser diesen Quantitäten Getreide und Mehl im Wege des Privatverkehres dem ungarischen Konsum entwendet werde.

Gerade weil wir alles Entbehrliche der R-egierung zur Verfügung stellen, ist damit das Maximum, w^Tas wir überhaupt geben können, erschöpft und würde eine jede Vermehrung des von Ungarn nach Österreich ausgeführten Quantum die Ernährung unserer eigenen Bevölkerung unmöglich machen.

Ich möchte bitten, die Erage, inwieweit das von dem Herrn k. k. Minister des Innern befürwortete Ansuchen unsererseits zu erfüllen sein werde, mit dem Herrn kgl. ung. Ackerbauminister zu klären muss aber betonen, dass selbstredend Alles, was aus Ungarn nach Österreich ausgeführt wird, in das unsererseits der k. k. Regierung in Aussicht gestellte Quantum hineinzurechnen sein wird.

Genehmige, hochverehrter Freund, den Ausdruck meiner vorzüglichen Hochachtung.

Tisza

911.

Gróf Apponyi Albert b. t. t., o. k.-nek

1915 március 9.

Kegyelmes Uram!

Stein levelét köszönettel visszaküldve megjegyzem, hogy a helyzet komolysága előtt egyáltalán nem hunyunk szemet és reményelem el fogjuk tudni az újabb háborús bonyodalmak veszélyét a monarchiáról háritani,* nem hallgathatom el azonban, hogy helyzetünket Bülow herceg működése s az általa mozgósított fitein-féle alakok buzgólkodása végtelenül megnehezíti.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híved *Tisza.*,

* V. o. 686., 894. sz. és a 909. után beszúrt jegyzet és 1013. sk.

912.

Valamennyi főispánnak.

1915 március 9.

Kedves Barátom!

Az államsegélynek törvényhatóságod területén való megállapítása és kiosztása körüli panaszok tárgyában beérkező kérvényeket, leveleket a tényállás megállapítása és a panaszok orvoslása céljából rövid úton hozzád szoktam elküldeni.

Miután nagy súlyt helyezek reá, hogy a (vármegyei) hatóságok lelkiismeretes alapossággal és ügyszeretettel kezeljék a kérdést, felkérlek, hogy egyéniséged egész súlyával odahatni szíveskedjél, miszerint a hatóságok minden egyes esetben igyekezzenek közvetlen tudomást szerezni a tényállásról s arról neked jelentést tegyenek. Téged pedig felkérlek, hogy az eddig beérkezett jelentések tartalmáról tájékoztatni s az ezután érkező jelentéseket velem közölni szíveskedjél.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

913.

Popp Antal munkácsi g. kath. püspöknek.

1915 március 9.

Méltóságos Uram!

Folyó hó 2-án kelt szíves sorai kapcsán bátor vagyok megjegyezni, hogy a Méltóságod által idézett 1778-dik évi egyezmény semmi egyebet nem mond, mint hogy a püspök a pályázók közül 3 egyént választ ki s ezek közül azt terjeszti elsősorban fel, akinek kinevezését óhajtja. Ez egyszerűen a püspök eljárását szabályozza, de a kormányra nézve semmiféle korlátozást fel nem állít.

Az 1800-ban kiadott királyi rendelet ugyancsak 3 jelölt előterjesztését rendeli el; Ő Felségének pedig az az egyházközpolitikai súrlódások idejében kiadott legmagasabb parancsa, hogy a bemutató okmány rendszerint a püspök által első helyen felterjesztett pályázónak adassék, Ő Felségének felelős tanácsosaival szemben kiadott belkörü utasítása, amelyet Ő Felsége bármikor visszavonhat vagy módosíthat s amely Méltóságod részére semmiféle jogot meg nem állapít.

Mindezeknél fogva kétségtelen, hogy kérésem Méltóságodnak

semmiféle jogát nem sérti, azon az általános kánonjogi alapelven nyugszik, amely lelkészi állások betöltésénél a döntést a patrónus számára biztosítja s így teljesen Méltóságod belátásától és tapintatától függ, vajjon segédkezet nyújt-e ezen kérdésnek barátságos elintézéséhez, vagy pedig merev álláspontra helyezkedik, aminek sajnálatomra kénytelen lennék consequential az egész vonalon levonni.

Akarom remélni, hogy még az utolsó percben hallgatni fog Méltóságod figyelmeztetésemre s elejét veszi minden további kellemtelenségnek.

Igaz tisztelettel vagyok Méltóságod

őszinte híve *Tisza.*

914.

A főispánoknak. I. Arad és II. Brassó.

1915 március 10.

Kedves Barátom!

I. A «Romanul», II. A «Gazeta Transilvaniei» néhány nappal ezelőtt igen helytelen közleményt hoztak az Erdély némely részeiben állítólag fenyegető éhínségről, ami nemcsak az ország határain belül hathatott nyugtalanítóként, hanem fegyvert adott azon ellenségeink kezébe is, akik lehetőleg sötét színben igyekeznek festeni a monarchia katonai és gazdasági helyzetét, hogy ezzel a neutrális államokat a hozzánk való csatlakozástól visszatartsák s ellenséges fellépésre bátorítsák.

Az igazságügyminiszter úr figyelmeztette már a királyi ügyészt arra a vastag mulasztásra, amelyet e közlemény körül elkövetett s így ez irányban csakis azt kérem, hogy alkalomadtán te is mondd meg a királyi ügyésznek, hogy ez a mulasztás az én figyelmemet sem kerülte el.

Levelem főcélja, hogy arra kérjelek, miszerint a lap szerkesztőségének mondd meg, hogy ilyen jelenségek a lap felfüggesztését fogják a kormány kötelességévé tenni s egyúttal hívd fel, miszerint az okozott kár helyrehozatalaként hozzon olyan közleményt, amely előadja, hogy megtörténtek az élelmiszerhiány megszüntetésére a szükséges hatósági intézkedések.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

Brassó vm. főisp. leveléhez utóirat:

Csak most látom a «Gazeta» 5-ik számában megjelent hazafias és helyes cikket. Ez nagyon mitigálja kedvezőtlen ítéletemet. Kérlek fejezd ki nekik ezért elismerésemet.

Tisza.

915.

Gróf Teleki Sándorné úrnőnek.

1915 március 10.

Kedves Grófné!

A hadrakeltek családtagjainak járó államsegély ügyében megteszek minden lehető. Megmondtam a képviselőházban, hogy hozzám forduljon, akinek panasza van. Az illető főispánokhoz küldöm el az ezrével érkezett panaszokat, gondoskodom azok alapos megvizsgálásáról s ahol szükséges, ismételt levelezéssel adom meg a főispánoknak a kellő irányítást.

Tényleg történik tévedés és hanyagság sok helyen, de persze a panaszok tetemes része is alaptalan. Grófnét is csak arra kérhetem hogy a tényállás lehető pontos megjelölésével velem közöljön minden felmerülő konkrét panaszt. Ezúttal csak Szűcs András családját illetőleg intézkedhetem, ami Ráday Gidához intézett levellem kapcsán ma meg is történt.

Még csak azt jegyzem meg, hogy úri asszonyok nem kapnak államsegélyt, kivéven tisztek feleségeit, akiknek ez katonai részről jár. Hiszen a hadseregnek kell arról gondoskodnia, hogy a tisztek itthon maradt családja ne éhezzen. Szegény asszonyoknak pedig jár segély abban az esetben is, ha van ugyan vagyona, de ennek jövedelme a család fenntartására nem elegendő. Ebben a tekintetben a segélyezést szabályozó 180,000. sz. pénzügyminiszteri rendelet nagyon szabatosan és világosan rendelkezik. Tapasztalásból tudom, hogy ezeket a rendelkezéseket még ma sem hajtja minden hatóság helyesen végre, de erről szívesen gondoskodom, valahányszor az ilyen sérelmes eset tudomásomra jut.

Kezeit csókolja

régi híve *Tisza.*

U. i. Végre megjött az osztrák kórházak engedélye, ma expediálok Herczegnek.*

* Herczeg Ferenc v. k., író a Hadsegélyző Bizottság egyik osztályának vezetője.

Báró Burián Istvánnak.

1915 március 10.

Nagyméltóságú Báró, Miniszter Úr!

Mellékelve van szerencsém a magyar királyi pénzügyminiszter úrnak hozzám intézett levelét csatolni, amely világos képet nyújt a monarchia két államának külföldön fedezendő pénzügyi szükségletéről. Mint ebből kitűnik, valuta viszonyaink válság küszöbén állnak, mert külföldi fizetési kötelezettségeinknek csakis a bank fogyatékán lévő aranykészletének további megtámasztásával tehetnénk eleget, ez pedig aszerint, amint a készlet mindjobban összezsugorodik, hatványozottan érezteti a hatását.

Ha tehát külföldi fizetési képességünket fenntartani s a monarchia közgazdaságát valutánk rohamos elértéktelenedésének kiszámíthatatlan következményeitől megóvni akarjuk, az erre kínálkozó jelenlegi alkalmat olyan német kölcsön megkötésére kell felhasználnunk, amely legalább is a háború előtti magasságra egészíti ki aranykészletünket és olyan külföldi fizetési eszközök birtokába juttat, amelyekkel a jövő félévben mutatkozó kötelezettségeinknek megfelelhethetünk.

A pénzügyminiszter úr számítása szerint a háború eddigi folyamata alatt külföldi kötelezettségek kifizetésére aranykészletünkben 310 millió koronát s ezenkívül a Németországban kötött 800 millió márkás kölcsön ellenértékét, kereksumma 360 millió koronát, összesen 670 millió koronát használtunk fel.

Legalább ennyire feltétlenül szükség lesz a következő 6 hónap alatt, mert hiszen a háború első időszakában egyéb fizetési lehetőségeink voltak, amelyeket azonban régen kimerítettünk, úgy hogy érckészleteink kiegészítésére 310, a jövő 6 hónap szükségletére 670, összesen 980 millió koronára volna szükség, amelynek mintegy fele azonban csak successive a felmerülő szükséghez képest volna tényleg igénybeveendő, addig a német bankok letételében maradhatna.

Amidőn még Nagyméltóságod nagybecsű figyelmébe ajánlanám azon körülményt, hogy német bankári körökből is az az információ, miszerint a második német hadügyi kölcsön előreláthatólag kedvező eredménye után gazdaságilag is alkalmasnak látszik az időpont a mi kölcsönünk megkötésére, feltéve, hogy Olaszország

vészéről háborús veszedelem nem fenyeget, van szerencsém Nagyméltóságodat tisztelettel felkérni, hogy legalább is 1000 millió korona, de lehetőleg 1000 millió márka kölcsön megkötésére vonatkozó álláspontunkat a német kormánynál sürgősen és a legnagyobb nyomatékkal képviselni méltóztassék.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Tisza.

917.

Gróf Stürghknek.

Den 10. März 1915.

Hochgeborener Graf!

Ich habe die Ehre eine deutsche Übersetzung meiner an den Herrn k. u. k. Minister des Äussern gerichteten Note zur geneigten Kenntnis beizulegen und die in derselben erörterte Frage einer in Deutschland aufzunehmenden Anleihe der Unterstützung Eurer Exzellenz auf das Wärmste anzuempfehlen.

Indem ich noch die Ehre habe zu bemerken, dass die uns deutscherseits zugestandene Summe naturgemäss im quotenmässigen Verhältnis zwischen den zwei Staaten der Monarchie zu verteilen wäre, glaube ich meiner dahingehenden Überzeugung Ausdruck geben zu dürfen, dass das Zustandekommen dieser Anleihe ein eminentes volkswirtschaftliches Interesse beider Staaten der Monarchie bildet und dass der gegenwärtige Augenblick eine vielleicht einzig günstige Gelegenheit zur erfolgreichen Verwirklichung der Sache darbietet.

Genehmigen hochgeborener Graf den Ausdruck meiner vorzüglichen Hochachtung.

Tisza.

918.

Báró Ghillánynak.

1915 március 11.

Kedves Barátom!

Stürgkh sürgönyét visszakérőleg mellékelve, azonnali szíves értesítéset kérem, mit feleljek neki. Természetesen az a hozzám intézett átíratod alapján tett kijelentésem, hogy közhatóságok részére korábban megvett árúkat nem fogunk requirálni. csakis úgy

érthető, hogy ezek az árúk az osztrák fogyasztás részére kilátásba helyezett mennyiségbe betudassanak.

Nagyon jó volna, ha mentől előbb kaphatnék konkrét adatokat a hamis bevallás mellett elszállított árúk felől, mert ha csak egy vagy két ilyen esetre hivatkozhatunk is, nagyon megkönnyíti taktikai álláspontunkat.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

919.

Báró Harkányinak.

1915 március 11.

Kedves Barátom!

Mellékelt feljegyzés a legbosszantóbb ostobaságot adja elő, amit határfogalom tekintetében közegeink eddig elkövettek. Arról a török municióról van szó, amelynek, mint tudod, ócskavasként feladva kellett Románián átmenni. Ehhez a feltételhez kötötték a dolog megcsinálását azok a tényezők, akiknek segítségét biztosítottuk.

Most az a tény, hogy a caimeni állomáson a mi hivatalos közegeink viselkedése köztudomásra hozta, hogy robbantóanyag forog szóban, ürügyet szolgáltat az illető román tényezőknek, hogy kibújjanak az Ígéret teljesítése alól.

Kérlek légy szíves a legszigorúbb vizsgálattal megállapítani, hogy kit illet a felelősség azért, hogy a verestoronnyi állomásfőnök a vonat fegyveres őriztetése iránt tett lépéseket.

Nem mondhatom mennyire bánt a dolog, mert káros voltától eltekintve nevetséges színben tűnünk fel az egész világ előtt, hogy uniformisos határrendőrrel kísértetjük át Romániába azt a szállítmányt, amelynek titkos átszállítása felett fél Európa hónapokon át törte a fejét.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*

920.

Berzeiüezij Albertnek t. t., o. k.-nek. a M. Tad. Akadémia elnökénél,-.

1915 március 11.

Kedves Barátom!

Balkányi Kálmánnak apósához Vészihez Berlinből intézett levelét küldöm abban a hiszemben, hogy talán érdekelni fog.

* L. 933. sz.

azzal a kéréssel, hogy azt hozzám vagy közvetlenül Vészihez visszajuttatni méltóztassál.

Ez a levél is újabb jele annak, mennyire indokolt és célszerű, volna, ha egynéhányan olyanok, akik igazán vezető tényezői vagytok a magyar kulturális és politikai közéletnek, elmennének Németországba. A dolognak azonban természetesen az volna a módja, hogy a mi hadsegélyző bizottságunknak elnöketed alatt álló albizottsága lépjen érintkezésbe a német közélet vezető tényezőivel. Magától értetődik, hogy készséggel gondoskodnám a megfelelő diplomáciai támogatásról.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

921.

M.iskolczy Ferenc főispánnak.

1915 március 11.

Kedves Barátom!

Az a körülmény, hogy Bihar vármegye részéről senki nem lett katonai szolgálat alól felmentve, egyes helyeken megakasztja a közszolgálatot. Ezért bármennyire helyeseljem és méltányoljam azt az intenciót, hogy a csatatérre menjen mindenki, aki csak mehet, mégis arra kérlek, légy szíves újabb megfontolás tárgyává tenni a dolgot és felmentetni a katonai szolgálat alól annyi embert, amennyi a közszolgálat vitelére okvetlenül szükséges.

Abban teljesen igazad van, hogy senki sem nélkülözhetetlen, de van egy minimális létszám, amely igenis nélkülözhetetlen annyiban, hogy annak további csorbítása megakasztja a közigazgatási gépezetet. Már pedig éppen most, amidőn a háború, a közegészségügyi és az élelmezési kérdések annyi halaszthatatlanul sürgős és fontos teendőt hárítanak a közigazgatásra, a közhatósági apparátus pontos és rendes funkcionálása is életbevágó fontossággal bír, még csak a hadműveletek szempontjából is.

Nagyon kérlek tehát, ne hajtsd a te magában véve igen helyes álláspontodat olyan túlságba, ami a szemeid előtt lebegő cél szempontjából is megbosszulná magát.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

922.

Lakatos Antalnak, Nagyvárad.

1915 március 11.

Nagyságos Uram!

Február 1-én kelt levele csak most jut kezemhez, amidőn az nagyrészen tárgyalanná vált, mert hiszen bizonyára ismeretesek Nagyságos Uram előtt a kormánynak a gazdasági munkák biztosítása érdekében tett intézkedései.

A rendelet kiment, hogy államsegélyben nem részesülnek azok, akik munkaképes létükre napszámba menni nem akarnak, valamint kibocsátott a földművelésügyi miniszternek a tavaszi gazdasági munkálatok elvégzésére szükséges egyéb útbaigazításokat tartalmazó körrendelete is.

A késő tavaszi és nyári nagy kézimunkák elvégzése persze nagy problémát hárít mindnyájunkra, aminek megoldásánál a hadifoglyok igénybevétele játszhat fontos szerepet. Az erre vonatkozó részletesebb utasítások közelebbről szintén ki fognak bocsáttatni.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híve *Tisza.*

923.

Báró Ghillánynak.

1915 március 11.

Kedves Barátom!

Arra figyelmeztetek, hogy a requirálási eljárás során olyan teendők hárulnak a háború folytán különben is a rendesnél is inkább igénybevett községi jegyzőkre, miszerint azok lelkiismeretes elvégzésére más lényeges kötelességeik elhanyagolása nélkül merőben képtelenek. Állítólag nemcsak requirálás alkalmával hárul a munka oroszlanrészre reájuk, de azt is követelik tőlük, hogy a requirált mennyiség átvételénél jelen legyenek s azoknak zsákolását is ellenőrizték.

Miután te éppen úgy ismered az idevágó körülményeket mint én, egyszerűen csak arra kérek, hogy a helyzetet ebből a szempontból meggondolás tárgyává tenni és arról gondoskodni méltóztassál, hogy túlságos időrabló munkateher a jegyzőkre ne háruljon.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

924.

Herczeg Ferenc országgyűlési képviselőnek.

1915 március 11.

Kedves Barátom!

Zay Miklósné kérésére tudakozódtam minő feltételek mellett kaphatná meg a Zay-Ugróci katonai kórház lábadozó osztaga a «Slovensky Noviny» 50 példányát. A mellékelt kimutatás szerint az havonként 21 K 60 fillérbe kerül.

Nem tudom rendelkezik-e a ti bizottságtok valami alappal ilyen célokra? Amennyiben eddig nem történt volna ebben az irányban intézkedés, megbeszélhetnék, nem kellene-e bizonyos mérsékeltebb összeget rendelkezésekre bocsátani. Mindenesetre kérek, hogy ebben a tekintetben a mellékelt jegyzet visszaadása mellett alkalmilag tájékoztatni szíveskedjél.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

925.

Kiss Sándor káplár, Munkapénztári kórház.

1915 március 11.

Kedves Fiam!

Meg lehetsz róla győződve, hogy rajtad tartom a kezemet és gondom lesz reá, hogy ne küldjenek a harctérre, ha egészséged tökéletesen helyre nem állott. Ez a kérdés csak Meránból való visszajöveteled után kerül dűlőre, mert hiszen még onnan is okvetlenül a káderhez küldenek és csak később mennél vissza a harctérre.

Értesítsél tehát édes fiam, amikor a káderhez visszaérkeztél, hogy gondoskodhassam arról, miszerint lelkiismeretesen megfigyeljék egészségi állapotodat és ahhoz képest intézzék el az ügyet.

A jó Isten áldjon meg

Tisza.

926.

Báró Buricin Istvánnak.

1915 március 12.

Kedves Barátom!

Az itteni olasz konzul levelét mellékelve szíves elnézésedet kérem, hogy ez ügygel terhellek. Azt hiszem azonban, hogy a jelenlegi pillanatban van a dolognak politikai fontossága is.

Két olasz virágkereskedőről van szó, akik gondolom Románián

át Olaszországba küldöttek virágokat s akik ellen katonáink azt a gyanút táplálják, hogy a különbözően csoportosított virágokkal virágnyelven titkos értesítéseket küldtek. Ez a túl éleslátás nekem *operetteket* juttat eszembe, de elég volt arra, hogy az ilyen ügyekben illetékes katonai hatóság minden rábeszélésünk dacára huzamos idő óta szekírozza a szerencsétleneket.

Amennyiben súlyt helyezel a dologra, neked kellene a hadügy-miniszternek szólni, hogy bocsássák szabadon őket. A főkonzulnak rövid udvarias levélben annyit írtam, hogy érdeklődni fogok a dolog iránt.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

927.

Báró Burián Istvánnak.

1915 március 12.

Kedves Barátom!

A ma kapott postában látom Bethmannak Hohenlohe útján küldött üzenetedet, de nem tudom mire vonatkozik az. Neked sürgönyzött vagy Tschirschky által közölt-e veled valamit? Általában semmit nem tudok még arról, miként fogadták az újabb fordulatot Berlinben és Rómában, valamint persze azt sem tudom, minő világot vetnek ezekre titkos híreszteléseink?

Amennyiben a ma este feladásra kerülő postában nem kapnék ezen kérdésekre felvilágosítást, nagyon kérek, légy kegyes telefonon értesíteni. A mi keveset eddig láttam, az nem rossz. Ha csakugyan tisztességes magaviseletet tanúsítanak az olaszok, – de persze csakis ebben az esetben, – úgy nagyon jó volna hamar finalizálni, hogy ők bizalmat kapjanak s a beállott détenre éreztesse hatását a Balkánon.

Szegény Toscheff mennyi fejtörést okozott Szófiában.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

928.

Gróf Wickenburg Istvánnak, Fiume.

1915 március 12.

Kedves Barátom!

Az olasz főkonzul szájába adott nyilatkozatok vagy az ő fontoskodására, vagy mások alaptalan pletykálkodására vezethetők vissza. Semmi közvetlen ok a nyugtalankodásra nincsen.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

Gróf Klebelsberg Kunónak.

1915 március 14.

Kedves Barátom!

Dollingernek négy orvos és egy műszerkészítő rendelkezésére bocsátására vonatkozó javaslataihoz hozzájárultam s az általa elkészített átiratokat elküldtem, arra kérlek azonban, légy szíves-afelett örködni, hogy túlságba ne menjünk ezen a téren, mert mi sem ütköznék jobban intencióimba, mint hogy a szorosan szükségese-nél nagyobb apparátussal kezeljük azt a kérdést, amivel csak a feltűnést fokozzuk és más szintén fontos egészségügyi intézményeket fosztunk meg a szükséges szakerőktől.

Sziből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

Sörös Gyulának.

1915 március 14..

Tisztelt Jegyző Úr!

Hónapokig tartó fáradozásaim gyümölcsként végre sikerült elérnem, hogy a katonai célokra requirált lovak és fogatok árának kifizetése elhatározottat és megtörténtek a tényleges kifizetés iránti intézkedések is.

Miután azonban részint katonai, részint polgári közegek mulasztásai, részint a közönség indolenciája folytán a kifizetés alapjául szolgáló kimutatások helyes elkészítése számos akadályba ütközött, teljhatalmú biztosokat küldtünk minden katonai parancsnoksághoz, akik ott nyomban eszközlik a lehetséges kiigazításokat, vagy rövid úton beszerzik a feltétlenül szükséges kiegészítéseket és pótlásokat, hogy a kifizetés mentől előbb megtörténjék.

Mint ebből is láthatja, a kormány teljes tudatában van annak, minő nagy érdeke gazdaközönségünknek, hogy mielőbb igénybevett lovai és fogatai árához juthasson és teljes igyekezettel megtesz ezen a téren rendkívüli intézkedések útján is minden tőle telhetőt.

Igaz tisztelettel

őszinte híve *Tisza**

* Akkor államtitkár, aki a hadirokkantak ügyeinek intézésével is foglalkozott.

931.

Burjesz Lajos szerkesztőnek.

1915 március 14.

Tisztelt Szerkesztő Úr!

Gregor József úr levelét visszaküldve megjegyzem, hogy egyéves önkéntestől, aki tehát jól kell, hogy tudjon magyarul, pökhendi tüntetés az, ha nem akarja az esküt magyarul letenni. Amennyire szívesen védelmezem a magyarul nem tudó szegény tót embernek azt a lényeges érdekét, hogy anyanyelvén elmondhassa a baját és felvilágosítást, útbaigazítást kaphasson, annyira elítélem azoknak éretlen és gyűlöletes viselkedését, akik az általuk jól tudott magyar nyelvet csak tüntetési célokból nem használják.

Igaz tisztelettel vagyok

kész szolgája *Tisza.*

932.

Koharits F.-né, Pozsony.

1915 március 14.

Nagyságos Asszonyom!

A felelős állás sok nehéz kötelességei között a legkeservesebb, ha az embernek parancsoló államérből olyan intézkedést kell tenni, amelynek súlya ártatlanokra is nehezedik. Higyje meg nekem is van szívem és ilyen esetben elmegyek a lehetőség határáig, hogy a szükséges intézkedésnek ilyen következményét enyhítsem.

Ezt tettem férjével szemben is, amidőn beleegyeztem, hogy nyugdíjigényének fenntartásával, tisztességes formák között távozzék szolgálatából. Nyugdíja mellé fog még olyan irodai munkát kereshetni, amelynek elvégzésére képes s ami melléjövödelmet nyújthat számára. Ennél tovább a gondjaimra bízott államérbek megsértése nélkül nem mehetek.

Igaz tisztelettel vagyok

kész szolgája *Tisza.*

933.

*Báró Burián Istvánnak.**

Den 14. März 1915.

Hochwohlgeborener Freiherr!

Der hiesige deutsche Generalkonsul hat bei Betonung, dass dies eine rein private Information ist, im Wege eines ihm befreundeten

* V. ö. 919. sz.

Beamten des Ministerpräsidiums meine Aufmerksamkeit auf den Umstand gelenkt, dass sich Herr von Busche * über das Vorgehen ungarischer behördlicher Organe beim Transporte der für die Türkei bestimmten Munitionen in Berlin beschwert hat.

Es soll nämlich der Zug, welcher die bewusste Munition von Verestorony nach Caimeni brachte, von einem Gendarmen in Uniform begleitet worden sein, sodass dieser Umstand an der genannten Station die Aufmerksamkeit der rumänischen Organe erweckte, dieselben den Gendarmen zur Rede stellten und hiedurch das Geheimnis des Munitionstransportes verraten wurde.

Auf diese Nachricht hin hat Baron Harkányi eine genaue Untersuchung vornehmen lassen, als deren Ergebnis sich herausgestellt hat, dass:

1. Gendarmen mit keinem Zug nach Caimeni gefahren sind, sondern die ungarische Grenzwaiche den Zug begleitete, was jedoch regelmässig der Fall ist, da die Züge von Caimeni nach Verestorony von der rumänischen, von Verestorony nach Caimeni von der ungarischen Grenzwaiche zum Zwecke der Kontrolle der Pässe und der Unterbindung des Schmuggels gegenseitig begleitet werden.

2. Was den Vorgang mit der Munition anbetrifft, so sind der Verabredung gemäss an dem fraglichen Tage (20/11.) zwei Züge mit Munition nach Rumänien abgefahren. Im ersten Zuge wurde die nach Rumänien bestimmte Munition in deutschen Waggonbefördert, wobei diese Waggon mit der Aufschrift «Munitio» bezeichnet waren. Vier Stunden später ist der zweite Zug mit der heimlichen Sendung abgegangen, welche in ungarische Waggon verpackt ohne irgendwelche Bezeichnung befördert wurde.

Es hat sich nun beim Einlangen des ersten Zuges in Caimeni der Vorgang abgespielt, dass ein rumänischer Grenzwächter den auf dem Zuge befindlichen ungarischen Grenzwächter frag, was sie gebracht haben und auf die Antwort, dass er es nicht wisse, ihn in das Stationsgebäude begleitete, wo er dieselbe Antwort erteilte und von einem anwesenden rumänischen Oberleutnant mit dem Bescheid, dass die Sache in Ordnung sei, abgefertigt wurde.

Dieser Oberleutnant sagte einige Zeit später dem ebenfalls mitgekommenen Stationschef von Verestorony auf die Aufschriften

* Német követ Bukarestben.

der Waggons hinweisend, wie man so etwas habe tun können, wo man doch diesen Transport geheim halten wollte.

Wie aus dieser Erzählung erhellt, hat sich diese ganze Episode nicht bei der zu verheimlichenden Sendung, sondern bei der für Kumänien bestimmten abgespielt. Ich werde Sorge tragen, dass der hiesige deutsche Generalkonsul auf demselben Wege, wie er mir die Nachricht zukommen liess, von dieser Sachlage verständigt werde, habe es aber für notwendig erachtet, dieselbe auch Eurer Exzellenz mitzuteilen, damit gegebenenfalls die entsprechende Aufklärung auf eventuelle Bemerkungen sofort gegeben werden könne.

Genehmigen Hochwohlgeborener Freiherr den Ausdruck meiner vorzüglichen Hochachtung.

Tisza.

934.

Nagylányai Horthy Miklósnak, Linienschiffshapitän, Pola.

1915 március 14.

Kedves Barátom!

Sietve csak két sort leveledre, amelynek motívumait teljesen értem. A magánéletben hallgathat valaki jogos méltatlankodására; hazánk sorsának intézésénél nem ismerhetünk más szempontot, mint az ország közérdekét. Ezért módot kell reá keresnünk, hogy az újabb ellenségek fellépésében rejlő veszélyt elhárítsuk. Megkövetelheti tőlünk hősiesen küzdő hadseregünk is, hogy 8 hónap emberfeletti nélkülözések, küzdelmek, erőfeszítések gyümölcseitől meg ne fosszuk azzal, hogy lehetetlen feladat elé állítjuk.

Reményem, hogy módot találunk Olaszországgal tisztába jönni possibili feltételek mellett. Ebben az esetben azonban egyet nem szabad felednünk. Olaszországnak a háború végéig módjában áll a kockát ellenünk eldönteni; ezért feltétlenül szükséges, hogy ne tételezzon fel nálunk bosszúállási szándékokat és a legnagyobb gonddal kell minden olyan nyilatkozatot kerülni, amelyből arra következtethetne, hogy meg fogja adni az árát, ha a monarchia megerősödve kerül ki a nagy mérkőzésből.

Ismerve és teljesen megértve és átérezve éppen a Marina felfogását, szükségesnek tartom ezt a legnagyobb nyomatékkal hangsúlyozni.

Nem zárhatom be levelem szegény Szabolcsról* való megemlékezés nélkül. Nagyrabecsültem és nagyon szerettem. Sokat vesztettem benne.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza*.

935.

*Báró Burián István*nak.

1915 március 14.

Nagyméltóságú Báró Miniszter Úr!

Nagyméltóságodnak a Németországban felveendő kölcsön tárgyában folyó hó 13-án hozzám intézett nagybecsű sorait köszönettel tudomásul véve, van szerencsém azokra vonatkozólag megjegyezni, hogy a szóbanforgó kölcsönügy sikerének biztosítása végett okvetlenül szükséges lesz, miszerint a német birodalmi kormány teljes nyomatékkal lépjen a német pénzügyintézeteknél akcióba, hangsúlyozza ezekenél a kölcsön megkötésével kapcsolatos fontos politikai érdekeket s a német birodalmi banknak ez esetben nélkülözhetetlen közreműködését biztosítsa.

Másfelől szükségesnek fog bizonyulni a német kormány által ajánlott «Deutsche Bank»-nak a monarchia két államának hitelügyleteit rendszerint intéző pénzcsoporttal való kombinációba hozatala, ami szintén csak a német birodalmi kormány közreműködése mellett nyújthat kilátást a sikerre, miután tudvalevőleg azok a kísérletek, amelyek a «Deutsche Bank»-nak ebbe a csoportba való bevonására vonatkozólag eddig történtek, főleg a berlini «Disconto Gesellschaft» ellenzésén szenvedtek hajótörést.

A jelen alkalom kedvezőnek látszik reá, hogy a német kormány közreműködésével ez az ellenszegülés elháríttassék, s ezzel állandó kapcsolat létesülhessen a «Deutsche Bank» és a «Rothschild»-csoport között, ami ez utóbbinak erejét és akcióképességét nagyon lényegesen fokozná.

Mindezen kérdések megbeszélése céljából Teleszky pénzügyminiszter úr szerdán fogja Nagyméltóságodat Bécsben felkeresni s ugyanakkor fog ez ügyben a magyar kormány nevében az osztrák kormánnyal is érintkezésbe lépni.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte kifejezését.

Tisza.

* Horthy Szabolcs főispán. (Horthy Miklós fivére), aki hős halált halt. V. ö. II. köt. 301.. III. 728., 786. sz.

936.

Gróf Stürgkh osztrák miniszterelnöknek.

Den 14. März 1915.

Hochverehrter Freund!

Zurückkommend auf die Angelegenheit der geplanten ungarischen Anleihe habe ich die Ehre zu bemerken, dass der Umstand, dass ein Geldbedarf von 700 Millionen Kronen auch bei der k. k. österreichischen Regierung sich eingestellt hat, eine ganz neue Lage geschaffen hat und eine persönliche Rücksprache zwischen den beiden Finanzministern unbedingt erheischt.

Zu diesem Zwecke wird Herr von Teleszky Herrn Baron Engel Mittwoch aufsuchen und ich erlaube mir die Sache Deiner staatsmännischen Einsicht und wohlwollenden Beurteilung auch weiterhin anzuempfehlen.

Bei derselben Gelegenheit wird die in Deutschland aufzunehmende Anleihe sowohl zwischen den beiden Finanzministern, wie auch mit Burián erledigt werden können.

Genehmige, hochverehrter Freund, den Ausdruck meiner vorzüglichen Hochachtung.

Tisza.

937.

Poor Jakab, a Triesti Alt. Bizt. Társaság igazgatójának.

1915 március 14.

Méltóságos Uram!

Báró Vojnich Sándor úrtól arról értesülök, hogy Méltóságod Ő előtte szóbelileg azt szíveskedett kilátásba helyezni, hogy a munkapárti kórház által jelenleg használt helyiségek augusztus hó 1-éig feltétlenül biztosíttatnak jelenlegi rendeltetésüknek, azon esetre pedig, ha addig a háború véget nem érne, ez a nagylelkű ajánlat továbbra is meg fog hosszabbíttatni.

Miután ez az utóbbi kijelentés Méltóságodnak hozzám intézett soraiban nem foglaltatik, bátor vagyok azzal a kéréssel alkalmazkodik, hogy erre vonatkozólag is felvilágosítást adni szíveskedjék.

Nagyon kérem, ne vegye Méltóságod szerénytelenségnek ezt a kérdezősködést, de a kórháznak természetesen tudnia kell, hogy mire alapíthatja számításait, másrésztől különös súlyt helyeznék rá, hogy semmiféle félreértés fel ne merülhessen, ami legkevésbé is megzavarhatná a társulat áldozatkész eljárásáért érzett hálánkat.

Igaz tisztelettel vagyok Méltóságos Uram őszinte híve

Tisza.

938.

Gróf Stürgkhnek.

Den 15. März 1915.

Hochverehrter Freund!

Es ist hier angeregt worden, dass wir einen Teil des der k. k. Regierung zugesicherten Maisquantums zur Ernährung Wiens dieser Residenzstadt zur Verfügung stellen sollen. Es wäre mir natürlich sehr angenehm diesem Wunsche der Wiener Munizipalität Entgegenkommen zeigen zu können, da jedoch die Verfügung über das fragliche Quantum der österreichischen Regierung zusteht, habe ich dem betreffenden Herrn die Antwort gegeben, dass ich diesbezüglich nur auf eine entsprechende Weisung der k. k. Regierung vorgehen könnte.

Es wird sich also die Wiener Munizipalität voraussichtlich an Dich in dieser Angelegenheit wenden und ich erlaube mir dieselbe wärmstens anzuempfehlen und zu betonen, dass die kgl. ung. Regierung naturgemäss gerne bereit sein wird, die für Wien bestimmten Quantitäten im Rahmen des der k. k. Regierung zugesagten Quantums nach Wien zu dirigieren.

Genehmige, hochverehrter Freund, den Ausdruck meiner vorzüglichsten Hochachtung.

Tisza.

939.

Gróf Forgách Jánosnak.

1915 március 15

Kedves Barátom!

A nekem rövid úton átadott pro memoria kapszán értesítlek, miszerint a magyar kormány a polgári egyének (de nem csupán tisztviselők) számára alapítandó hadiérdemkereszt tervét elvileg helyesli s kész bármikor annak részleteire vonatkozó tárgyalásokba belemenni.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza.*

940.

Báró Bolfras Artúr b. f. t., főhadsegédnek.

Den 15. März 1915.

Euer Exzellenz!

Es tut mir unendlich leid Sie immerwährend mit den Auszeichnungsfragen behelligen zu müssen, aber es ist jetzt wieder ein Aller-

höchstes Handschreiben an Kultusminister von Jankovich eingelangt, welches in dieser Form nicht publiziert werden kann. Da nämlich der Wirkungskreis des Kultusministers sich auf Kroatien und Slavonien nicht erstreckt, so müssen Auszeichnungsfragen, welche dortige Geistliche betreffen, vom Banus unterbreitet und die Allerhöchsten Resolutionen an den Banus gerichtet werden.

Indem ich also das Allerhöchste Handschreiben beiliegend zurücksende, bitte ich anstatt dessen ein an den Banus gerichtetes Handschreiben mir gütigst zuzusenden zu wollen, damit ich es an den Banus weiterleiten könne.

Da diese leidigen Auszeichnungsfragen mit so vielen formellen Komplikationen verbunden sind, so würde ich vorschlagen, bei jedem einzelnen Falle der Verfertigung eines Allerhöchsten Handschreibens in der Kabinettskanzlei oder im ungarischen Ministerium a latere anfragen lassen zu wollen, wie das Handschreiben auszustellen und an wen es zu richten wäre. Sowohl Exzellenz Daruváry, wie Staatssekretär Vértesy würden in allen diesen Fragen Bescheid sagen können.

Genehmigen, Euer Exzellenz, den Ausdruck meiner vorzüglichen Hochachtung.

Tisza.

941.

Gróf Stürgkhne.

Den 16. März 1915.

Hochverehrter Freund!

Aus Deinem hochgeschätzten Briefe vom 14. März nehme ich mit freudigem Danke zur Kenntnis, dass das Vorgehen des k. k. Finanzministeriums in der bewussten Angelegenheit des für Galizien bestimmten Maises nicht aus der Intention entsprang, welche man nach dem Scheine der Sache voraussetzen konnte und den ich beanstanden zu müssen glaubte.

Andererseits will ich auch wiederholt darauf hinweisen, dass wir es garnicht vermuten konnten, dass von einem für galizische Zwecke angekauften Quantum die Rede sei, da als Eigentümer die Budapester Mühle genannt war.

Genehmige, hochverehrter Freund, den Ausdruck meiner vorzüglichen Hochachtung.

Tisza.

942.

Csernoch János hercegprimásnak.

1915 március 16.

Mélyen Tisztelt Barátom!

A nunciusnak újabb nyugtalankodására is csak azt válaszolhatom, hogy nem hunyunk szemet a veszély elől és megteszünk annak elhárítására minden lehetőt. Ha az olasz kormány össze akarna velünk veszni, amit nem hiszek, akkor persze nem tudunk a dolgon segíteni. Ha azonban keresi a békés megegyezést, úgy módot fogunk rá nyújtani, hogy azt meg is találja.

Igaz nagyrabecsüléssel vagyok

őszinte híved *Tisza.*

943.

Báró Buriánnak.

1915 március 17.

Kedves Barátom!

Megfontolásodba ajánlok egy gondolatot, amely hatalmába kerített: nem kellene-e bizonyos melegséggel, ünnepélyességgel figyelmeztetni az olaszokat, hogy tárgyalásaink kiindulási pontja az volt, miszerint mindkét részről állandó, életbevágó érdeknek tartjuk a szövetség fennmaradását, s jó barátok akarunk maradni. Ez a meggyőződés nálunk megvan és *saját érdekükben* tartózkodnának minden olyan lépéstől, ami azt a jövőben megzavarhatná. Arra azonban, hogy létrejöjjön a megegyezés, e felfogásnak kölcsönösnek kell lennie, mert lehetetlen volna a tőlünk követelt áldozatot meghoznunk, ha Olaszország magatartása arra a feltevésre indít, miszerint Olaszország bizalmatlan és rosszakarátú álláspontra helyezkedik velünk szemben. Hogyan adjuk akkor ki kezünkől a zálogot s a legerősebb katonai pozíciót? Ha tehát Olaszország-békés megoldást akar és a szövetség fennállását kívánja, tanúsítson barátságos indulatot és bizalmat.

Mi nem csak szóval nyugtatjuk meg, hogy saját érdekünkben beváltjuk ígéretünket, hanem – amint tegnap helyesen mondtad - beszélhetünk egyéb garanciákról is. (Német garancia, csapataink elvonása s a várakban levő ágyúk másfelé küldése, feltéve, hogy Olaszország sem csinál bennünket fenyegető katonai intézkedéseket stb.)

Ha Sonnino megmaradna sértően merev álláspontján, nem

lehetne Salandrával, Giolittivel, a királlyal érintkezésbe lépni Bülow, esetleg a német császár bevonásával?

Az az érzésem, hogy most kell minden húron játszani és mindenkit mozgósítani, ami és aki hatással lehet és erősebben impresszionálni őket, amint ahogy A várna kagylóján keresztül történhetett.

Milyen igazi Pallaviciniáda az az öregnek Limannal való beszélgetéséről szóló sürgönye is. Limán mint egyedüli veszélyt azt említi fel, hogyha fogyatékán lesz a munició, partraszállást kísérelhetnek meg. Ehhez is hozzáteszi, hogy katonailag elég erősek, de fél a felső vezetés fonák intézkedéseitől. – Ebből Pallavicini azt a következtetést vonja le, hogy a török hivatalos jelentések elferdítik a tényeket. Minden forrásból az a hír jön, hogy eddig a támadó flották szenvedtek komoly veszteségeket s Limann is jól áll amíg «die Munition nicht anfängt zur Neige zu gehen». Hogy ez komoly és nagy baj, amelynek orvoslása végett, minden emberileg lehetőleg meg kell tennünk, az kétségtelen, de az a téves interpretatio mit Pallavicini ad a dolognak, csüggedt, fejvesztett, ideges lelkiállapot jele, ami beállható kritikussabb pillanatokban nagy kárt okozhat. Hiszen az ő hivatása az volna, hogy fenntartsa a törökök önbizalmát és energiáját, s a veszély percében bátorítsa, szervezze, irányítsa az ellenállást.

No de elég ebből ennyi.

Most az első és nagy gond Kóma és az, hogy elaltassuk az o rossz lelkiismeretüket, bizalmat keltsünk bennök s megértessük velők, hogy csakis úgy érhetünk célt, ha ők is bizalmat mutatnak.

Szívből üdvözöl igaz barátod

Tisza.

944.

Báró Ghillánynak.

1915 március 17.

Kedves Barátom!

Mellékelve küldöm a román lapszemle egy részének másolatát abban a hiszemben, hogy az abban foglalt adatok érdekelni fognak. Ha ezekben aránylag igen csekély mennyiségekről van is szó, talán lehetne ilyen módon valamivel nagyobb kiterjedést adni a romániai gabonabehozatalnak, úgy hogy ez mégis könnyítsen az erdélyi helyzeten.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

945.

Báró Burián Istvának.

1915 március 17.

Kedves Barátom!

Tekintettel a dolognak bizonyos külügyi vonatkozásaira is veled közlöm azt a több oldalról felém érkező információt, hogy a nálunk küzdő német csapatok vezetői kitüntetések váránák.

Így például értésemre esett, hogy a német déli hadsereg parancsnoka Linsingen és vezérkari főnöke még nem kapott kitüntetést és ez német katonai körökben szóvá tétetett. Valamint azt is hallottam, hogy a Huszton állomásozó 24. német tartalékhadtest tisztjeinek már adott kitüntetések alkalmával kimaradt Schultze-Pelkum őrnagy, aki mint a parancsnokló tábornok adjutánsa s egyúttal huszti városparancsnok a közigazgatásnak s a lakosságnak is számos jó szolgálatot tett.

Mindezeket azért közlöm veled, hogy amennyiben jónak látnád, felhívhasd e kérdésekre Ó Felsége figyelmét.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

946.

Gróf Stürglrfmek.

Den 17. März 1915.

Hochverehrter Freund!

Gestatte, dass ich Deine geneigte Aufmerksamkeit auf die Frage der Unterstützung von Invaliden, Witwen und Waisen lenke, welche wieder auf den toten Punkt angekommen zu sein scheint. Die Zeit vergeht und es wäre die nunmehr dringend notwendige Lösung umso leichter zu erzielen, da ja eigentlich die Auffassungen der beiden Regierungen einander sehr nahe stehen.

Wir haben uns überzeugen können, dass weitläufige Referenten-Verhandlungen im Kriegsministerium nicht zum Ziele führen, ich glaube jedoch, dass wir die Sache schnell bereinigen könnten, wenn je ein oder zwei tüchtige, mit den nötigen Instruktionen versehene Vertreter der beiden Regierungen in Wien oder in Budapest an die Arbeit gehen würden.

Sollte Dir diese Vorgangsweise genehm sein, so bitte ich um baldige Nachricht, damit die Sache rasch vom Fleck komme.

Mit aufrichtiger Hochachtung

Dein ergebener *Tisza.*

947.

Báró Bolfras Artúr b. t. t., főliadsegédnek, Ő Felsége katonai irodája főnökének.

Den 18. März 1915.

Euer Exzellenz!

Wir haben wirklich Pech mit den mit dem Kriege verbundenen Auszeichnungen. Es ist wieder ein auf die Auszeichnung von in Kroatien-Slavonien Zuständigen bezügliches Handschreiben an den Minister des Innern gerichtet worden, dessen gesetzliche Kompetenz sich auf diese Länder nicht erstreckt.

So sehr ich bedauere mit solchen kleinen formellen Fragen belästigen zu müssen, so kann ich doch nicht umhin auch dieses Handschreiben mit der Bitte zurückzustellen, ein entsprechendes an den Banus gerichtetes Handschreiben Seiner Majestät unterbreiten und mir gefälligst zusenden zu wollen.

Genehmigen Euer Exzellenz den Ausdruck meiner vorzüglichsten Hochachtung,

Tisza.

948.

Gróf Károlyi Istvánné úrnőnek.

1915 március 18.

Kedves Grófné!

Kegyeskedjék velem közölni, hogy a nagykarolyi kórház ellátása végett minő élelmezési létszám számára, melyik állomásról, hány métermázsa liszt szállítására kell engedély, hogy a szükséges engedélyt a földművelésügyi minisztertől kieszközölhessem.

Munkabér aratás idejére nincs rendeletileg rendezve. Ha éppen szükséges volna, ilyen rendelkezést később léptethetünk életbe; hacsak lehet jobb volna azonban elkerülni, mert az ilyen kényszermunkában nincs köszönet. Eddigi tapasztalataim azt mutatják, hogyha a gazdák jól tartják magukat, meg lehet a munkásokkal tisztességes feltételek mellett egyezni.

Nézetem szerint pénz-munkabéreknél a mostani drágaságnál fogva követelhet a munkás és adhat a gazda többet a normális bérnél, míg terményben kifejezett munkabérnél éppen a drágaságnál fogva semmiféle értelme nem volna a felemelésnek, mert hiszen

a munkás a drága terményben, tehát sokkal nagyobb pénzértékben kapja meg bérét.

Cseléd és munkáshiány bizony nagy baj mindnyájunkra nézve, segíteni kell magunkon, ahogy lehet.

Tiszteletteljes kézcsókkal vagyok

őszinte híve *Tisza*

949.

Cholnoky Jenő egyetemi tanárnak.

1916 március 18.

Nagyságos Uram!

Az egész világ előtt nevetségessé váltunk már a helynevekkel követett gyerekeskedésünkkel. Nyugodjunk bele, hogy minden kultúrnép saját nyelvének géniusza szerint nevez el egy csomó idegen helyet és szó nélkül tűri, hogy más nemzetek az ő folyóit, városait stb. is elnevezzék.

A magam részéről csak helyeselhetem, hogyha Bécsset, Lipcsét, Drezdát, stb. ezen a néven nevezzük mindaddig, amíg ugyanezt teszik az angolok, franciák, németek, szóval a nálunk elmaradottabb nemzetek is, és bevallom bűnömet, hogyha németül beszélek, bizony Pressburgnak és Klausenburgnak hívom Pozsonyt és Kolozsvárt én is.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híve *Tisza*.

950.

Báró Burián István külügyminiszternek.

1915 március 18-

Kedves Barátom!

Ismered teljesen a katonai helyzetet? Amint előre féltem tőle, a centrumban Przemysl felé megkísérlett frontal támadásunk óriás veszteségekkel járt. Csapataink egy részét retablírozás végett ki kellett a tűzvonalból vonni. Seregünk offenzív Stosskraftja ezidő szerint meg van törve.

Ez baj, de az oroszoknak is nagy veszteségeik voltak s ők is ki vannak merülve, úgy hogy defenzív pozíciónk biztosítva van. Csapás csak akkor lenne a dologból, ha még egy kétségbeesett kísérletet tennék Przemysl felmentésére, ami centrumunk defenzív

erejét is felemészthetné s annak a veszélynek tenné ki, hogy a Przemyslt ostromló sereggel megerősödött orosz sereg pozíciókat Dukla és Uzsok közt áttörje. Ez katasztrofális következményekkel járhatna.

Az ilyen magas *partie conduite*-öt kíván. Első szabály nem futni veszett pozíciók után. *lievanche* vitelére az alkalmas helyet és időt kell megvárunk.

Emésszük meg, hogy Przemysl elveszett. Emiatt, reménytelen kísérletben ne tegyünk mindent kockára.

Nagyon szükséges volna, hogy a főparancsnokságot értesítsd, miszerint Przemysl elestének politikai következményeit kiheverhetjük, ha hadállásunk *intacte* marad, ha azonban ezt feláldozzuk s az oroszok áttörik kárpáti pozíciókat, felborul az egész külügyi helyzet.

Nagyon félek, hogy Przemysl hipnotikus hatása alatt neki-jnegyünk fejjel a falnak. A te hivatásod reámutatni ennek végzetes politikai következményeire.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

951.

Sándor Jánosnak.

1915 március 111.

Kedves Barátom!

A kormányzósági hivatal előléptetési ügyeire visszatérve arra kérlek, légy szíves értesíteni, volna-e lehetőleg városi ügyekben jártas kiváló tisztviselő, aki az olasz nyelvet is bírja, ha igen, minő fizetési osztályban? Ha ugyanis ilyen munkaerő állna rendelkezésre, megfontolás tárgyává tenném, hogy őt, természetesen előlépéssel, a kormányzósághoz nevezzem ki.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

952.

Báró Skerlecznek.

1915 március 19.

Kedves Barátom!

17-én kelt érdekes leveledet megköszönve biztosíthatlak róla, hogy mindaz amit a horvátországi hangulatról mondasz, a leg-

nagyobb mértékben felkölti figyelmemet. Igen nagy súlyt helyezek reá, hogy a megfelelő hangulat ápolása és fejlesztése terén megtegyek mindent, ami módomban áll s hálás köszönettel fogadom, ha erre alkalmat nyújtasz vagy egy vagy más mulasztásra vagy hibára figyelmeztetsz.

Ezúttal csak egy tévedésre kívánom szíves figyelmedet felhívni, ami mint látom elharapódzott az ottani közvéleményben s amitől talán te sem állsz egészen távol.

A leveledben említett magyar törvényhatósági határozatok valamennyien azt a reményt fejezik ki, hogy a magyar nemzetnek hősiességének emelni fogja a magyar állam *politikai* súlyát és befolyását. A jelenlegi közjogi helyzetnek megváltoztatását, úgynevezett nemzeti vívmányokat, egyetlen egy ilyen határozat sem kíván, sőt azok túlnyomó nagy része világosan ki is jelenti, hogy a 67-diki kiegészítés *változatlan*, fenntartását kívánja és semmiféle közjogi aspirációkat nem táplál.

Ilyen értelemben adtam volt bizalmas Wink-et a főispánoknak, mert a legnagyobb súlyt helyeztem és helyezem arra, hogy dokumentáljuk, miszerint a világeseményeknek reánk nézve kedvező fordulata s a monarchia létérti küzdelmében való briliáns érvényesülésünk nem indít ilyen követelések felállítására.

Ha valaki átfutja a háború megkezdése óta tett nyilatkozataimat, azokon kettős vezérfonál gyanánt húzódik keresztül, hogy először a magyar állam presztigének, tekintélyének, súlyának növekednie kell, másodsor, hogy a közös veszély percében tett közös erőfeszítés érzelmileg, lelkileg is közelebb hozta Szent István birodalmának összes népfajait s ennek meg lesznek mindnyájunkra nézve örvendetes gyümölcsei.

Ezt mondtam oláhnak, ruthénnek, tótnak, horvátnak, mindenkinek s nagy örömmre szolgál, hogyha a románokkal szembeni eljárásom tétetett is bírálat tárgyává, de ezt az alap gondolatot több-kevesebb határozottsággal magáévá tette minden komolyabban számba vehető ellenzéki ember is.

Nagyon kérlek, légy szíves gondoskodni róla, hogy ezt tudják és helyesen értékeljék Horvát-Szlavonországban is.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza*.

953.

Br. Harkányi Jánosnak.

1915 március 19.

Kedves Barátom!

Wickenburgnak Zanellára vonatkozó levelét azzal a kéréssel mellékelem, hogy ne méltóztassál nevezetnek a katonai szolgálat alól való felmentését ajánlani. Most is keveri a kártyákat Fiúmében és mindenféle huncutságot megpróbál, hogy kibújjon a katonai kötelezettség alól.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

954.

Br. Hazai Hamunak.

1915 március 19.

Kedves Barátom!

Gróf Clary levelét mellékletével együtt visszaküldve kívánságodhoz képest értesítlek, hogy abban az esetben, ha a szóbanforgó serlegek készítésénél a magyar ipar közreműködése biztosítva van és ha a Magyarországon eladott serlegek utáni nyereség magyar had segélyezési célokra fordít tátik, a magam részéről az eszmét pártfogásra méltónak tartom.

Nézetem szerint tehát a hadsegélyző hivatalnak az egész vállalat részletesebb megismerése után kellene a fentemlített két pontot tisztába hoznia s amennyiben, amint nem kétlem, megfelelő felvilágosításokat kap. közreműködhetnék a dologban.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

955.

Báró Harkányi Jánosnak.

1915 március 19.

Kedves Barátom!

Mai telefonbeszélgetésünkre hivatkozva mellékelem a romániai üvegyár levelét, amelyben azt kéri, hogy a magyar Solway művek engedélyt kapjanak lő-20 vagon szóda kivitelére. Mint akkor is említettem ez a vállalat Constantinescu román földmivelésügyi miniszter testvérenek tulajdona, arra való tekintettel tehát nem ártana 15 waggon kivitelét engedélyezni.

Az ügyet azzal a kéréssel ajánlom szíves jóindulatodba, hogy az eredményről a Solway műveket légy szíves értesíteni.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

956.

Báró Bolfras Artúrnak b. i. t., a katonai iroda főnökének.

Den 21. März 1915-

Euer Exzellenz!

Im Besitze der hochgeschätzten Zuschrift Eurer Exzellenz vom 19. d. Mts habe ich die Ehre mitzuteilen, dass ich mit dem darin vorgeschlagenen Vorgehen, dass nämlich in Hinkunft alle Auszeichnungen betreffenden Allerhöchsten Handschreiben an den Minister am Allerhöchsten Hoflager gerichtet werden, einverstanden bin.

Genehmigen Euer Exzellenz den Ausdruck meiner vorzüglichen Hochachtung.

Tisza.

957.

Jankovich Bélának.

1915 március 21.

Kedves Barátom!

Katonai szolgálatra alkalmatlanná vált tisztek felső oktatási ügyében folyó hó 20-án hozzám intézett leveled kapcsán értesítlek, hogy az abban felvetett eszmét nagyon helyeslem és hajlandó vagyok azt az osztrák miniszterelnöknél és hadügyminiszternél melegen támogatni.

Arra kérek tehát, légy szíves egy hozzám intézendő hivatalos átiratban röviden összefoglalni az alapgondolatot, hogy azt nevezett minisztereknél további eljárás tárgyává tehessem.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza.*

958.

Báró Burián Istvánnak.

1915 március 23..

Nagyméltóságú Báró Miniszter Úr!

Nagy méltóságodnak folyó hó 22-én kelt nagybecsű sorai kapcsán biztosíthatom Nagyméltóságodat, miszerint magam is belátom, hogy katonaságunk és lakosságunk élelmezési viszonyainak túlsótét festése a reánk nézve olyan nagy fontossággal bíró semleges területeken káros gazdasági és politikai következményekkel járhat,

miért is igyekeztem ilyen nyugtalanító híreszteléseket megakadályozni, s amidőn két román nemzetiségi lap ilyen természetű közleményeket hozott, nyomban gondoskodtam, hogy az illető lapok megfelelő rectificációt közöljenek s illetőleg kijelentsék azt, hogy a szóbanforgó vidékek élelmiszer szükségletének fedezése iránt a kormány gondoskodott.

Másrészről azonban nagyon kell óvakodnunk az ellenkező tálagtól is, mert saját közönségünket nem szabad a helyzet komolysága iránt kétségben hagynunk, ha azt akarjuk, hogy kellő takarékossgal járjon el és belenyugodjék a drasztikus szigorral keresztülvitt requisitiókba, amelyek csak minimális mennyiségű kenyérmennyit hagynak a gazda kezén s az állattenyésztés által szükségelt tengeri mennyiségnek tetemes részét élelmezési célokra elquirálják.

Ezek a requirálások a készletek felvételével kapcsolatban még mindig folynak, azok végleges eredményét még nem lehetett összeállítani, úgy hogy statisztikai adatok ma még nem közölhetők. Azt azonban már ma láthatjuk, hogy a helyzet végtelenül komoly, Magyarországnak alig van feleslege, úgy hogy a hadsereg és Ausztria népességének élelmezése csak a még főleg tengerire nézve létező importlehetőségek gyors és erélyes felkarolása mellett biztosítható.

Ebből a szempontból fontossággal bír a hadügyminiszter annak a legutóbbi napokban tett javaslata, miszerint a sörfőzés azonnali megszüntetése mellett a malátakészletek malátakenyér előállítására használtassanak fel. Dacára annak, hogy a malátakészleteiket féltő sörgyárosok a legnagyobb eréllyel forszírozzák a sörgyártást, úgy hogy a készletek napról-napra fogynak, talán sikerülni fog 1-1½ millió mázsa malátakészlet et a kenyérszükséglet fedezésére fordítani, ami nagyon jelentékenyen javítaná a mérleget, csakhogy természetesen a malátát a hadseregnek kellene kenyérsütési célokra felhasználnia mert egy ilyen egészséges és ízélhető, de lakosságunk előtt merőben szokatlan eledelt nagyon nehéz volna a polgári lakossággal önként elfogyasztatni.

A hadseregnek pedig a hadifoglyokat és internáltakat beleértve, az *operáló hadseregen kívül* 2 milliót meghaladó élelmezési létszáma van, úgy hogy a szóbanforgó malátamennyiséget a monarchia belsejében katonai élelmezés alatt álló egyének ellátására az operáló sereg megszokott élelmezési viszonyainak minden érintése nélkül fel lehetne használni.

Az erre vonatkozó tárgyalások folyamatban vannak, de féltő, hogy ha a szokásos lassúsággal folynak, a meglévő malátamennyiség legnagyobb része sörgyártásra lesz felhasználva, mielőtt döntésre kerülne a sor. Ezért látva Nagyméltóságodnak nagyon is indokolt érdeklődését az élelmezési kérdés iránt, van szerencsém ezt a körülményt Nagyméltóságod tudomására juttatni.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte kifejezését.

Tisza.

959.

Beöthy Pálnak, a magyar képviselőház elnökének.

1915 március 23.

Kedves Barátom!

A hadrakeltek családtagjainak segélyezését illetőleg nem lehet az 1882: XI. törvénycikk világos értelmével ellenkezőleg eljárni. A szemeid előtt lebegő célt azonban el szeretnénk érni, miért is rendeletet adtunk ki, amely szerint meg kell a segélyt mindazon munkaképes egyénektől vonni, akik vonakodnak mezei munkára elmenni. Ezt a rendeletet ismételten ismertettük a budapesti lapokban, a főispánokhoz intézett bizalmas körlevelemben utasítottam őket, hogy minden községben doboltassák azt ki és a vidéki lapokban is hívják fel arra a közönség figyelmét. Azért újra meg újra azt kell tapasztalnom, hogy még se hajtják végre. A közönségnek ilyen indolenciájával szemben a kormánynak minden jóakarató erélyes törekvése tehetetlen vergődéssé válik.

Két hét óta tisztában voltunk vele, hogy Przemysl nem tudjuk megmenteni. Én csak attól félttem, hogy teljesen reménytelen felmentési kísérletekben még több pótolhatatlan drága vért fogunk eredménytelenül feláldozni, mint amennyi feláldoztatott. A mostani heves orosz offenzíva körülbelül a legjobb, ami a mi szemponunktól történhet, csak legyen hidegvérünk a dolgot végig állni s csak akkor átmenni az offenzívába, amikor arra érett a szituáció.

A Dardanellákról nagyon jó híreink vannak, az erődöket tényleg még semmi komolyabb sérülés nem érte, az angol flotta pedig nemcsak az elsülyedt hajókat vesztette el, hanem több más nagy csatahajója is súlyos sérüléseket szenvedett.

Olaszországgal kialakulóban van a helyzet. Nekünk, a politikáért felelős tényezőknek mindent el kell követnünk, hogy mentől

kevesebb áldozatba kerüljön a megoldás, de 8 hónapi heroikus küzdelemben álló hadseregünket biztosítanunk kell olyan hábtámadás veszélye elöl, amely eddigi erőfeszítéseinek, nélkülözéseinek és hőstetteinek érni kezdő gyümölcsseitől fosztaná meg.

Tegnap Kassán voltam, Istvánt* láthattam, aki oda jöhetett pár napra a lövészárokból. Jól néz ki és jól van. Kis fiók nagyszerűen fejlődik.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

960.

Izabella főhercegasszont Ő Fenségének.

Den 23. März 1915.

Euere Kaiserliche und Königliche Hoheit!

Da ich mit möglichst gründlicher Information auf die von Euerer k. u. k. Hoheit erhaltenen Aufträge dienen wollte, bin ich erst jetzt in der Lage diesbezüglich Meldung erstatten zu können.

In Betreff der leider sehr traurigen Verhältnisse in Boldogasszonyfalva kann ich zu meinem lebhaften Bedauern auch jetzt über kein völlig befriedigendes Resultat berichten. Wohl sind die entsprechenden Befehle von den obersten militärischen Stellen ergangen, es lässt aber die Durchführung viel zu wünschen übrig und trotz wiederholten Einspruches seitens der Regierung, ist die vollständige Absperrung des Gefangenenlagers noch immer nicht anstandslos durchgeführt. Auch in der letzten Zeit wurde die Sache im Wege des Kriegsministers urgiert.

Bezüglich des Komitatsspitals in Nagyszombat bin ich hingegen in der angenehmen Lage melden zu können, dass dasselbe neben seinem eigentlichen Berufe, nämlich der Pflege von kranken Zivilpersonen, auch für Verwundete in Anspruch genommen wird. Es waren deren schon 214 in diesem Spital untergebracht, während der Stand derselben momentan auf 119 gesunken ist. Es wird darauf Bedacht genommen, dass gerade schwere Fälle in diesem Spital untergebracht und der Pflege des Doktor Nagy anvertraut Aver den.

* Gy. Tisza Istvánnak egyetlen lia, aki betegsége ellenére a lövészárokbá, ment.

Aus dem Bewusstsein des lebhaften Interesses, welches Euere k. u. k. Hoheit der Pflege unserer verwundeten und kranken Soldaten entgegenzubringen geruhen, nehme ich schliesslich die Freiheit Euerer k. u. k. Hoheit ehrfurchtsvoll in eng vertraulichem Wege mitzuteilen, dass sich in diesem so hochwichtigen Zweig der Kriegführung wiederum Beibungen und Misstände einzuschleichen beginnen, welche die traurigsten Folgen für die Krankenpflege haben könnten.

Euere k. u. k. Hoheit wissen, wie ungern ich eine abfällige Kritik über Personen in die Erledigung amtlicher Geschäfte hineintrage und wie sehr ich trachte trotz hie und da vorkommender Reibungen mit dem vorhandenen Personal auszukommen. Ich hoffe also mich gegen einen solchen Vorwurf nicht verteidigen zu müssen, wenn ich der unangenehmen Wahrnehmung Ausdruck verleihe, dass bei einigen militärischen Kommanden eine kleinliche Eifersucht auf eine jede Einwirkung nicht militärischer Faktoren in die Kranken- und Verwundetenpflege sich zeigt und zu Unannehmlichkeiten führte, welche beim besten Willen nicht zu vermeiden gewesen waren.

Hauptsächlich wurden die in Oberungarn aufgestellten grossen Beobachtungsspitäler an mehreren Orten mit einem auffallenden Mangel an Wohlwollen und Entgegenkommen von den lokalen militärischen Behörden behandelt. Es haben sich Unzukömmlichkeiten und kleinliche Beibungen gehäuft, Worunter nur die so edle Sache zu leiden hat, und es scheinen Anklagen und Beschwerden bis zum Armeeoberkommando gereicht zu haben, welche dort ein gewisses Misstrauen diesen Institutionen gegenüber zu Tage gefördert haben.

Amtlich ist die Sache noch nicht zu meiner Kenntnis gelangt. Es sind dies mehr in vertraulichem Wege gemachte Wahrnehmungen, die bei mir diesen Eindruck erwecken, ich glaube jedoch im Interesse der Sache zu handeln, wenn ich durch das mich so sehr beehrende hohe Vertrauen Euerer k. u. k. Hoheit ermutigt, diese Frage zur Sprache zu bringen die Ehre habe.

Die Kranken- und Verwundetenpflege hauptsächlich in der Nähe der operativen Armee und während des Transportes lässt leider noch immer viel zu wünschen übrig. Auch der jetzige erheblich gebesserte Zustand ist nur durch hingebungsvolles Zusammenwirken zu erreichen gewesen. Gelingt es jetzt der engherzigen,

kleinlichen, gehässigen Auffassung untergeordneter militärischer Organe dieses Zusammenwirken zu stören, die Mitwirkung der Regierung und der Gesellschaft lahmzulegen, so wird das eine unberechenbare Summe von Elend, Leiden und Lebensgefahr auf unsere armen kranken und verwundeten Soldaten häufen.

Ein jeder, der Gelegenheit hatte sich mit der Erage zu befassen, kann wahrheitsgemäss nur das eine Erteil abgeben, dass die mit der Kranken- und Verwundetenpflege beschäftigten Zivilorgane und Anstalten das militärärztliche Personal und die militärischen Spitäler weitaus überragen. Sowohl was sachkundige Behandlung, wie Verköstigung, Reinlichkeit, geistige und moralische Fürsorge für den leidenden Soldaten anbetrifft, stehen die Zivilanstalten auf einem ganz anderen Niveau und ein Hinausdrängen der Zivilelemente aus dem Spitalswesen würde eine wesentliche Verschlechterung desselben zur Folge haben.

Es sind dies Wahrheiten, die natürlich nicht vor die grosse Öffentlichkeit gehören. Ich würde mich auch hüten einen jeden Misston in die öffentliche Meinung zu bringen. Sollte aber diese Frage sich wirklich zuspitzen, so müsste ich natürlich diese Tatsache vor allen kompetenten Faktoren ganz unumwunden vertreten und im Gefühle meiner Verantwortlichkeit gegen eine jede Massnahme mit vollem Nachdruck Stellung nehmen, welche das Los unserer kranken und verwundeten Helden verschlechtern würde.

Kaiserliche und Königliche Hoheit! Ich bitte ehrfurchtsvoll um Nachsicht, dass ich diese Angelegenheit in dieser rein privaten Form, hier erwähne. Wiederholt bitte ich dies als eine durch die hohe Gunst und das ehrende Vertrauen Euerer k. u. k. Hoheit hervorgerufene ganz vertrauliche Mitteilung zu betrachten. Ich glaubte im Interesse der Sache zu handeln, indem ich Euere k. u. k. Hoheit in den Besitz dieser Informationen gesetzt habe: Euere k. u. k. Hoheit könnten dieselbe eventuell zum Wohle unserer leidenden Soldaten verwerten.

Ich bitte Euere k. u. k. Hoheit den Ausdruck meiner tiefen Ehrfurcht entgegenzunehmen.

961.

Betegh Miklós kormánybiztosnak (Erdély).

1915 március 2'.L.

Kedves Barátom!

20-án kelt szíves soraidból nyertem a február 24-én kiadott földmivelésügyi miniszteri rendelet tartalmáról tudomást, amely a szebeni katonai parancsnokság eljárását némileg más színben tünteti fel. Természetes azonban, hogy ezen rendelet értelmében is csak a rövid időre való sürgős szükség fedezésére netalán szükséges tengeri mennyiség requirálásáról lehet szó s ezt is magától értetődőleg az illetékes elsőfokú hatóság közbejöttével kell a katonáknak eszközölniök.

Az az eljárás tehát, hogy egyes hadnagyok, sőt mint ma értesülök, Nagyküküllő vármegyében egy őrmester eszközölt a hatóság mellőzésével önhatalmúlag requirálásokat, semmiesetre sem törvényes eljárás.

Mint általában a háború kapcsán felmerülő félreértéseknek nagy részét, úgy ezt is jóhiszemű tévedésnek tartom és barátságosan kívánom rendezni. Nézetem szerint mindezekben az ügyekben érezniök kell a katonáknak, hogy mi jóakarató előzékeny bajtársaik vagyunk, s csak akkor kell keményebb húrokat pengetni, ha nem használ a kapacitáció.

Arra kérek tehát, hogy ezt az ügyet is lehetőleg simán, barátságosan, de akként rendezd, hogy katonai részről tényleg csak az a csekély mennyiség requiráltassék, amire addig volt szükség, amíg Ghillány nem intézkedhetett, hogy ez a requirálás is a polgári hatóság közbejöttével s a földmivelésügyi miniszter által lefoglalt mennyiségek érintése nélkül történjék.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

962.

Nóvák István gör. sz. kath. püspöknek, Eperjes.

1915 március 23.

Méltóságos Uram!

Sajnálatomra csak távozásom után értesültem róla, hogy újból van kanonoki állás üresedésben. így arról, hogy ezt a kérdést ezúttal megbeszéljem Méltóságoddal, sajnálatomra le kell mondanom.

Csak arra szorítokozom tehát, hogy annak a mostani viszonyok között talán kétszeres fontosságára utaljak, miszerint ilyen fontos személyi kérdésekben egyetértőleg járjunk el és felkérjem Méltóságodat, hogy a vármegye összes ügyeiben elsősorban illetékes férfiaknak ez irányban kifejezésre jutó óhajait arra a figyelemre méltatni szíveskedjék, amelyet ezeknek a politikai bölcsességük mellett kiválóan vallásos férfiaknak szava teljes joggal megérdemel.

Igaz tisztelettel vagyok Méltóságod

őszinte híve *Tisza.*

963.

Valamennyi főispánnak.

1915 március 23.

Kedves Barátom!

Megbízhatónak látszó forrásból arról értesülök, hogy az ország nyugati részén átszállított német csapatok és pedig különösen a harctérről betegen vagy sebesülten hazájuk felé utazó katonák, a felmerült vonattorlódások folytán egyes állomásokon hosszú ideig tartó veszteglések alatt semmiféle élelmiszerben vagy frissítőekben nem részesülhettek.

Keményleni, hogy csak szórványos jelenségről van szó, amely kivételesen fordult elő és főleg azon vonalrészeken mentén, amelyek csak most nagyobb német csapatszállítások révén váltak tömeges katonai szállítások színterévé.

De mégis azzal a kéréssel fordulok minden főispánhoz, tehát hozzád is, hogy amennyiben törvényhatóságodat érintő vasútvonalokon nagyobb katonai szállítások történnek, légy szíves meggyőződést szerezni, hogy ezen vasútvonalak mentén a rendes ételmezésről és ügynevezett Labe-stációk útján az egyes helyeken tovább veszteglő katonák meleg teával és élelmiszerekkel való felfrissítéséről történt-e gondoskodás? Ahol ez irányban újabb intézkedések szüksége merülne fel, szíveskedjél a helyi viszonyokhoz s a konkrét körülményekhez képest az illető katonai és társadalmi tényezőkkel érintkezésbe lépni s a katonaság ellátása és gondozása szempontjából szükséges intézkedéseket feltűnés nélkül, tapintatosan megtenni.

Amennyiben pedig olyan bajok mutatkoznának, amelyeknek megszüntetése a kormánynak vagy a Hadsegélyző Bizottságnak

közbelépését igényli, légy szíves megfelelő javaslataiddal hozzám fordulni.

Lehetőleg 8 napon belül kérem a helyzet s netalán szükséges intézkedések felőli általános tájékoztató válaszodat.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

964.

Farkas Edithnek, a Soc. Misszió Társulat főnöknőjének.

1915 március 23.

Nagyságos Asszonyom!

Szíves sorait megköszönve Förster* tanár levelének visszaküldése mellett mindenekelőtt megjegyzem, hogy a németek teljesen maguk organizálták itten küzdő seregüknek élelmezését, s az abban netalán mutatkozó zavarokért annyival kevésbé érhet bennünket felelősség, mert úgy élelem, mint ruházás dolgában a nehézségekkel küzdő németeket a legnagyobb előzékenységgel ki-segítettük.

Mindenesetre komolyabb és Förster niveaujához illőbb eljárás lett volna részéről, végére járni a dolognak, mielőtt olyan prepotens hangon nyilatkozott volna mirőlunk.

Ami az úton lévő katonák élelemmel való ellátását illeti, miután e tárgyban régóta nem hallottam panaszokat, csakis Nagyságos Asszonyomnak levele vétele után eszközölhettem puhatolódzást, amely őszinte öröömre már eddig is azzal az eredménnyel járt, hogy az országnak azon részein, amelyek ősz óta már nagyobb csapatszállítások színhelyei, legalább is az esetek nagy részében meg van a kellő gondoskodás.

Úgy látszik azonban, hogy éppen a német csapatszállítások által érintett nyugati vonalokon, akkor, amikor nagy bajok voltak és beható intézkedések történtek, nem igen volt csapatszállítás, most a német szállítás által előidézett változott helyzetben nem történt megfelelő intézkedés.

Ha így állna a dolog, ezen segíteni fogok, ami annál könnyebb lesz. mert mindenütt az ország minden részében szegényben és gazdagban, kicsinyben és nagyban meg van a tettekben is örömmel

* Sociálpedagógus. Német egyetemi tanár.

nyilvánuló áldozatkészség és lelkesedés. Legyen nyugodt Nagyságos Asszonyom, a magyar vidéki társadalom megteszi kötelességét. Valóban kár volna ezek feladatának elvégzése végett eltávolzniuk a fővárosból olyanoknak, akik itt pótolhatatlan tevékenységet fejtenek ki.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híve *Tisza.*

965.

Báró Ghillánynak.

1915 március 23.

Kedves Barátom!

Buttykay* levelét azzal a megjegyzéssel ajánlom szíves figyelmedbe, hogy nézetem szerint is szükséges volna, miszerint legalább a gazdaságilag legjobban megviselt néhány északkeleti vármegyében a lóosztályozás is elmaradjon s a még meglévő lóállomány további igénybevételnek semmiféle módon ne legyen kitéve.

Amennyiben helyeselnéd felfogásomat, a veled is közölt hadseregfőparancsnoki átirat kapcsán együtt fordulhatnánk ilyen javaslatlaltal a főparancsnoksághoz és a hadügyminiszterhez.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza.*

966.

Joanovich Sándornak.

1915 március 23.

Kedves Barátom!

A mozgósítási államsegélyügyre vonatkozó válaszból sajnálatomra nem meríthetem azt a megnyugvást, hogy az illetékes elsőfokú hatóságok mindenütt kellő alapossággal jártak volna el.

Így például Cseh Erzsébet és Bodó Andrásnéről egyszerűen az mondatik, hogy semmiféle nélkülözést nem szenved, Varga Jánosnéról, hogy kenyerét maga is megkeresheti. Almazsán Péternére, hogy apósának több hold földje van, Planca Pálnéra, hogy közös háztartásban él Gróza Trejkával, akinek 5 holdból álló vagyonát kezeli. Vasziesszku Györgyné és társaira, hogy mind a négy kérelmező vagyonos.

* Bereg megye főispánja.

Ezekből az indokolásokból nemcsak aggályom támad aziránt, hogy az illetők vagyoni helyzete kellő alaposséggal megállapított-e, de azt kell következtetnem, hogy a hatóságok túlteszik magukat a törvénynek s a törvény végrehajtása tárgyában kibocsátott pénzügyminiszteri rendeletek világos rendelkezésein. Ezek szerint ugyanis olyan egyén, akit a hadbakelt családtag tartott el, csak abban az esetben nem részesítendő segélyben, ha neki vagy eltartásáról gondoskodó családtagjának (apa) a tisztességes megélhetést biztosító *elegendő* vagyona van: abban az esetben pedig, ha van ugyan némi vagyona, de az a tisztességes megélhetést nem biztosítja, a segély megfelelő redukciójának' van helye.

Amennyire helyeslem, hogy túl nem megy a hatóság a segélynek törvényszabta mértékén, annyira szükségesnek tartom, hogy senki törvényadta jogától el ne üttessék, mert bármint gondolkozunk is a törvény egyes rendelkezéseiről, nincs kártékonyabb és veszedelmesebb dolog, minthogy ha azt az érzést oltjuk a nép lelkébe, hogy törvényadta jogától vagy előnyétől megfosztatott.

Arra kérek tehát, hogy az általad felsorolt konkrét ügyek közül Vaszieszku Györgyné és társai, Varga Jánosné, Planesa Pálné, Cseh Erzsébet, Almazsán Pét érné és Bodó Andrásné ügyiratait felküldeni szíveskedjél.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

967.

Felhívás a magyar társadalomhoz.

Miután újra meg újra felhangzik az a panasz, hogy az 1882: XI. törvénycikkben megállapított államsegély a dologtalanságot terjeszti s a mezőgazdasági munkák elvégzését kérdésessé teszi, szükségesnek látszik megállapítani, hogy az 1914: XIA. törvénycikk 7. §-a értelmében a bevonultnak segélyre egyébként igényvel bíró olyan családtagja., akire a hatóság megállapítja, hogy megélhetését megfelelő munka vállalásával biztosíthatná, segélyre igényt nem tarthat.

Eszerint tehát a törvény értelmében a gazdasági munkaidő megindulásával az összes munkaképes családtagoktól meg lehetne a segélyt tagadni.

Ezzel szemben a kormány egyfelől humanisztikus szempontoktól, másfelől attól a célszerűségi indoktól is vezetve, hogy egyenesen

jutalomban is részesítse azokat, a kik a mezőgazdasági munkában részt vesznek, arra az álláspontra helyezkedett, hogy változatlanul kiutalványozza az államsegélyt mindazoknak, akik munkára mennek s azt csak a dologkerülöktől vonja meg.

Úgy hisszük, hogy ezzel szolgálta a kormány leghatékonyabban azt a nagy közérdeket, hogy a hadrakeltek munkaképes családtagjai teljes erővel részt vegyenek a mezőgazdasági munkában s így biztosítsák a folyó évi termés sikerét.

Erre vonatkozólag a miniszterelnök még február 22-én 888. szám alatt kelt körrendeletében látta el megfelelő utasítással a főispánokat, felhívta őket egyúttal arra is, hogy ez utasítás tartalmát minden lehető módon juttassák a gazdaközönség tudomására. Miután azonban ennek dacára még most is arról kell meggyőződnünk, hogy ez a tény nem ment át kellőleg a köztudatba s hogy úgy az érdekelt családtagok, mint a földbirtokosok és a hatóság körében gyakran felhangzik ma is a panasz, miszerint a családtagok segélyezése a dologkerülőket részesíti jutalomban, célszerűnek látszik egész terjedelmében közzétenni a miniszterelnöknek most említett rendeletét.

E rendelet ekként szól:

«M. kir. Miniszterelnök. 888/res. M. E. – Méltóságos Főispán Úr! Az 1914. évi XLV. t.-c. 7. §-a értelmében a bevonultnak segélyre egyébként igényel bíró olyan családtagja, akire a hatóság megállapítja., hogy megélhetését megfelelő munka vállalásával biztosíthatná, segélyre igényt nem tarthat. Ebből kifolyólag elveszti a segély iránti igényét minden olyan mezőgazdasági munkára alkalmas segélyezett egyén, aki a mezőgazdasági munkák megnyíltával nem él az így kínálkozó kereseti alkalmammal s ha hívják is. nem megy el napszámba, vagy nem fogad el megfelelő neki felajánlott gazdasági munkát, (részes vagy szakmányos kapálások stb.)

Ezt a körülményt egyáltalán nem azért ajánlom Méltóságod ügyeimébe, hogy az élvezett segély megvonását vagy leszállítását kívánjam azoknál, kik tényleg részt vesznek a mezőgazdasági munkákban s ezen a címen egészben vagy részben biztosíthatják létfenntartásukat. Erre a még ilyenkor mutatkozó kereseti alkalmak hullámzó és bizonytalan voltánál fogva nincsen is elegendő alap, de meg a törvény idézett szakaszának célja és indoka nem az volt, hogy a dolgozni akarókat juttassuk rosszabb helyzetbe, hanem

ellenkezőleg az, hogy azokat fosszuk meg a segélytől, akik a munkától vonakodnak.

Így hozza ezt az osztó igazság magával, de ezt követeli az ország gazdasági érdeke is, amely különösen a háború által okozott rendkívüli viszonyok között feltétlenül megkívánja, hogy az itthon maradt lakosság munkaképes része fokozott erővel vegye ki részét a gazdasági munkából, s nem tűrhetné, hogy az állam által a hadrakelttek családjai részére olyan bőkezűen megállapított segély azoknak nagy részét tétlenségre bírja, akiknek munkaerejére most nagyobb szükség van, mint valaha s ezáltal a legfontosabb gazdasági közérdeket károsítsa.

Felhívom ennekfolytán Méltóságodat, hogy a törvénynek ezt az intencióját az illetékes hatóságok helyes irányítása útján igyekezzék érvényre juttatni. Hívja fel a helyi hatóságokat, hogy vonják meg az államsegélyt mindazoktól, akik saját egészségi állapotuk, testi erejük és családi viszonyaiknál fogva munkára mehetnek s akikről beigazolást nyer, hogy nekik megfelelő gazdasági munkára felhívtak s azt visszautasították.

Egyúttal pedig gondoskodjék arról is, hogy ez a körülmény a lakosság körében kidoboltatás és a közhírrététel más szokásos módján a legszélesebb körökben köztudomásra hozassék és lehetőleg mielőbb megteremje gyümölcsét abban az irányban, hogy a segélyezett családtagok is kivegyék részüket a gazdasági munkából.

A tavaszi munkák most veszik kezdetüket. Azok elvégzéséhez a nemzet létérdekei fűződnek. Mindazoknak, akik itthon maradtak és így életüket nem tehetik kockára a hazáért, becsületbeli kötelességük kettőzött erővel venni ki részüket a gazdasági munkából. Tűrhetetlen volna, hogy e kötelesség alól éppen az államsegélyben részesülők vonják ki magukat. A közigazgatási hatóságnak felvilágosítással, útbaigazítással s ahol kell, a szükséges eréllyel és szigorral rajta kell lennie, hogy a nemzeti társadalom e nagy feladatának teljesítésében becsülettel osztozzék mindenki. Budapestén, 1915. évi február hó 22-én. Tisza s. k.»

Gazdasági fennmaradásunknak s ezzel kapcsolatban harcképeségünknek is létfeltétele, hogy e rendelet intenciói átmenjenek az életbe. A legnyomatékosabban hívjuk fel tehát reájuk az egész közönség figyelmét és kérünk mindenkit, hogy a maga részéről kövessen el minden lehetőt, hogy ezek az intenciók tényleg megvalósuljanak. 1915 március 24.

968.

Báró Burián Istvának.

1915 március 24.

Kedves Barátom!

Visszakérőleg mellékelt levelet Mallett volt budapesti amerikai alkonzul intézte Perényi Zsigmond államtitkárhoz. Mint méltóztatól tudni, Mallett az itteni főkonzul tudtával utazott Oroszországba, hogy a hadifogoly magyar állampolgárok felől hírt hozzon s őket a netalán szükséges első segéllyel ellássa.

Időközben arról értesültünk, hogy Mallettnek kellemetlenségei voltak és itteni állásától felmentetett, ez a levél pedig egészen különös színben tünteti fel a dolgot.

Érthetetlen volna, hogy az Egyesült-Államok egyik külképviseleti közegüknek ilyen bántalmazását eltűrjék, ha erre az illető magaviselete okot nem szolgáltatott volna. Másfelől pedig Mallett itt tisztességes, művelt, korrekt embernek mutatta magát, akiről bajos valamely meg nem engedett üzelmet feltételezni.

Mindezeknél fogva arra kérek, légy kegyes magadat az amerikai nagykövetség útján informáltatni s a tényállásról és további teendőinkről tájékoztatni.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

969.

*Báró Burián Istvának.**

1915 március 24.

Kedves Barátom!

Egy eddig eléggé szavahihetőnek bizonyult emberünknek a román főkonzullal való beszélgetéséről tett jelentését visszakérőleg mellékelem abban a hitben, hogy az, ha valami különösebb hordereővel nem bír is, szimptomatikus jelentőségénél fogva érdekelni fog.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

970.

Báró Buriának.

1915 március 25.

Kedves Barátom!

Külügyi szerveink hiányos informálásának hátrányos következményeit úgy látszik nem sikerült még teljesen kiküszöbölnöd, s

* A melléklet hiányzik.

mint Tarnowszky 268. számú sürgönye mutatja, Przemysl eleste napján azt mondta Radoslavownak, hogy a vár még egy évre el van látva élelemmel.

Miután ezer dolgod között előfordulhat, hogy ez a körülmény elkerüli figyelmedet, szükségesnek véltem azt megemlíteni, abban a meggyőződésben, hogy teljesen egyetértesz velem abban, milyen kiszámíthatatlan hátrányokkal jár az, kivált a mostanihoz hasonló pillanatokban, ha képviselőink így blamírozzák magukat, s a katonai helyzetre vonatkozó nyilatkozataikra a tények így reá-cáfolnak.

Már a múltban is az ilyen jelenségek ártottak a mi szavunk súlyának a legtöbbet s életbevágó fontossággal bírna, hogy külügyi szerveinknek a katonai helyzetről tett bizalmas nyilatkozatai hiteltel találjanak. Neked lehetetlen mindezekkel a részletekkel foglalkoznod, de meg kellene valamely alkalmas egyént azzal bíznod, hogy exponált helyen lévő képviselőinket a katonai helyzet felől idejekorán tájékoztassa.

Közvetlenül Przemysl eleste után volt alkalmam Boroeviccsel hosszasan beszélni. Ő nem látja sötétnek a helyzetet; azt hiszem ez a nagy vehemenciával megkezdett orosz offenzíva csakis emelheti győzelmi chanceainkat. A mostani viszonyok között erős defenzív állásainkban a legkedvezőbb esélyekkel vehetjük fel a küzdelmet és mentől szívósabban forcirozzák az oroszok a dolgot, annál több kilátásunk lehet reá, hogy őket lényegesen meggyöngítő veszteségeket okozunk nekik.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

971.

Báró Skerlecznek.

1915 március 25.

Kedves Barátom!

Az ellenséghez csatlakozott magyar honosok vagyona elleni eljárás, valamint a szerb betörésnek kitett vidéken való birtokpolitikai intézkedések tekintetében számos olyan kérdés merül fel, amelyet veled egyetértőleg lehetne csak célszerűen megoldani. Arra kérlek tehát, hogy ezen ügyek megbeszélésére közelebről alkalmat adni méltóztassál.

Tájékozásul megjegyzem, hogy tervbe van véve olyan magyar

törvény megalkotása,* amely az ellenséghez csatlakozott magyar honosok birtokának elvesztését mondja ki; továbbá, hogy szándékunk volna úgy az ilyen módon rendelkezésünkre jutó birtokra, mint az erre a célra alkalmas holtkézen lévő nagybirtokra ezután hozandó megfelelő törvényhozási rendelkezések alapján hazafias érzelmű lakosságot telepíteni.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

972.

Martin Franklin olasz főkonzulnak, Budapest.

Le 26. mars 1915.

Monsieur le Consul Général!

Je m'empresse de vous remercier pour le renseignement, contenu dans votre lettre No 450 du 19 d. m. c.

Je tiens absolument a être renseigné sur tous les incidents fâcheux, qui se produisent en rapport à la censure de la correspondance avec l'étranger, afin de pouvoir faire les démarches nécessaires pour assurer la protection due à la correspondance des agents diplomatiques et consulaires avec leurs gouvernements et leurs collègues accrédités dans d'autres états.

J'ai fait les démarches nécessaires afin qu'une enquête sérieuse soit faite à propos du délai mentionné dans votre lettre et que les organes occupés de la censure de la correspondance postale et télégraphique reçoivent les instructions précises nécessaires pour éviter de pareils désagréments.

En vous exprimant mes regrets pour l'ennui causé par l'incident en question je vous prie Monsieur le Consul Général d'agréer l'expression de mes sentiments distingués.

Tisza.

973.

Hivatalos közlés.

A pénzügyeti központ létesítésével 125 millió koronát bocsát a kormány a magyar pénzpiac s elsősorban a kisebb intézetek rendelkezésére, amelyből 100 millió az alaptőkében való részesedés formáját ölti fel, 25 millióból pedig a nehéz helyzetbe jutott pénzügyi intézetek szanálása céljából veszteségtartalék alakítatik.

* Később az 1915. évi XVIII. t.-c. a hazaárulók vagyoni felelősségéről. Kihirdettetett 1915. január 17-én.

Ez a tartalék a helyi érdekeltek áldozatkészségével karöltve számos, az életképesség feltételeivel rendelkező olyan pénzügyintézet consolidálását fogja lehetővé tenni, amelynél ez a transzaktió az utolsó évek kedvezőtlen gazdasági esélyei folytán felmerült értékcsökkenés leírását igényli. Nemcsak célszerűség, de méltányosság szempontjából is indokolt, hogy az állam vegye ki részét azokból a veszteségekből, amelyeket legalább részben az egész világ politikai és pénzügyi helyzetének megromlása idézett elő.

Az új intézet a maga nagy tőkeerejével nemcsak a jelenlegi helyzet nehézségeinek leküzdésében nyújt a magyar hitelszervezetnek eléggé meg nem becsülhető segítséget, hanem lerakja az eddigénél erőteljesebb és biztosabb fejlődés állandó alapjait is.

Maga az a tény, hogy a vidéki pénzügyintézetek igényeinek kielégítését egy az ő részvételükkel alakult és közreműködésükkel vezetett hatalmas nagy pénzügyintézet látja el, egészen más helyzetbe juttatja azokat, mint aminőben eddig voltak, amidőn a reescompt hitel kisebb-nagyobb forrásaival közvetlenül kellett érintkezniük. Másfelől ez intézet programmszerű feladatául tüzi ki, hogy pénzbőség idejében anyagi eszközeinek jelentékeny részét az országhatárain kívül úgy helyezze el, hogy azok a pénz drágulása s a hitel szűkebbre vonása esetén könnyen folyóvá tétessenek s a hazai források minden igénybevétele nélkül tartalékokat alkossanak a hazai közgazdaságra nézve.

Az új intézet hivatása lesz az is, hogy önkormányzati úton megvalósítsa a pénzügyintézeti reform legfontosabb követelményeit. Egyfelől a revizori intézmény felállítása van tervbe véve, amely teljes garanciát nyújtana az összes pénzügyintézetek elszámolásának és könyvvitelének szakszerűsége és helyessége iránt; másfelől a pénzügyintézetek központjának lesz feladata körvonalozni a betétek helyes felhasználásának irányelveit.

Az úgynevezett pénzügyintézeti reform leglényegesebb sarkköve ebben rejlik. Nemcsak a történelmi fejlődésnek, hanem gazdasági életünk természetes alakulásának félreismerése rejlik abban az elméleti követelésben, hogy a takarékbetéti üzlet elválasztassék a banküzlettől. Ennek az elméleti követelménynek gyakorlati megvalósítása a magyar hitelszervezetet hosszú időre megsibbasztaná, legbecsesebb erőforrásától megfosztaná s közgazdaságunkat károsítaná.

Arról, hogy takarékbetétet elfogadó pénzügyintézetek minden-

nemű legitim bankári üzletet is folytassanak, a magyar közgazdaság érzékeny károsítása nélkül nem lehet lemondanunk, hanem igenis arra kell törekednünk, hogy a takarékbetétek a pénzügyintézeteknek olyan aktívaiban leljenek elhelyezést, amelyek biztonság és mobilitás szempontjából az okszerű követelményeknek megfeleljenek.

Ebben a tekintetben sem lehet egy csapásra kényszerrendszabályok spanyol csizmáját behozni, hacsak gazdasági életünket nagy megrázkódtatásnak kitenni nem akarjuk. A magyar pénzügyintézetek zömének együttes vállalkozásából létesült s az ő önkormányzati vezetésük alatt álló hatalmas pénzügyintézet feladata lesz kitűzni az elérendő célt s irányító befolyásával ezen cél elérése felé terelni tagjainak pénzügyi politikáját, úgy hogy megfelelő átmeneti idő után olyan helyzetbe jussanak a takarékbetéttel foglalkozó pénzügyintézetek, amely a helyes elveknek kötelező kimondását az intézetek helyzetének megrendítése s az ehhez fűződő nagy közérdek károsítása nélkül lehetővé teszi.

974.

Gróf Czernin távirata gróf Tisza Istvánnal.

1915 március 28.

SZÁM JELES TÁVIRAT.

Miniszterelnöknek.

Érkezett + Bukarestből, 1915. évi március hó 27-én, d. u. 4 óra 30 p.

Feladatott: 1915 március 27-én d. u. 2 óra 30 p.

29. szám.

Streng geheim.

Dr. Ciurcu, der vom Bürgermeister Weisskirchner hieher entsendet ist, erzählt mir, der Bürgermeister wisse und behauptet, dass Du in Berlin mit allen Mitteln arbeitest, «damit Rumänien nicht aktiv mit uns eingreife».

Ich glaube Dir dies mitteilen zu sollen, da Du vielleicht notwendig findest, etwas gegen diese Redereien zu unternehmen.

Dr. Ciurcu autorisiert mich Dir ihn, sowie Weisskirchner zu nennen.

Czernin.

975.

Gróf Czernin Ottokár követnek.

1915 március 28.

CHIFFRE-TÁVIRAT.

Trotz schwer erkaufter Lebensweisheit bin ich über die grenzenlose Dummheit der Weisskirchnerschen Ausstreuung erstaunt. Bitte dieselbe als eine ganz lächerliche Lüge zu behandeln.

Tisza.

976.

Weisskirchner bécsi polgármesternél.

Den 28. März 1915.

Euer Exzellenz!

Mögen verzeihen, dass ich belästige, ich bin jedoch hiezu durch die soeben erhaltene Nachricht veranlasst, dass ein gewisser Dr. Ciurcu in Bukarest erzählt, Euer Exzellenz hätten ihm gesagt, dass ich «in Berlin mit allen Mitteln arbeite, damit Rumänien nicht aktiv mit uns eingreife».

Ich muss voraussetzen, dass ein Missverständnis vorliegt, da ich Eurer Exzellenz nicht zumuten kann, eine solche Unwahrheit, deren innere Absurdität augenscheinlich ist, gesagt zu haben, und will durch diese Mitteilung Eurer Exzellenz Gelegenheit bieten, dieses Missverständnis aufzuklären.

Es wird ja Eurer Exzellenz wohlbekannt sein, dass ich während meiner ganzen öffentlichen Laufbahn das Prinzip vertrat, dass sich sowohl das Ungarum, wie das Rumänentum an das Deutschtum anlehnen und eine feste Mauer von der Ostsee bis zum Schwarzen Meere bilden sollte und konsequent bestrebt war. dieser Politik – freilich durch die wirklich zum Erfolg führenden zweckmässigen Mittel – zu dienen.

Mit dem Ausdruck vorzüglicher Hochachtung Eurer Exzellenz

ergebener *Tisza.*

977.

Ivanka István főispánnak, Ipolyság.

1915 március 28.

Kedves Barátom!

E percben vettem 25-én kelt leveledet s Ghillányt az abban leírt bajok mielőbbi elhárítására felkértem.

Biztosíthatlak róla, hogy ő az éjjelt is nappallá téve emberfeletti munkát fejt ki az élelmezési kérdés megoldása terén és meg vagyok róla győződve, hogy rövid idő alatt le fogja küzdeni a kezdet nehézségeit. Ezek azonban minden tekintetben óriásiak, már csak a vasúti forgalomnak katonai okokból való megzavarása és közönségünk egy részének gyámoltalansága folytán is.

Téged is arra kérlek édes barátom, hogy légy ebben a nagy munkában teljes odaadással csüggedés nélkül segítségünkre.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

978.

Dr. Balthazar Dezsőnek.

1015 március 28.

Főtiszteletű Püspök Úr!

Most kapom a honvédelmi miniszter értesítését, hogy a megfigyelő állomásokhoz és sebesültszállító osztagokhoz beosztott ref. lelkészek a felügyelőhelyettesi címmel ruháztattak fel. Miután a felügyelő, akinek helyetteséül jelöltettek ki, katonatiszt, ez a cím úgy hiszem megfelel annak a társadalmi megbecsültetésnek is, amelyre a lelkészek műveltségük és lelkeszi jellegük folytán igényt tarthatnak.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híve *Tisza*.

979.

Ivanka Istvánnak.

1915 március 28.

Kedves Barátom!

A hadsegély ügyében szemeim elé került panaszokból én is arról győződtem meg, hogy azok nagy része alaptalan, van azonban közöttük egy bizonyos hányad helytálló panasz is, amiért is nagyon érdemes a dologgal behatóan foglalkozni s az elutasított kérelmezők vagyoni helyzetére vonatkozólag precíz felvilágosítást kívánni.

Abban, hogy sok zaklatásnak és igazságtalan támadásnak vannak a hatóságok kitéve, igazad van, de ez közös sorsunk mindnyájunknak, amit a közügy érdekében zúgolódás nélkül el kell viselnünk. Másrésztől nagyon jól ismerem azt a jegyzőtípust én is, amelyre leveledben utalsz, amely t. i. eszes, ügyes, példás rendet tart irodájában, főleg a különösebb ellenőrzést igénylő ügyek (pld. katonai és adóügyek) körül s azután mint ismert jó jegyző basáskodik a gondjaira bízott nép felett. Az ilyen jelenségek vetnek sokszor éles világot a főszolgabíró igazi értékére.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

980.

Szontagh Jenő főispánnak, Magyaróvár.

1915 március 28.

Kedves Barátom!

A lelkeszi kar bevonását az élelmezési akcióba nagyon helyes gondolatnak tartom, hasznát is fogom venni.

Biztosíthatlak róla, hogy az illetékes kormányközegek az

éjjelt nappallá tevé fáradnak a még mindig nagy nehézségek leküzdésén, s ennek meg is lesz az eredménye. Persze borzasztón sok bajt okoz minden egyébtől eltekintve a vasúti szállításoknak a háború miatti folytonos megzavarása.

Nagyon kérek, ne vesztetek el se türelmet, se munkakedvet; hiába ez a háború sok baj és nehézség elé állít mindnyájunkat: friss erővel és fáradságot nem ismerő kitartással kell azokkal megbirkóznunk.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

981.

Tar nay Gyula főispánnak.

1915 március 28.

Kedves Barátom!

A küldött kimutatások nem nyugtatnak meg teljesen aziránt, hogy a hadrakeltek családtagjainak segélyezési ügye a vármegye minden közege részéről kellő lelkiismeretességgel kezeltetik.

Feltűnő az, hogy a 16., 22., 23., 27., 30., 31. és 33. sz. a. felsoroltak mind csak most vétettek fel segélyre. Úgy látom ugyanaz a helyzet fordult elő, mint Sajókazán, ahol hónapok multával vétettek fel segélyezésre az arra teljesen érdemesek, s máig is adós maradtál a válasszal arra a kérdésemre, miért történt meg ez a felvétel csak hónapokkal később?

Egyenesen szabálytalan az elintézés a 29. esetben, ahol az illető cselédasszony nem kap segélyt, amíg «gazdájától segélyeztetet», s a 8. aki elutasított, mert gazdája félkonvencióban részesíti. Mind a két elintézés világosan a törvénybe s a 130,000 P. H. rendelet 8. §-ának rendelkezésébe ütközik.

Ilyen viszonyok között nem találhatok megnyugvást azon esetekben sem, ahol a kimutatás egyszerűen azt mondja, hogy az illető megélhetése biztosítva van, hanem az illető vagyoni állapotának pontos megjelölését kérem.

Bizalmasan mondom, hogy ezek az észleletek megerősítik azon korábbi, az életből merített tapasztalatokat, hogy Borsod megye jegyzői karának legalább is egy része igen gyenge, s nagyon kevésbé viseli szívén a nép érdekét. Ezen a bajon csak azzal segíthetsz, ha a mindennapi élet zajtalan, de lankadatlan tevékenységével a jegyzők ilyen irányú működésének behatóbb ellenőrzésére és irányítására neveled a főszolgabírákat.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

Báró Buriánnak.

1915 március 28.

Kedves Barátom!

Megfontolásodba ajánlok egy gondolatot, mely hatalmába kerített: nem kellene-e bizonyos melegséggel, ünnepélyességgel figyelmeztetni az olaszokat, hogy tárgyalásaink kiindulási pontja az volt, miszerint mindkét részről állandó, életbevágó érdekek tartjuk a szövetség fennmaradását, s jó barátok akarunk maradni. Ez a meggyőződés nálunk megvan és *saját érdekükben* tartózkodnának minden olyan lépéstől, ami azt a jövőben megzavarhatná. Arra azonban, hogy létrejőjön e megegyezés, e felfogásnak kölcsönösnek kell lennie, mert lehetetlen volna a tőlünk követelt áldozatot meghoznunk, ha Olaszország magatartása arra a feltevéésre indít, miszerint Olaszország bizalmatlan és rosszakarátú álláspontra helyezkedik velünk szemben. Hogyan adjuk akkor ki kezünkől a zálogot s a legerősebb katonai pozíciót?

Ha tehát Olaszország békés megoldást akar, és a szövetség fennmaradását kívánja, tanúsítson barátságos indulatot és bizalmat.

Mi nemcsak szóval nyugtatjuk meg, hogy saját érdekünkben beváltjuk ígéretünket, hanem amint tegnap helyesen mondtad - beszélhetünk egyéb garanciákról is. (Német garancia, csapataink elvonása s a várakban levő ágyúk másfelé küldése, feltéve, hogy Olaszország nem csinál bennünket fenyegető katonai intézkedéseket stb.)

Ha Sonnino megmaradna sértően merev álláspontján, nem lehetne Salandrával, Giolittivel, a királlyal érintkezésbe lépni Bülow, esetleg a német császár bevonásával?

Az az érzésem, hogy most kell minden húron játszani és mindenkit mozgósítani, ami és aki hatással lehet és erősebben impresszionálni őket, amint ahogy A várna kagylóján keresztül történhetett.

Milyen igazi Pallaviciniáda ez az öregnél Limannal való beszélgetéséről szóló sürgönye is. Limán, mint egyedüli veszélyt azt említi fel, hogyha fogyatékán lesz a muníció, partraszállást kísérelhetnek meg. Ehhez is hozzáteszi, hogy katonailag elég erősek, de fél a felső vezetés fonák intézkedéseitől. Ebből Pallavicini azt a következtetést vonja le, hogy a török hivatalos jelentések elfér-

dítik a tényeket. Minden forrásból az a hír jön, hogy eddig a támadó flották szenvedtek komoly veszteségeket s Limann is jól áll, amíg «Die Munition nicht anfängt zur Neige zu gehen.» Hogy ez komoly és nagy baj, amelynek orvoslása végett, minden emberileg lehető meg kell tennünk, az kétségtelen, de az a téves interpretatio, mit Pallavicini ad a dolognak, csüggedt, fejvesztett, ideges lelkiállapot jele, ami beállható kritikussabb pillanatokban nagy kárt okozhat. Hiszen az ő hivatása az volna, hogy fenntartsa a törökök önbizalmát és energiáját, s a veszély percében, bátorítsa, szervezze, irányítsa az ellenállást.

Na de elég ebből ennyi.

Most az első és nagy gond Róma és az, hogy elaltassuk az ő rossz lelkiismeretüket, bizalmat keltsünk bennük és megértessük velők, hogy csakis úgy érhetünk célt, ha ők is bizalmat mutatnak.

Szívből üdvözöl

igaz barátod *Tisza.*

983.

A főispánoknak.

1915 március 29.

Kedves Barátom!

Az úton lévő katonák ellátására vonatkozó levelemre eddig beérkezett válaszok alapján célszerűnek látom pótlólag megjegyezni: 1. hogy ha talán a német katonák szállítása adott is közvetlenül okot szóbanforgó levelem megírására, természetesen a mi saját katonáink részére ugyanazt a gondozást kérem, amiben a németeket részesítjük.

2. Levelem egyik célja az volt, hogy előre nem látott vasúti torlódások folytán veszteglő vonatok éhező katonáira hívjam fel újból a figyelmet s arra kérem a főispáni kart, hogy tegyen megfelelő intézkedéseket aziránt, miszerint ilyen nem várt esetben olyan állomásokon is, ahol rendszeres ételmezésről vagy üdítésről nem szükséges gondoskodni, nyomban megtörténjenek a szükséges rendkívüli intézkedések.

Ez a kérdés, mint mindnyájan igen jól tudjuk, nagyon is nagy fontosságot nyert a múlt év szeptember és október havában, amidőn a vonatok torlódása okozta veszteglések folytán valóban elszomorító dolgok fordultak elő. Ezekon akkori felhívásom folytán a

főispáni kar által helyesen irányított társadalmi áldozatkészség örvendetesen segített. Miután azonban hasonló vonattorlódások hónapokon át nem ismétlődtek, ilyen intézkedések szüksége tehát hosszú időn át nem merült fel, indokoltnak látszik a feltevés, hogy sok helyütt feledésbe ment e dolog s az erre vonatkozó intézkedések megújítása szükséges.

Ismétlem tehát azt a múlt év őszén kifejezett kérésemet, hogy minden olyan vonal mentén, amelyen tömeges csapatszállítások történnek, vasúti személyzetnél, helyi hatóságnál és a helyi társadalomban menjen át a köztudatba, miszerint ha forgalmi akadályok folytán sok óráig, esetleg egy-két napig is vesztegelnek vonatok olyan állomásokon, amelyeken az élelmezés terén rendes intézkedés nem történik, minden közelében lévő embernek kötelessége abban közreműködni, hogy az ilyen vonatokon utazó katonák, bármi módon is, a legszükségesebb élelmiszerekkel elláttassanak és éhségtől ne szenvedjenek. Adjon hírt az állomásszemélyzet a szomszéd községekbe s ott történjék meg minden lehető.

Magától értetődik, hogyha ilyen módon, olyan mértékben kellene igénybe venni egyes községek élelmiszerkészletét, hogy ez a lakosságnak az aratásig való élelmezését veszélyeztetné, kötelességemnek fogom tartani az éhező katonák ellátása szempontjából igényelt takarékosan és célszerűen felhasznált élelmiszerek pótlásáról való gondoskodást.

Miután pedig a társadalomnak a katonák élelmezése körüli segédkezését a járványos betegségekre való tekintet sok helyen most is korlátok közé szorítja, figyelmeztetek e tárgyban tavaly ősszel írt ismételt leveleimre és utasításaimra, amelyek szerint még járványos betegségben szenvedő katonákat szállító vonatok élelmezéséről is lehet és kell megfelelő óvrendszabályok és desinfekció mellett gondoskodni.

Nem szeretnék ezzel a levelemmel oknélküli feltűnést és izgalmat okozni olyan vonalak mentén, amelyek tömegesebb csapat: szállításoknak és így torlódásoknak nincsenek kitéve; azért csak annyiban kérem szíves intézkedésedet, amennyiben a te vármegyében ilyen vonalrészek lennének s az említett jelenségek tényleg előfordulnának.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

984.

Szily Tamás főispánnak, Pécs.

1915 március 29.

Kedves Barátom!

A hadrakeltek családtagjai segélyügyére vonatkozó kimutatást egyebekben tudomásul véve, felhívom szíves figyelmedet arra a körülményre, hogy két helyen, Agg Jánosné és Hegedűs Jánosné nagypalli lakosok esetében a kérvény elutasításának egyik indoka az, hogy nevezettek állateladásból fenntarthatják magukat.

A háborúval kapcsolatos állateladások túlnyomó nagy része - fájdalom, - nem jövedelem, hanem tőkeértékesítési jelleggel bír s az illető kisgazdára romlást hoz, ha az ebből befolyt pénzt élelmezésére költi, miért is nagyon nyomatékosan ajánlom figyelmedbe, hogy a helyi hatóságok ne utalják az embereket a lovaik, szarvasmarháik elrequirálásából nyert pénznek elköltésére, ellenkezőleg kövessenek el mindent arra, hogy ez a pénz megmaradjon s a gazdaság folytatására szükséges állatok bevásárlására fordítsassák.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

985.

Báró Urban Iván főispánnak.

1915 március 29.

Kedves Barátom!

A hadrakeltek családtagjának államsegélyére vonatkozó kimutatást azzal a kéréssel küldöm vissza, légy szíves mindazon eseteknél, amelyeknél a főszolgabíró jelentése nem nyújt kellő felvilágosítást, az illető főszolgabírót precíz felvilágosítás megadására utasítani.

Példaképen említem fel a 8., 14., 16., 18., 21. eseteket. Hidd meg nagyon is szükséges és tanulságos dolog: precíz tényállás alapján szerezni arról a gondosságról és felfogásról meggyőződést, amellyel úgy a jegyzők, mint a jegyzők irányítására és ellenőrzésére hivatott főszolgabírók ebben a kérdésben eljárnak.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

986.

Sándor Jánosnak.

1915 március 29.

Kedves Barátom!

Szatmármegyei jegyzői körökből kapom azt a kesergő panaszt, hogy a vármegye községi és körjegyzői még mindig nem kapták meg az 1913: LX. t.-cikkkel szabályozott illetmény felemelést.

Tekintettel a jegyzőknek a mostani drágaság és üzleti pangás okozta igen szorult anyagi helyzetére, ez ügyet szíves jóindulatodba nagyon melegen ajánlom.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

987.

Hikády J.

1915 március 29.

Tisztelt Uram!

23-án kelt soraira értesítem, hogy teljesen lehetetlen volna a bérkocsisok lovai számára zabot szereznem; hiszen a gazda saját lovai számára is alig tarthat annyi zabot vissza, amennyi a csikók felnevelésére okvetlenül szükséges.

Ha azonban a bérkocsi ipartársulat azt kérné a földművelésügyi miniszter úrtól, hogy lehetőleg jutányos áron kapjon tengerit a miniszter által requiralt mennyiségből, ezt a kérvényt hajlandó volnék a földművelésügyi miniszter úrnak pártolólágg átadni.

Tisztelettel *Tisza.*

988.

Miskolczy Ferenc főispánnal.

1915 március 31.

Kedves Barátom!

Ne haragudj, hogy még egyszer visszatérek a jegyzők bevonulásának ügyére.

Most értesülök róla, hogy Sarkadkeresztúr, Mezőgyán, Rojt és Rikács-Nyárszeg már is jegyző nélkül van, s előreláthatólag mielőbb behívatik az ugrai és harsányi jegyző is, amikor azután ezen az egész nagy vidéken a cséffai, geszti, zsadányi és oláh-szentmiklósi jegyző marad vissza, akik közül ez a két utóbbi meglehetősen elvénült, a geszti pedig tisztességes, jóra való ember ugyan, de éppen csak hogy el tudja saját községeinek ügyét intézni.

Még egyszer nagyon kérlek gondold meg, lehet-e a mai viszonyok között, amidőn olyan életbevágó katonai, közegészségügyi és közéletelmzési kérdések kívánnak szakavatott, megbízható és pontos elintézést, ilyen gazdátlanul hagyni a községeket. Én a te helyeden nem merném ezért a felelősséget magamra vállalni.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

989.

Báró Burián István hadügyminiszternek.

1915 március 31.

Nagyméltóságú Báró Miniszter Ur!

Berlini nagykövetségünknek a monarchia két állama által felvenni szándékolt külföldi kölcsön tárgyára vonatkozó jelentései kapcsán van szerencsém Nagyméltóságod nagybecsű figyelmét arra felhívni, hogy célszerűnek látszanék a nagykövet urat mindazon érvek birtokába helyezni, amelyekkel kellő nyomatékkel és sikerrel képviselhetné álláspontunkat.

Előzetesen megjegyezni bátorkodom, hogy e kérdés elintézését semmiesetre nem volna tanácsos hosszú pórázra engedni s a német kormánynak hatékony és sürgős állásfoglalását kellene kívánnunk, mielőtt Olaszországgal folyamatba tett tárgyalásaink eredményhez vezettek s ennél fogva Németországnak irányunkban ezzel kapcsolatban tanúsított előzékenysége megcsappant volna.

Helfferich államtitkárnak abban a kijelentésében, hogy csak április közepe után foglalhat állást ebben a kérdésben, nem lehet megnyugodnunk. Hiszen a német hadikölcsönnek minden előzetes számítást messze túlhaladó eredménye máris sokkal kedvezőbb helyzetbe juttatta a német kormányt, mint aminőben akkor volt, amidőn a kölcsönészmé felvetetett.

Éppen olyan kevésbé deferálhatunk a német kormány azon fel fogásának, hogy e kölcsönt a monarchia két állama együtt vegye fel. 1867 óta következetesen került a monarchia két állama együttes kölcsön felvételét és sikerült azt mellőzni akkor is, amikor a magyar állam hitele még sokkal kezdetlegesebb s a különbség az osztrák és magyar állapapírok értékelése között sokkal nagyobb volt mint napjainkban.

Ez a különbség ma már olyan csekélységgé devalválódott, hogy

az a külön kölcsönök felvételének kérdésében legfeljebb bizonyos komplikációt és alkalmatlanságot okozó részletnek tekinthető, míg a közös kölcsönök bevezetése annak bevallásával volna egyértelmű, hogy a magyar állam hitele saját pénzükségletének tisztességes feltételek mellett való fedezésére elégtelen, káros visszahatással bírna tehát korábbi államkölcsöneink megítélésére s újabb magyar államkölcsönök megkötését lényegesen megnehezítené.

Ami már most magát a kérdés érdemét illeti, Németországnak nemcsak az olasz kérdéssel kapcsolatos politikai szempontokból kell a monarchiát pénzügyileg támogatnia, erre utalja őt a német közgazdaság érdekeire való tekintet, tehát a német birodalomnak saját jól felfogott érdeke is.

A német birodalmi bank nemesérckészlete 1914 július 31-étől 1915 március 15-éig 1528 millió márkáról 2358 millió márkára emelkedett, amivel szemben az Osztrák-Magyar Bank aranykészlete több mint 300 millióval csökkent s a közgazdasági élet természetes menetében ismétlődő külföldi fizetési kötelezettségek során továbbra is feltartóztathatatlanul csökkenni fog.

A mi fizetési mérlegünket a rendes körülmények között külföldi kölcsönzések és külföldi tőkeelhelyezések tartják egyensúlyban. A külföldön fennálló óriási kamattartozásunkat, amelyhez az utolsó években az áruforgalom jelentékeny passzív szaldója is járul, csakis azért tudtuk aranykészletünk elvesztése és pénzünk devalvációja nélkül kiegyenlíteni, mert a zálogleveleinkben, községi kötvényeinkben, közlekedési és iparvállalatainkban elhelyezést kereső külföldi tőke fizetési mérlegünknek jelentékeny aktív tételét alkotta. Ez a csatorna a háború alatt egészen bedugult, úgy hogy rossz termésünk és ezzel járó súlyos gazdasági helyzetünk által is fokozott külföldi fizetési kötelezettségeinknek csakis aranykészletünk megtámadásával tehetünk eleget.

A háború eddigi folyama alatt erre a célra használtuk fel a Németországban kötött 300 millió márkás kölcsön ellenértékét s az aranykészletünkben külföldre adott több mint 300 millió koronát.

Az eddigiek után ítélve külföldi kötelezettségeink kifizetése havonként legalább 100-120 millió koronát fogna felemészteni, ami máris tetemes értékcsökkenést szenvedett valutánkat katasztrofális árhanyatlásnak tenné ki. Ennek az árhanyatlásnak messzemenő kihatása volna összes gazdasági viszonyainkra és védképességünkre is. A monarchia harci értékét is megtámadná az,

megrövidítené azt az időt, amely alatt teljes értékű segítséget adhatunk szövetségünknek s így a legközvetlenebbül érintené Németországnak politikai és katonai érdekét, ami mellett a német kormánynak és a német nagybankoknak azt sem szabad elfeledniök. hogy az osztrák-magyar monarchia a német pénzpiacnak sok ezer millió koronával tartozik, a koronaérték devalválása a német hitelezőt károsítaná s így Németországnak a korona érték fenn-tartása elsődrendű közgazdasági érdeke is.

Mindezeknél fogva nemcsak a tőlünk Olaszországgal szemben követelt áldozattal kapcsolatban helyénvaló, hanem elsődrendű német katonai, politikai és közgazdasági érdek is, hogy a német pénzpiac aranykészletünk refundálása céljából rendelkezésünkre bocsásson legalább 300 millió effektív aranyat s ezenkívül azt a 7-800 milliót, amire feltétlenül szükségünk van. hogy külföldi fizetési kötelezettségeinknek eleget tehesünk.

Az effektív aranykölcsonnt annyival könnyebben adhatja a német birodalmi bank, mert az az arany mennyiség, amely az osztrák-magyar monarchia területéről külföldre adatott, legnagyobb részben a birodalmi bankba folyt be, s ezen bank nemesérckészlete emelkedésének egyik lényeges alkateleme. A német valutában adandó és hónapok során igénybeveendő összegben pedig csak azt a tőkeerőt nyújtja a német pénzpiac, amelyet címleteink vásárlása s vállalatainkban való részesedés címén évről-évre szokott a mi gazdasági szervezetünk rendelkezésére bocsátani. Ezt az összeget most is nehézség nélkül rendelkezésünkre bocsáthatja az a német közgazdaság, amelyik anyagi erejéről a mostani hadikölcsonben is olyan fényes tanúbizonyságot tett.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte kifejezését.

Tisza.

990.*

Gr. Czernin bukaresti köretnek.

1915 március 31.

Lieber Freund!

Vom Bürgermeister Weisskirchner habe ich auf meine dies-bezügliche Anfrage folgende Antwort erhalten:

* L. 974-976. sz.

«Es ist unwahr, dass ich die im geschätzten Briefe angeführten oder ähnliche Worte dem Dr. Ciurciu oder irgendeiner anderen Person gegenüber gebraucht habe. Euer Excellenz ergebenster Bürgermeister Dr. Weisskirchner.»

Ich teile Dir dies mit mit der Bitte nötigenfalls Gebrauch davon machen zu wollen.

Mit aufrichtiger Freundschaft

Dein ergebener *Tisza*.

991.

Csaba Adorján főispánnak, Nagykároly.

1915 április 3.

Kedves Barátom!

Az átvonuló katonák üdítésének céljaira lisztmennyiségeket nem tudunk adni, tényleg ilyet nem is kértek még egy másik helyről sem.

Csakis arról lehet szó, hogy olyan helyek lisztfogyasztása pótoltsák, ahol forgalmi torlódások és zavarok folytán olyan nagyszámú katonaságot kellett rögtönözve a polgári népesség készleteinek felhasználásával élelmezni, miszerint ez a lakosság saját szükségleteinek fedezésére okvetlenül szükséges mennyiséget csorbította. Erre vonatkozólag utalok e tárgyban a főispánokhoz intézett második levelemre.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

992.

Bárczy István budapesti polgármesternek.

1915 április 3.

Kedves Barátom!

A Feminista Egyesület segílyt kér az Országos Hadsegély-Bizottságtól «Háborús anyavédelmi» akciójának támogatására.

Miután a háború alatt lebetegedő nők segélyezésének és gondozásának ügyét a főváros vette kezébe s így, amennyiben ez akció támogatásának szüksége merülne is fel, ezt a főváros tevékenységével kapcsolatba óhajtanám hozni, arra kérlek, légy szíves tájékoztatni, minő keretben történik jelenleg a lebetegedő nők segélyezése, mutatkozik-e e keret kiterjesztésének szüksége, ha igen, mit tartanál a szükséges fejlesztés legcélszerűbb módjának?

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

Jankovich Bélának.

1915 április 3.

Kedves Barátom!

Úgy vagyok értesülve, hogy a debreceni egyetemi építkezések folytatásához szükséges anyagok még a múlt évről helyben raktáron vannak, úgy hogy az építkezés folytatása a háború alatt sem ütköznék nehézségbe, másfelől pedig a vállalkozók ezen anyagokat huzamos idővel ezelőtt megvették és odaszállították, s azon körülmény, hogy pénzük bennök hever, különösen a mai viszonyok között súlyos veszteséget jelent reájuk nézve.

Ilyen viszonyok között az egyetemi építkezéseknek megfelelő tempóban való továbbfolytatása nemcsak könnyen kivihetőnek, de nagyon kívánatosnak is mutatkozik, miért is arra kérlek, hogy ezt jóindulatú megfontolás tárgyává tenni méltóztassál.

Tudom, hogy a fedezet kérdése okoz némi nehézséget: úgy hiszem, a város most sem volna abban a helyzetben, hogy ezen célból beszerzett pénzét az illető pénzügyintézetknél nyomban felszabadítsa s így a költségeket egy időre az államnak kellene előlegeznie. Azt hiszem azonban, hogy a kormány által tervezett Központi Bank felállításával ez a kérdés is rövid időn belül megoldható lesz, úgy hogy az államnak csak pár hónapra kellene a szükséges összeget előlegezni, ami tekintettel az építkezés újból felvételéhez fűződő fontos gazdasági érdekekre, nem bírhatna döntő fontossággal.

Nagyon leköteleznél, ha közelebbi találkozásunk alkalmával a kérdést szóba hozni szíveskednél.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

Ganz Hugónak, Wien.

Den 3. April 1915.

Verehrter Herr!

In Erwiderung Ihrer werten Zeilen muss ich Sie vorerst davor warnen, all' dem albernen (jeschwätz, was in den Wiener Salons und Kaffeehäusern zum Besten gegeben wird, zuviel Bedeutung beizulegen. Mehr oder weniger geht es ja überall so, und wenn auch Wien diesbezüglich viel mehr als der Durchschnitt leistet, so könnte

man auch von den über uns gefällten Urteilen des Berliner Publikums eine schöne Blumenlese zusammenstellen.

Um solche Sachen soll man sich auch in normalen Zeiten nicht kümmern, in der jetzigen grossen Zeit weniger denn je. Sie können ganz ruhig sein, dass ernste Leute den Zweibund in Budapest und Wien geradeso als den festen Grundstein unserer internationalen Position betrachten, als in Berlin. Wenn diesbezüglich etwas schaden könnte, so wäre das der wenig Selbstgefühl bezeugende Übereifer einzelner deutsch-österreichischer Kreise. Freilich hat dies auch nicht viel zu bedeuten.

Ganz unverständlich ist es mir, wie Sie verehrter Herr eine antideutsche Strömung mit dem Antisemitismus in Verbindung bringen können. Diese von mir verurteilte Geistesrichtung ist ja deutscher Herkunft und auch in Österreich in erster Beihe in deutschen Kreisen verbreitet.

Schliesslich noch Eines. Ganz ohne ira et studio mit der Offenheit eines alten Bewunderers und Freundes des deutschen Wesens: mit diesem Kriege wird hoffentlich die ebenso bornierte wie gehässige Beurteilung Ungarns aufhören, welche leider Gottes in deutschen Kreisen so allgemein verbreitet war und es soweit brachte, dass das Ungarnthum, welches im wahren Sinne die vorgeschobene Vedette des Germanenthumes im Südosten Europas ist, gerade deutscherseits abfällig beurteilt, angefeindet und geschwächt wurde.

Mit aufrichtiger Hochachtung

Ihr ergebener *Tisza*.

995.

Szontagh Jenő főispánnak, Magyaróvár.

1915 április 3.

Kedves Barátom!

Bizalmasan értesítek, hogy éppen a brucki állomásról hallottam egy ott átutazó igen szavahihető, komoly német embertől azt, hogy ugyanott veszteglő katonai vonatokon lévő német sebesültek keservesen panaszkodtak neki, hogy éheznek és senki sem törődik velők.

Mint leveledből látom, az állomás berendezésénél fogva ütközik a dolog ott bizonyos nehézségbe, nem kétlem azonban, hogy sikerülni fog ennek dacára segíteni a bajon.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

996.

Sándor Jánosunk.

1915 április 3.

Kedves Barátom!

Pomahidy Elemér levelét csatolva szíves megfontolásodba ajánlom, nem lehetne-e csakugyan egyes beteg- és sebesültszállítások szempontjából különösen tekintetbejövő állomásokon az üdítő állomások részére bizonyos havi segílyt engedélyezni. Kétségtelen, hogy közönségünk gyönyörű áldozatkészsége éppen ezen a téren kezd különösen a kenyértertiények elrequirálása folytán is kimerülni.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

997.

Gr. Wickenburg István kormányzónak, Fiume.

1915 április 5.

Kedves Barátom!

Április 2-án kelt soraidat megköszönve arra kérlek, hogy tartsd magadat korábbi megállapodásunkhoz. Nézetem szerint Corosacnak repraesentanza nélküli további működése szintén a statútumba ütköző rendkívüli állapot volna, már pedig a fősúlyt arra helyezem, hogy ilyen rendkívüli állapotot csak akkor létesítünk, ha a városi autonóm szervek törvényes viselkedése azt feltétlenül szükségessé teszik.

A fogyasztási adók kezelése körül tedd meg saját hatáskörödben mindazt, ami az ehhez fűződő állami és városi érdek megóvása végett szükséges. Egy vétóval ellátott javaslat végrehajtása merőben törvénytelen dolog volna, amit tehát jogod van megakadályozni. Másrészről pedig kerülj el gondosan a magad részéről mindent, ami provokálná a konfliktust, úgy hogy ha az mégis bekövetkezik, egészen a fiumei kolomposokat terhelje a felelősség.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

998.

B. Ghillányinak.

1915 április 5.

Kedves Barátom!

3-án kelt soraid mellékleteinek visszaküldése mellett a Fridrikét* visszakérőleg értesítlek, hogy a Tahy-féle jelentés tartalmára vonatkozólag igyekezni fogok kellő tájékozást szerezni. Azt hiszem, csakis nagyobb szerb offenzíva esetében teendő defenzív intézkedésről van szó, amit esetleg a háború elkerülhetetlenül szükségessé tehet. (Vide a francia és belga elárasztásokat Dixmuiden körül.) Igazad van azonban abban, hogy e kérdésben a hadseregparancsnokságnak bizalmas érintkezést kellett volna velünk keresnie.

A Fridrik-féle* jelentés lényege az időközben neked átadott sürgönnyel reményilem kielégítő megoldást nyert. Annak tartalmát azonban bizonyos vonatkozásokban okvetlenül megbeszélés tárgyává kell a főparancsnoksággal tenni. Mielőtt azonban ezt tenném, felvilágosítást kérek, mert lényegbe vágó leírási hibákat kell abban feltételeznem.

Megerősít e feltevésben az a körülmény, hogy a második lapon 1000 darabbal több ökör van az egyes kategóriák szerint kimutatva, mint amennyi összesen létezett. Világos tehát, hogy az egyik 1000 szám téves. Azt képelem, hogy a kevésbé alkalmas ökör csak 116 és nem 1116. Erre nézve felvilágosítást kérek és felhívom figyelmedet az ökrök takarmányadagjára vonatkozó adatokra is.

Ezek szerint átlagban 8-14 kg széna, 4 kg szárított répaszelet, 12 kg tengeridara stb. volna a napi adag. Bármily kevés véleményem legyen is katonáink gazdasági szakértelméről, mégsem hiszem, hogy ilyen örült pazarlást rendeljenek el az ökrök tartásánál s e feltevésemet megerősíti az a további állítás is, hogy 1 drb ökör eltartása az ápolószemélyzet költségével együtt naponként 5 koronába kerül. Ha ugyanis a fentjelzett számok helyesek volnának, ápoló nélkül is többbe kerülne a napi tartás 5 koronánál.

Ugyancsak abszurdumnak látszik az, hogy míg az egyik helyen a fentemlített átlagtartást kapnak az ökrök, egyes más helyeken 8 kg szénát és 10-15 kg burgonyát adnának az ökröknek.

* A gödöllői koronauradalom akkori tisztviselője.

Mielőtt tehát szóvá tenném a dolgot, a helyes számoknak hiteles megállapítását kérném, mert azután sürgősen fel akarom hívni a főparancsnokság figyelmét úgy a takarmányali prédálásra, mint arra a másik abszurdumra, hogy két heverő ökorre 1 férfimunkást alkalmaznak.

Tekintettel ez utóbbi dolog sürgősségére is, lehetőleg mielőbbi szíves válaszodat kéri

igaz híved *Tisza*.

999.

Kovács Sebestyén Endrének.

1915 április 5.

Kedves Barátom!

Mónos Lajosné felsőiregi lakos segélyügyére vonatkozólag megjegyzem, hogy a főszolgabíró jelentését egyáltalán nem értem.

1. Nem tudom magamnak megmagyarázni, hogyan lehetett a termés betakarításának indokából november 30-án bezűntetni a segélyét olyasvalakinek, aki addig segélyben részesült, holott mégis csak világos, hogy sokkal könnyebben megélhetett volna úgy földjének terméséből, mint keresetéből az őszi mint a téli hónapok alatt.

2. Azt sem értem, hogy ha azért, mert a terhesség előrehaladott állapotába jutott, segélyt adtak neki, hogyan lehetett ezt a két kis gyermekkel máris bíró asszonyt csak egy személyt megillető segélyre felvenni?

Ne érts félre; nem kívánjuk azt, hogy a megillető határon túl terjesszük ki a segélyezést, de az ilyenféle eljárásban a dolog ötletszerű, önkényes kezelésének olyan jeleit látom, amelyeket ellensúlyoznunk kell, mert azok okozzák a legtöbb keserűséget és elégedetlenséget a lelkekben.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza*.

1000.

Ivánka István főispánnak, Ipolyság.

1915 április 5.

Kedves Barátom!

Nagyon köszönöm a mezei munkák érdekében kiadott felhívásodat és biztosíthatlak róla, hogy *egészen intencióm szerint jártál el*, amidőn azt *tótul* is kiadtad.

A magyar nemzet ügyét nem olyan külsőségekkel szolgáljuk, amelyek az egynyelvűségnek látszatát keltik fel, de gyengítik a magyar hatóságnak a népre való erkölcsi befolyását, hanem azzal, ha a magyar állami és nemzeti érdekek képviselőjében eljáró hatóság igaz barátja és tanácsadója a gondjaira bízott népnek. Ez pedig csak, akkor lehet, ha olyan nyelven beszél hozzá, amelyet megért.

Az alispánnak a pénzügyminiszterhez intézett felterjesztését melegen támogattam. Nem hallgathatom el azonban, hogy a felsorolt bajok a főszolgabírák felületes eljárása folytán állottak elő. Arra kérek tehát, légy szíves őket erre a körülményre, s arra, hogy a nép most az ő felületességük miatt szenved, barátságosan, de nagyon nyomatékosan és hatékonyan figyelmeztetni.

A polgármester jelentésének visszaküldése mellett csatolom visszakérőleg Ghillánynak e tárgyra vonatkozó levelét. Amennyiben további lépések szüksége forogna fenn, légy szíves erről tájékoztatni.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

1001.

Miskolczi Ferencnek.

1915 április 5.

Kedves Barátom!

Nagyon jól tudom, hogy a hadbavonult jegyzők helyettesítésével a szomszéd jegyzőket megbízta, de azt is tudom, hogy ez nagy hátramaradása az illető község adminisztrációjának éppen olyankor, amidőn gyors és pontos kiszolgálást igénylő rendkívüli teher hárul rájuk.

Hogy csak egyet említsek, Sarkadkeresztúr elég soká volt koldusa annak, hogy az okányi jegyző volt oda helyettesítve, s e szegény községre, amely egymás után fegyelmileg elmozdított rossz jegyzők s a község ügyeit gyarlón ellátó helyettesek működése folytán minden tekintetben súlyos viszonyok közé jutott, valóban érzékeny csapás, hogy elveszti agilis ügyes jegyzőjét, mielőtt az a multak bajait csak félig-meddig is rendbehozhatta volna.

Nagyon csalódol, ha azt hiszed, hogy a belügyminiszternek módjában áll bármelyik jegyzőt szabadságotlatni, mert ez a bevonulás s kivált az illetők hadrakelte után majdnem lehetetlen dolog.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

Teleszkynek.

1915 április 5.

Kedves Barátom!

Hont vármegye alispánjának április 2-án 3S27. szám alatt hozzád intézett felterjesztését, szíves jóindulatodba a legmelegebben ajánlom. E felterjesztésében kifejti az alispán, hogy az annak idején felvett becslési jegyzőkönyvekben és összeírásokban a magyarul nem tudó altisztek által vezetett jegyzékben a helynevek a felismerhetetlenségig el vannak írva s hogy ő e hibát felfedezve, a községi eljárások útján újabb a családneveket helyesen tartalmazó összeírásokat készített, amelyeket a kifizetés alapjául teljes megnyugvással el lehet fogadni.

Azzal a kéréssel fordul tehát hozzád, méltóztassál az ipolysági korponai és Selmecbányái adóhivatalt felhatalmazni, hogy az elírási hibák folytán kétségessé vált térítési tételeket közvetlenül az alispánnal tárgyalják le.

Kétségtelen, hogy a felmerült baj egyik oka az eredeti eljárásnál részt vett elsőfokú hatóságok felületessége és mulasztása is. mert hiszen nekik kötelességük lett volna akkor az összeírások helyes elkészítéséről gondoskodni, s ezt nem is hallgattam el a vármegye főispánjához intézett válaszómban.

Másrészről azonban a hatósági személyek ezen mulasztásának most már a nagyközönség issza a levét s nekünk hivatásunk a magunk részérői mindent elkövetni, amivel ezen a közönségre súlyosodó következményeket a lehetőségig elhárítjuk.

Arra kérek tehát, hogy az alispán felterjesztését lehetőleg sürgősen s amennyiben valamely előttem ismeretlen akadály nem tenné lehetetlenné, kedvezően elintézni méltóztassál.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

1008.

Gr. Stürgkh osztr. miniszterelnöknek.

Den. April 1915.

Hochverehrter Freund!

Aus Deinem hochgeschätzten Briefe vom 4. d. M. sehe ich mit lebhaftem Bedauern, dass bezügliche meiner letzten mündlichen

Bemerkung über Zuwendung gewisser für Galizien bestimmter Getreidemengen ausserhalb des Kontingentes ein Missverständnis vorliegt.

Diese Bemerkung hat sich auf das bewusste Quantum bezogen, welches für Ernährungszwecke der galizischen Bevölkerung angekauft und bei der Konferenz am 10-ten Februar erwähnt wurde, keineswegs aber auf eine Zuweisung von Saatfrucht, bei welcher wir zu meinem grössten Bedauern auf ganz unüberwindliche Schwierigkeiten stossen würden. Es trifft dies nicht nur beim Hafer zu, welchen wir beinahe bis zum letzten Hektoliter der Armee überwiesen haben, sondern auch bei Gerste. Es wird nicht möglich sein den infolge der Überschwemmungen angewachsenen eigenen Bedarf an Frühjahrssaaten aus Hafer und Gerste zudecken.

Genehmige hochverehrter Freund den Ausdruck meiner vorzüglichen Hochachtung.

Tisza.

1004.

Heynold osztrák belügyminiszternek.

Den 6. April 1915.

Euer Excellenz!

Der gewesene Unterrichtsminister und Präsident des Abgeordnetenhauses Albert von Berzeviczy, Präsident der Akademie der Wissenschaften, beschäftigt sich mit geschichtlichen Forschungen und wendet sich durch mich an Euer Excellenz mit der Bitte, ihn auf die Periode von 1848-1853 bezügliche Forschungen im Archiv des k. k. Ministeriums des Innern vornehmen zu lassen.*

Da die Person des Herrn von Berzeviczy nicht nur für das wissenschaftliche Niveau seiner Arbeit, sondern auch für seinen Takt und seine Diskretion volle Gewähr leistet, erlaube ich mir sein Gesuch dem Wohlwollen Euer Excellenz auf das Wärmste zu empfehlen und eine baldige gefällige Mitteilung zu erbitten.

Genehmigen Euer Excellenz den Ausdruck meiner vorzüglichen Hochachtung.

Tisza.

* E levéltári kutatások «Az abszolutizmus kora Magyarországon» c. többkötetes mű megírásához voltak szükségesek.

1005*

Berzeviczy Albert btt., ny. miniszter, o. k.-nek, a M. Tud. Akadémia elnökének.

1915 április 6.

Kedves Barátom!

4-én kelt soraid birtokában értesítlek, hogy írtam Heynoldnak s annak bizonyára kedvező válaszát annak idején közölni fogom. Nem mondhatom mennyire örülök, hogy ezzel a politikai érzéket és államférfiúi belátást kívánó fontos történeti feladattal éppen te foglalkozol.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

1006.

Gr. Czernin követnek, Bukarest.

Den 7. April 1915.

Lieber Freund!

Es drängt mich Dir meine Meinung über die militärische Lage mitzuteilen.

Wir haben gewusst, dass Przemysl nur bis Ende Februar versorgt ist und haben seinen Fall vom 15. März angefangen täglich erwartet. Die zum Ersatz der Festung sorgfältig vorbereitete Offensive, Eichtung Munkács Verecke-Stryj, verbunden mit einer Umgehung des feindlichen linken Flügels in der Eichtung Nadworna-Dolina-Stryj, wurde leider durch die denkbar ungünstigen Witterungsverhältnisse vereitelt; es war der deutschen Armee nicht möglich von Munkács nach Stryj über die Karpathenpässe durchzudringen und es musste infolgedessen auch der äusserste rechte Flügel, welcher Dolina beinahe erreicht hatte, etwas zurückgenommen werden.

Es folgte nun der ganz aussichtslose Frontalangriff aus dem Laborctale Direccion Baligrod, welcher die ersten wenigen Kilometer mit solch kolossalen Menschenopfer erstürmte, dass man die weitere Offensive zum Glück aufgab, bevor sie unsere Kräfte in bedrohlicher Weise aufgerieben hätte.

Nun folgte die mit rücksichtsloser Energie angesetzte russische

* V. ö.. 1004. sz.

Offensive, welche schon am 21-ten März, also vor dem Falle von Przemysl, begann und mit den bei Przemysl überflüssig gewordenen Truppen noch immer fortgesetzt wird. In den ersten Tagen traf die russische Übermacht auf unsere, in Folge der in Schneegewitter vollführten Offensive stark ermüdeten Truppen mit sehr verdünnten Ständen, so dass die Russen trotz unserer Anstrengungen einigen Raum gewannen.

Obwohl die Situation keineswegs erfreulich war und sich in den durch den Fall von Przemysl stark erschütterten Gemütern eine ziemliche Dosis von Kleinmut zeigte, war ich vom ersten Momente an der Meinung, dass dieser russische Angriff das Günstigste sei, was uns passieren könne. Ich hatte die Hoffnung, dass es uns gelingen werde, den Angriff zurückzuschlagen; mit welcher kollossalen Opfern ein solcher Angriff verbunden ist, das wussten wir aus eigener Erfahrung. Je länger und zäher die Russen angreifen, umso furchtbarer werden ihre Verluste, so dass auf diesem Wege eine Erlahmung ihrer Stosskraft zu erwarten sei, welche durch unsere Offensive nicht zu erreichen gewesen wäre.

Jedenfalls nehmen die Russen den Kampf unter den für uns günstigen Bedingungen auf; besiegen sie uns jetzt, so würden sie uns unter anderen Verhältnissen erst recht schlagen.

Gottlob scheint sich mein Optimismus zu rechtfertigen. Verstärkungen treffen ein, in der Dukla-Depression ist schon eine Pause eingetreten, welche die so erwünschte Ruhe für unsere Truppen brachte, im Laborctale haben wir vorgestern einen schönen Teilerfolg erzielt, in dem Abschnitt zwischen Lupkow und Uzsok das Vordringen der Russen zum Stehen gebracht, östlich hievon alle russischen Angriffe siegreich zurückgeschlagen. Es werden alle verfügbaren Kräfte noch immer auf dieses Schlachtfeld geschoben, die Stimmung der leitenden Persönlichkeiten sowohl in Wien, wie in Teschen hat sich erhöht und es ist das Scheitern des russischen Durchbruch Versuches mit menschlicher Voraussicht sicher zu erwarten.

Schliesslich noch Eines mit der Bitte absoluter Geheimhaltung» Einzelne russische Teilerfolge, bei welchen sie die Gefangennahme mehrerer Tausende meldeten, sind auf den Umstand zurückzuführen, dass sich bei einzelnen tschechischen und galizischen Truppenkörpern starke Demoralisation zeigte, die Leute ergriffen die Flucht oder ergaben sich dem Feinde. Soviel ich weiss, sind

diese Truppenkörper aus der Gefechtsfront eliminiert worden, so dass sich ähnliche Erscheinungen kaum wiederholen werden.

Ich habe Gewicht darauf gelegt, Dich über die militärische Situation, wie ich dieselbe sehe, genau zu orientieren und in die Lage zu versetzen, Ruhe und Zuversicht zu fühlen und in Deinem ganzen Benehmen zur Schau zu tragen. Es wird ja hoffentlich in wenigen Wochen die öffentliche Meinung bei unseren Nachbarn selbst einsehen, dass sie getäuscht wurde, und dass wir imstande sind, den Russen die Stange zu halten. Bis dahin haben wir jedoch eine schwierige Periode durchzumachen.

Der Fall Przemysl mit den darauf folgenden kleinen, aber von der Ententepresse genial ausgenützten Teilerfolgen der russischen Offensive haben wieder einmal die Überzeugung erweckt, dass unsere vollständige Niederlage bevorsteht. Man spürt dies in den Pourparlers mit Italien, welche nicht vom Flecke wollen, und wie ich unsere rumänischen Freunde kenne, nehme ich bestimmt an, dass ihre auf uns zugespitzte Raubgier frische Nahrung bekommt. Es ist unbedingt notwendig, sie fühlen zu lassen, dass wir ungebrochen dastehen, was meiner unmassgeblichen Meinung nach durch eine ruhige, kaltblütige, von jeder Grosstuerie, wie von jeder Kleinmut fernstehende Haltung unserer Vertreter am meisten gefördert werden kann.

Kommt die militärische Situation zur Sprache, so würde ich einfach sagen, dass das Ringen in den Karpathen fort dauert, die bisherigen Episoden dieses Riesenkampfes die naturgemässen ersten Stadien eines jeden solchen Angriffes aufweisen, wobei unsere Teilerfolge die russischen wenigstens aufwiegen, und durchaus kein Grund zur Besorgnis vorhanden ist.

Es ist wohl unnötig zu betonen, dass dieser Brief eine rein private Information des Freundes ist, welche eventuellen Instruktionen vom Ballplatze weder vorgreifen will, noch Abbruch tun könnte. Ich wäre sehr verbunden, wenn Du diesen Brief oder eine Abschrift desselben auf absolut sicherem Wege – zu seiner ausschliesslich persönlichen Information – an Tarnowsky* leiten könntest.

Mit herzlichem Gruss

Dein aufrichtig ergebener *Tisza*.

* Osztrák-magyar követ Szófiában.

P. s. Deinen Auftrag in der Sehenker'schen Geschichte* habe ich erhalten, teile Deine Auffassung vollkommen und werde die Sache bei meinem Besuch in Wien übermorgen zu bereinigen trachten.

1007.

B. Harkányi Jánosnak.

1915 április 7.

Kedves Barátom!

A sajkázai köszénbánya munkásviszonyai révén jut tudomásra az a körülmény, hogy a hadszolgálati törvény alapján állandó köszénmunkára köteleztek nagyon sok olyan embert, aki földbirtokos parasztgazda és csak a téli hónapokat szokta bányában tölteni.

A sajkóölgyi lakosság körében ugyanis általános szokás az, hogy kisebb földbirtokkal bíró parasztgazdák a bányában töltik azt az időt, amelyet saját földjük megművelése le nem köt, de természetesen hosszabb-rövidebb szüneteket tartanak olyankor, amikor azt a gazdasági munka megkívánja. Ezekre most már végzetes-következményekkel járna az, ha a bányamunka alól a legszükségesebb gazdasági munkák tartamára fel nem mentetnének, ami tekintettel a gazdasági munkák zavartalan végzéséhez fűződő nagy közérdekre, általános szempontból is figyelmet érdemel.

Bármilyen fontossággal bírjon is a bányüzem zavartalan folytatása, úgy hiszem módot kellene találni rá, hogy azok, akik igazolják, hogy saját földbirtokukat eddig is maguk művelték meg, míg a minimális időre, amelyre a mezőgazdaságban a családfe munkája is feltétlenül szükséges, a bányából szabadságoltassanak.

Úgy hiszem meg lehetne ezt a földművelésügyi miniszterrel egyetértőleg akként oldani, hogy a széntermelés számottevő hátramaradást ne szenvedjen.

Szívvel üdvözl

igaz híved *Tisza.*

* L. 1014. sz.

1008.

Gr. Stürgkhnek.

Den 7. April 1915.

Hochverehrter Freund!

Deinen unmittelbar vor meiner Abreise erhaltenen Brief über Maistransporte habe ich an Baron Ghillány geleitet und werde übermorgen in der Lage sein, persönlich näheren Aufschluss zu geben. Einstweilen wiederhole ich, dass vom 1. Feber bis 15. März über 1 Million q Getreide, also bedeutend mehr, als das in Aussicht gestellte Quantum, nach Österreich abging und gewisse Detailfragen ausschliesslich darum nicht bereinigt sind, weil meinem Antrage, Jemanden hieher zu senden, nicht entsprochen wurde.

Ich hatte Dich letzten Dienstag gebeten, ein entsprechendes Organ mit der Weisung nach Budapest zu schicken, dass es sich direkt an mich wenden solle, wenn die Sache sonst nicht vorwärts käme. Sofort nach meinem Zurückkommen habe ich mit Ghillány gesprochen, welcher bereit war, in allen noch vorhandenen kleinlichen Schwierigkeiten weitgehendes Entgegenkommen zu /eigen. Leider ist Niemand gekommen, so dass ich die Verantwortung dafür wirklich nicht tragen kann, dass sich dieselben Klagen jetzt nach neun Tagen wiederholen.

Mit aufrichtiger Hochachtung

Dein ergebener *Tisza.*

1009.

Bartal Aurélné úrnőnek, Pozsony.

1915 április 10.

Méltóságos Asszonyom!

Nagyon is igaza van abban, hogy az utólagos gondozást kívánó amputált vagy bénult katonák kezelését mentől előbb kellene csinálni. Biztosíthatom róla, hogy minden lehetségest elkövetek a dolog sürgetésében és csakis azért nem került még a sor a pozsonyi intézmény életbeléptetésére, mert a mi képtelen lassú katonai igazgatásunk mellett a katonai kórházaktól nem bírom sem a kimutatásokat, sem a kezelést igénylő embereket megkapni.

Egyelőre Pesten megkezdtük a dolgot, s amint az ottani telep nem fogadja be többé a rendelkezésünkre álló embereket, megindítjuk a pozsonyit is.

Ami a rokkantokról való további gondoskodást illeti, az első-sorban az állam kötelessége. Hiszen történik érték valami a most érvényben álló törvény szerint is, ez azonban a mai viszonyoknak többé meg nem felelvén, fel fogjuk az abban rendszeresített segélyt emelni, amennyire a háború utánra várható pénzügyi helyzet azt megengedi.

Egyelőre most is adunk bizonyos pótlékot azoknak a családoknak, amelyek a segélyre reá vannak szorulva. Természetesen ez nem azt teszi, hogy ne maradna hely a társadalmi jótékonyág számára is, hiszen az állami ellátás a legjobb esetben is csak a megélhetésre okvetlenül szükséges minimumot fogja nyújtani, ami mellett még igen nagy tér marad.

Az tehát csak öröömre szolgál, hogy ha már most gyűjt tőkét a társadalom a rokkantak vagy családtagjaik részére, úgy gondolom azonban, hogy ennek a gyűjtésnek nem volna célszerű ma már olyan precíz célját kitűzni, mint pld. egy Rokkantak Otthonának szervezése, mert hiszen csak az egész helyzet kialakulása után fogjuk láthatni, hogy mi lesz a segélyezésnek legcélhozvetőbb alakja.

Különösen éppen az Otthonok létesítése tulajdonképpen a segélynyújtás legkevésbé kívánatos része, amit csakis azokra a szerencsétlenekre kell szorítanunk, akikről másképp lehetetlen gondoskodni, t. i. az olyan teljesen munkaképtelenné vált bénákra, akiknek megfelelő segélyezés mellett családi körben való elhelyezése nem lehetséges. Az ilyenek számára szükséges elhelyezésről pedig nézetem szerint az államnak kell gondoskodni.

Ha tehát Méltóságos Asszonyom kegyeskedik az én véleményemre némi súlyt helyezni, bátor volnék azt javasolni, hogy egyelőre csak a rokkantak javára történjék a gyűjtés, a hováfordításnak minden közelebbi megjelölése nélkül. Hacsak egyáltalán lehetséges, ebben a kérdésben mellőzni kellene a Pozsony városára és vármegyére való szorítkozást is, mert tényleg egyenlő elbánásban kellene részesíteni az országnak minden hasonló viszonyok közé jutó katonáját s a segélyezésnek vármegyékként vagy városokként való elkülönítése az ügy célszerű megoldását is nagyon nehezíti.

Még mindig súlyosan beteg Lajos* testvérem iránti kegyes

* Gróf Tisza Lajos a harctéren életveszélyesen megsebesült.

érdeklődését megköszönve, tiszteletteljes kézcsókkal vagyok Méltóságos Asszonyom

őszinte híve *Tisza.*

1010.*

B. Ghillanynak.

1915 április 10.

Kedves Barátom!

Fridiik Géza jelentésének visszaküldése mellett értesítlek, hogy a szóbanforgó ökrök mellett azért volt annyi férfimunkás, mert ezeknek tulajdonképpen rendeltetése az lett volna, hogy Przemysl felszabadítása után azonnal élelmet vigyenek a városba.

Most már Przemysl elestével – mint az Etappenoberkommando mondta – ez ökröknek csakis azon része bír reájuk fontossággal, amelyek elsősorban vágóökrök gyanánt jöhetnének tekintetbe. Az igavonó célokra használható ökröket visszaadják s utasították a III. hadseregarancsnokság Etappenkommandóját a második 800 darab kiadására is.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza.*

1011.

Gr. Mikes Zsigmond főispánnak, Brassó.

1915 április 10.

Kedves Barátom!

Nagyon kérek, vess egyszer már véget a «Gazeta Transylvaniei» lehetetlen magatartásának. A helyett, hogy az egyetértést, szeretetet, bizalmat és harckedvet fejlesztené, amint kötelessége volna, minduntalan különböző természetű diszonáns hangokat ad és mérget csepegtet a lelkekbe. Április 2-iki számában gyűlölködő cikket hoz azért, mert nincs szó a Przemyslben lévő románok hősies tetteiről. Ismétli Maniu szavait, hogy másokkal nem akarnak összetévesztetek

Április 4-iki számában a román nép szenvedéseiről, golgotájáról és nemzeti feltámadásáról beszél. Azután egy perfid cikket hoz «Kukorica földművelőink számára» címen, ahol egy rejtelmes vezetőember közbenjárását emlegetve, olyan színben tünteti fel a dolgot,

* V. ö.. 998. sz.

mintha csakis a magyar kormány rosszakaratának kellene tulajdonítani, ha az erdélyi románság nem kap elég kukoricát Romániából.

Hogy lehet ilyen gazdátlanul hagyni ezt az egész dolgot?
Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

1012.

B. Urban Irán főispánnak, Arad.

1915 április 10.

Kedves Barátom!

Mellékelve küldöm Goldis Lászlónak az aradi «Románul» 4-ik számában megjelent cikkének magyar fordítását.

Bizonyára felesleges mondanom, hogy ezek teljesen türhetetlen állapotok. Én kénytelen leszek az összes ilyen vastag mulasztásokban hibás ügyészek megrendszabályozását kívánni, mert azt a nevetséges állapotot nem türhetem, hogy cenzúra, tehát az ügyészek protekcioja mellett leplezett honárulást hirdessenek a román nép előtt.

Nagyon kérlek édes Ivánom, fordíts gondot erre a dologra és vess véget ennek a tarthatatlan helyzetnek, hiszen most minden sajtóorgánumnak kötelessége az elszántságot, harcvágyat, kitarást hirdetni.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

1013.

A külügyminiszternek januártól fogva az volt a nézete, hogy «Olaszország *semlegességének* fenntartása végett» egyelőre nem kell területi engedményt felajánlani, mert különben «ez a jóbarátunk ezt megemésztí, keveselli és hadserege élén újabb adományokat fog követelni». (697. szám, III. k. 12.1. utolsó sorok és 698. szám.) Ez időben a hármasszövetségi szerződés még Olaszországgal szemben is hatályban volt.

1915 március 9-én br. Burián külügyminiszter felajánlotta Olaszországnak a területi átengedések elvi alapján *a tárgyalásokat*.

Az olasz kormány első ízben március 29-én közölte feltételeit, amelyek szerint Tirol *német* részéből is jelentékeny darabot, az osztrák partvidék déli részét egészen Trieszt kapujáig, Nabrezináig követelte magának. Triesztből független államot kívánt felállítani

és Albániában való teljes desinteresment-ünk mellett a dalmáciai szigeteknek a dalmát parthoz egészen közel levő jelentékeny csoportját kívánta.

(Gróf Tisza István beszéde a Képviselőház 1915 május 26-iki ülésén 587. orsz. ülés. K. Napló 254-255. 1.)

* L. még alább a részletezést 1013/a sz. alatt.

B. Burián külügyminiszternek.

1915 április 11.

Kedves Barátom!

Nem akartam tegnap a nem egészen biztos nyilvános telefonon belemélyedni a dologba. Aludtam is reá egyet. Az olasz kívánság* túlhaladja igen magas várakozásaimat, nagyon meg kell fontolni, miként vigyük tovább a tárgyalást.

Nagyon ajánlanék 3-4 napos pauzát. Hiszen természetes, ha ilyen meglepő «Wunschzettel» gondolkozóba ejt. Ez alatt dolgozhatnának a németek és az orosz kárpáti offenzíva éhéc-je mindjobban éreztethetné hatását.

Ami a továbbiakat illeti, nekünk nem szabad a fonalat elszakítanunk, de e mellett ki kell a tárgyalást a mostani zsákutcából rántanunk. Mentől tovább fejlődik az eszmecsere, ez az A várna** útján való üzenetváltás, annál tarthatatlanabbá válik. így semmi tere nem nyílik a megbeszélésnek; kényelmessé tesszük a legkomisszabb álláspont elfoglalását is az olaszoknak s megfosztjuk magunkat attól a lehetőségtől is, hogy személyes diszkusszió során félreértéseket és bizalmatlanságot elhárító kijelentéseket tegyünk.

Feltétlenül szükséges volna olyan személyes érintkezés vezető olasz emberekkel, amelyben teljes nyomatékkal kifejezésre juttatnánk, hogy mi, ha már rászánjuk magunkat az áldozatra, úgy akarjuk meghozni azt, hogy a jó viszony tartós előnyeit kapjuk cserébe. Nyomatékkal kellene kifejezni, hogy mi őszinte harmónia alapjait akarjuk lerakni, hogy ennek előnyei Olaszország rendelkezésére állanak, de csak ha lehetetlenné nem teszi a dolgot követeléseinek tartalma és eljárásának bizalmatlan ellenséges jellege által. Szóval a szükséges atmoszférát csak személyes eszmecsere teremtheti meg.

* L. alább 1013/a sz.

** Herceg Avarna olasz kir. nagykövet Bécsben.

E végből Neked vagy nekem Kómába kellene igazában elmennünk. Igazán csakis ott érhetne célt az ember. Ez azonban alig kivihető. Nem lehetne Velencében vagy más közelebb fekvő kisebb helyen találkozni?

Ha egyik sem kivihető, Macchiót* kellene megfelelően kitanítva az olaszokra ráküldeni.

Addig is mellékelte magánlevelet írom Avarnának, aki azt bizonyára tovább adja Rómába.

Kérlek, olvasd el s küld el neki, hacsak valamely nagyon súlyos aggályod nincs ellene. Azt hiszem, tőlem ilyen privát levél semmiesetre sem árthat; érzésem az, hogy csökkentheti Bonninónak saját rossz lelkiismeretéből merített bizalmatlanságát.

Igen hálás volnék, ha holnap délelőtt telefonon felhívnál.

Szívből üdvözöl igaz barátod

Tisza.

Az 1013. számú levél mellékletei.

I. Gróf Tisza István levele herceg Avarnának, olasz kir. nagykövet az osztrák-magyar monarchiánál.

1915 április 11.

Mon cher ambassadeur!

Permettez-moi de vous écrire à titre privé, et de parler avec toute la franchise d'un ami de l'Italie qui s'adresse à un ami de L'Autriche-Hongrie.

Les destinées de l'Italie se jouent dans les jours suivants, ou – pour mieux dire – l'Italie fixera ses destinés, comme c'est à elle de choisir librement la voie qu'elle veut suivre.

La situation actuelle de la guerre mondiale lui donne une position exceptionnelle: En préservant la neutralité elle peut assurer la victoire de ses alliés, tandis qu'elle a de grandes chances de changer le résultat de cette guerre, si elle se range du côté de leurs ennemis.

La première orientation politique lui apporte les territoires que nous sommes prêts à céder, l'autre ouvre peut-être l'espoir d'une part plus grande des dépouilles de l'Autriche-Hongrie, avec l'hégémonie Eusse à l'Est de l'Adriatique et l'hégémonie française dans la Méditerranée.

C'est aux hommes d'état responsables pour la politique ita-

*Quirináli osztrák-magyar nagykövet.

lieime à décider, si l'appui de l'Autriche-Hongrie est d'une valeur plus ou moins grande pour la position future de l'Italie, je me garderai bien de vouloir trancher cette question. La seule chose que je puisse faire est de vous donner l'assurance formelle, que, tout en se procurant des avantages territoriaux considérables, l'Italie a les moyens de s'assurer l'amitié de la double monarchie. Il serait ridicule de vouloir vous faire croire que nous sommes charmés par la tournure que ces affaires ont prise. Les prétentions émises par l'Italie sur certaines parties de notre territoire nous ont été une surprise douloureuse, et c'est naturel, que nous ayons fait notre possible pour nous arranger avec elle sans faire un sacrifice territorial.

Ne vous étonnez pas, que nous n'y avons mis plus d'empressement et soyez convaincu qu'une fois la nécessité établie, nous avons pris cette décision avec la détermination et la loyauté d'hommes pénétrés de la nécessité de relations cordiales entre nos pays dans leur intérêt mutuel. C'est absolument dans cet ordre d'idées que nous approchons cette question épineuse, c'est avec l'assurance des mêmes sentiments que M. le baron Sonnino* avait ouvert les conversations. Les grands intérêts permanents des deux puissances les poussent dans cette voie: il ne tient donc qu'à vous de jeter les bases d'une amitié vraiment cordiale et durable.

Que l'Italie se contente des sacrifices que nous sommes décidés à faire, qu'elle s'abstienne des prétentions incompatibles avec nos intérêts vitaux et avec notre honneur, qu'elle apporte dans les négociations de cette affaire un esprit de sympathie et de confiance, qu'elle fasse preuve enfin de bonne volonté pendant le cours de la guerre actuelle; elle s'assurera l'amitié sincère et l'appui durable de l'Autriche-Hongrie dans toutes les grandes questions, qui sont essentielles pour son évolution future.

Je crois pouvoir vous donner cette assurance, premièrement par ce que c'est la ferme volonté de tous les hommes sérieux à Vienne tout aussi bien qu'à Budapest, deuxièmement parce que la situation internationale de l'Autriche-Hongrie et les intérêts de cette puissance pousseront même ceux vers cette orientation politique, qu'un sentiment de morgue ou de dépit pourrait emmener à former des desseins différents.

* Akkor olasz külügyminiszter.

La possibilité du maintien et du raffermissement de l'entente politique entre nos pays dépend de l'attitude de l'Italie dans les jours décisifs que nous approchons. Persuadé, qu'une rupture entre elles serait fatale pour tous, je m'adresse au patriotisme et à la haute sagesse de votre Excellence, avec la prière d'user de toute votre influence dans l'intérêt de la noble cause de la paix, de l'amitié et de la confiance.

Veillez agréer Mon cher Duc, l'expression de ma haute considération.

*Tisza.**

11. Erre a levélre a következő válasz érkezett

Ambasciata d'Italia Vienna.

11. Avril 1915.

Mon cher Président!

Je viens de recevoir la lettre que vous m'avez fait l'honneur de m'adresser, à titre privé, en date d'hier et me suis empressé d'en faire connaître le contenu au Baron Sonnino par le télégraphe et en voie confidentielle.

Je me réserve de vous parler, de mon côté, à titre privé et avec la même franchise avec laquelle vous avez bien voulu me parler, dès que j'aurai l'honneur de me rencontrer avec vous.

A cet effet je me permets de vous prier d'avoir l'obligeance de m'informer du jour où vous aurez l'occasion de vous rendre à Vienne pour (pie je puisse solliciter de vous un moment d'audience.

Veillez agréer, mon cher Comte, l'expression de ma sincère amitié et de ma haute considération.

Avarna.

1013/a

Az olasz követelések részletezése.

Art. 1.

L'Autriche-Hongrie cède à l'Italie le Trentino avec les frontières attribuées au Regni Italico en 1811, c'est à dire après le traité de Paris du 28 février 1810).

* Az eredeti levél fogalmazványa gr. Tisza István sajátkezű írása.

La nouvelle frontière se détache de la frontière actuelle à Monte Cevedale, suit pour un trait le contrefort entre la Valle Venosta et la Valle del Noce, descend ensuite à l'Adige, à Gargazone, entre Meran et Bolzano, remonte sur le haut plateau de la rive gauche, coupe la Val Sorentina à moitié, celle de l'Eisach à Klausen et par le territoire dolomitique de la rive droite de la rivière Avisio, en excluant les vallées Garden et Badia et en incluant la région de Ampezzo (Ampezzano), rejoint la frontière actuelle.

Art. 2.

Une correction de la frontière orientale de l'Italie sera faite en sa faveur par l'Autriche-Hongrie, en comprenant dans cette correction les villes de Gradiska et Gorizia.

En partant de Troghofel la nouvelle frontière se détache de l'actuelle en allant à l'est jusqu'à Osternig et de là elle descend des alpes Carniche jusqu'à Saifniz. Elle monte au Wirschberg par le contrefort entre Seisera et Hchliza et suit de nouveau ensuite la frontière actuelle jusqu'à Sella di Nevea, pour descendre des côtes du Kombone jusqu'à l'Isonzo, en passant à l'est de Plezzo. Elle suit ensuite la ligne de l'Isonzo jusqu'à Tolmina, où, en abandonnant l'Isonzo pour une ligne plus orientale, qui en passant à l'est du haut plateau Pregona-Planina et en suivant l'enfoncement (solco) du Chiaporáno, descend à l'orient de Gorizia et à travers le Carso Dicomen arrive à la mer entre Monfalcone et Trieste dans les environs de Nabresina.

Art. 8.

La ville de Trieste avec son territoire, qui sera étendu au nord jusqu'à comprendre Nabresina, en la rendant ainsi limitrophe de la nouvelle frontière italienne (Art. 2.) et en comprenant au sud les districts judiciaires actuels de Capodistria et Pirano, sera constituée en un État autonome et indépendant, du point de vue politique, international, militaire, législatif-financier et administratif. L'Autriche-Hongrie renoncera à toute souveraineté sur l'État même, qui devra rester port franc. Les troupes austro-hongroises et les troupes italiennes ne pourront pas y entrer. Le nouvel État assumera une quote-part de la dette publique actuelle autrichienne, proportionnée à sa population.

Art. 4.

Les groupes des îles Curzolari, comprenant Lissa (avec les îlots voisins de Saut' Andrea et Busi), Lésina (avec les îles Spalmadori et Torcola), Curzola, Lagosta (avec les îlots et écueils voisins), Cazza et Meleda, outre que Pelagosa seront cédés par l'Autriche-Hongrie à l'Italie.

Art. 5.

Les territoires cédés par l'Autriche-Hongrie seront occupés immédiatement par l'Italie (Art. 1., 2. et 4.). De leur côté les autorités et les troupes austro-hongroises évacueront Trieste et son territoire (Art. 3.) et les militaires de terre et de mer qui proviennent de ces territoires seront congédiés immédiatement.

Art. 6.

L'Autriche-Hongrie reconnaît la pleine souveraineté italienne sur Valona et sa baie, y compris Saseno, avec autant de territoire dans le Hinterland que leur défense réclame.

Art. 7.

L'Autriche-Hongrie se désintéresse complètement de l'Albanie comprise entre les frontières tracées par la réunion de Jandres.

Art. 8.

Une amnistie complète et la remise immédiate en liberté sera concédée par l'Autriche-Hongrie à toutes les personnes appartenant aux territoires cédés (Art. 1., 2. et 4.) et évacués (Art. 3.) étant condamnées ou soumises à un procès pour des raisons militaires et politiques.

Art. 9.

En vue d'obtenir que les territoires cédés (Art. 1., 2. et 4.) soient délivrés de leur quotepart d'obligations dans la dette publique autrichienne et austro-hongroise, ainsi que de la dette pour les retraites aux anciens fonctionnaires II. et E. R., en échange du passage immédiat et intégral au Royaume d'Italie de toute propriété de l'État immobile et mobile, moins les armes se trouvant dans les territoires mêmes, et pour compenser les droits nécessaires de l'Etat concernant les territoires en question en tant qu'ils s'y

réfèrent, aussi bien pour le présent que pour l'avenir, sans aucune exception, la somme capitale en or de deux cents millions de livres italiennes sera payée par l'Italie à l'Autriche-Hongrie.

Art. 10.

L'Italie assume l'engagement de maintenir une parfaite neutralité pendant tout la guerre présente dans les égards de l'Autriche-Hongrie et de l'Allemagne.

Art. 11.

L'Italie renonce pour toute la durée de la guerre actuelle à toute faculté d'invoquer ultérieurement en sa faveur les dispositions de l'art. VII. du traité de la triple alliance, et l'Autriche-Hongrie fera la même renonciation pour ce qui concerne l'occupation italienne effectuée des îles du Dodecanese.

1014.

*(Levélváltás gr. Czernin lemondási szándéka alkalmával,)
I. Gr. Czernin bukaresti követ levele gr. Tisza Istvánhoz.*

Lieber Freund!

Ich komme heute – bauend auf unsere Freundschaft – Dich um eine grosse Gefälligkeit ersuchen.

Die Firma Schenker bietet sich an durch die Monarchie nach Bussland Lebensmittel zu liefern (es scheint auch noch andere Dinge, wie z. B. Sensen); da wir dies entdeckt haben, habe ich das Ministerium des Äussern darauf aufmerksam gemacht. Als einzige Antwort erfolgte ein Telegramm, dass H. Carpeles (der Chef der Firma Schenker) hieher gesendet werde, um hier im Auftrage der Begierung grosse Käufe abzuschliessen. Darauf habe ich natürlich remonstrirt und ein Missverständnis seitens des Ministeriums vermutet, was auch der Fall war, da es sich bei der Entsendung gar nicht um den Schenker-Chef, sondern um seinen Bruder gehandelt hat.

Dabei hat mich ausschliesslich die Besorgnis geleitet, dass aus Confusion ein Vertreter dieser dubiösen Firma ein so wichtiges Amt erhält.

Im Zusammenhang damit erhielt ich nun beiliegenden Ver-

weis eines mir persönlich unbekanntem Sektions-Chefs Weil – und da möchte ich Dich bitten diese Angelegenheit *nicht dienstlich*, aber *privai* mit dem Minister des Russern zu besprechen und freundlichst der Dolmetsch meiner Gefühle zu sein.

Ich bin bereit meine schwachen Kräfte in den Dienst des Vaterlandes zu stellen, hier, oder als einfacher Lieutenant in der Front, wie Jeder heute die Pflicht hat sein Ausserstes zu leisten.

Ist der H. Minister nicht zufrieden mit mir, so bin ich sehr gerne bereit diesen Platz hier einem Anderen abzutreten: *ultra posse nemo tenetur*. Aber ich *kann* und *werde* es *nicht ertrauen*, von irgend einem Sektionschef wie ein Schulbub *öffentlich* abgehandelt zu werden und müsse, wenn der H. Minister mich nicht verteidigt, ihn bitten mich meiner Stelle zu entheben. – Ich glaube doch, die Sitte erfordert es, dass man Erlässe solchen Inhalts «zur *persönlichen* Eröffnung» adressiert und mich der Lage enthebt, dass alle meine Attachés dies lesen, bevor ich es zu Gesicht bekomme!

Ich schreibe nicht direkt an den Minister, weil ich in dem gegenwärtigen Augenblicke keine *dienstliche* Klage einreichen will und er mich andererseits zu wenig kennt, als dass ich ihn mit einem rein persönlichen Schreiben belästigen könnte. So wende ich mich an Dich, da ich weiss, dass Du mit Baron Burián eng befreundet bist, und weil ich glaube, dass er nicht die Absicht hat mich in einem Tone behandeln zu lassen, der weder meinem Alter, noch meinen ehrlichen Bemühungen entspricht.

Ich mache also meine eventuellen weiteren Schritte von Deiner oder des H. Ministers Antwort abhängig.

Von Dir habe ich die feste Überzeugung, dass Du meinen Standpunkt verstehst, da Dein mir so wertvolles Wohlwollen mich niemals verlassen hat, solange wir uns kennen – und ich auch weiss, dass Du der Mann bist für Deine Freunde einzutreten – ein Ehrentitel, den ich arrogant genug bin zu beanspruchen und auf den ich auch stolz bin.

In treuer Freundschaft

Dein ergebener *Czermri*.

Bitte mir eine freundliche eventuelle Drahtantwort ob ich auf Dich zählen kann.

A külügyminisztériumnak a bukaresti es. és kir. követhet in-tézett és W. akkori osztályfőnök által aláírt 31,323/7. számú irata,

azt fejtegette, hogy a Sch.-cég ellen emelt vád elbírálása és a minősítés az illetékes magyar bíróság hatáskörébe tartozik; pusztán a vád alapján a terheltet nem lehet bűnösnek tekinteni.

II. Gr. Tisza István levele gr. Czernin bukaresti követnél'.

Den 11. April 1915.

Lieber Freund!

Obwohl ich Dein abschliessendes Urteil über Schenker für verfrüht halten muss (unter uns gesagt, solche beneidenswerte Jugendfehler kommen hie und da bei Dir vor), so halte ich die Tatsache, dass Du in einem *internen* Berichte die bewussten Epitheton ornans gebraucht hast, keineswegs für eine grosse Sünde und das Vorgehen Dir gegenüber der Form und dem Inhalte nach für ungerechtfertigt und unpassend. Burián – dem ich meine Meinung natürlich ganz klar gesagt habe – scheint es für das Beste zu halten, dass Du Dich mit Deiner Beschwerde in vertraulichem Wege an ihn wendest.

Ich wiederhole: ich halte diese Beschwerde für vollauf berechtigt und bitte Dich es mir mitzuteilen, falls Du an ihn schreibst, damit ich die Angelegenheit weiter verfolgen könne.

Es ist wohl unnötig zu sagen, wie mich diese Blüte geistesarmer, seelisch verdorrter k. k. bürokratischer Pedanterie und Arroganz ärgert.

Die Zeiten sind jetzt dazu geeignet, dass wir die wenigen ganzen Männer, die wir haben, mit solchen Sachen sekieren.

Es mag geschehen, was will, der Hofrat bleibt Hofrat, «si fractus illabatur orbis». Eine Erscheinung, die man mit der Ruhe des Naturforschers hinnehmen sollte.

In grösster *Eile*, zwischen *schwer verwundetem Bruder** (vielleicht bleibt er uns erhalten), *kranker Fran.*** Ausstellungseröffnung, *italienische Wünsche**** etc. etc.

und mit warmer Freundschaft

Dein ergebener *Tisza*.

* A harctéren megsebesült gr. Tisza Lajos állapota ekkor életveszélyes volt.

** Gr. Tisza Istvánné úrnő ezekben a hetekben közel 40 fokos lázzal fekvő beteg volt. Férje, amikor csak tehetett, maga ápolta. V. Ö. a fiához írt 1017. sz. 1.

*** V. ö. 1013. sz. 1.

III. *Gr. Czernin távirata gr. Tisza Istvánhoz.*

SZÁMJELES SÜRGÖNY.

MinisztereInök, Budapest.

Geheim.

Innigen Dank für so lieben Brief eines echten Freundes.

Angelegenheit in anderem Stadium, da der gewisse Hofrat mir einen zweiten empörenden Erlass geschickt hat, worin er mir auf Grund falscher Nachrichten eines Kuriers zwischen den Zeilen grobe Nachlässigkeit, wenn nicht Verletzung meiner Dienstspflicht, vorwirft. Alles das nicht einmal zur persönlichen Eröffnung und ohne mich überhaupt erst anzuhören, auf (kund lügenhafter Berichte eines Kuriers und weil der hiesige Finanzminister wieder einmal gelogen hat.

Ich habe daher dienstlich an Minister geschrieben und entweder um Satisfaktion oder Entlassung gebeten.

Keinesfalls werde ich eine solche Behandlung weiter ertragen und bitte Dich daher freundliche Einsicht in meine Beschwerde nehmen zu wollen und baldigst eine Entscheidung in dem einen oder anderen Sinne zu erwirken.

Im Falle meines Abgehens werde ich sofort zur Armee eintreten.

Erbitte baldige Drahtantwort, auch über Befinden der Gräfin und Deines Bruders, hoffe sehr, du bist ausser Sorge.

Czernin.

IV. *Gr. Tisza István levele br. Burián István külügyminiszternek.*

1015 április 13.

Kedves Barátom!

Czernintől veled megbeszélt levellem odaérkezése előtt sürgönyt kaptam, amely szerint a román pénzügyminiszter valótlan állításával kapcsolatban Weil* aláírásával egy még kellemetlenebb leiratot kapott, miért is magánlevélben fordult hozzád azzal a kéréssel, hogy őt megfelelő védelemben részesíteni vagy visszahívni méltóztassál.

* Weil Ottó akkor az osztrák-magyar közös külügyminisztériumban osztályfőnök.

Engedd meg, hogy mégegyszer alkalmatlankodjam nálad ebben a kérdésben. Nagyon jól ismerem Czernin hibáit, de úgy hiszem ezek mellett nem volna helyes elfeledkezni jó tulajdonairól, s úgy gondolom, igazán nem alkalmas az idő arra, hogy szolgálatukat nehéz időkben teljes odaadással végző embereket rendszabályozzunk s a romániai poszton személyváltozást provokáljunk.

Úgy látszik a minisztérium bizonyos bürokrata köreiben animozitás van Czernin ellen. Jól esik nekik egyet ütni a követi állásba betolakodott outsideren s éreztetni vele hatalmukat. Magamnak elégszer volt alkalmam hasonló tendenciát tapasztalni a mi miniszteriális referenseinknél főispánokkal szemben s a magam részéről mindig azon a nézeten voltam, hogy addig, amíg bizalmi állásban tart az ember valakit, igyekezni kell az ő munkakedvét, tekintélyét és prestige-ét fenntartani.

Engedd meg tehát, hogy újból azzal a kéréssel forduljak hozzád, miszerint bölcs belátásod szerint előtted alkalmasnak látszó módon e kérdésnek olyan megoldását találni méltóztassál, amelyben az én hevesvérű barátom is megnyugodhatik.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

1015.

Telefonüzenet br. Burián külügyminiszternek.

Den 12. April 1915.

Ich kann meine peinliche Überraschung über die Haltung der deutschen Regierung in der Anleihefrage nicht unterdrücken. Deutschland, welches noch in der letzten Zeit Geld für Bulgarien und die Türkei hatte, verweigert jetzt in so schroffer Weise die uns ausgesagte finanzielle Unterstützung.

Es hiess vorher, dass die Möglichkeit unserer deutschen Anleihe vom Erfolge der deutschen Krieganleihe abhängt; jetzt soll wieder die Tatsache, dass diese Krieganleihe über Erwarten glänzend ausfiel, ein Hindernis für die von uns mit Recht zu erwartende finanzielle Leistung Deutschlands sein. Die deutsche Regierung weiss sehr genau, dass unsere Volkswirtschaft auch in normalen Zeiten auf das deutsche Kapital angewiesen ist. Es müssen alle Fachleute in Deutschland bei Kriegsausbruch darauf gefasst gewesen sein, dass wir das deutsche Kapital während des Krieges in viel bedeutenderem Masse in Anspruch zu nehmen haben

werden, als es tatsächlich der Fall war. – Es ist ein über alles Erwarten günstiger Umstand, dass wir seit Kriegsbeginn nur 300 Millionen deutsches Kapital benötigten. Wenn uns jetzt Deutschland bei der glänzenden Lage der Reichsbank den entsprechenden finanziellen Rückhalt so schnöde verweigert, so ist das ein derartiger Mangel an Wohlwollen, welchen man unmöglich vergessen kann.

Ich bitte Eure Excellenz die Sache persönlich in die Hand nehmen und diese Gesichtspunkte vor dem Reichskanzler mit dem grössten Nachdruck vertreten zu wollen.

Tisza.

1016.

Gr. Tamoivski Adam osztrák-magyar lövetnek, Szófiában.

Den 12. April 1915.

Verehrter Freund!

Der Verfasser vom beiliegenden Schreiben* ist laut gepflegener Erkundigungen ein anständiger Mensch, welcher früher eine ziemlich angesehene Stellung in Bankkreisen hatte, später jedoch infolge unglücklicher Spekulationen sein erspartes Vermögen verlor und sich gegenwärtig als Börseagent ein bescheidenes Auskommen sichert.

Er scheint in geschäftlichen Kreisen einen guten Ruf zu gemessen. Infolge seiner Bitte beiliegenden Brief an Badoslawoff zukommen zu lassen, schicke ich denselben mit der Bitte an Dich, nach Einsicht in denselben beurteilen zu wollen, ob die Übergabe desselben an den Adressaten zweckmässig erscheint oder nicht und dann nach eigenem besten Ermessen zu handeln.

Die Nachrichten vom Kriegsschauplatze lauten günstig: nach dem mit kolossalem Verluste der Bussen zurückgeschlagenen Angriff derselben scheint eine Pause eingetreten zu sein. Es ist abzuwarten, ob sie ihren Angriff in den Karpathen wiederholen oder mit einer Offensive anderswo (Nadworna-Czernovitz) einsetzen werden.

Mit aufrichtiger Hochachtung

Dem ergebener *Tisza.*

* A melléklet nem volt csatolva.

1017.

Ifj. gr. Tisza Istvánnak,

1915 április 13.

Kedves jó Fiam!

Felhasználom én is az alkalmat, hogy részletesebben tudósítsalak Lajos* felől.

Talán tudod, hogy akkor sebesült meg, amidőn az ő Deckungjuk mellett hátrafutó bakákat meg akarta állítani s illetőleg segédkezett az ebben fáradó bakatisztnak. Huszárjai a bakák futását látva, szintén mozgolódni kezdtek, mire ő a Deckung mellé sietett, hogy maradást parancsoljon nekik. Akkor kapta a lövést, amely a medencecsont felső részét átütve a csípő és a gerincoszlop között jött ki.

Ő felbukott, az oroszok gyorsan közeledtek s a huszárok közül két altiszt s egy közember maradt vele. Ezek a legnagyobb puska-tűzben bekötötték sebeit s egy meredek sziklás hegy oldalán lesegítették, ahol még saját lábán kellett botorkálnia, de karját és vállát fogták két felülről. E derék emberek segítségével éppen csak hogy megmenekülhetett az orosz fogságtól.

A sziklás hegy alján erdőbe jutva, gallyakból hordágyat csináltak s azon vitték az első Verbandplatzig, onnan pedig rendes hordágyon Izbugaradványig, ahol egy szerencsére éppen induló sebesült vonattal még aznap este elindulhatott. E vonat körülbelül 24 óra alatt vitte Miskolcig, ahol már Béla** várta s ahonnan a személyvonaton, de az eredeti hordágyon fekvé, jött fel Budapestig.

Állapota az első napokban bámulatosan kitűnő volt. Ötödik napon váratlanul lépett fel nagy láz, nyugtalanság és gyengeség, ami Bélát nagyon megijesztette, az igen jeles első tanársegéd (dr. Ádám) azonban mindjárt azt mondta nekem, hogy a láz gyors fellépéséből és egyéb tünetekből nem valamely a hasüregben elterjedő genyes folyamatra, hanem lokalizált tályogképződésre következtet.

Éppen indultam a főhadiszállásra (7-én este), mikor megkaptuk a telefonhírt, hogy a kilövésnél elhelyezett kötés átvizesedett, nagy-

* Gr. Tisza István testvéröccse, tartalékos huszártiszt, aki a mozgósításkor bevonult, a lövészárkokban harcolt és életveszélyesen megsebesült.

** Br. Radvánszky Béla. Tisza István unokaöccse, aki orvosdoktor.

mérvű geny jön ki, úgy látszik felfakadt a tályog s viszik a mütöbe, hogy megvizsgálják és rendbehozzák a dolgot.

Tényleg nagy tályogra találtak a farizmokban, amelyet az okozott, hogy a golyó a medencecsont áttörése után oldalt fordult s az izmok erős megroncsolásával tört magának utat. Ezen a helyen állott be a genyedés, amely már a medencecsont anyagát is megtámadta, úgy hogy abból is kellett lefaragni.

Most már tehát igen nagy roncsolt sebje van a kilövésnél, amely a medencecsontig terjed, s ha nem is gyorsan, de kedvezően gyógyul, úgy hogy a genyedés folyamata napról-napra kisebb lesz.

Ennek felel meg az általános helyzet is. A láz még pár napig makacsul tartotta magát, most már enged, de még tegnap is igen erős lázellenes szerek szedése mellett felment 38.3-re, úgy hogy nagyon jó jelnek tekintik, hogy ma orvosság szedése nélkül (ezt éppen azért teszik, hogy a láz tulajdonképpeni erejét láthassák) eddig – déli 12 óra – 38.7 fokra emelkedett. Fokozatosan szűnik a genyedési folyamattal járó nagymérvű nyugtalanság és idegesség is, amely miatt eleinte többször, most már ritkábban morfiumbefecskendezést is kell kapnia. Nagyon kedvező az általános erőbeli állapot, igazán nem hinné az ember, ha beszélget vele, hogy súlyos sebesülttel van dolga.

Mindezekből azt lehet remélni, hogy újabb komplikáció nem áll be s most már egyenletesen fog haladni a javulás, de persze újabb tályogképződés sincs egészen kizárva. Ebből a szempontból a helyzet az, hogy a bélműködés most már rendszeren folyik, tehát a bélcsatornában magában nincsen baj, a hasüregben a vastagbélnek megfelelő helyen azonban keményedést találtak, amelyet vérömlenynek gondolnak, mert beleszúrásra nem genyett, hanem egy kis vérsavót kaptak belőle. Úgy látszik azonban, ez is a felszívódás útján van, mert tegnap határozottan kisebbnek találták, mint azelőtt.

Egyéb abnormis tünet nincs, úgy hogy ez a vérömleny az egyedül konstatált olyan jelenség, amely még okozhatna felbomlási tüneteket, genyedést és infekciót, persze ilyen jelek beálltával operálnák, ami most már nem járna nagy életveszéllyel. Egészen véve tehát azt hiszem édes Istvánom, hogy hál' Istennek kevesebb aggodalommal nézhetünk a seb további fejlődése elé.

A főhadiszálláson létemkor szegény mama is jól reánk ijesztett. Rázó hideget kapott s estére már roppant gyengén feküdt. A láz jól felül volt 39 fokon az első három napon.

Tegnap óta megszűnt a láz, kissé jobban mozdíthatja jobb karját, de csuklója és ujjai most is csaknem teljesen meredtek. Úgy pozitív fájdalmai, mint tehetetlensége folytán nagyon sokat szenved szegény.

Ma kis csöppséged,* aki igazán gyönyörűségünk és felderítőnk mindnyájunknak, új oldalról mutatkozott be.

A katonai helyzetet bizonyára tudjátok. A kárpáti frontnak csakis a hozzátok közeleső részén vesztettünk némi tért, különben mindenütt helytállottunk, sőt néhol tért nyertünk, a fődolog pedig az, hogy az egész orosz támadás roppant veszteségeik mellett sikertelen maradt. Reményilem most már jól megerősítetek mindenütt a hadállásokat, s az emberanyagot kímélő védelmi pozíciókban maradtok. A döntésnek valamelyik szélső szárnyról kell majd bekövetkeznie, de erre újabb erősítéseket kell bevárni. Addig is reményilem, hogy a nagyon is megviselt csapatok a mostani szünet alatt kissé kipihenhetik magukat és kiegészíthetik leapadt létszámukat.

A nyugati harctéren jól áll minden.

A Dardanelláknál hosszabb pauza állt be, a lényeges erődök teljesen intaktak, az angol-francia flotta pedig a március 18-iki komoly támadáskor olyan veszteségeket szenvedett, hogy csak hosszabb idő alatt nyeri vissza harcképességét. Ennélfogva az akció támogatására odavitt szárazföldi csapatokat Egyiptomba vitték vissza.

Isten áldjon és oltalmazzon édes. kedves, jó fiam, forró szeretettel ölel

Atyád.

1018.

Daruváry Gézánál.

1915 április 13,

Tisztelt Barátom!

A hazaárulók vagyoni felelősségéről szóló törvényjavaslat kapcsán hozzám intézett kérdésre, hogy Horvát-Szlavonországban a hazaárulók vagyonának elkobzását a jelenleg érvényben álló büntetőtörvény kimondja-e, értesítek, miszerint semmi kétség nincs benne, hogy azok, akik az ellenséghez csatlakoznak, a hazaárulás büntetést követik el, minélfogva úgy hiszem, hogy újabb büntetőjogi rendelkezés törvénybe iktatása nem szükséges.

* Gr. Tisza István unokája.

Mindenesetre érintkezésbe fogok azonban a bánnal lépni, hogy abban az esetben, ha akár magának a jogelvnek a kimondása, akár az előzetes zár alá vétel biztosítása szempontjából tényleg autonóm törvényhozási rendelkezés szüksége forogna fenn, az ezekre vonatkozó lépések a horvát-szlavón országgyűlés júniusra tervezett legközelebbi ülészakájában megtörténhessenek.

Megjegyzem, hogy Skerlecz máris érdeklődött az ügy iránt s az általunk betervezett törvényjavaslat szövegét kívánságára neki elküldöttem.

Amidőn kérnék, hogy ezt Ő Felségének bejelenteni szíveskedjél, igaz tisztelettel vagyok

őszinte híved *Tisza.*

1019.

Balog Ambrus ref. esperesnek, Sarkad.

1915 április 13.

Kedves Nagytiszteletű Úr!

Barkád község kérelmét elküldtem a gazdasági bizottsághoz, megjegyzem azonban, hogy e kérés teljesítése igen nagy nehézségbe ütközik, mert az ország lakosságának élelmezését csakis úgy biztosíthatjuk, hogy ha az emberi táplálkozásra nem okvetetlenül szükséges feleslegeket, a hizlalás megszorításával, a gabonahiányban szenvedő vidékek élelmezésére fordítjuk.

Arról mindenesetre nagyon alaposan meg kell győződni, hogy van-e és hány olyan család Sarkadon, amelynek a piacról kell a kenyérrelalót megvennie, mert ezek számára gondoskodni kell annyiról, amennyi az életfenntartására okvetlenül szükséges.

Az élelmezésnek ez a szabályozása és részben megszorítása tényleg súlyos teher, ez talán a legnagyobb alkalmatlanság és áldozat, amit az itthonmaradottaknak kell a haza oltárára tenniök. *Ugyanazzal az odaadással és hazafisággal kell a magyar nemzet itthonmaradó részének más egyéb terhekkal együtt ezt is elviselnie, mint amilyen a hazáért küzdő és vérző fiainkat a harctéren lelkesíti.*

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híve *Tisza.*

1020.

Valamennyi főispánnal, .

1915 április 13.

Kedves Barátom!

Engedd meg, hogy a pénzügyminiszternek a második hadikölcsön tárgyában hozzád intézett levelét a legnyomatékosabban ajánljam figyelmedbe. Óriási fontossággal bírna, ha sikerülne arra bírni a köznép vagyonosabb rétegeit, hogy e hadikölcsönbe fektesse a háború révén kezeihez jutott pénzüsszegnek mentől nagyobb részét.

Tudom, ez nem könnyű dolog. De éppen ennél válnék meg, mennyire tudsz a népre ilyen kérdésben is befolyást gyakorolni. Az ezen a téren elért siker annak volna örvendetes tanújele, hogy valóban tekintélye van szavadnak és szívesen követik tanácsodat.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

1021.

Br. Ghillányinak.

1915 április 14.

Kedves Barátom!

Az öreg Szalavszky* közölte velem április 7-én a trencsényi munkások ügyében hozzád intézett levelét, amire mindjárt megjegyeztem neki, hogy tudtommal az ország nagy részében olyan munkáshiány van, hogy a szóbanforgó munkásokat gyorsan el fogják kapkodni, ha egyszer köztudomásra jut, hogy van még el nem szerződött munkás Trencsénben.

Azt hiszem csakis az volna a feladat, hogy alkalmas módon tudomására juttassuk ezt a körülményt a gazdaközönségnek.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

1022.

Mora László főispánnak, Déva.

1915 április 14.

Kedves Barátom!

Kreccsunel János nagypestyéni lakos segélyügyére vonatkozó 462. sz. felterjesztésedben azt mondd, hogy családjának sorsa napi 57 fillér államsegély révén biztosítva van.

* Szalavszky Gyula Trencsén megye főispánja.

Senkinek se kívánom, hogy 57 fillérrel legyen családjának sorsa biztosítva, s arra kérlek, légy szíves felvilágosítani, hogy esik az, hogy egy *család* ilyen képtelen csekély segélyben részesül?

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

1023.

Br. Burián külügyminiszternek.

1915 április 16.

Kedves Barátom!

Tegnap távozásunkkor Tschirschky képéből kikelve citált nekünk Bülownak Sonninovali beszélgetéséről szóló sürgönyéből, úgy hogy e félbenmaradt beszélgetésből azt az impressziót nyertem, hogy Sonnino fenyegetődző hangon ragaszkodott összes követeléséhez.

Most látom Macchióinak 497. sz. sürgönyéből, hogy neki egészen másként adta elő Bülow a dolgot.

Végtelenül fontos volna tudnom, mi volt a Tschirschkynek küldött sürgöny valódi szövege. Ha rendelkezésedre áll az, kérlek légy szíves külön borítékban elküldeni, ellenkező esetben telefonon tájékoztatni.

Elkezdtem Conrádnak írni, s a levél elkészülte után arra a meggyőződésre jövök, hogy azt csak a Te tudtoddal és helyeslésseddel szabad hozzá eljuttatnom.

Arra kérlek tehát, olvasd el és csak abban az esetben küld el neki leveletem, ha azt helyesnek tartod. Arra azonban mindenestre nagyon kérlek, hogy Te hívd fel mentül előbb nagyon komolyan úgy a *mi* főhadiszállásunk, mint a németek figyelmét arra, hogy olasz háború esetén a tisztességes béke katonai előfeltételeit kell biztosítaniuk s ezek közt legelső az olasz és román invázió feltartóztatása. Ezzel késő lesz akkor foglalkozniok, amidőn megtörtént a támadás; most kell erre az eshetőségre előkészülniök.

Szívből üdvözöl

igaz barátod *Tisza*.

Az 1023. az. levél melléklete.

I. Br. Conrad vezérkari főnöknek.

Den 16. April 1915

Sreng geheim.

Euer Excellenz!

Bei unsere« Besprechungen in Teschen sind wir von der Annahme ausgegangen, dass wir mit dem unsererseits beschlossenen Opfer die Neutralität Italiens sichern können.

Leider müssen wir heute damit rechnen, dass wir dieses Ziel nur mit sehr viel grösseren Opfern, teilweise sehr bedenklicher Natur, erreichen können, sonst mit dem Angriff Italiens rechnen müssen. Kommt es zum Kriege mit Italien, so folgt Rumänien sofort, ohne dass wir in dieser Weltlage auf Bulgarien rechnen könnten. Kurz und gut, es sind dann alle Teufel los und es bleibt für Deutschland und uns nichts anderes übrig, als schleunigst Frieden zu schliessen.

Von diesem Momente an wären alle politischen und militärischen Schritte auf dieses Ziel zu richten.

Auch die militärischen Massnahmen hätten den Hauptzweck, eine Situation zu schaffen und möglichst lange aufrecht zu erhalten, welche die militärischen Vorbedingungen eines halbwegs anständigen Friedens darbietet.

Diese würden gänzlich fehlen, wenn dem italienischen und rumänischen Einmarsch kein *ernster* Widerstand geleistet würde. Wer soll mit uns ernstlich über Frieden verhandeln, wenn feindliche Heere von Süden und Osten im Eilmarschen auf Wien und Budapest marschieren und der gänzliche Zusammenbruch in wenigen Tagen erfolgt'?

Es wäre – um zu retten, was noch zu retten ist – das einzig mögliche, dass in der Ost– wie der Westfront nur soviel belassen wird, um den Feind eine Zeit lang aufhalten zu können und alles was von dort herausgenommen werden kann, sowie alle neuen Formationen der Deutschen gegen die zwei neuen Feinde aufgestellt werden.

Vielleicht könnte Rumänien zu Anfang seiner Mobilisierung mit einem Ultimatum gestellt und von Pflanzler (entsprechend verstärkt) überrannt werden?

Verzeihen mir Excellent diese Excursion. Es ist wirklich nicht meine Absicht den Strategen zu spielen. Meine Pflicht war die sehr ernste Wendung, die politische Lage in strengstem Vertrauen mitzuteilen und auf die Möglichkeit des italienischen Angriffes hinzuweisen.

Wir werden Alles versuchen, um diese Gefahr abzuwenden, trifft sie aber doch ein, so ändert sich auch die Aufgabe der Heeresleitung vollständig. Dieselbe muss also durch rechtzeitige Information in die Lage versetzt werden, alle Konsequenzen dieser Situation durchdenken und im gegebenen Falle sofort handeln zu können.

Ich zweifle nicht, dass Br. Burian dieselbe Mitteilung machen wird, bei seiner Überbürdung mit Geschäften weiss ich jedoch nicht, ob er heute dazu kommen kann und wollte Euer Excellenz sobald als möglich benachrichtigen.

Mit aufrichtiger Hochachtung

Euer Excellenz ergebener *Tisza*.

1024.

Válasz gr. Tisza Istvánnal:

Den 23. April 1915.

Euer Excellenz!

Auf Euer Excellenz hochgeschätztes Schreiben beehre ich mich mitzuteilen, dass ich schon einige Tage vor dessen Eintreffen, in der gedachten Frage mich schriftlich an Excellenz Br. Burian gewendet und dann Gelegenheit gefunden hatte, meine Ansichten ihm gegenüber auch mündlich darzulegen, – sie resümieren sich darin, dass es jetzt mehr denn je erforderlich ist nur mit konkreten Grössen zu rechnen und die zu steckenden Ziele mit den verfügbaren Mitteln im Einklang zu halten.

Dass eine Kriegführung nach vier Seiten ausgeschlossen erscheint, ist ja Euer Excellenz eben so klar, wie mir.

Was daher militärischerseits gegen Italien unternommen werden kann, hängt von der Gestaltung der Lage gegenüber unseren jetzigen Gegnern ab.

Mit dem Ausdruck vorzüglicher Hochachtung

Euer Excellenz ergebenster *Conrad*.*

* Az egész levél br. Hötendorfi Conrad sajátkezű írása.

Dr. Reichenauernek. Graz.

Den 16. April 1915.

Verehrter Herr!

Mit Bezug auf Ihre geschätzten Zeilen vom 9. April habe ich die Ehre mitzuteilen, dass ich den Inhalt derselben Baron Ghillány mit der Bitte mitgeteilt habe, die darin erwähnte Angelegenheit einer baldigen wohlwollenden Erledigung unterziehen zu wollen.

Einstweilen gestatte ich mir zu bemerken, dass sich die Kompetenz der ungarischen Regierung auf die Versorgungsfragen in Kroatien und Slavonien nicht erstreckt, so dass Vorräte, die sich auf der fraglichen Draskovich'schen Herrschaft befinden, sich den Dispositionen des ungarischen Ackerbauministers ganz entziehen. Herr Kitter von Pantz wird wohl so weit im ungarischen Staatsrecht bewandert sein, um zu wissen, dass diese Angelegenheit in den autonomen Wirkungskreis der Banalregierung gehört.

Was nun die kgl. ung. Regierung anbetrifft, so hat sie nicht nur sehr erhebliche Quantitäten von Mais und Cerealien an österreichische Behörden und Kommunen abgegeben, sondern ein sehr beträchtliches Quantum direkt der österreichischen Regierung zugesagt. Dieses Quantum setzt die k. k. Regierung in die Lage den Konsumbedarf eines jeden Teiles von Österreich decken zu können.

Ich kann diesen Brief nicht schliessen, ohne zu bemerken, dass sich in der Ernährungsfrage ganz falsche Begriffe über die hiesigen Zustände in Österreich eingeschlichen haben. Wir haben *die grössten Schwierigkeiten*, um den eigenen Bedarf zu decken, und können eine Hungersnot nur dadurch abwenden, dass wir beinahe alles Kraftfutter der Tierzucht entziehen und dadurch die Landwirtschaft schwer schädigen.

Nichtsdestoweniger übergeben wir erhebliche Quantitäten an Österreich, so class wir die in diesem Weltkriege so erhebend zu Tage getretene kameradschaftliche, brüderliche Gesinnung, auch bei der Ernährungsfrage mit solchen Taten bekräftigen, welche wirklich ein schweres Opfer für die ungarische Bevölkerung bedeuten.

Man kann heute noch keine detaillierten Ziffern veröffentlichen, ohne damit eine Handhabe in die Hände unserer Feinde zu geben. Ich versichere aber auf das Bestimmteste, dass wir unsere

beinahe ausschliesslich Brot konsumierende ländliche Bevölkerung auf ein sehr karges Ausmass von *Mai sb roi* reduziert haben, und es wirklich nur der alle Erwartung übertreffenden Opferwilligkeit dieser Bevölkerung zu verdanken ist, dass dies keine schweren Folgen nach sich gezogen hat.

Mit aufrichtiger Hochachtung

Ihr ergebener *Tisza*.

1026.

Br. Ghillány földművelésügyi miniszternek.

1915 április 16.

Kedves Barátom!

A gráciák mellékelt panaszkodását szíves jóindulatodba ajánlva megjegyzem, hogy őket máris figyelmeztettem, miszerint Horvátországban lévő árúkra a mi hatáskörünk ki nem terjed, valamint közöltem velük azt is, hogy mi az osztrák kormánynak adtunk át jelentékeny mennyiséget, amiből az fedezheti Stvriának szükségletét is.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

1027.

*Gr. Edelsheim-Gyidai Lipótnak.**

1915 április 16.

Kedves Barátom!

Szapáryliget község lakosainak a veled kötött haszonbérszerződés folytán válságossá fordult helyzetére hívom fel szíves figyelmet. Nevezettek a legkedvezőbb termésviszonyok és földkonjunkturák között beleugrottak egy 50 koronás haszonbérleti szerződésbe, ami teljes bizonyossággal tönkre juttatja őket. A dolgon csakis a te nagylelkűséged segíthet.

Tudom, hogy engedményt nem követelhetnek, valamint tudom azt is, hogy sokkal ember barátibb szíved van és sokkal inkább tudatával bírsz annak a noblesse obligenak, amely a földesurat a körülötte lakó néppel szemben irányítja, semhogy azt hi-

* A magyar Főrendiház tagja, nagybirtokos.

hetném, miszerint jogaid kérlelhetetlen érvényesítésével koldusbotra juttass több száz derék magyar családot.

Nagyon kérek, szentelj egy kis időt ez ügynek, ne hagyj magad ügyvéded egyoldalú jogászi felfogása által befolyásoltatni, hanem foglald el az úriember álláspontját, aki teljesen jogos anyagi előnyökről is lemond, ha az szegény parasztemberek menthetetlen anyagi romlását idézi fel.

A községbeliek deputációba akartak hozzám jönni. Én megizentem nekik, hogy ezt ne tegyék, hanem küldjék el hozzám hozzád intézendő kérvényüket, s én kérelmüket tolmácsolni fogom előtted. E kérvény közelebről be fog érkezni, egyelőre is azonban fel akartam ez ügyre hívni szíves figyelmedet, hogy tájékozást szerezhess akkorra, amikor a formyszerű kéréssel kopogtathatok be hozzád.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

1028.

Br. Bunan külügyminiszternek.

1915 április 17.

Kedves Barátom!

Szíves küldeményedet köszönettel küldöm vissza s nagyon kérek, légy oly jó minden ilyen úton tudomásunkra jutó iratot hozzám eljuttatni, kivált mindent, ami Bóma és Bukarest magatartására vet világot. Reményilem Bülownak Sonninovali beszélgetéséről referáló sürgönyét meg fogom kaphatni. Hát Bukarest felől még mindig nincs semmi jel? Fasciotti semmi érdekest nem tud jelenteni?

Kedves barátom, nem vagyok ideges ember, de teljes mértékben éreznem kell a pillanat súlyát. A szó szoros értelmében a monarchia léte forog kockán, a pillanat elszalasztása katasztrófát idézhet elő, annak elhárítására egész erőnket meg kell feszítenünk s a szükséges elhatározásokat idejekorán megtennünk.

És itt ismételt kifejezést kell adnom annak a meggyőződésnek, hogy *többet kell tennünk az olaszok ellenséges érzületének javítására.*

Bennök fel kellene azt a hitet ébreszteni, hogy kellő mérséklet által biztosíthatják a velünk való barátságot s egész jövő politi-

kájukra hasznos értéket dobnak el a szakítás előidézése által. Azt a rossz hangulatot, amit dilatórius eljárásunkkal felidéztünk, igyekeznünk kell eloszlatni; kellemesebb, bizalmasabb lábra kell velök jutni. Velök és nemcsak Sonninoval, mert ha ez utóbbi intraitablenak mutatkoznék, oda kell a dolgokat irányítani, hogy az ő elejtésével érvényesülhessen a nemzeti aspirációk kielégítését a velünk való békés megegyezéssel összeegyeztető politikai irány.

Hidd meg édes barátom, ebben az irányban sokkal többet kell tennünk. Eeá kell mutatnunk, hogy az olasz követeléseknek csak egy része esik a nemzeti egység szempontja alá; ezeket Trieszt kivételével készek vagyunk a lehetőségig honorálni; a többi pontokat olyan hatalmi szempontok sugalmazták, melyeket eliminálnunk kell éppen Olaszország jól felfogott érdekében is.

Nagyon sajnálom az aide-memoire száraz, rideg hangját, valamint nagyon sajnálnám azt is, ha Macchio nem kapott volna olyan részletes utasítást, amellyel akcióba léphetne.

Én hiszem, hogy a római akció súlypontja a németeknél van, de az ő fáradozásait támogatnunk kell azzal, hogy az Avarnához intézett levelemben* érintett szempontokat barátságos, bizalmas beszélgetésekben ismételjük és kifejtsük. Mindez a harctéri helyzetről nyert tisztább képpel együtt nem téveszteni el hatását, de nincs veszteni való idő s főleg igyekezni kellene a mi modorunkkal könnyebbé tenni Sonnionak, hogy barátságosabb álláspontra helyezkedjék.

Magán gond- és bánattól is** zaklatott lélekkel sietve írok: gyarlón fejeztem ki gondolataimat. A lényeg az, hogy *az idő halad*, csak napok választanak el attól a pillanattól, amidőn a tétlenség vagy nem kellő cselekvés is irreparabilis állapotot teremt.

Kérlek, használjunk fel minden percet, hogy a helyzet összes konzekvenciáit úgy a németekkel, mint a katonákkal tisztába hozzuk s tegyünk meg minden lehetőt, hogy sértett hiúság és rossz lelkiismeret okozta megvadulásokból az olaszokat kivezessük.

Szívből üdvözöl

igaz barátod *Tisza*.

* L. az 1013. sz. levél I. mellékletét.

** L. 1017. sz. 1.

1029.*

Szily Tamás főispánnak.

1913 április 17.

Kedves Barátom!

A köszönettel vett második kimutatást visszakérőleg csatolva felvilágosítást kérek aziránt, hogy: 1. ifj. Sipos Istvánné családja miért hagyatott ki közben a segélyezésből; 2. egy egész család segélyezése hogy lehet csak 70 fillér; 3. miként lehet az, hogy Kopasz Jánosné gyermeke 85 fillér segélyben részesült olyankor, midőn az anyja nem kapott segélyt?

Hidd meg, nem bizalmatlanság a vármegye hatóságai vagy pláne a te felügyeleted ébersége iránt az, ami ezen aprólékos dolgok tudakozódására indít, hanem az a körülmény, hogy valóban tekintést nyerjek az ügyek érdemébe. Éppen e célból arra kérlek, hogy olyan felvilágosítást légy szíves adni, amelyből a tényállás lényege kiderül.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

1030.

Wieland Artúr főispánnak Lőcse.

1915 április 17.

Kedves Barátom!

A német hadsereg részére behozott muníciót és árúkat senki sem vámolja meg. Csak kacska lehet ez a hír, aminek abban lehet némi alapja, hogy a háború okozta vasúti torlódások folytán szenvedhetett egy vagy másik küldemény késedelmet.

Arra kérlek, légy meggyőződve, hogy már csak saját érdekünkben is éppúgy gondoskodunk a német katonák szállítmányairól, mint saját hadseregünkről.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

* V. ö. fennebb 984. ez. 1.

1031.

Dr. Wekerle Sándor nyug. m. kir. miniszter elnöknel'.

1915 április 17.

Igen Tisztelt Barátom!

Sajnálattal csak most értesülök róla, hogy holnap konferenciáztok a középeurópai közgazdasági egyesület osztrák vezetőségével. Az ügy érdekében állott volna, ha méltóztatatok volna a kormánnyal bizalmas érintkezést keresni és egyben-másban tájékozást szerezni, mielőtt bármiféle eszmecserebe belementek, mert a dolognak olyan vonatkozásai és kihatásai vannak, amelyeket természetesen nem ismerhettek.

Annak megjegyzésével, hogy bármikor készséggel állok ez ügyben rendelkezésre, most csak arról értesíthetek, miszerint a Németországhoz való közgazdasági viszonyoknak s az ezzel kapcsolatos kérdésnek szellőztetését, különös tekintettel az Ausztriában mutatkozó beteges áramlatokra, a jelenlegi pillanatban nagyon aggályosnak tartom s a dologgal kapcsolatos fontos nemzeti érdekek szempontjából igen kérek, hogy nemcsak a németekkel, de az osztrákokkal szemben is a legóvatosabb tartózkodást méltóztatások tanúsítani.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híved *Tisza.*

1032.

Gulácsy István alispánnak, Beregszász.

1915 április 19.

Tisztelt Barátom!

Bánffy Miklós* a német hadseregpáncsnokság szóbeli üzenetét közölte velem több gyanúsak vélt egyénnel szemben követhető magatartása tárgyában. Így egy rutén papnak és fiának internálását, a munkácsi szent Bazil kolostor megfigyelését és esetleg e kolostorban tartandó házmotozást óhajtának.

Nagy súlyt helyezek reá, hogy a németek a Bereg vármegyei papság és lakosság magatartására vonatkozólag kellőleg informáltassanak, hogy katonai részről hozzájuk juttatott információt olyan ember rostálja meg, aki az ottani emberek és viszonyok

* Gr. Bánffy o. k. aki hadba vonult.

alapos ismerője s hogy megtörténjék a katonai kívánságok teljesítése körül mindaz, amihez ők az ügy megbeszélése után is ragaszkodnak s aminek teljesítése fontos közérdekbe nem ütközik, de minden intézkedés a kellő tapintattal célszerűen és okosan hajtassék végre.

Éppen ezért arra kérek, hogy magad menj át Munkácsra, beszélj meg az illetékes tényezőkkel a dolgot és a netalán szükséges intézkedéseket.

Írányadó szempontul veendő, hogy a németek által hadseregük biztonsága szempontjából kívánt intézkedéseket a legmesszebbmenő előzékenységgel kell fontolóra venni és olyanokkal szemben foganatosítandó rendszabályokat, akiket te nem tartasz bűnös vagy megbízhatatlan alakoknak, olyan módon kell foganatosítani, amely a katonai érdeket megóvjá a nélkül, hogy az illetőket sértő, megbélyegző bánásmódnak tenné ki. így pl. ha a szóbanforgó rutén papot te tisztességes embernek ismered, akkor valamely a hadműveletektől jó távoleső helyre való internálását úgy kellene vele egyetértőleg keresztülvinni, hogy az az önkéntes eltávozás jellegével bírjon.

Ami pedig a szent Bazil rendnél tartandó kutatást illeti, ezt is végre lehet hajtani olyan formák között, amelyeket okos ember nem vehet rossznéven. Azok, akik a kutatást végrehajtják, tartózkodjanak minden sértő vagy megbélyegző cselekedettől, amíg pozitív bűnjelekre nem találtak, s ha a kutatás eredmény nélkül marad, kapjon a rend udvarias formák között kellő szatiszfakciót.

Tulajdonképpen felesleges is ennyit beszélni a dologról. Meg vagyok róla győződve, hogy te tartalom és modor dolgában el fogod találni minden egyes konkrét kérdésre nézve a kellő megoldást.

Kérésemre visszautazott Bánffy Miklós is, hogy a német részről általa küldött szóbeli üzenetre visszavigye azt a szóbeli válaszomat, miszerint mint minden tekintetben alkalmas s a legkényesebb kérdések megbeszélésére is hivatott bizalmi emberemet téged bízalak meg a dolog rendezésével, s neked a németekkel való érintkezésben ottani személyes ismeretségénél fogva segítségdre legyen. Az ő közreműködése bizonyára igen értékes lesz reád nézve s meg fogja könnyíteni a dolognak a németek megnyugtatóásával való elintézését.

Kérek kövess el mindent, hogy meggyőzd őket arról, miszerint a magyar kormány s a magyar hatóságok teljes odaadással és erély-

lyel megtesznek mindent, ami a hadsereg biztonsága szempontjából feltétlenül szükséges, másfelől pedig figyelmeztessd őket a denunciálás veszedelmére és óvd meg attól a naiv könnyen hívőségtől, amely a mi hadseregünk hírszerző szolgálatát olyan szomorúan jellemzi.

Igaz tisztelettel vagyok*

őszinte híved *Tisza.*

1033.

*Gr. Klebelsberg Kunó államtitkárnak. ***

1915 április 20

Kedves Barátom!

Utolsó Bécsben létem alkalmával Izabella főhercegnő ismételve lelkemre kötötte, hogy Pozsonyban is mielőbb kezdjük meg a bénák utókezelését és tanítását. Miután remélhetőleg rövid idő alatt nagyobb tömegben fogjuk az anyagot megkapni, magam is azt hiszem, hogy célszerű volna a pozsonyi telep szervezésével is foglalkozni, miért is nagyon kérlek, hogy figyelmedet erre kiterjeszteni s a helyzetről tájékoztatni szíveskedjél.

Részvétellel értesültem betegségedről. Reményiem egészséged mielőbb teljesen helyreáll. Addig is pontosan elintézem a hozzám átküldött irományokat.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

1034.

Daruvári t Gézának.

1915 április 21

Tisztelt Barátom!

Az ellenzéki vezérek közölték velünk, hogy a népfelkelési törvény módosítására vonatkozó törvényjavaslatot elfogadják, ha következő módosításai elfogadására számíthatnak.***

1. A törvény hatálya csak a háború idejére szólna. 2. Magában a törvényben kifejezésre jutna az az indokolásban foglalt intézkedés, hogy a 42 évnél idősebbek csak akkor küldetnének a harc-

* v. ö. 682. sz.

** Akkor a hadi rokkantak ügyeit intézte.

*** Az ellenzék megbízásából a kormánnyal GR. Andrassy Gyula LX. Apponyi Albert és gr. Zichy Aladár o. k. k. szottak érintkezni.

térre, ha a fiatalabb évfolyamoknak harctéri szolgálatra alkalmas tagjai már valamennyien a harctéren vannak. 3. A 18 évesek rendes sorozás útján vétetnének be, ami több garanciát nyújtana a fejletlenebb, gyengébb testalkatúak kímélése tekintetében.

Mi mind a három javaslatot helyeseljük és bátran elfogadhatónak tartjuk és Hazai megbízott ja holnap reggel érkezik Bécsbe, hogy az osztrák kormány és a közös hadügyminiszter beleegyezését kieszközölje. Veled azzal a kéréssel közlöm a dolgot, szíveskedjél Ő Felségének jelentést tenni, az o legkegyelmesebb beleegyezését, valamint szükség esetén olyan irányú legmagasabb intervencióját kikérni, hogy a többi illetékes tényezők hozzájárulását lehetőleg mielőbb megkaphassuk.

Igen nagy súlyt helyezek reá, hogy a szóbanforgó törvény egyhangú elfogadása biztosíttassék és az ellenzék, amely eddig a háború egész tartama alatt kifogástalanul viselte magát, s amelynek komolyabb elemei most is mindent elkövetnek, hogy ennek az ülésznak a lefolyása is jó hatást tegyen a bel- és külföldön, a kormány részéről előzékeny magaviseletet tapasztaljon.

Azt hiszem, a most említett és semmi tekintetben nem aggályos módosítások elfogadása lényegesen erősíteni fogja a komolyabb és tisztességesebb ellenzéki tényezők pozícióját saját pártjuk egyes elemeivel szemben és hozzájárulhat a parlamenti ülészak kifogástalan lefolyásának biztosításához.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híved *Tisza.*

1035.

Meczner Gyula főispánnak (Zemplén m.)

1915 április 21.

Kedves Barátom!

Nem hallgathatom el fájdalmas meglepetésemet a homonnai es sztropkói főszolgabírák ellen beadott panaszok eddigi sorsa felett. Hogy egyebet ne említsek, a sztropkói járásban fordult elő, hogy egy pár községben közhírré tették, miszerint elmarad a meghirdetett katonai vásár s egy-két spekuláns olcsón összevette a parasztok marháját és vitte el a pár nap múlva megtartott vásárra. Amidőn ezért panasz tétetett, a főszolgabíró megbékéltette a feleket akként, hogy az illető kupec 100 koronát fizetett fejenként minden darab marha után az eredeti tulajdonosnak.

Ha volt valaha gyalázatos, a szegény nép félrevezetésére és kizsákmányolására irányult üzelem, úgy ez volt az. Ha a főszolgabíró ártatlan volt a dologban és ha csak legelembb tudatával bírt volna annak a kötelességnek, amely ilyen viszonyok között a nép védelmére hivatott hatóságra vár, a legszigorúbban járt volna el a valótlan meghirdetésben bűnös községi közegekkel szemben s az üzereknek a csalás tényálladékának minden ismérével bíró eljárását bűnvádi útra terelte volna.

E helyett a főszolgabíró a fentjelzett módon akarta eltussolni a dolgot s ezt az eltussolást folytatta tovább a vármegye vezetősége is, amelyik az egész dologban még csak a vizsgálat megindítására alkalmas támpontot sem talált.

Nem hallgathatom el, hogy ezzel szegénységi bizonyítványt állít ki a vármegye magáról. Engem semmi úgy nem bánt és el nem keserít, mintha azt látom, hogy a magyar úriosztályhoz tartozó vezető tisztviselők ilyen erkölcsi színvaksággal bírnak s ilyen érthetetlen közönnyel fogadják azt, hogy a hatóság legalább is szemet huny, de talán összejátszik az alacsony szellemi színvonalon álló tudatlan nép kizsákmányolására az üzerekkel.

Mindent inkább meg tudok bocsátani, mint ilyen eljárását a hatóságnak s ezzel szemben kérlelhetetlen szigorral járok el minden körülmények között, most a háború alatt pedig inkább, mint valaha, mert hiszen ha máskor is csúnya bűn a nép ilyen kiszolgáltatása, a jelen pillanatban százszoros vétek a nemzet legszentebb érdekei ellen, elkeseríti a nem magyarajkú népet, kiöli belőle a magyar állam iránti tiszteletet és pellengére állít bennünket a hadsereg előtt, most, amikor talán soha vissza nem térő nagy alkalom van a nemzet tekintélyének és presztízsének megerősítésére és amidőn talán egész jövőnkre irányadó lesz az az erkölcsi súly, amelyet a megpróbáltatás e nagy napjaiban érdemel ki magának a nemzet.

A belügyminiszter külön megbízottat küld ki a vizsgálat fogantatása céljából azzal az utasítással, hogy kérlelhetetlen szigorral járjon el mindenki ellen, aki cselekedettel vagy mulasztással részes ez üzemekben. Felkérlek, hogy a vizsgálat eredményét tőled telhetőleg előmozdítani s leveletem Dókusnak* négy szemközt megmutatva, őt ugyanarra felkérni szíveskedjél.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

* D. Ernő korábban főispán.

Br. Hazai Samunak.

1916 április 22.

Kedves Barátom!

Amint előrelátható volt, súlyos terhet hárítottunk az illető városok lakosságára azáltal, hogy a leghírhedtebb cseh ezredek pótcsapatainak magyar pótcsapatokkal való kicserélésébe beleegyeztünk. A közönségnek is fájt, hogy saját gyermekeit nem láthatta körében, amíg a harctérre nem kellett távozniok. Ugyancsak elkeseredett hangulattal jöttek oda az idegen katonák is.

Ez a két tényező már magában véve puszkaporossá tette a levegőt s egymást érik a kisebb-nagyobb kellemetlenségek, ahol az illető póttest parancsnoka nem rendelkezik a belátás, tapintat és erély igen nagy fokával. Fájdalom, ez az esetek törpe kisebbségében van meg s az idevágó puhatolódzásokból azt az összbenyomást merítem, hogy a cseh katonák napirenden lévő kisebb-nagyobb garázdálkodása nem részesül a kellő megtorlásban.

Persze a legtöbb esetben lappáliákról van szó; maguk az egyes konkrét tények többnyire jelentéktelenek, de a maguk összességében nagyon is hozzájárulnak az illető város hangulatának rontásához és könnyen érthető elkeseredést okoznak.

Nézetem szerint a hadsereg jól felfogott érdekéből gondoskodnunk kellene arról, hogy ezen a jelenségek bizonyos hadseregellenes hangulatot ne hagyjanak újból lábrakapni. Másrészről pedig feltétlenül kötelesek vagyunk azt a derék magyar lakosságot, amelyet mások hibájából kénytelenek voltunk harctérre készülő fiainak jelenlététől megfosztani s amelyet már ezzel, a nélkül, hogy okot szolgáltatnak volna rá, érzékenyen sújtottunk, a körében elhelyezett idegen katonaság bántalmazásától megóvni.

Az idevágó egyes esetek nagy számának áttekintéséből azt a benyomást merítem, hogy a kellemetlenségek túlnyomó nagy része abból származik, miszerint a beállott helyőrségváltozás folytán egymást gyorsan felváltó, magyarul nem tudó, a helyi viszonyokat nem ismerő állomásparancsnokok kezelik a helyőrség feletti hatalmat s környezetükben sincsen egyetlen a helyet, viszonyokat és nyelvet tudó tiszt sem, úgy hogy nagyon lényegesen javítaná a helyzetet, hogyha gondoskodás történék, miszerint ezekben a városokba Magyarországot, a magyar viszonyokat ismerő, azokkal

rokonszenvező magasabb tisztt küldetnék állomásparancsnoknak, vagy ahol ez nem lehetséges, legalább beosztatnék egy-két olyan tisztt az állomásparancsnok mellé, aki az előforduló félreértések és súrlódások eloszlatására alkalmas volna.

Hidd el, nemcsak a lakosság jogos érdekéről van szó, hanem a hadseregéről is: semmi szükség nincsen reá, hogy ilyen nyomorúságos incidensek által le hagyjuk rombolni azt az áldásos közéletet, amelyet e háború nagy eseményei a magyar nemzet és a hadsereg között előidéztek.

Kérlek, gondold meg, mi volna e cél elérésének legalkalmasabb útja. Ha úgy látod jónak, hivatalosan fordulhatnék a hadügyminiszterhez, azt hiszem azonban, hogy simábban és jobban érjük el a célt, hogyha te beszélsz Krobotinnal s mint az ő spontán kezdeményezése történik a dolog. Mindenesetre a te útbaigazításod szerint fogok eljárni.

Boldog ünnepeket kívánva szívből üdvözöl

igaz barátod *Tisza.*

1037.

Teleszky Jánosnál.

1913 április 22.

Kedves Barátom!

A rokkantak, özvegyek és árvák segélyezésére vonatkozó javaslatod alaposabb tanulmányozása közben reájöttem, hogy ezen különben igen szépen átgondolt tervezet nem ellensúlyozza kellőleg azt a nagy aránytalanságot, amely a jelenlegi ellátási törvény alapján egyfelől az özvegyek és árvák, másfelől a rokkantak el látása között – ez utóbbiak hátrányára – fennáll, úgy hogy a népesebb családoknál az özvegyek és árvák nagyobb segélyt kapnak, mint az ugyanannyi családtaggal bíró rokkantak, dacára annak, hogy magának a családfőnek eltartásáról nem kell gondoskodniuk.

A helyzetet mellékelt táblázat tünteti fel, amely szerint öt gyermekkel özvegyen maradt asszony közembernél 36, káplárnál 60, őrmesternél 102 és törzsőrmesternél 258 koronával kap többet, mint kapna ugyanaz a család, ha a családfő teljesen rokkantán életben maradt volna. Olyan különbség ez, amelyet sebesülési pótdíj, kivált a magasabbrangú altiszteknél, egyáltalán nem képes ellensúlyozni

Tudom, hogy már ebben is a mai állapotnak lényeges mitigálása rejlik. Szíves megfontolásodba ajánlom azonban, hogy nem lehetne-e ezt a korrektúrát még tovább vinni, úgy hogy az teljes érvényt szerezzen az osztó igazság szempontjainak.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza*.

1038.

Br. Burián István külügyminiszternek.

1915 április 22.

Kedves Barátom!

Nem tudom, figyelemmel kísérik-e a Ballplatzon a «Belgrader Nachrichtenét s tesznek-e néked ez újság tartalma felől jelentést.¹ Majd minden számban fordulnak elő a katonai kormányzat ideiglenes és apolitikus jellegébe ütköző kijelentések.

Ha eddig nem történt volna, méltóztassál elrendelni, hogy egy értelmes ember nézze át a lapot s terjessze eléd a kifogásolható kifejezéseket. Azt hiszem bőséges anyagot kapsz a sürgősen szükséges beavatkozásra.

Boldog ünnepeket kívánva szívből üdvözl

igaz híved *Tisza*.

1039.

Vargha Gyulának.

1915 április 22.

Kedves Barátom!

A «Belgrader Nachrichten» április 36-án megjelent 63. számú «Österreichische und deutsche Minerahvässer» cím alatt a katonai kezelés alatt álló Protic-féle patikában rendelkezésre álló német és osztrák ásványvizek jegyzékét hozza, a nélkül, hogy egyetlen egy magyar ásványvizet is tartalmazna.

Szíveskedjél kérlek megfelelő módon odahatni, hogy a belgrádi katonai kormányzóság a mi ásványvizeinkről is tudomást vegyen s azok forgalombahozataláról is gondoskodjék.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza*.

1040.

Daruváry Gézán a h.

1915 április 23.

Tisztelt Barátom!

A népfelkelési törvény módosítására vonatkozó soraidat köszönettel tudomásul véve felkérlek, légy szíves Ő Felségének bejelenteni, miszerint a módosításokhoz a többi illetékes tényezők is hozzájárultak s arra vonatkozó hivatalos jelentéseit Hazai a katonai iroda útján teszi meg.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híved *Tisza.*

1041.

*Simontsits Elemér o. k.-nek.**

1915 április 23.

Kedves Barátom!

Buriánnak a háborúban elesetteknek Németországban lakó hozzátartozóira vonatkozó levelét csatolva annak a nézetemnek adok kifejezést, hogy a Schönaich-féle javaslatot a magyar özvegy- és árvaügyeket intéző Hadsegélyző-Bizottság nevében elfogadhatjuk és felkérlek, hogy amennyiben ezzel egyetértenél, egy általam aláírandó megfelelő választ készíttetni szíveskedjél.

Szívből üdvözl

igaz híved *Tisza.*

1042.

Schwarcz Félixnek, az Athenaeum r.-t. igazgatójának.

1916 április 25.

Igen Tisztelt Igazgató Ur!

Végre gróf Stürgkh budapesti időzése alkalmával tudtam vele az elesett katonák emléklapja dolgában beszélni. Neki határozottan tetszik a dolog s úgy látom, meg akarják csinálni.

Figyelmeztettem reá, hogy a folyton emelkedő papírárok miatt sürgősen kellene végleg határoznunk s mielőbbi határozott állásfoglalását kilátásba is helyezte. Azt hiszem, jó volna most már az osztrák kormánynál sürgetni a dolgot.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híve *Tisza.*

* Akkor a Hadsegélyző Bizottság alelnöke.

Br. Burián külügyminiszternek.

1915 április 27.

Kedves Barátom!

Remélhetőleg pénteken reggel Bécsben lehetett. Addig is *ülés* közben sietve firkálom a következőket:

Egészen véve megnyugvással olvastam a berlini találkozásról szóló feljegyzésedet, mindennel egyetértek, amit ott megbeszéltek, de nézetem szerint bizonyos kiegészítések szükségesek.

Részletesebben meg kellene a németekkel beszélnünk, minő alapon és eljárás mellett igyekezzünk *békét kötni*, ha az olasz veszély elhárítása nem sikerül.

A tárgyi feltételek mellett nagyon fontos a *modus procedendi* is. Ha látnök, hogy nem boldogulunk az olaszokkal, az ő támadásuk bevárása előtt kellene békeajánlattal az entente-hoz fordulni. Talán ennek is konveninálna, hogy az olaszok és románoknak felkopyják az álla, s akkor legalább ezekkel szemben lehetne sikert elérni. Ezt meg kellene a németekkel előre beszélni, hogy az adott pillanatban a dán vagy spanyol király útján cselekedni lehessen.

A katonákat szorítanunk kell arra, hogy urai maradjanak annak a biztatásuknak, miszerint négy hét múlva tudnak nagyobb csapatokat adni az olaszok ellen. Ezt ők most mondták, de *biztosan* feledésbe megy, ha folyton nem figyelmeztetjük őket reá!

Emellett van még egy hézag a dologban. Mi lesz, ha minden ellenkező igyekezetünk dacára kiüt négy héten belül az olasz háború? Akkor szerintem a győzelem gondolatát fel muszáj adni, az olasz-román határra jelentékeny erőt dobni, s az entente-től békét kérni.

Persze *mindent* el kell követnünk, hogy ezt a kalamitást elkerüljük. Ebben a tekintetben ne éljünk illúziókban. Többet fog kelleni engedni, mint amennyire ma hajlandónak mutatkozol.

Természetes, hogy ezt ma senkinek nem mondjuk. A németeknek éppen olyan kevésbbé, mint bárki másnak. De annak idején, ha muszáj, meg kell tennünk. Evvel édes barátom legyünk tisztában.

Most pedig nekem van két közlendőm.

Andrássy nálam járt s keserű szemrehányást tett, hogy a külügyi dolgokban mit sem beszélünk meg vele, holott ő rendelkezésünkre áll s csak arra vágyik, hogy e nehéz külügyi helyzetben

a közügynek szolgálhasson. Erre elmondtam neki, hogy gondoltunk római megbízatására s csak az tartott vissza, hogy az országgyűlés ülésézése alatt nagy feltűnést keltene s a célt veszélyeztetné a dolog.

Úgy hatott reá, mintha hájjal kenték volna.

Azután a legszorosabb diszkrécio kikötése mellett nagyjából tájékoztattam az olasz kérdés felől, amelyet különben ő meglehetősen ismert, alighanem német forrásból. Ő is azt óhajtja, hogy hozzunk meg minden lehető áldozatot a békés megoldás érdekében.

Remélem nem jártam el intencióid ellen. Igazán azt hiszem, hogy veled lehet és indokolt külügyi dolgokban bizalmasan beszélni.

Másik közlendőm kalandos és nem egészen komoly természetű. Egy jó hírnevű budapesti nőorvos, dr. Temesváry Rezső, aki jó barátja Fejér miniszteri tanácsosnak, tudatta velem, hogy Bossi germai egyetemi tanár, volt szocialista képviselő, Sonnino barátja hívja őt ki, mert fontos közlendői volnának. Biztatásomra kiment Bossihoz Genuába, vele Sonnino hívására Rómába ment, ahol Bossival együtt elment Sonninohoz. Ez utóbbi azonban csak Bossit fogadta, s ennek azt a nekem szóló üzenetet adta át, amit nyomban e látogatás után papírra tettek s nekem a visszakérőleg mellékelte magyar szövegben adtak át.

Inkább kuriózum gyanánt küldöm ezt neked; hiszen első-sorban azt sem tudhatom, mit tett Bossi hozzá s mi jön valóban Sonninotól, de azért mindenképen furcsa, s ha csak századrésze való, Sonninot furcsán jellemzi a dolog.

Temesvárynak azt mondtam, írja meg, miszerint mi magyarok is nagyon szeretjük az olaszokat s kívánjuk, hogy együtt csinálhassunk politikát. Ennek egyedüli módja a jó baráti viszony Olaszország és a monarchia között, amelynek politikájára Magyarország döntő befolyást gyakorol. – Kérésére, fogadnám-e Bossit? azt feleltem, hogy igen szívesen!

Most kíváncsi vagyok, lesz-e folytatása a dolognak?

Szívből üdvözöl

igaz barátod *Tisza*.

Az 1043. számú levél mellékletei.

I. Németeknek adott alternatíva.

Mit Allem, was in Berlin besprochen wurde, fühle ich mich ganz im Einklänge und bedauere nur, dass es nicht gelang die

Deutschen Staatsmänner zu bewegen in eine eingehende Beratung der für den Fall des Konflikts mit Italien und Rumänien notwendigen Massnahmen schon jetzt einzugehen.

II. Sonninionak állítólag Bossi yenuai tanár előtt tett nyilatkozata.

Bossi tanárnál nyomban látogatása utáni előadása szerint.

Ami személyemet illeti, én mindig a legnagyobb rokonszenvvel viseltetem és viseltetem most is a magyarok iránt. Indokolja ezt a rokonszenvet a magyar és olasz nép hasonló érzélemlága, politikai múltjuk és politikai aspirációik, amelyek mindig ugyanegy irányúak voltak és amelyek nem egy ízben érdeknélküli és értékes együttműködést (pl. a mai Olaszország megteremtésében) eredményeztek. – Magyarország érdekei mindig ugyanazok voltak, vannak és lesznek, mint Olaszországiéi, mert mindkét országnak egyformán érdeke, hogy Európában sem a német, sem a szláv elem, elnyomó túlsúlyra ne emelkedjék.

A Vatikán a német katolikus centrummal együtt működik és mindent elkövet, hogy ez a párt minél erősebb legyen és ezért támogatja Németországot is. A Vatikán mindig ellensége volt úgy az olasz nemzetnek, mint a magyar nemzetnek, amiért mind a két nemzet közös érdeke, hogy a Vatikán működését ellensúlyozza.

Mint Olaszország miniszterének természetes érdekem lehetőleg alkalmazkodni az olasz közvéleményhez, már pedig ma az olasz nép szelleme (spiritus) mindenben rokonszenvez Magyarországgal és a magyar néppel. Ezért amidőn egy Magyarországnak kedvező politikát kezdeményezek, e működésemben nemzetemnél nemhogy akadályt nem találok, hanem ellenkezőleg – bátorítást.

Ezen politika keresztülvitelét úgy képzelem, hogy magyarországi horvátokkal és románokkal való benső viszony megteremtése után (különösen utóbbiakkal), – a magyar kormány legyen kezdeményezője az európai nemzetek jelenlegi és maradandó békéje megteremtésének. Ezért a magyar kormánynak mindent elő kell készíteni, hogy kijelenthesse, hogy *akarja* a békét.

Olaszországnak minden erkölcsi diszpozíciója megvan arra és érdeke is, hogy támogassa egy oly nagy Magyarország létrejöttét, amely lehetőleg független a német befolyástól és igen könnyű lesz oly titkos megegyezést létesíteni Magyarország, Olaszország és Románia között, amely által ezen országok speciális érdekei kielégítést nyerének.

Ezt tartom az egyetlen lehetséges módnak, hogy a mai tragikus problémát megoldjuk és hogy elhárítsuk úgy a fenyegető német, mint szláv veszedelmet. Minthogy ezeknek a veszedelmeknek elkerülése Magyarország és Olaszország közös érdeke, közöttük sem jelenleg, sem a jövőben érdekellentét elő nem állhat. E cél elérésére gróf Tisza Istvánnak, mint a magyar kormány fejének, minél előbb kell minden eszközzel törekednie a béke létesítésére, mert elérkezett már a kritikus pillanat.

Ami a részletkérdéseket illeti, ezek vitatása e pillanatban nem oly fontos, mert a felvetett nagy eszmék mellett azok alárendelt jelentőségűek: ezek tekintetében a két nemzet egymást támogatni fogja.

Az 1043. sz. levél III. melléklete.

Gr. Tisza István válasza Sonnino külügyminiszternek II. alatti izenetére.

Ce n'est pas seulement l'intérêt commun de la défense contre le panslavisme, qui nous pousse vers l'alliance avec l'Italie.

L'opinion publique de la Hongrie a toujours témoigné de très vives sympathies pour la nation italienne; ce sentiment subsiste quoique l'attitude de l'Italie pendant la guerre actuelle ait causé une surprise pénible, et je suis persuadé qu'il redoublera de vigueur aussitôt les rapports amicaux rétablis entre nos deux pays.

Le gouvernement italien a bien raison de considérer comme ses alliés naturels les peuples non-slaves habitants à l'Est de la mer Adriatique: c'est un bien commun qu'une forte Hongrie, dominant la vallée du Danube forme le plus solide rempart contre l'envahissement slave menaçant les sphères d'intérêt de l'Italie.

L'amitié durable entre la Hongrie et l'Italie est clone un produit naturel de la communauté des intérêts et des sentiments et la prédominance de l'élément hongrois, dans la direction de la politique de l'Autriche-Hongrie garantit pour l'Italie, que jamais cette puissance ne donnera une orientation hostile pour l'Italie à son action diplomatique ou militaire.

L'amitié entre les nations italienne et hongroise s'impose comme une nécessité politique: elle doit exclure pour toujours tout dessein hostile contre l'Autriche. Ce n'est qu'unie à l'Autriche, que la Hongrie peut servir de rempart contre le flot slave menaçant les côtes orientales de l'Adriatique.

Le sort de la Hongrie est lié avec l'existence de l'Autriche-Hongrie comme grande puissance.. Grande puissance vivifiée, rajeunie, changée précisément par l'influence de la Hongrie, qui y a apporté un élément nouveau de progrès, de liberté, de sympathie avec les peuples affranchis.

[(Szövege annak az izenetnek, amelyet Sonnionak dr. Bossi útján küldött izenetére válaszul adtam.)*

1044.

Gr. Czerninnek.

Den 28. April 1915.

Lieber Freund!

Es ist schwer sich ein richtiges Bild über die wirklichen Absichten der italienischen Begierung zu machen. Sie haben ein jedes anständige Mass überschreitende Forderungen gestellt und die Sache anfangs in einer Weise behandelt, welche auf eine feindliche Absicht schliessen liess. Allmählich hat sich der Ton gemildert; die Konversation nimmt einen freundlicheren uharakter an; sie lassen durchschimmern, dass sie in einigen Fragen mit sich reden lassen werden, ohne dass eine positive Annäherung im Wesen bisher erzielt worden wäre.

Ich habe den Eindruck, dass sie infolge der Haltung Bülows im Jänner sicher auf unsere Nachgiebigkeit gerechnet hatten und durch unsere ablehnende Haltung erbost, auf die kriegerische Lösung hinarbeiteten. In dieser feindlichen Gesinnung wurden sie durch den Fall Przemysl's und die russische Offensive in den Karpathen gestärkt; Ende März schienen sie auf den Durchbruch der Bussen bis ins Innere Ungarns sicher gerechnet und ihre Pläne auf die Eventualität eingerichtet zu haben. Durch die uns günstige Wendung am Kriegsschauplatze überrascht, scheinen sie nun eine zuwartende Stellung einnehmen und die weitere Entwicklung der Ereignisse abwarten zu wollen.

Die Sache ist hiemit in ein Stadium gerückt, in welchem unsere Einwirkung mit mehr Hoffnung auf Erfolg einsetzen kann, was jetzt sowohl unserer wie desutscherseits mit allen Mitteln erstrebt wird. Wir müssen bereit sein, schwere Opfer zu tragen,

* A kelet és ez a két sor: gr. Tisza István sajátkezű írása.

müssen aber trachten, sie davon zu überzeugen, dass diese Opfer dasjenige Mass nicht überschreiten dürfen, welches das Vergessen des Geschehenen und die dauernde Freundschaft zwischen uns unmöglich machen würde. Die neueste italienische Taktik, Zeit gewinnen zu wollen, kommt uns hiebei umsomehr zustatten, weil unsere Generalstäbe eine durchaus günstige Entwicklung der Kriegereignisse envarten.

Die grösste Gefahr würde ich darin erblicken, dass sich die Überzeugung bei den Italienern krystalisire, dass wir ihnen das bisher Geschehene nie verzeihen und die erste Gelegenheit zu einem Vergeltungsakt benützen werden. Nichts ist notwendiger, als ihnen begreiflich zu machen, dass wir die Interessengemeinschaft mit Italien nicht aus den Augen verlieren und uns trotz der jetzt verlangten Opfer auf eine dauernde Freundschaft mit ihm einrichten werden, wenn uns dies Italien durch ganz exorbitante Forderungen nicht unmöglich macht.

In dieser Hinsicht richtet schon die sehr begreifliche Tatsache, dass in Budapest er und erst recht in Wiener Klubs und Salons auf Italien losgeschimpft wird, ungeheueren Schaden an. Diesbezüglich wäre speziell in Bukarest nicht aus den Augen zu verlieren, dass einer unserer ärgsten Feinde dort sitzt. Fasciotti wird gewiss jede Gelegenheit benützen, um sowohl die Humanen, wie die eigene Begierung gegen uns zu hetzen und ein jedes unsererseits gefallene Wort in diesem Sinne auszubeuten.

Wie weit das Techtl-Mecht'l zwischen Born und Bukarest vorgeschritten ist, können wir freilich nicht genau wissen. Es ist aber sicher anzunehmen, dass Bratiano drei Eisen im Feuer hat und sowohl mit Fasciotti wie mit den Bussen in intimen Beziehungen steht. Ich würde Dich also sehr bitten, bei jedem Wort, das Du ihm gegenüber fallen lässtest, darauf bedacht zu sein, dass dasselbe wenigstens dem Italiener gewiss weitergesagt werde.

Ohne Deine Instruktionen vorgreifen oder Dir Batschläge geben zu wollen, erlaube ich mir meine persönliche Meinung dahin zusammenzufassen, dass ich an Deiner Stelle, bei den sich bietenden Gelegenheiten die Freundlichkeit unserer Absichten und den unsererseits vorliegenden Entschluss, die dauernde Freundschaft Italiens auf friedlichem Wege, eventuell auch mit gewissen Opfern zu sichern, betonen und hiebei der Hoffnung Ausdruck geben würde, dass die italienischen Staatsmänner eine viel rich-

tigere Einsicht ihrer eigenen Interessen besitzen, als dass sie die grossen Vorteile einer friedlichen Lösung von sich weisen und Italien der russischen und französischen Übermacht ausliefern würden.

Aufregenden Gerüchten gegenüber würde ich eine gewisse Skepsis und kaltblütige Ruhe zur Schau tragen und ohne viel damit zu prahlen, auf die sehr günstige militärische Situation als auf etwas Selbstverständliches hinweisen. Tatsächlich ist bei den Dardanellen laut Ausspruch aller kompetenten Autoritäten nichts zu befürchten, während im Westen und Osten militärische Erfolge gegen die Entente zu erhoffen sind.

Schliesslich wäre es gar nicht schlecht, bei sich bietender Gelegenheit in einer geschickt hingeworfenen Anspielung merken zu lassen, dass Vorbereitungen getroffen worden sind um gegen alles Erwarten sich doch meldende neue Feinde mit entsprechenden Kräften vorzugehen.

Ich habe getrachtet Dir ein genaues Bild der Situation zu geben, sowie dieselbe mir aus Zusammenfassung der verschiedenen Informationen und Symptome erscheint. Ereilich ist diese eine Kombination, für deren Richtigkeit ich keine absolute Sicherheit geben kann. Alles in Allem ist die Lage gewiss unbequem und unsere Aufgabe schwer. Die Partie muss mit grosser Zähigkeit und Ruhe, aber auch mit dem festen Entschluss gespielt werden, die im Rahmen der Möglichkeit liegenden notwendigen Opfer rechtzeitig zu bringen: in dieser Weise wird es hoffentlich gelingen den Frieden mit Italien und damit den Sieg über die Entente zu sichern.

Mit warmer Freundschaft

Dein ergebener *Tisza*.

1045.

Gr. Czernin válasza gr. Tisza Istvánnak.

Den 3. Mai 1915.

Lieber Freund!

Innigen Dank für Deinen interessanten langen Brief über I.*

Ich habe sofort mit Bratianu in Deinem Sinne gesprochen. Es war *unbedingt* notwendig für mich, endlich die Rolle eines Trottelts,

* Italien.

der gar nichts weiss, zu verlassen, – da Bratianu angefangen hat alles mögliche dahinter zu wittern.

Dass *Du* Dich der Mühe unterziehst mich zu informieren, ist wirklich hübsch von Dir – eigentlich könnten die verschiedenen Herren Forgách, Hoyos und Comp, manchma die Güte haben dem exponierten, Gesandten ein Wort mitzuteilen, finde ich – aber das ist w^Tohl nicht erreichbar.

Übrigens sind Deine Briefe unvergleichlich wertvoller – und wenn Du mir hie und da Nachrichten zukommen kannst lassen, so wäre ich wirklich unendlich dankbar. Nochmal vielen Dank und *hoffentlich* kommen bald weitere Nachrichten.

Dein treuer, alter *Czernin*.

1046.

Dr. Hazai Samunak.

1915 április 28.

Kedves Barátom!

Mellékelt nyilatkozat aláírója hitelt érdemlő német úriasszony, aki a Pénzintézetek Hadikórházánál előfordult kellemetlen dolgokat ezen az úton kívánja tudomásunkra juttatni, mielőtt német körökben nagyobb port verne fel a dolog.

Bizonyára felesleges előtted hangsúlyoznom, mennyire szükséges a tényállást alaposan megvizsgálni s amennyiben a felsorolt sérelmek beigazoltatnának, megfelelő orvoslásról és elégtételről gondoskodni. Fájdalom, nagyon is tudom, hogy éppen azokban a gyengébb minőségű katonatiszti körökben, amelyekből a kórházi szolgálat kikerül, mennyire el van terjedve a katonákkal való cinikus és brutális bánásmód; ettől úgy saját katonáinkat, mint a németeket becsületbeli kötelességünk volna megmenteni.

Nagyon kérek, add olyan ember kezébe a dolgot, aki garanciát nyújt aziránt, hogy eltussolás nem lesz belőle. Igen leköteleznél, ha a dolog további fejleményeiről annak idején értesíteni méltóztatnál.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

1047.

Br. Buriannak.

Den 1. Mai 1915.

Hochwohlgeborener Freiherr!

Ich habe die Ehre ein Promemoria,¹ welches meine Ansichten über die mit Bezug auf die italienische Gefahr dringend notwendigen Massnahmen in kurzen Schlagworten zusammenfasse in zwei Exemplaren beizuschliessen mit der Bitte, eines derselben Seiner kaiserlichen und königlichen apostolischen Majestät vorlegen, das andere im Wege unserer Berliner Botschaft an die leitenden politischen Staatsmänner des deutschen Reiches weiterleiten zu wollen.

Zugleich bitte ich meine dahingehende alleruntertänigste Bitte vor unserem Allerhöchsten Herrn vortragen zu wollen, Allerhöchst derselbe geruhe das Armeecoberkommando anzuweisen, der angeregten Frage gegenüber vom militärischen Standpunkte aus Stellung zu nehmen und diesbezüglich mit dem deutschen Generalstab in Verbindung zu treten.

Genehmigen Euer Excellenz den Ausdruck meiner vorzüglichen Hochachtung.

Tisza.

1047/a.

Br. Conrad v. Hötendorff vezérkari főnöknek.

Den 1. Mai 1915.

Euer Excellenz!

Ich erlaube mir eine kurze Denkschrift** über die im Falle der italienischen Gefahr notwendigen Massregeln mit der Bitte beizuschliessen, dieselbe einer gründlichen Prüfung unterziehen zu wollen. Wir sind alle darin einig, Alles zu tun, um die italienische Gefahr abzuwenden. Ich muss aber immer und immer wieder betonen, es hängt dies nicht nur von uns ab. Italien kann uns den Krieg aufzwingen und wir müssen alle Konsequenzen dieser Eventualität im Vorhinein überlegen.

Je ein Exemplar dieser Denkschrift habe ich im Wege Baron

* L. alább az 1047. sz. levél mellékletét.

** L. alább az 1047 a. sz. levél mellékletét.

Burian's an unseren Allerhöchsten Herrn und an den deutschen Reichskanzler geleitet, da ich für unbedingt notwendig halte, dass alle kompetenten Faktoren beider (Irossmächte sich mit ganzem Ernste mit dieser Frage befassen.

Selbstredend stelle ich es Euer Excellenz anheim, das beiliegende Schriftstück zur Kenntnis Ihrer kaiserlichen und königlichen Hoheiten der Herren Erzherzoge Karl und Friedrich zu bringen und bleibe in aufrichtiger Verehrung Euer Excellenz

ergebener *Tisza*.

Az 1047. és 1047/a. sz. levél melléklete.

Memorandum az olasz veszélyről.

1915 május 1.

Mit Allem, was in Berlin besprochen wurde, fühle ich mich ganz im Einklänge und kann das Ergebnis der dortigen Besprechung nur darum nicht für vollständig befriedigend errachten, weil ich eine Lücke in derselben konstatieren zu müssen glaube, deren baldigste Ausfüllung eine eminente Staatsnotwendigkeit bildet.

Wir sind alle darin einig, dass der Krieg mit Italien ein Unglück wäre, zu dessen Vermeidung man selbst vor sehr grossen, bis an die Grenze des Möglichen gehenden Opfern nicht zurückscheuen darf. Alle kompetenten Faktoren in der Monarchie sind entschlossen diesem schmerzhaften Weg bis an das Ende zu folgen und es wird hiedurch die italienische Kriegsgefahr abzuwenden sein, wenn nicht Italien schon für den Krieg entschlossen ist und ihn in jedem Falle vom Zaum brechen will.

Leider kann niemand das Gegenteil mit Bestimmtheit behaupten. So wahnsinnig auch der Krieg Italiens mit den Zentralmächten vom eigenen italienischen Standpunkte aus erscheint, so ist der Zweifel an den friedlichen Absichten der jetzigen italienischen Begierung leider berechtigt. Es mag das schlechte Gewissen: das Bewusstsein der eigenen Schuld hiebei entscheiden und dem alten italienischen Recept Geltung verschaffen, dass man den Beleidigten oder Geschädigten umbringen soll, denn die Toten üben keine Bache.

Jedenfalls wäre es die wichtigste Aufgabe sowohl unserer, wie der deutschen Diplomatie, diese Furcht aus den Italienern zu vertreiben und ihnen verständlich zu machen, dass wir uns bona

ride auf den Standpunkt der Interessengemeinschaft und dauernden Freundschaft mit Italien stellen werden, wenn sie ihre Forderungen nicht ad absurdum treiben.

Die Entscheidung liegt jedenfalls in der Hand der italienischen Staatsmänner. Nicht wir, sie werden über Krieg oder Frieden entscheiden. Wollen sie den Krieg, so können wir denselben auch durch Gewährung sämtlicher italienischer Forderungen nicht abwenden, denn es würde Italien in diesem Falle unsere Zugeständnisse nur dazu benutzen, um von denselben Besitz ergreifend aus einer politisch und militärisch besseren Stellung die Erpresserpolitik gegen die geschwächte und gedemütigte Monarchie fortzusetzen.

Kurz und gut, wir müssen alles tun, um die Kriegsgefahr abzuwenden, können jedoch nicht sicher sein, dieses Ziel erreichen zu können. Italien kann uns den Krieg aufnötigen und wir müssen mit allen Konsequenzen dieser Eventualität in Vorhinein ins Klare kommen.

Es wurde in Berlin gesagt, dass es verfrüht wäre, diese Frage in concreto zu besprechen. Ich halte dies für einen verhängnisvollen Irrtum. Fällt die Entscheidung Italiens in diesem Sinne aus, so ist für vorbereitende Studien und Besprechungen keine Zeit mehr. Es hängt dann Alles davon ab, dass wir sofort, ohne eine Minute zu verlieren, die notwendigen militärischen und diplomatischen Massnahmen treffen.

Vom richtigen und sofortigen Handeln hängt es ab, ob wir einen nachteiligen Frieden oder eine Katastrophe zu erleiden haben. Stellen wir den Italienern und den mit ihnen zugleich automatisch losschlagenden Rumänen gar keine oder nur so schwache Truppen entgegen, welche den Widerstand höchstens maskieren können, so ist das vollständige Debacle die Frage weniger Tage oder höchstens Wochen.

Serben, Kumänen und Italiener dringen in Eilmärschen in's Herz der Monarchie, besetzen den grössten Teil Ungarns und der Alpenländer und bringen das Ganze in Auflösung. Es wäre dies ein vollständiger Zusammenbruch, welcher die Zentralmächte ihren Feinden wehrlos ausliefern würde. Es kann die Kriegslage im Osten und Westen noch so günstig sein, es bleibt nichts anderes übrig, als sich auf Gnade und Ungnade zu ergeben.

Ich bin fest überzeugt, dass diese verzweifelte Lage bei recht-

zeitigem Eingreifen abzuwenden ist. Italien gegenüber haben wir eine nicht allzulange befestigte Grenze. In Rumänien kann vielleicht durch überraschendes Eingreifen unserer am nächsten dieses Landes liegender Streitkräfte die Mobilisierung und der Aufmarsch gestört und eventuell Bulgarien zum Losschlagen mitgerissen werden.

Sind wir heute in der Lage, Offensivstöße auf dem alten Kriegsschauplatze mit Aussicht auf Erfolg in Angriff zu nehmen, so müssen wir aus unseren dortigen Stellungen sehr beträchtliche Kräfte abziehen können, ohne dadurch die Möglichkeit eines ernstesten Widerstandes in unseren befestigten Stellungen zu nehmen.

Wir müssen also dasjenige Minimum gegen die Russen, sowie in Frankreich und Flandern belassen, was eine für den Feind verlustreiche, zähe Defensive ermöglicht und uns mit aller verfügbaren Kraft rechtzeitig auf die neuen Feinde werfen.

Es steht ausschliesslich den kompetenten militärischen Autoritäten zu beurteilen, ob man in dieser Weise einen dauernden Widerstand und hiemit die Voraussetzungen eines mit keinen schweren Verlusten verbundenen Friedens sichern kann. Wenn ja, so kann der Kampf fortgesetzt werden. Im entgegengesetzten Falle haben wir auch soviel erreicht, dass wir die uns meuchlings anfallenden Räuber aufgehalten und unsere alten Feinde vor die Alternative gestellt haben, den vollen Erfolg mit kolossalen Blutopfern zu erkämpfen oder einen von uns anzubietenden vorteilhaften Frieden zu schliessen.

Es wäre *im Wege eines geeigneten Faktors* (König von Spanien oder Dänemark?) *der Entente ein Frieden anzubieten*, welcher einen erheblichen Erfolg für dieselbe bedeutet, aber die Zentralmächte vor einer vollständigen Niederlage bewahrt und eine Zurückweisung derjenigen italienischen, rumänischen und serbischen Wünsche ermöglicht, welche die Monarchie vollständig zu Grunde richten und das deutsche Reich seines einzigen Verbündeten berauben würden.

Ich will mich heute damit begnügen, auf diese ganze Reihe hochwichtiger Fragen hinzudeuten, welche im Vorhinein durchdacht, erwogen und besprochen werden müssten, wenn wir von den Ereignissen nicht überstürzt werden wollen. Es ist unsere Pflicht auch dieser pessimistischen Entwicklung in's Antlitz zu schauen; ein Ausweichen vor diesen Problemen wäre eine Strausspolitik,

für deren verhängnisvolle Konsequenzen wir die allerschwerste Verantwortung zu tragen hätten.

Vor Allem wäre es dringend notwendig, dass unsere militärischen Autoritäten die militärische Seite der Frage bis in die letzten Konsequenzen ausarbeiten, sich über die notwendigen Massnahmen einigen und der politischen Leitung beider Grossmächte die notwendigen Aufschlüsse geben.

Ich wiederhole es, ich bin dafür, dass man Alles tut, um dieses Unglück abzuwenden, hoffe auch, dass es uns gelingen wird, uns mit Italien zu verständigen; wir müssen aber auch für die andere Eventualität bereit stehen, denn nur davon hängt es ab, ob wir mit einer schweren Schädigung der Zentralmächte davonkommen oder die Vernichtung der unserer verantwortlichen Führung anvertrauten Staaten herbeiführen.

Budapest, den 1. Mai 1915.

1048.

Br. Ghillany-nak:

1915 május 2.

Kedves Barátom!

A cséplési időszak közeledtével nagyon is aktuálissá válik az a kérdés, nem lehetne-e a hadrakelt gazdasági gépészeknek legalább egy részét visszakapni? Tekintettel az Etappenoberkommandónál mutatkozó helyes gazdasági érzékre, ennek a kérdésnek a felvetése nem volna kilátástalan, szükséges volna azonban, hogy ezzel már most forduljunk a főparancsnoksághoz, hogy ideje legyen a kérdés személyi oldalával is foglalkozni s azokat a gépészeket kiválasztani, akiknek szabadságolása fontos katonai érdeke nem ütközik.

Úgy tudom, számos gépész van tisztiszolgai vagy más olyan egyéb alkalmazásban is, ahol képességei egyáltalán nincsenek kihasználva. Azon nagyszámú gépész közül pedig, akik a háború elején sofförök gyanánt alkalmaztattak, jelentékeny rész bizonyára felszabadul, mert hiszen a kezdetben katonai célokra használt autók tetemes része benzinhiány vagy más okból ma már használaton kívül van.

Ísmétlem, időszerűnek vélném, hogy e kérdésben kísérletet tegyünk s amennyiben helyeselnéd a dolgot, ugyanakkor, amikor

te fordulsz hivatalosan az Armeoberkommandóhoz. igen szívesen támogatnám a magam részéről is ezt a lépésedet.

Arra kérek tehát, hogy esetleg a dolgot velem alkalmilag megbeszélve abban állást foglalni s ha fordulsz ilyen javaslattal a katonákhoz, erre vonatkozó átiratodat velem annak idején közölni méltóztassál.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

1049.

Br. Urban Ivánnak.

1915 május 2.

Kedves Barátom!

A szapáryligeti* ügyet, amennyire lehetett, elintéztem. De közben teljes meggyőződést szereztem aziránt, hogy e kérdést Edelsheim** az első perctől fogva a legnobilisabban s a legmesszebbmenő jóakarattal kezelte és csakis azért nem érhetett el kellő eredményt, mert amint te is figyelmeztetted volt, e szerencsétlen emberek rossz tanácsadó kezébe jutottak.

Poldi** ismételten felajánlotta volt nekik úgy a fizetési haladékokat is, mint a haszonbér jelentékeny részének leszállítását s a dolgot úgy mint most, már előbb is 10 perc alatt rendbe lehetett volna hozni. Most már megvan az alku közöttük, hogy a haszonbérből 25 %-ot enged el 1914 október 1-től számított hatállyal, a felgyült hátralékos kamatmentes befizetés pedig a folyó haszonbérösszeggel együtt a hátralévő 7 év egész tartama alatt fog megtörténni.

Nagyon komolyan lelkükre beszéltem az embereknek, hogy becsüljék meg ezt az előzékenységet és kövessenek el mindent, hogy leszállított kötelezettségüknek kifogástalanul megfeleljenek és téged is arra kérek édes Ivánom, legyen gondod reá, hogy ez emberek most már kellő irányítás és vezetés alá kerüljenek.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

* L. 1027. sz. 1.

** Gr. Edelsheim Gyulay Lipót nagybirtokos.

1050.

Br. Burián külügyminiszternek.

1915 május 3.

Kedves Barátom!

Bármennyire igyekszem is kívánságod szerint eljárni, kénytelen vagyok azon kérésemhez ragaszkodni, hogy a kívánságod szerint módosított alakban mellékelte iratot Hohenlohe útján a németekkel közölni méltóztassál.

Elolvastam a 381. sz.* Berlinbe küldött utasítást. Sok jó van benne, de hiányzik a veszély esetére szükséges katonai és diplomáciai lépéseknek olyan összefoglalása, amely nélkül nézetem szerint helyes állásfoglalás nem képzelhető.

Meggyőződésem, hogyha ebben a szövegben Te spontán jutatszad el a németekhez, ez miben sem árthat pozíciódnak és csak szolgálhat az általunk teljes odaadással vállalt szolgálat ügynek. Olyan borzasztó felelősség van rajtunk, lelkiismeretem nyugalma annyira megkívánja, hogy attól legnagyobb sajnálatomra lehetetlen elállanom, Te nagyon jól összekötheted vele *a békére vonatkozólag tervezett kezdeményezésedet.*

Macchióinak menő utasítást nem láttam. Úgy-e meg fog most már minden történni, hogy barátságos, intenzív, közeledést előmozdító és bizalmat keltő konverzáció induljon meg.

Az 573. sz.** sürgöny nem jó, de nem mutat nagyon közeli szakítás szándékára. Csak használjuk fel az időt s legyünk készen nagy áldozatokra.***

Az olasz-román támadás borzasztó veszély volna.

Kérlek gondoskodjál megfelelő katonai rendszabályokról a román támadással szemben is. Általános szempontból is ez megfontosabb, mint az olasz határ védelme.

Az ő benyomulásuk sokkal hamarabb vágná el életerőnket, mint az olaszoké. E mellett a hatás a Balkánra?

A német részről Szófiában kezdeményezett konverzációt adott pillanatban a Románia elleni akcióra kellene átfordítanunk.

Szívből üdvözöl

igaz barátod *Tisza*

* L. alább 1051. sz. a.

** L. alább 1052/c. szám alatt.

*** L. alább 1052. sz.

1051.

A külügyminiszter távirata a berlini osztrák-magyar nagykövethez. Telegramm in Chiffren an Prinzen Gottfried zu Hohenlohe in Berlin,

Nr. 381.

Wien, am 1. Mai 1915. ü Uhr p. m.

Geheim.

Erhalten Euer Durchlaucht Telegramme vom 30. v. Mts. Nr. 195 und 196 und bin ich mit Ihrer Stellungnahme in der Unterredung mit Herrn von Jagow ganz einverstanden.

Euer Durchlaucht wollen nunmehr dem Staatssekretär in meinem Namen folgende Mitteilungen machen.

Was zunächst die Entsendung des Grafen Goluchowski nach Rom anbelangt, so liege es nicht an mir, wenn dieselbe noch nicht erfolgt sei. Die bezügliche Ankündigung sei aber in Rom sehr kühl, beinahe ablehnend aufgenommen worden. Ich setze jedoch meine Bemühungen, diese Aussprache herbeizuführen, fort.

Inkriminationen im gegenwärtigen Momente zwischen Wien und Berlin erschienen mir zum mindesten zwecklos. Der deutscherseits verfolgten Tendenz, für den Fall des Konfliktes mit Italien uns die Verantwortung hierfür zuzuschieben, müsse aber schon jetzt entschieden entgegengetreten werden. Herr von Jagow möge sich in Erinnerung rufen, dass ich der deutschen Annahme, Italien könne durch massige territoriale Konzessionen von unserer Seite zu einer freundschaftlichen Haltung bewogen werden, von jeher eine gewisse Skepsis entgegengebracht habe und dass für diesen schmerzlichen und für eine Grossmacht gewiss extremen Entschluss, die nach spezieller Befragung des Fürsten Bülow von demselben geäusserte und von der deutschen Regierung geteilte Überzeugung massgebend war, eine Abtretung (damals hiess es sogar eine «Grenzrektifikation») in Südtirol werde für die Herstellung des Einverständnisses mit Italien genügen. Seither hat sich gezeigt, dass diese Beurteilung der Situation in Italien keine zutreffende war und sehen wir uns nunmehr auf die schiefe Ebene der Konzessionen gedrängt, wobei Deutschland uns neuestens sogar, und zwar ohne jede Garantie des Erfolges, unsere vitalsten Interessen tangierende Zugeständnisse zumutet, welche es selbst bis in die allerletzte Zeit als selbstverständlich ausgeschlossen bezeichnet hatte.

Dass ich noch eine Konzession am Isonzó in petto habe, sei Herrn von Jagow bekannt, ebenso wie dass ich dieselbe durch Grafen Goluchowski in dem Falle machen würde, wenn hiedurch das Zustandekommen des Akkords mit Italien gesichert würde.

Bin Weitergehen in den Zugeständnissen erschiene mir aber unmöglich, zunächst schon deshalb, weil dieselben sonst an den Lebensnerv der Monarchie griffen, wie dies ja auch von der deutschen Regierung anerkannt worden sei. Zudem müsste aber auch Italien, welches sich über die Bedeutung einzelner seiner Postulate für uns wohl im klaren sei, aus deren Annahme den Schluss ziehen, dass wir uns selbst bereits als völlig verloren betrachten und dass überdies so weitgehende Zugeständnisse von uns wohl nur mit dem Hintergedanken gemacht würden, das Zedierte bei der nächsten Gelegenheit zurückzuerobern. Sowohl der Eindruck unserer gänzlichen Wertlosigkeit, wie die Überzeugung, dass bei uns in Zukunft nicht der Bündnis-, sondern der Rachedanke vorwalten werde, würde aber Italien vollends zum Kriege und nicht zur friedlichen Auseinandersetzung mit uns bewegen müssen.

Euer Durchlaucht wollen ferner Herrn von Jagow versichern, dass ich mich keineswegs dem Ernste der Situation verschliesse. Auch hier verdichten sich die Nachrichten, dass die Verhandlungen Italiens mit der Triple-Entente seitens der letzteren mit höchstem Nachdrucke geführt werden. In diesem Umstände, wenn er sich bestätigt, würde aber im Falle des Abschlusses jener Verhandlungen nur der von langer Hand getroffene Entschluss Italiens, sich unseren Gegner anzuschliessen und den Konflikt mit uns herbeizuführen, zu erkennen sein. Auch die von Fürst Bülow gemeldete Äusserung des Königs von Italien, der Krieg sei eine Notwendigkeit für die Dynastie und die Armee, würde, falls sie sich bewahrheitet, nur beweisen, dass bei dem eventuellen Kriegswillen Italiens die Furcht vor einer hauptsächlich von den Anhängern der Triple-Entente herbeigeführten Revolution und die speziell von dem Generalstabschef präkonisierte Notwendigkeit der moralischen und militärischen Regeneration Italiens durch einen Krieg ausschlaggebend wären. Auch in diesem Falle würde somit das Plus oder Minus unserer Konzessionen und vollends der Ton unserer jeweiligen Äusserungen gegenüber Italien völlig irrelevant sein. Nebenbei bemerkt könne von einer intransigenten Sprache unseres Botschafters in Born wohl nicht die Bede sein,

da dies weder seinen Instruktionen, noch seinen einschlägigen Meldungen, noch vollends seiner persönlichen Veranlagung entspreche.

Die näher gerückte Eventualität eines Anschlusses Italiens an die Triple-Entente lässt es mir aber nunmehr geboten und unaufschiebbar erscheinen, dass wir, um nicht von den Ereignissen überrascht zu werden, schon jetzt eine positive Vereinbarung militärischer Natur mit Deutschland für diesen Fall treffen. Meinem hierauf abzielenden Wunsche wurde kürzlich in Berlin seitens des deutschen Generalstabschefs mit der Einwendung begegnet, dass eine solche Abmachung noch verfrüht sei. Abgesehen davon aber, dass es sich ja nur um eine hypothetische Vereinbarung für eine bestimmte Eventualität handelt, hat letztere seither merklich an Konsistenz gewonnen. Ich ersuche Euer Durchlaucht daher, bei Herrn *von Jagow* eindringlich darauf zu insistieren, dass die deutsche Regierung sich jetzt klar und bindend darüber äussere, was sie vorzukehren, nämlich welche militärische Massregeln sie ihrerseits zu treffen gedenkt, falls der Angriff Italiens tatsächlich erfolgt, welchem wir unsererseits, wie man in Berlin wisse, nach Massgabe der Möglichkeit Widerstand zu leisten entschlossen sind.

Obwohl wir alles daran setzen, diese Eventualität hintanzuhalten, müssen wir doch Gewissheit über unsere gemeinsame Gegenaktion haben, falls der Kriegsfall mit Italien dennoch eintritt.

Ersuche um telegraphischen Bericht.

1052.

A külügyminiszter a quirinali nagykövetnek.

Telegramm in Ziffern an Freiherrn von Macchio in Horn, Nr. 573.

Wien, am 1. Mai 1915. 10 Uhr p. m.

Geheim.

Erhalten Euer Excellenz Telegramm vom 30. v. Mts. Nr. 569.

Da sich auch unsere anderweitigen Nachrichten dahin verdichten, dass die Verhandlungen Italiens mit der Triple-Entente ihrer entscheidenden Phase mindestens sehr nahegerückt sind, ersuche ich Euer Excellenz, diesem Gegenstande Ihr besonderes Augenmerk auch weiter zuzuwenden und über Ihre einschlägigen Wahrnehmungen telegraphisch zu berichten.

1053.

Br. Burián külügyminiszternek .

1915 május 3

Kedves Barátom!

A mai győzelmi hír* hatása annyiban rossz is lehet, hogy a támadás siettetésére bírhatja Olaszországot, úgy ezen, mint általánosabb szempontból is itt van az a pillanat, amelyben eloszlathatjuk Olaszország bizalmatlanságát és magunkhoz ragadhatjuk a sikert.

Most a győzelem pillanatában kellene nekünk Olaszországhoz fordulnunk azzal a kijelentéssel, hogy a tartós barátság álláspontján maradunk és ma is álljuk, amit a győzelem előtt ígértünk.

Úgy érzem, hogy *döntő pillanatokot élünk át*. Most van itt *a moment psychologique*, amelyet az igazi államférfinek üstökén kell megragadnia.

Kérlek, ha helyezel némi súlyt nézetemre, tedd meg most ezt a geste-et. Utasítsd Macchiót és beszélj Avarnával.

Szívből üdvözöl

igaz barátod *Tisza*.

1054.

Br. Buriánnak.

1915 május 4.

Kedves Barátom!

A ma reggel vett bécsi posta bizonyítja, mennyire indokolt volt mindkét tegnapi kérésem.

A katonai rendszabályok dolgában Hohenlohenak adott válasz a kérdés újabb, nyomatékos felvetését igényli s erre az én memorandumom** neked jó alkalmat nyújt.

Macchio sürgőnye pedig bizonyítja, hogy tényleg bosszúntól való félelem hajítja az olaszokat háborúba. Ennek eloszlátására most a győzelem pillanata a legalkalmasabb. Nem írhatna-e Vilmos

* A képviselőháznak 1915 május 4-én tartott ülésében (57b. országos ülés, Napló 456. lap) a miniszterelnök bejelentette, hogy az osztrák-magyar hadsereg és a német szövetségesek május 2-iki támadása több ponton keresztültört a nyugat-galiciai megerősített orosz állásokat és a központi hatalmak csapatai ezeket az állásokat a Kárpátoktól a Visztuláig elfoglalták.

Május 3-án a központi hatalmak hadseregei keleti irányban diadalmasan nyomultak előre.

** L. az 1047 sz. I. melléklete.

i'sászár személyesen az olasz királynak s e levélben nem hangsúlyozhatná-e ő is, hogy tudja, miszerint mi a tartós barátságot keressük és belenyugszunk a szükséges áldozatba, ha lehetlent nem kívánnak? Ezt kell mindenkinek sur tous les tons hangsúlyoznia s Macchio hibát követett el, ha a Tittoni nyilatkozatát vele közlő olasznak ezt a legnyomatékosabban meg nem mondta. Megmondta ezt neki?

Másik hajtó indok az olasz királynál a forradalomtól való félelem s az a hit, hogy az olasz nemzet regenerálása győzelmes háborút kíván. Ezzel szemben – főleg a németeknek – meg kellene mondaniok, hogy támadásuk végleges győzelmünket kérdésessé teheti, az azonban bizonyos, hogy az ő hadseregüket le fogjuk gázolni s ez a hadjárat babért nem fog az olasz hadseregnek teremni. Gondolják meg, mit nyer vele a dynastia, ha vesztes hadjáratba viszi az országot s a legjobb esetben is a francia Köztársaság segítségével fogja zsákmányhoz juttatni a megvert Olaszországot. Kérlek add be ezt a gondolatmenetet sürgősen Berlinben.

Kedves barátom! Hazánk sorsa forog kockán. Most igazán megfeszített energiával és iniciatívával kell minden irányban mindent elkövetni. Egész lelkével ezen a munkán csüng s veled küzd és érez

igaz barátod *Tisza*.

1055.

Gr. Forgách János külügyi osztályfőnöknek.

1915 május 4.

Kedves Barátom!

Most igazán nem érek reá retrospectív eszmecserékre, de fel kell arra hívnom figyelmedet, hogy akaratlanul úgy zurechtlegod az események történetét, ahogy az inkább szubjektív felfogásodnak felel meg, mint a tényeknek.

Olyan igazmondó uraknál, mint Bülow és Sonnino, bajos megállapítani, ki, mikor, mennyit hazudik, az pedig, mintha Berchtoklnak lett volna politikája, egészen új felfedezés reám nézve. Hiszen éppen azért távozott, mert nem volt politikája, nem tudta, mit akar, ingadozott, habozott, à la dérivé s egyik nagy mulasztást és bévue-t követte el külügyi hivatalunk a másik után.

Az olasz tárgyalások rossz fordulata is legalább nagy részben

Bülow akciójára s a mi, közvetlenül Berchtold távozása előtt elkövetett baklövéseinkre vezethető vissza.

Ezeket egyszer meg kellett mondanom, de ismétlem: sem időm, sem kedvem nincs rekriminációkra. Olyan időket élünk, amelyben mindnyájunknak teljes erővel, keztefogva kell a fenyegető veszély elhárításában közreműködnünk. – A helyzet kritikus, de éppen olyan hiba a pesszimizmus, mint az optimizmus. A győzelem pillanatát kell teljes élan-nal felhasználnunk, hogy az olaszokat szándékaink barátságos voltáról meggyőzzük s másfelől beadjuk nekik, hogyha megtámadnak – bármi legyen is a háború végeredménye, őket meg fogjuk verni s kétes előny lesz a dynastiára, ha a francia köztársaság segítsége juttatja zsákmányhoz a megvert olasz királyságot.

Ezekben az irányokban be kellene fognunk Németországot s kellő utasításokat adni Macchiónak.

Végre pedig szemébe kell néznünk annak is, mit tegyünk, ha az olasz-román támadás mégis reánk szakad? Katonai és diplomáciai energiánk vagy fejvesztettségünk fogja e helyzetet súlyos veszteséggé vagy katasztrófává tenni a monarchiára. Egyáltalán nem áll, hogy ez esetben gyámoltalanul el kell túrnunk a végzet beteljesülését, csak *idejekorán* kell a teendőket tisztába hoznunk s az első perctől fogva céltudatosan cselekednünk.

Láttad erre vonatkozó memorandumomat? Nagyon sajnálom, hogy Ervin* megtudta reá vonatkozó terveimet. Most már beszéllek vele, bár addig nem akartam felszólítani, amíg a politikai helyzet nem tisztul. Ki tudja minő következményekkel járhat a külügyi helyzet megromlása s egy igazán rossz béke a magyar kormány sorsára nézve? Isten veled!

Szívből üdvözöl

igaz barátod *Tisza.*

1056.

A külügyminiszter a berlini osztrák-magyar nagykövetnek.

Telegramm in Öhiffen an Prinzen Gottfried zu Holienlohe, in Berlin, Nr. 407.

Wien, am 5. Mai 1915. 4 Uhr p.

Geheim.

Ich ersuche Euer Durchlaucht, nachstehende Allerhöchste Antwortdepesche auf ein gestern eingelangtes Telegramm Kaiser

* B. Roszner Ervin; gr. Forgách János sógora.

Wilhelms sogleich im Wege des Auswärtigen Amtes an seine Bestimmung gelangen zu lassen:

«An Seine Majestät
den Deutschen Kaiser und Köönig von Preussen
drosses Hauptquartier.

Die in Deinem gestrigen Telegramme zum Ausdruck gebrachte schwere Besorgnis über die Eventualität des Eintrittes Italiens – und damit auch Rumäniens – in den Krieg an der Seite Unserer Gegner und über die sich hieraus für Unsere beiden Keiche ergebende Situation wird auch von Mir und Meiner Regierung im vollsten Masse geteilt. Angesichts dieser immer näher rückenden (iefahr habe Ich Mich zu schweren und schmerzlichen Opfern entschlossen. Die letzten Meinem Botschafter in Born erteilten Instruktionen ermächtigen denselben bereits, dem römischen Kabinette jene weitgehenden Konzessionen anzubieten, welche auch Herr von Tschirschky gestern im Xamen Deiner Regierung empfohlen hatte. Hiemit bin Ich an der äusserst en Grenze des denkbaren Entgegenkommens angelangt. Darüber hinaus auf weitere Forderungen Italiens einzugehen, gestattet Mir nicht die Rücksicht auf die Grossmachtstellung, die permanenten Interessen und die Zukunft der Monarchie, für w'elche Ich wie immer auch in diesem ersten Momente bei Dir das vollste Verständnis voraussetzen darf.

Unser geschlossen einmütiges Vorgehen gibt Mir die sichere Hoffnung, dass Wir mit Gottes Hilfe auch aus dieser ersten Komplikation den heilsamen Ausweg finden werden.

In aufrichtiger Freundschaft bin ich

Dein ganz getreuer
Franz Joseph.»

1057.

Gr. Czerninnek.

Den 9. Mai 1915.

Lieber Freund!

Freitag abends haben wir in Teschen eine Besprechung mit dem deutschen Reichskanzler und beiden Generalstabschefs gehabt, wobei alle Eventualitäten gründlich durchberaten wurden.

Wir werden das Möglichste tun, um Italien vom Losschlagen

zurückzuhalten und selbst in dem Falle, wenn die italienische Bedingungen durchaus unannehmbar wären, auf deren Grundlage weiter verhandeln, um den Bruch hinauszuschieben. Freilich nützt dies alles nichts, falls Italien den Krieg jetzt brüskieren will. Vor einigen Tagen deuteten manche Anzeichen auf diese Eventualität, jetzt scheint sich ein gewisses Zaudern eingestellt zu haben, was vielleicht darauf hindeutet, dass sie sich infolge unserer Erfolgsweniger sicher fühlen, wie vorher.

Mein Eindruck ist, dass die jetzige italienische Regierung sehr feindselig gegen uns gesinnt ist: wogegen ernste Leute, vor Allem Giolitti, Abenteuerpolitik verurteilen. Es fragt sich, ob diese Richtung im Wege Ministerwechsels oder Druckes auf die jetzige Regierung die Oberhand gewinnen kann. Jedenfalls wird militärischerseits Alles vorbereitet, um im Notfälle die neuen Feinde zu schlagen.

Wenn sich der Erfolg gegen die Russen wirklich so grossartig entwickelt, wie es zu hoffen ist, so werden wir in der Lage sein auch die Italiener und Rumänen zu schlagen. Natürlich würden wir sofort auf die Defensive gegen die Russen übergehen und uns mit aller Wucht auf die Italiener und Rumänen werfen. Sollte sich die Kriegslage weiter günstig ausgestalten, so kann bald der Moment eintreten, wo wir den Versuch machen können, Rumänien an der Hand entsprechender militärischer Aufklärungen zum Anschluss zu bewegen.

Die Situation steht auf der Messerscheide: es ist geradeso möglich, dass Italien in der kürzesten Zeit losschlägt, als das es den Krieg doch vermeidet.

In grösster Eile

Dein ergebener *Tisza*,

1058.

Sándor Jánosnak.

1915 május 9.

Kedves Barátom!

Egyszerre két oldalról kapom a hírt, hogy a venerikus bajokban beteg katonák elhelyezésére szolgáló piliscsabai tábori kórházban minden fogalmat felülhaladó rettenetes állapotok vannak, amelyek a legnagyobb mértékben felhívják és megkövetelik az összes érdekelt tényezők hatékony közbelépését, mert ilyen álla-

pótok nemcsak a szerencsétlen betegeket, de a körülöttük lévő falvak, sőt a főváros népességét is a legnagyobb mértékben veszélyeztetik.

Arra kérlek, légy szíves ebben a tekintetben sürgősen érintkezésbe lépni a honvédelmi miniszterrel és a katonai parancsnoksággal, konstatálni a helyzetet és megtenni a kellő intézkedést. Nékám* kijelentette, hogy ő teljesen díjtalanul bocsátja szakértelmét rendelkezésre, csak azt kéri, hogy a piliscsabai tábor és Budapest közötti útjaira auto álljon rendelkezésére, s mint mondja, a katonáék ezt is megtagadták.

Kérlek édes János, vedd az ügyet teljes energiával a kezébe és szólj, ha szükséged van reám.

Szívből üdvözlök

igaz híved *Tisza*.

10\$9.

Miskolczy Ferenc főispánnak.

1915 május 9.

Kedves Barátom!

Több oldalról (pl. Mezőgyán) hallom, hogy a lisztkeveréshez feltétlenül szükséges tengeri nem érkezik meg és így még mindig nem tudják az idevágó rendeleteket végrehajtani, másfelől a csekély mennyiségű búzaliszt keveretlenül való felhasználásánál még sokkal nagyobb alkalmatlanság és nélkülözés alapját vetik meg a jövőre.

Ez az egész élelmezési kérdés óriási munkát hárít a hatóságokra és csak akkor funkcionálhat jól, ha a megye teljes energiával kezébe veszi a dolgot és reászorítja az azonnali pontos célszerű intézkedésekre a helyi hatóságokat. Ez ügyet a legmelegebben ajánlom ismert erélyedbe.

Egyúttal megemlítem azt is, hogy Mezőgyánban ínséges termés volt, úgy hogy némi vagyonnal bíró hadbavonult kisebb gazdák családjainak is ma már a szó szoros értelmében betevő falatjuk nincsen. Az ilyen családokat most már felvette az előljárási államsegélyre, féltő azonban, hogy a pénzügyigazgatóságnál nehézségekbe ütközik a dolog.

Arra kérnék tehát, lennél kegyes odahatni, hogy a pénzügyigazgatóság méltányos és korrekt szellemben hajtsa végre a

* Dr. Nékám Lajos, a venereás betegségek egyetemi tanára a budapesti egyetemen.

130.000. számú P. M. rendeletet és állapítson meg az aratásig segítyt az olyan kisebb gazdák családtagjainak, akiknél beigazolást nyer, hogy a tavalyi termést már felették.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

1060.

Gr. Széchenyi Miklós püspöknek, Nagyvárad.

1915 május 10.

Kedves Barátom!

Nagyon restellem, hogy ismét a kézai haszonbér dolgában alkalmatlankodom, de mint szomszédjuk magamról tudom, mennyi csapás éri most ezt a szegény vidéket. Ínséges termés után árvízkar is érte őket, őszi vetéseik nagy része kiveszett és igen sok földjük olyan állapotban van, hogy tavaszival sem vethetik.

Ilyen viszonyok között nem marad más hátra, mint *jó szivedre appellálni* s őket a második csapásos esztendőre is kegyeidbe ajánlani.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

1061.

Gr. Stürgkh Károlynak.

Den 11. Mai 1915.

Hochverehrter Freund!

In den jetzigen grossen Tagen, wo schwarz-gell)e Fahnen in den Strassen von Budapest flattern und die ungarische Tricolore in derselben Weise in Wien erscheint und die österreichische Volkshymne in Ungarn bei jedem Anlasse ohne Parteiunterschied von Jedermann geehrt wird, wäre vielleicht der Moment gekommen, wo Alles, was in einem Staate der Monarchie die Herzen erwärmt, von der Bevölkerung des anderen sympathisch begrüsst wird und eine gegenseitige Teilnahme an der Verehrung patriotisch-nationaler Gefühle die Herzen einander näher bringt.

Glaube auf Deine volle Billigung und Unterstützung rechnen zu können bei der Anregung, ob nicht in allen Plätzen (grosse Städte, Kurorte etc.) wo ungarisches Militär- oder Zivilbevölkerung sich in grösseren Massen aufhält, die auf öffentlichen Plätzen spielenden Musikkappellen hie und da die ungarische Volkshymne

spielen könnten. Bei genügender Vorbereitung der Sache wäre dies wohl heutzutage wenigstens in den deutschen Teilen Österreichs gewiss leicht durchzuführen und es *lourde einen nicht Inch genug zu veranschlagenden Eindruck in Ungarn machen.*

Unter all den Sorgen und anstrengenden Arbeiten der jetzigen kritischen Tagen dürfen wir den grossen Zug der Gegenwart nicht aus dem Auge verlieren. Wir leben in grossen Zeiten die Herzen aneinander schmiegender grossen gemeinsamen Anstrengungen. Ungarn und Österreicher stehen Schulter an Schulter *im Kampfe auf Lehen und Tod* treu nebeneinander. Es muss dieser Kampf für alle Zeiten segensreiche Früchte tragen und der Monarchie ihre wirkliche, allen Gefahren trotzen, dauernde Grundlage geben: die auf der Harmonie der Seelen aufgebaute geeinte Kraft von zwei *ihre Eigenart wahren, gleichberechtigten Staaten.*

Unter den tausend Kleinigkeiten, die einen so mächtigen Einfluss auf die Volksseele ausüben und von einer ihrer ganzen Aufgabe bewussten Begierung sorgfältig gepflegt werden sollten, ist vielleicht diese gegenseitige Betätigung der Sympathie auf musikalischem Wege einer der mächtigeren Faktoren und wir würden der gemeinsamen Sache keinen kleinen Dienst erweisen, wenn wir dieselbe in beiden Staaten gleichzeitig in Angriff nehmen würden.

Genehmige hochverehrter Freund den Ausdruck meiner vorzüglichen Hochachtung.

Tisza.

1062.

A magyar képviselőháznak 1915 május 11-iki ülésén Vázsonyi Vilmos képviselő (Napló 66. lap) először közbeszólás alakjában, később rövid beszédben (66-67. lap) felemlítette, hogy az egyik esti lap közlése szerint az osztrák-magyar közös hadügyminisztérium gazdasági osztályának és a katonai intendatúrának főnöke egy hírlaptudósító előtt azt mondta, hogy a hadügyminisztérium illető osztályaiban képviselők is jártak. «Ide azonban hiába jöttek protektorok.» A miniszterelnök nyomban kijelentette: «amikor érté- sére esett, hogy itt-ott ilyenről beszélnek, a leghatározottabban és legkomolyabban felkérte a hadügyminiszter urat, hogy adja ki a szigorú rendeletet minden osztályban, hogy mindazokat, akik ilyen dologban oda fordulnak, kereken utasítsák el és az illetőkről a miniszterelnöknek tegyenek azonnal jelentést. Amennyiben pedig magábanvéve tisztességes üzletről, de oly közvetítésről volna szó.

ahol az illetőnek tisztviselői vagy képviselői mivolta illetlenné vagy inkompatibilissé teszi az ily üzletben való közvetítést, a kérést is a tisztviselői fegyelem és az inkompatibilitás szempontjából fogja a miniszterelnök kezelni».

Ily előzmények alapján írtak az 1062. és 1063. számú levelek. Azután a miniszterelnök megkereste az állandóan Bécsben lakó báró Roszner Ervin, Ő Felsége személye körüli minisztert, állapítsa meg alaposan és világosan a tényállást «azon protekciós közbenjárások tárgyában, melyek képviselők, főrendiházi tagok és köz-tisztviselők részéről a hadiszállítások ügyében a hadügyminiszteriumban történtek». A hadügyminiszter 1915. évi 16,852. szám alatt utasította a minisztérium osztályfőnökeit, illetőleg előadóit báró Roszner miniszternek «alle gewünschten Informationen und Auskünfte eventuell unter Vorlage der Akten und sonstigen Aufschreibungen zu geben».

Báró Roszner miniszter kihallgatott egy altábornagyot, két osztályfőnököt és több hadügyminiszteriumi tisztviselőt. Az eredményről gróf Tisza István miniszterelnök a képviselőházban beszámolt. (Közölni fogja a *Beszédeket* tartalmazó kötet.)

Krobatin hadügyminisztertemek.

Den 11. Mai 1915.

Hochverehrter Freund!

In der *heutigen* Sitzung des Abgeordnetenhauses wurde beiliegender Artikel des «*Az Est*» zur Sprache gebracht, in welchem gewisse Äusserungen über die Vermittlung von Reichstagsabgeordneten dem Herrn Sektionschef Jarzebecki in den Mund gelegt werden.

Wie Dir bekannt, lege ich *das grossie Gewicht darauf*, dass der Verdacht eines inkorrekten Vorgehens von unserem öffentlichen Leben *ferngehalten* werde, solche allgemeinen Verdacht hervorriefende undeutliche Äusserungen vermieden werden, andererseits jeder einzelne Fall, wo sich Staatsbeamte oder Politiker in Lieferungen einmischen, untersucht und je nach den Umständen in rigoroser Weise erledigt werden.

Ich habe also die Ehre Dich, hochverehrter Freund, zu bitten, vorerst gefälligst feststellen zu lassen, was für eine Äusserung Herr Sektionschef Jarzebecki dem Mitarbeiter des «*Az Esi*» gegenüber getan hat. Bei genauer Feststellung des präzisen Textes dieser Äusserung möchte ich des Weiteren eine möglichst vollständige Liste derjenigen Deputierten, Magnatenhausmitglieder und Staatsbeamten erhalten, welche in solchen Angelegenheiten

vorsprachen, mit Mitteilung des konkreten Gegenstandes und des Umstandes, ob die betreffenden Herren nur in einem Falle oder wiederholt sich für solche Geschäfte interessiert haben.

Ich benütze die Gelegenheit um zu erwähnen, dass ich bisher seit meiner Dir vorgebrachten Bitte keine Mitteilung seitens der Herren Sektionschefs erhielt und wäre ich sehr verbunden, wenn ich alle einschlägigen Daten aus den verschiedenen Sektionen des Kriegsministeriums baldigst erhalten könnte. In der Angelegenheit einer Intervention Seiner Excellenz Baron Gábor von Daniels* habe ich denselben um Auskunft befragt, worauf er kategorisch erklärte, dass er gar nicht mit dem in Frage stehenden Sebastianischen Geschäfte zu tun hatte und von der ganzen Sache nur soviel weiss, dass ihn Sebastiani, mit welchem er in guten persönlichen Beziehungen steht, gebeten hatte, die Angelegenheit dem Wohlwollen der 12. Sektion zu empfehlen. Er tat dies aus Gefälligkeit einem guten Bekannten gegenüber, erklärt es aber für eine Verleumdung, irgendwie dabei materiell interessiert gewesen zu sein oder irgend etwas für diesen Schritt erhalten zu haben.

In Erwartung einer baldigen gefälligen Erledigung meiner Bitte bleibe ich mit warmer Freundschaft

Dein ergebener *Tisza.*

1063.

Lers Vilmos kereskedelemügyi államtitkárnak.

1915 május 16.

Méltóságos Uram!

Április 19-én a kereskedelmi miniszter úrhoz intézett s általa velem közölt levele kapcsán felkérem, miszerint a hadügyminisztérium mindazon tisztviselőitől, akiknek alkalmuk volt szállítási ügyekben a törvényhozás tagjaival, köztisztviselőkkel vagy más exponált állásban lévő egyénnel érintkezni, szíveskedjék az én nevemben precíz felvilágosítást kérni aziránt, hogy ki, kinek az érdekében, milyen ügyben járt a minisztérium illető osztályában. Különösen nagyon kérem úgy Pucherna tábornok urat, mint Tarzebecki vezérfőhadbiztosot, hogy erre vonatkozó jegyzéket mentől előbb szíveskedjenek rendelkezésemre bocsátani.

Együttal felkérem, hogy az utóbbival közölni szíveskedjék,

* Akkor o. k. volt, V. ö. 1063. sz.

miszerint az általa említett feljegyzés vétele után azonnal szóba-hoztam báró Daniel Gábornak a dolgot s tőle azt a felvilágosítást nyertem, hogy Sebastianinak, akivel régóta jó személyes ismeretségben áll, felkérésére egyszer ajánlotta nevezettnek egy intendatúrával kötött szerződéséből kifolyó vitás ügyét a hadügyminiszter úr figyelmébe. Ezt mint szívességet minden egyéni érdek nélkül tette s az egyik érdekeltnek evvel ellenkező állítását hazugságnak jelenti ki.

Megjegyzem végül, miszerint természetesen az aktív és nyugalmazott tisztviselőktől is szigorúan megköveteli a kormány, hogy az államtisztviselői állás tekintélyével össze nem férő közvetítési üzerkedéstől tartózkodjanak, miért is a Miklós Ödönre* és Erősdyre** vonatkozó adatok mielőbbi megszerzését is kérem.

Avval a kéréssel, hogy ez ügyben nyomban s ha kell ismételtlen eljárni szíveskedjék, maradok

igaz tisztelője *Tisza.*

1064.

Daruváry Gézánál.

1915. május 11.

Tisztelt Barátom!

A magánalapokból történt 5 millió korona jegyzésre*** vonatkozó legfelsőbb elhatározást közlő leveled birtokában felkérlek, hogy Ő Felségének a magyar kormány legalázatosabb köszönetét tolmácsolni szíveskedjél. A kérdésnek megfelelő nyilvánosságra hozatala felől a pénzügyminiszter gondoskodott.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híved *Tisza.*

1065.

GR. Klebelsberu Kunónak.

1915 május 11.

Kedves Barátom!

A 10-iki soraid kapcsán küldött többi ügyiratokat elintéztem, a 362. számút ellenben némi igazítással küldöm vissza. Mint a szövegből láthatod, azt a felfogást küszöböltem ki átiratodból, minthogy ha mi kizárólag rokkant katonákkal foglalkoznánk.

* Akkor a Főrendiház tagja volt.

** Akkor nyugalmazott főispán volt.

*** Ő Felsége újból hadikölcsönt jegyzett.

Így látszik nem volt alkalmunk ezt a kérdést egymás között tisztázni s így nem tájékoztathattalak erre vonatkozó álláspontom felől.

Nézetem szerint azt, hogy ki rokkant és ki nem, – amputáltaktól eltekintve – csak az utókúra befejezésével lehet eldönteni. Az utókurát mindazoknál, akiknek valamely tagján bénulás mutatkozik, különbség nélkül lehetőleg mielőbb azzal a szándékkal kell végrehajtani, hogy azok mentől nagyobb része teljesen visszanyerje keresőképességét, sőt ha lehet harcképességét is.

Katonáknál sikerült már elérnem azt, hogy az utókezelés a felülvizsgálás és rokkanttá nyilvánítás előtt történjék, aminek számos előnyét nehéz volna egy levél keretében előadni, de ami természetszerűleg lehetetlenné teszi azt, hogy már a mi kezelésünk első stádiumában kiválogassuk a rokkantakat és csakis azokra szorítsuk eljárásunkat.

Nagyon helyeslem azt a gondolatot, hogy szakemberek válogassák ki a mi speciális kezelésünk alá kerülő beteganyagot s csak azok vétessenek fel, akiknél ilyen utókezelésnek egyáltalán értelme van. Ez a felfogás nyer kifejezést az aktára vezetett módosításaimban, légy szíves kérlek most már tisztázatát ilyen kiigazított alakban elküldeni.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

1066.

BR. Hazai Hamunak.

1915 május 11.

Kedves Barátom!

Chanáth Irén nagycsertészi pap hazaárulás és kémkedés vádjá miatt katonai büntetőeljárás alatt állt és április 8-án felmentetett ugyan, de egyelőre Viszlóra kellett mennie s a püspök nem tudja, hogy a muszkáktól most felszabadult egyházközségbe elmehet-e.

Nóvák püspök, akit nemcsak megbízható, ele igen judiciózus embernek tartok, nevezettet igen derék papnak és jó hazafinak ismeri, aki csak denunciálásnak eshetett áldozatul és életbevágó fontosságú volna reá nézve, hogy e nehéz időkben hívei közé mehessen.

Arra kérlek tehát, lennél kegyes ezen a honvédhadbírósnágnál elintéztett ügy iránt érdeklődni s hacsak fontos gyanúok nem áll fenn az illető ellen, mielőbbi teljes szabadonbocsátását elrendelni.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

1067.*

Gr. Stürgkh Károlynak.

Den 11. Mai 1915.

Hochverehrter Freund!

Im Besitze Deines auf die Steyr'sche Waffenfabrik bezüglichen hochgeschätzten Briefes vom 3. Mai erlaube ich mir meiner Freude darüber Ausdruck zu verleihen, dass die Leistungen der Fabrik sich erheblich günstiger gestellt haben, wie dieselben bei unserer Anwesenheit im Jänner in Aussicht gestellt wurden.

Es gibt mir dies die Hoffnung, dass bei fortwährender An-eiferung der Fabriksleitung die tägliche Fabrikation sich noch weiter steigern lassen wird, wodurch die Fabrik das Anfangs des Krieges versäumte wenigstens teilweise einzuholen in der Lage sein wird. Die letzten Bestellungen des Kriegsministeriums, welche erheblich über die streng notwendige Grenze hinausgehen, geben hiezu reichlich Gelegenheit und es wäre ganz unverantwortlich, wenn die Fabrik mit ihren auf immer grössere Produktion h-inzielenden Anstrengungen und Vorbereitungen irgendwo nachlassen würde.

Mit aufrichtiger Freundschaft

Dein ergebener *Tisza.*

1068.

Telefonúzenet br. Burián Ő Excellenciájának.

1915 május 12.

Nem hallgathatom el a Macchiónak 642. szám alatt küldött utasítás miatti súlyos aggodalmaimat.

A Macchio és Bülow által átnyújtott koncessziókat én is túlságosoknak tartom és az elkövetett hibát mélyen sajnálom; de a dolog megtörtént s az egyszer nevünkben kilátásba helyezett feltételek visszavonása által okozott szakításért lehetetlen volna a felelősséget vállalni.

Azzal szemben, ami kockán forog, a szóbanforgó differenciák fontossága elenyészően csekély; a Nocevölgy stratégiai fontosságával szemben áll a katonáknak az a világos kijelentése, hogy a mindenáron való megegyezést kívánják; Triesztnek szabad

* L. II. köt. 670., 672., 675. sz. és fenntebb 701., 741., 751., 781.

kikötővé alakítása kizárólag vámpolitikai és pénzügyi kérdés, amelynek semmi politikai következménye nincsen; Trieszt szabad kikötő volt, gondolom 1886-ig; ha ezt az állapotot helyreállítjuk, ez csak a vámbevételeknél való mérsékelt károsodást jelent.

A 6. és 7. pont előttem is a legkellemetlenebb, de ezeknél nyitva áll az út a további alkudozások előtt. Itt igyekezzünk menteni, ami menthető, de bűnnél súlyosabb végzetes hibának tartanám, ha bármi olyat mondanánk, ami a nagykövetünk által nevünkben könnyelműen tett Ígéret visszavonását vagy megváltoztatását jelentené. Ez tönkretenné a szép kilátásokkal megindított békepárti akciót, a háborúpárt győzelmét biztosítaná s a Monarchiát aránylag csekélységekért a legnagyobb veszélybe döntené éppen akkor, amidőn az olasz megegyezés biztosításával a nagy háborút teljes sikerrel fejezheti be.

Ezért lehetetlen volna a felelősséget vállalnunk, miért is kérneih kell, hogy ha eddig nem történt volna, haladéktalanul olyan utasítás menjen Macchiónak, amelyben attól, hogy felhatalmazásonkon túlmenve, újabb koncessziókat tegyen, eltiltjuk, utasítjuk, hogy a nyitva hagyott kérdésekben teljes erővel igyekezzék előnyös megállapodásokat létesíteni, a nevünkben tett pozitív ígéreteket azonban változatlanul tartsa fenn.

Tisza.

1069.

Telefonüzenet Br. Burián Ő Excellenciajának.

1915 május 13.

464. sz. szófiai távirat kapcsán azon reményemet fejezem ki, hogy egyetértésben vagyunk abban a tekintetben, miszerint Bulgáriának román vagy görög területet csak arra az esetre ígérhetünk, ha ez utóbbi államok harcba lépése esetére Bulgária is aktív vesz részt a háborúban.

Tisza.

1070.*

Krobotin hadügyminiszternek.

Den 13. Mai 1915.

Hochverehrter Freund!

Zu meiner lebhaften Überraschung vernehme ich heute, dass die in den Budapester Spitälern unterbrachten kranken und ver-

* L. 1071. és 1119. sz.

wundeten Soldaten mohammedanischen Glaubens an den meisten Orten Schweinefleisch und mit Schweinefett zubereitete Speisen erhalten.

Es. wäre überflüssig Dir des Näheren zu erörtern, dass jeder gute Mohammedaner hierin ein Attentat gegen seine heiligsten Gefühle erblickt und dass wir dadurch, dass wir ihnen in einer ihr Seelenleben derart tief berührenden Frage kein gehöriges Verständnis und Gefühl der Sympathie entgegenbringen, einen sehr grossen Fehler begehen.

Ist es doch gerade jetzt eine wichtige politische Aufgabe, die bosnischen Mohammedaner an uns zu fesseln; mit derlei, uns vieneicbfc geringfügig erscheinenden Dingen aber scossen wir sie von uns eher ab.

Ich erlaube mir deshalb diese Angelegenheit Deiner Aufmerksamkeit aufs Wärmste zu empfehlen und Dich zu bitten, Du hättest die Güte verfügen zu wollen, dass die kranken und verwundeten Soldaten mohammedanischen Glaubens nach Tunlichkeit in wenigen Spitälern konzentriert, auch dort womöglich nebeneinander unterbracht und ihren religiösen Geboten entsprechend verköstigt werden.

Ich versichere, dass es sich um eine Frage handelt, bei deren Berücksichtigung die damit verbundene geringe Mühe wirklich keine Rolle spielt.

Mit warmer Freundschaft

Dein ergebener *Tisza*.

1071.

Br. Hazai Samunak. *

1915 május 13.

Kedves Barátom!

Nagy meglepetésemre most értesülök róla, hogy a budapesti kórházakban elhelyezett mohamedán beteg és sebesült katonák a legtöbb helyen sertéshúst és sertézsírral főzött ételt kapnak. Felesleges volna előtted fejtegetnem, mennyire legszentebb érzelmei elleni merényletnek tekinti ezt a jó mohamedán s minő óriási hibát követünk el akkor, ha éppen az ő lelkivilágukat olyan mélyen érintő kérdésben kellő megértést és rokonérzést nem tanúsítunk velük szemben.

* L. 1070. és 1119. sz.

Hiszen éppen most egyik fontos politikai feladat, magunkhoz kapcsolni a boszniai mohamedánokat, efféle előttünk csekélységeknek látszó dolgokkal pedig valósággal eltaszítjuk őket magunktól.

Van szerencsém tehát ez ügyet nagybecsű figyelmedbe a legmelegebben ajánlani és arra kérni, hogy azt lehetőleg az egész országra nézve akként méltóztassál megoldani, hogy a mohamedán katonák, amennyire a körülmények megengedik, kevesebb számú külön kórházban összpontosíttassanak s ott vallási szabályaiknak megfelelő élelmezésben részesíttessenek. Biztosíthatlak róla, hogy olyan kérdésről van szó, amelyhez képest a vele járó csekély alkalmatlanság valóban nem játszhat semmi szerepet.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.*

1072.

Hosszú Vazul görög kath. püspöknek.

1915 május 13.

Kedves Barátom!

A Burdia ** lemondása folytán megüresedett karánsebesi kerület betöltése kapcsán a párt ottani vezetősége érintkezést keresett az ottani nacionalistákkal és felhatalmazásom alapján közölte velük, hogy a magam részéről a pótválasztásokat illetőleg hajlandó vagyok ugyanarra az álláspontra helyezkedni kölcsönösség alapján a román nemzetiségi párttal szemben, mint amelyet a többi parlamenti párttal szemben elfoglaltam, vagyis biztosítanám a román nemzetiségi pártot arról, hogy netalán megüresedő kerületeiben nem állítana a munkapárt jelöltet, ha ők is ugyanerre az álláspontra helyezkednek s már Karánsebesen sem állítanak jelöltet.

Úgy értesülök, hogy a helybeli nacionalisták hajlandók ez álláspont elfoglalására, de központi pártvezetőségükre bizzák a döntést.

Arra kérlek tehát, lennél szíves Mihálival*** ilyen irányban érintkezésbe lépni s az ő hozzájárulását kieszközölni.

Szívből üdvözöl

igaz híved. *Tisza*.

* Gr. Tisza István ugyané napon azonos szövegű levelet írt gr. Klebelsberg Kunó államtitkárnak, aki a hadirokkantak ügyeit intézte, továbbá a Vörös Kereszt Egyet elnökségének és gr. Marenzi altábornagy budapesti parancsnoknak.

** Burdia Szilárd o. k. Volt.

*** Miháli Tivadar o. k.

1073.

Lánczy Leónak.

1915 május 14.

Kedves Barátom!

Bármennyire igyekeztem is a katonai szállítások ügyében hozzám intézett leveledet kedvezően elintézni, a legnagyobb sajnálatomra nem vagyok abban a helyzetben, hogy kívánságod szerint járhassak el,

Egy levélnek szűk keretében nem fejthetem ki azokat az érveket, amelyek a kormányt arra indították, hogy a szóbanforgó törvényes rendelkezést vegye fel a törvényjavaslatba.* Megengedem, hogy sok nyomós ok szólott volna egy az ilyen vállalkozásokat finanszírozó intézetekre nézve kedvezőbb megoldás mellett. Az az egy azonban egészen kétségtelen, hogy ha a kormány ezt az álláspontot foglalta el, egészen elhibázott dolog volna a törvény szentesítése előtti rövid időt olyan fizetések teljesítésére felhasználni, amelyek az új törvény rendelkezéseivel ellentétben állnak.

Ha szíves leszel a dolgot végiggondolni, bizonyára igazat fogsz nekem adni abban, hogy a kormány által előterjesztett törvényjavaslat rendelkezéseinek ilyen kijátszása s az a tény, hogy a kormány a Kereskedelmi Bank egy konkrét ügyében az utolsó percben ellenkezőjét cselekszi annak, mint amit a törvényhozásnál kezdeményez, olyan odiózus következménnyel járna nemcsak a kormányra, de a Kereskedelmi Bankra is, amely konkrét esetben netalán bekövetkezendő kárnál aránytalanul súlyosabban érintené azt.

Reményilem felesleges megjegyeznem, hogy a kormánynak mint eddig, úgy ezután is gondja lesz a magyar közgazdasági élet minden fontos érdekére és termelésünk *alimentációjára* irányuló törekvésükben támogatni fogja a nagy pénzintézeteket, miért is arra kérlek, méltóztassál ezen helyes intenciókba helyezett megnyugvással napirendre térni ezen incidens felett.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híved *Tisza.*

* Javaslat a hadiszállítások körül elkövetett visszaélések megtorlásáról. Később 1915: XIX. t.-c. 17. és köv. §§.

1074.

Gr. Bethlen Balázsénének,¹ Deés.

1915 május 15.

Kedves Beáta!

Mint már Balázssal közöltem, a bénák kezelésére szükséges Zander tornaszerek és egyéb berendezések olyan költségekkel járnak, miszerint azokat csakis kevés helyen koncentrálni lehet felállítani. Ezt kívánja különben az utókúrának bizonyos ipari gyakorlati képzéssel való kiegészítése is mindazokra nézve, akik nem nyerik vissza tagjaik tökéletes használhatóságát és teljes munkaképességüket.

Abba tehát a legnagyobb sajnálatomra nem mehetek bele, hogy Deésen hasonló berendezés létesíttessék, ha azonban ottani orvosok kiválóan képzett és ügyes az ilyen utókezelésekben, át lehet őt vinni valamely olyan nagy kórházba, ahol hasonló sebesültekkel tömegesebben foglalkozunk. Egyébként ha Deésen marad is, az magában véve nagy előny, ha igazán kompetens szakember veszi a gyógykezelés első stádiumában is gondozásába az ilyen természetű sebesülteket, mert ezzel előkészíti az utókúrát és előmozdítja annak hatását.

Magunkról, fájdalom, jót nem írhatok. Szegény Ilona² még mindig «tief in Bett», alig-alig lehet némi javulást konstatálni nála; Lajosért³ pedig nagyon aggódom. Amíg a szív fel nem mondja szolgálatát, még mindig van *némi* remény, de *a nagyon súlyos vérmérgezési tünetek most* már a hetedik hétben sem akarnak tágitani.⁴

Adieu édes Beáta, mindnyájatokat szívből üdvözöl

vén cousinod *Tisza.*

1075.

Gr. Ráday Gedeon főispánnak,

1915 május 15.

Kedves Barátom!

A Cinkotán elhelyezett *cseh* katonákra vonatkozó iratok visszaküldése mellett arra kérek, hogy ez ügyet továbbra is éber

¹ Erdélyi főispán neje; gr. T. I. rokona.

² Gr. Tisza Istvánná úrnő.

³ Gr. Tisza István öccse, aki a harctéren életveszélyesen megsebesült.

⁴ V. ö. 1017. sz.

figyelemmel kíséreni s ha valami konkrétobb gyanú ok merülne fel, megfelelően intézkedni és a dologról értesíteni szíveskedjél.
Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

1076.

Az olasz kormányválság (191-5 május 10-16) előzményei és lefolyása.

1915 május 13-án az olasz minisztertanács egész napon ülésezett. *Br. Sonnino* külügyminiszter *okvetlenül a* háborút erőszakolta; több (állítólag hét) miniszter ellenezte azt. Május 14-én az olasz kormány lemondott. Remélhető volt, hogy az új kormány elfogadja *br. Burián* külügyminiszter ajánlatait.

Az olasz kormányválságról, előzményeiről és lefolyásáról tájékoztat *br. Macchio*, quirináli osztrák-magyar nagykövetnek 1076 *a)* és *b)* alatt közölt két távirata.

A remélt kedvező fordulat azonban nem következett be, mert újból olyan kormány neveztetett ki, amely a háborút kívánta.

1076 /a.

Baron Macchio.

ddto Rom, 10. Mai 1915. Aufg. 2 U. 45 M. p. m.

Nr. 642.

Chiffre.

Fortgang der Ereignisse ist folgender:

Herr Giolitti war heute früh beim König mit der Mitteilung der ihm damals schon mündlich bekannten Konzessionsliste, worauf Seine Majestät der König Zweifel geäußert, nachdem seine Minister sich stets über das Ungenügende der Konzessionen beklagen. Mittlerweile war das mit obigem Telegramm vorgelegte, grosso modo die Zusagen zusammenfassende, von deutschem Botschafter und mir unterschriebene Schriftstück Seiner Heiligkeit übergeben und vom Papste an Herrn Giolitti geleitet worden, der dann eine zweite Audienz hatte und es dem König zeigte.

Nachdem Seine Majestät so über die Tatsachen auf Grund unserer Unterschrift orientiert war, folgte lange Unterredung Giollitis mit Herrn Salandra, welche allmählich die Umstimmung des letzteren vorbereiten soll.

"Nach Informationen unserer Gewährsmänner hätte auch der heiliger Vater die so zusammengestellten Konzessionen als das Minimum dessen bezeichnet, womit Herr Giolitti es unteinehmen zu können erklärte, das jetzige Kabinett in seiner Majorität zur Annahme zu bewegen und seine vermittelnde Tätigkeit seinen Anhängern mundgerecht zu machen. Hagegen blieb er dabei.

nicht seihst die Regierung übernehmen zu wollen, anter Vorgeben, dass er zu patriotisch sei, um innere Krise herabzubeschwören, in Wahrheit wohl, weil er es immerhin nicht für dankbar halten mag, sich als austrophilen Ministerpräsidenten einzuführen, wohl aber durch seine geschickte Vermittlung das Land aus der vom Kabinett geschaffenen schiefen Lage herauszubringen und ihm Krieg zu ersparen.

Um jeden Schein einer Intrigue gegen das Kabinett zu vermeiden,, wird heute nachts je ein Exemplar dieser Konzessionsliste Baron Sonnino und Herrn Salandra zugestellt, damit sie damit den für morgen 10 Uhr früh einberufenen Ministerrat eröffnen können.

Das war umso dringender, als für morgen die Frage der Kündigung des Vertrages von Lausanne auf der Tagesordnung stand und damit die Kriegsgefahr auf Umwegen über Türkei noch näher gerückt wai. So aber hofft Herr Giolitti, dass alle dem Kriege abholden Minister es doch wagen werden, ihre Stimme für die Verständigung zu erheben. Er hat mittlerweile schon Parteifreunde der Kammer und überhaupt Deputierte, deren Deutschfreundlichkeit ihm bekannt, hieher berufen und in beutigem Leitartikel der Tribuna seiner Tätigkeit präludiert.

Man darf also die Hoffnung nicht aufgeben, dass im letzten Moment eine günstige Wendung herbeigeführt wird. Es dürfte dabei zu statten kommen, dass die 'veröffentlichten englischen Drohungen, dass es Kohle nunmehr den Alliierten liefern und eventuell Italien auch die Getreidezufuhr sperren wolle, hier Erbitterung wachriefen, sodass die deutsche Zusage der Kohlenversorgung wie Balsam wirkt und hinweist, wo auch materielle Hilfe für Italien liegt.

Wenn ich mich zur Unterzeichnung jener Konzessionsliste im Drange der Umstände und der uns nur zur Verfügung stehenden Viertelstunde entschlossen, so schwebte mir vor allem der Leitsatz Euer Excellenz Télégrammes Nr. 632 vor, dass *alles* daran gesetzt werden muss, um jetzt Abreissen der Verhandlungen mit Italien zu verhüten. Dazu gab es aber nur mehr das Mittel, das von Seiner Heiligkeit und Herrn Giolitti uns ausgeworfene Bettungsseil sofort zu erfassen.

Ich bin mir bewusst, dabei die bisherigen Instruktionen nicht scharf eingehalten zu haben. Es war aber absolut unausweichlich, Herrn Giolitti für seine Taktik ein kleines Plus wenigstens durchleuchten zu lassen. Die einzelnen Punkte sind doch, wie mir scheint, so gefasst, dass sie im Detail noch manche einschränkende Interpretation zulassen. So z. B. kann man noch immer das Eassa und das Ampezzotal als von Ladinem, also Nichtitalienern, bewohnt ausschalten.

Jedenfalls hatte ich die Verantwortung für noch grösser gehalten, durch kleinliches Kleben am Wortlaut meiner Instruktionen vielleicht die letzte Aussicht auf friedliche Lösung zu vereiteln.

1076/b

*Baron Macchio.*ddto Hum. 15. Mai 1915. Aufg. 9 U. – M. p. m.
Einget. 9 U – M. a. in. 16/5.

Nr. 680.

Chiffre.

Geheim.

Allmählich dringt immer mehr über das mit den Ententevertretern abgekartete Spiel durch. Ich hatte seinerzeit gemeldet, dass man anscheinend nicht recht wisse, wie man den Kriegsfall konstruieren solle. Jetzt höre ich von verlässlicher Seite, dass der treibende Geist, der Kolonieminister Martini, welcher sich jeden Morgen bei Sir I. R. Rodd seine Instruktionen holte, zunächst die Absicht proponierte, sei es durch Garibaldiner, sei es regulär Truppen, einen Einfall zu organisieren, während Sonnino mit dem Plan umging, mit einem neuen verblüffenden Schriftstück, wie seinerzeit jenem über die Bündniskündigung in Wien hervorzutreten, eventuell die beiden Mittel vereint anzuwenden.

Als der Generalstab noch einen Aufschub von einigen Tagen verlangte, trat* ... Martini Ministerrat, nachdem die Nachricht von der angeblichen Anwesenheit türkischer Offiziere bei den lybischen Rebellen ihm gemeldet war, mit der Idee hervor, zunächst den Vertrag von Lausanne zu kündigen; dadurch hoffe er die Zentralmächte in zweiter Linie in den Krieg zu verwickeln und hätte die von Generalstab verlangten Tage gewonnen.

Der heutige Tag, der 15. Mai, war mit den Ententemächten zum Losschlagen vereinbart. Zum Glücke war, als diese Anträge gestellt wurden, die Einheit im Ministerrat schon gesprengt und da auch andere Faktoren rechtzeitig informiert und am Werk waren, so wurde der definitive Abschluss des Planes noch vereitelt.

Wenn also auch schliesslich, was ja noch ganz unklar ist, der Bruch doch nicht zu vermeiden wäre, so ist immerhin ein vielleicht wertvoller Aufschub erzielt.

Einstweilen scheint die Bildung des neuen Kabinetts nicht leicht zu sein. In Abgeordnetenkreisen haben die Plünderungsszenen im Parlament und den Geschäftslokalen, die blutigen Zusammenstösse der Kriegsfreunde und Gegner in verschiedenen Orten, der Generalstreik in Mailand gegen den Krieg, die Neutralistenkündigungen in Sizilien und überhaupt vorkommende Symptome innerer Ruhestörung, starken Eindruck gemacht und man findet es unerlässlich, zuerst im Innern gesichert zu sein, bevor man sich mit der grossen aussenpolitischen Frage befasst. Dazu braucht man aber

* Chiffre verstümmelt.

einen Kabinettschef oder wenigstens einen Minister des Innern, der eine starke Hand und Autorität hat.

Die Suche nach einem solchen ist nicht leicht und mag momentan die Lösung verzögern. Man sagt, dass der König den Kammerpräsidenten Marcora mit der Kabinettsbildung betrauen wollte, er aber abgelehnt habe. Jetzt nennt man Minister Carcano, einen alten Garibaldiner, der aber jetzt für das Festhalten an dem Bündnis sein soll. Salandra wieder, sagt man, sei seit Giolitti seine Kreise gestört, so von Hass deswegen erfüllt, dass er sich kaum den Leitmotiven der Giolittianer anpassen werde.

Zum Schluss wird man wohl durch ein Kompromiss einen Ausgleich für alle Erfordernisse des so schwierigen Augenblicks finden müssen.

1076/c.

Gr. Tisza István telefonizene te br. Burián külügyminiszternek.

Amennyiben célszerűnek mutatkoznék, a holnap i ülésben interpellálthatnám magamat az olasz kérdésben és kijelenthetném, hogy: 1. Gondosan tartózkodunk kell az olasz miniszterválságra vonatkozó minden megjegyzéstől. Ez Olaszország belügye s mi azzal a kormánnyal fogjuk továbbfolytatni az eszmecserét, amely az illetékes olasz tényezők elhatározásából kialakul. 2. Ez eszmecserékben úgy mint eddig, ezután is az Olaszországgal való tartós barátság lesz vezérfonalunk.

Úgy a monarchia, mint Olaszország állandó nagy érdekei a két nagyhatalom közötti igaz barátságot kívánják; a világháború megrázkódtatásai által felszínre hozott ütközési pontokat el kell háritanunk, hogy ez a nagy igazság érvényesülhessen. Ez a gondolat indított olyan javaslatok megtételére, amelyek súlyos áldozatot jelentenek a monarchiára nézve. A közös barátság érdekében tettük azokat, magától értetődik, hogy komoly változás esetére is fenntartjuk őket.

A lapokból és Macchio eddig megkapott sürgönyeiből azt az impressziót merítem, hogy egy ilyen nyilatkozat, amelyre a magyar országgyűlés együttléte természetes alkalmat szolgáltat, időszerű volna és jó hatást tehetne, másfelől pedig olaszországi ellenségeink félremagyarázhatnak és bizalmatlanság szítására használhatnak fel az ellenzék, ismételt kéréseivel szemben tanúsított hallgatásunkat. Természetes azonban, hogy a döntés kizárólag téged illet. Nagyon örülnék, ha a nap folyamán telefonhoz hívhatnál; este félhétig itthon vagyok és rendelkezésedre állok.

Tisza.

1077.

Gr. Stürghk Károlyunk.

Den 16. Mai 1915.

Hochverehrter Freund!

Es ist seitens des Kriegsministers die Auszeichnung der Leiter der hiesigen Gewehrfabrik in Anregung gebracht worden, woraus ich voraussetzen zu dürfen glaube, dass hinsichtlich Steyr dasselbe bei Dir geschah.

Indem ich mich diesbezüglich bei Dir zu erkundigen und Dich zu bitten die Ehre habe, Deine Auffassung gefälligst mitteilen zu wollen, habe ich die Ehre zu bemerken, dass, meiner Ansicht nach es wohl zweckmässiger wäre, mit allen in Verbindung mit Lieferungen zu Kriegszwecken stehenden Auszeichnungen das Ende des Krieges abzuwarten. Es unterliegt wohl keinem Zweifel, dass speziell gerade bei den Gewehrfabriken keine Wahrnehmungen eintreten werden, welche die Auszeichnungen der Leiter dieser Unternehmen als ungeeignet erscheinen lassen würden, es könnte aber die Auszeichnung der in Frage kommenden Personen ähnliche Wünsche bei Anderen hervorrufen, bei welchen eine gewisse Vorsicht nicht unbegründet erscheint.

Überhaupt herrscht heute wohl bei der allgemeinen schweren Lage der Industrie, da nur die mit der Kriegführung zusammenhängenden Branchen kolossale Geschäfte machen, eine, wenn auch sachlich nicht begründete, doch menschlich verständliche Animosität gegen dieselben und es würde gewiss keinen guten Eindruck in der Bevölkerung machen, wenn jetzt, wo die anderen Auszeichnungen für die Kriegsdauer systiert wurden, zum Vorteil dieser Leute eine Ausnahme gemacht würde.

Ich würde meinerseits warm befürworten, dass nur solche mit dem Kriege verbundene Auszeichnungen während der Kriegsdauer allerhöchsten Ortes in Vorschlag gebracht werden, welche sich auf eine mit der direkten Förderung der kriegerischen Operation oder der Krankenpflege verbundene und womöglich eine gewisse Gefährdung des Lebens oder der Gesundheit involvierende Leistung beziehen.

Ich wäre um eine baldige Mitteilung Deiner Auffassung sehr verbunden, damit ich dem Kriegsminister dementsprechend antworten könne.

Genehmige, hochverehrter Freund, den Ausdruck meiner vorzüglichen Hochachtung.

Tisza.

1078.*

Hr. Macchio osztrák-magyar quirináli nagykövetbr. Burián külügy-miniszternek.

681. sz.

1915 15 május 16.

Streng geheim.

Abends sind sowohl von einem Vertrauensmanne Herrn Giolotti's in dessen Auftrag, als von Marchi Capelli, der heute beim König war und General Brusatti deutscher Botschaft Nachricht zugekommen, wonach *nicht* Annahme Demission des Kabinetts bevorstünde.

Se. Majestät habe sich überzeugen lassen, dass Strassenkundgebungen als Beginn revolutionärer Bewegung zu betrachten seien und Rettung des Thrones nur in Fortsetzung bisheriger Politik gefunden werden könne.

Wenn diese Nachrichten sich bestätigen sollten, könnte schon morgen oder in den allernächsten Tagen Entscheidung gegen uns fallen. Allerdings wäre auch nicht ausgeschlossen, dass Kabinettskrise ausgenützt wurde um *chantaue* gegenüber Entente zu intensivieren und von jener Seite, vor definitivem Abschluss, ein Maximum eigener Zugeständnisse zu erpressen.

1079.

1915 május 16.

Telefonüzenet br. Buriánnak.

E percben értesülök Macchio 681. számú sürgönyéről.** Ha a király a lemondást nem fogadná el, a jelenlegi kormány békét kívánó tagjainak kellene a kormány politikájának békés fordulatát keresztülvinni vagy újabb lemondással a kormány fennállását lehetetlenné tenni.

A legsürgösebben kellene Bülowt és Giollitit ilyen akcióra reábirni és a szocialistákat mozgásba hozni.

Tisza.

* V. ö. az 1076. sz. bevezetését.

** L. 1078. sz.

Gr. Stürgkh Károlynak.

Den 16. Mai 1915.

Hochverehrter Freund!*

Für Deinen hochgeschätzten Brief vom 14. d. Mts. über die Pflege und Förderung ungarischer nationaler Tonstücke bestens dankend, erlaube ich mir meiner innigen Freude Ausdruck zu geben, dass diese Anregung Deinerseits eine so sympatische Aufnahme fand.

Ich würde Dich bitten im Wege Deines Presschefs positive Anhaltspunkte meinem Pressbureau mitteilen lassen zu wollen, welche dazu geeignet wären, diese Sache in der hiesigen Öffentlichkeit mussieren zu lassen. Gleichzeitig würde ich Sorge tragen, dass hierzulande dasselbe mit Liedern und Tonstücken geschehe, welche eine gewisse volkstümliche Bedeutung für die Völker Österreichs haben und würde Dir für ein Verzeichnis solcher Musikstücke sehr verbunden sein.

Nebenbei habe ich die Ehre zu bemerken, dass wir eine Königshymne noch immer nicht besitzen und als solche bei offiziellen Gelegenheiten Euere Volkshymne benützen, welche als solche in den 50-er Jahren mit Hochdruck eingeführt wurde und infolgedessen eine leicht verständliche Animosität erzeugte. Gott sei Dank hat sich dies langsam gelegt, so das Misstöne, welche noch vor nicht sehr langer Zeit beim Spielen dieser Volkshymne wiederholt vorkamen, in den letzten Jahren beinahe verschwunden sind und mit diesem Kriege wahrscheinlich ganz verschwinden werden.

Neben der Volkshymne werden bei feierlichen Gelegenheiten zwei von unseren besten Dichtern verfasste Lieder gesungen (Hymnus von Kőlcsey und Szózat von Vörösmarty), welche ge-Avissermassen als Volkshymnen betrachtet werden. Es wird in diesen die leidenschwere Vergangenheit Ungarns verherrlicht und Gottes Segen auf seine Zukunft erbeten. Obwohl sie keine direkte Erwähnung des Herrschers enthalten, sind sie nichts weniger als antidynastisch und können auch in Gegenwart von Mitgliedern des Herrscherhauses gespielt oder gesungen werden. Es würde den allerbesten Effekt machen, wenn Musikkapellen an den in Deinem

* L. 1061. sz.

hochgeschätzten Briefe richtig bezeichneten Orten auch diese Stücke spielen würden.

Mit warmer Freundschaft

Dein ergebener *Tisza*.

1081.

Br. Hazai Samunak.

1915 május 16.

Kedves Barátom!

Felkértek, érdeklődjem gróf Zichy Miklós volt huszárfőhadnagy tisztirangjának visszanyerése iránt beadott kérvénye iránt, amely állítólag hónapok óta a honvédelmi minisztériumban fekszik.

Zichy 1006-ban mint koalíciós hazafi másokkal együtt tette le tiszti rangját, azóta alaposan megbánta ezt s most 58 éves létére mint hadiönkéntes vonult be régi ezredéhez a 11-es huszárokhoz.

Már a háború elején azt az álláspontot foglaltam volt el, hogy azoknak, akik 1006-ban politikai okból tették le tiszti rangjukat, célszerű volna e rangot kegyelemből visszaadni. Mert hiszen nem jellembe vágó dologról, hanem olyan elhatározásról van szó, ami felett régen napirendre tért a magyar nemzet ^{és}; amire Ő Felsőge if* a feledés fátyolát boríthatja. Meg is történt ez számos esetben (Kállay Frigyes, Széchenyi Viktor stb.) s úgy hiszem ugyanezt az eljárást kellene követnünk minden hasonló esetben is.

Amidőn tehát ez ügyet szíves jóindulatodba melegen ajánlom, arra vonatkozó mielőbbi szíves értesítésetet kérem.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

1082.

Telefonüzenet b. Buriánnal.

1915 május 18.

Conrádhoz a következő sürgönyt intéztem:

Streng geheim.

«Es ist mit grosser Wahrscheinlichkeit anzunehmen, dass Italien uns in wenigen Tagen angreifen wird. Infolge unseres Sieges gegen die Russen ist es zu hoffen, dass dies nicht das sofortige Ein-

greifen Rumäniens zur Folge haben wird, so dass wir durch energisches Vorgehen gegen die Italiener die Situation am Balkan beeinflussen können. Sehen die Balkanvölker, dass wir den Italienern erfolgreich Widerstand leisten, so kann man hoffen. Bulgarien in unserem Interessenkreis zu behalten und durch den Druck Bulgariens und unserer in der Bukowina und in Südost-Galizien stehender Armee, Rumänien vom Losschlagen zurückzuhalten.

Ich bitte Euer Excellenz diese Gesichtspunkte, soweit es die militärischen Möglichkeiten gestatten, in Betracht zu ziehen und wäre zu grösstem Danke verpflichtet, wenn ich im telegrafischem Wege, oder eventuell durch Hiehersendung einer Vertrauensperson diesbezüglich Aufschluss erhalten könnte.»

Ezzel segítségedre kívántam jönni abban az irányban, hogy a katonák tekintettel legyenek a döntőfontosságú politikai szempontokra és neked megadják a szükséges felvilágosítást.

Ugyanezt a kérdést sürgősen és a legkomolyabban kellene a németekkel megbeszélni, azért is, hogy mentől előbb megkezdhesük úgy Bukarestben, mint kívált Szófiában az akciót. Az egyedüli mód arra, hogy a balkánszituáció összeomlását megakadályozzuk, az, hogy Bulgáriát meggyőzzük róla, miszerint az olasz támadással meg tudunk birkózni s olyan magatartásra bírjuk, amely nyomást gyakorol Romániára.

Nem akarok optimizmusba esni, de az olaszországi helyzetbe éppen a mostani napokban olyan bepillantást nyertünk, amelynél fogva megvan a lehetősége váratlan eseményeknek ott, amint a háború nem jár gyors sikerrel reájuk nézve. Első dolgunk azt megakadályozni, hogy a balkán népek ellenünk forduljanak az olasz hadüzenet hírére.

Ebben a tekintetben a németekkel együtt gyors és intenzív munkát kellene végezni, de hogy ezt tehessük, tudnunk kell, hogy ottani képviselőink mit mondhatnak a katonai helyzet felől, mert nekik mentől több megnyugtató információt kell nyújtaniok, hogy célt érhessenek: viszont mi sem volna végzetesebb, mintha valamely biztató kijelentésünkre reácáfolnának az események.

Nem volna jó a kérdést Bécsben vagy Teschenben Conráddal megbeszélni? Ez esetben értesítést kérek, hogy én is résztvehessek.

Tisza.

1083.

Telefonüzenet br. Buriánnak.

1915 május 18.

Macchio sürgőnyeit 690. számig láttam. Ezekből merített be-# nyomásom az, hogy quirináli nagyköveteink fejüket veszítették és csüggedten feladják a partiét, holott most kellene a kamara üléséig rendelkezésre álló rövid időt minden téren a legagilisabban felhasználni. Erre elsősorban Bülow összeköttetései alkalmasak és Macchióknak öt kellene intenzív munkára bírni. Giolittinak, a vatikáni köröknek és a szocialistáknak szívós tevékenysége megnyerhetné a csatát. Miután a háborúpárt a megfélemlítés terrorisztikus eszközeivel dolgozik, ezt a munkások háborúellenes tüntetéseivel kellene ellensúlyozni.

Nagyon kérek, méltóztassál ilyen értelemben munkára serkentő és buzdító utasítást küldeni Macchióknak.

Tisza.

1084.

Br. Urban Ivánnak.

1915 május 18.

Kedves Barátom!

Május 15-én kelt s a románok magatartására vonatkozó leveled nem lep meg. Általában tartózkodás mutatkozik a nacionalista körök nagyobb részénél, másrésztől tudvalevő, hogy éppen az aradiak a legrosszabb fajtához tartoznak.

Nagyon kérek, légy szíves az eljárásukra vonatkozó tényeket nxirozni és a bizonyítékokat (pld. hazafiatlan szellemű, nem közölt cikkeket, stb.) eltenni, hogy annak idején levonhassuk a konzekvenciát. Nagyon is szükséges lesz különbséget tenni a háború után azok között, akik tisztességesen viselték magukat és az ilyen Goldis-féle emberek között; de kell, hogy ilyen bizonyítékok legyenek kezeink között, amelyekkel eljárásunkat indokolhassuk.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

* Gróf Tisza István összes munkái 4. sorozat. Levelek stb. III. köt.

1085.
SZÁMJELES TÁVIRAT.

Graf Tisza, Budapest.

Érkezett: Teschenböl,* 1915. évi május hó 19-én d. u. G ó. 15 p.

Feladatott: 1915. évi V/19, d. u. 3 ó. 30 p.

Op. Nr. 10,399. vom 19. Mai auf Nr. 60/T. vom 18. Mai.

Euer Excellenz bitte ich überzeugt zu sein, dass die im Telegramme vom 18. Mai angezeigte Situation von der Heeresleitung seit lange ins Auge gefasst wurde. Ich bin in dieser Sache in täglich engstem Kontakt mit dem Chef des deutschen Generalstabs. Was zum Schutze der Monarchie notwendig und im Rahmen militärischer Möglichkeit gelegen ist, wird geschehen.

Conrad.

1086.

*Bethmann Hollweg német kancellár távirata gr. Fürstenberg budapesti német főkonzulhoz.***

Nachdem Rom heute Wien gegenüber den Dreibund-Vertrag als gebrochen erklärt und sich damit auch formell den Weg für Ultimatum oder Kriegserklärung freigemacht hat, ist es mir gewiss, dass die heute von Wien in Rom angebotenen Konzessionen, so weitgehend sie auch sind, nicht mehr ausreichen werden, um den Krieg zu vermeiden.

Ich habe mich deshalb für berechtigt gehalten, in Wien die dringende Bitte auszusprechen, dem Baron Macchio und dem Fürsten Bülow sofort carte blanche zu geben, damit sie den notwendigen Akkord so billig oder so teuer, als es die Umstände gestalten werden, abschliessen, selbst wenn exorbitant erscheinende Forderungen (Inseln an der dalmatinischen Küste, sofortige Besitzübergabe der abgetretenen Territorien und so weiter) gestellt werden.

Ich hoffe zuversichtlich, dass Graf Tisza, nachdem unsere beiderseitigen Heeresleitungen die Vermeidung des Krieges mit Italien und Rumänien für absolut notwendig erklärt haben, sich dieser Zwangslage, so bitter sie ist, nicht verschliessen wird.

* Akkor az osztrák-magyar főhadiszállás székhelye.

** Az iratok közt, kelet nélkül.

Die glänzenden Waffentaten unserer verbündeten Truppen in Westgalizien eröffnen– die bestimmteste Aussicht, auf einen alle Zukunft sichernden Kriegsausgang, wofern nicht die unerhört von beiden auf Gedeihen und Verderben verbündeten Zentralmächte gebrachten Opfer durch den Zutritt neuer Feinde illusorisch gemacht werden.

1087.

Telefontüzenet Buriánnal.

1915 május 19.

Amennyiben Macchio 707. számú sürgönyében jelzett sürgöny valóban fontos lett volna, arról és netaláni intézkedésről telefon-értesítést kérek.

Szövetséget felmondó olasz jegyzékre adott válaszuk végén nem tudomásul venném a felmondást, hanem azt mondanám, hogy miután felmondásra Olaszországnak joga nem volt, a nyilatkozatot «nulle et non avenue»-nek kell tekintenünk s Olaszországot az általa ünnepélyesen elvállalt kötelezettségek által most is kötöttnek tartjuk. Azt hiszem ez jogilag megfelelőbb, Olaszországra kellemtlenebb, minket pedig egyáltalán nem feszélyez, mert hiszen a háború ténye úgyis megszüntet minden szerződést.

Megfontolásra ajánlom azt is, nem volna-e jobb a végrehajtás kérdésére azt mondanunk, hogy azonnali tényleges végrehajtás lehetetlen, de nyomban belemennék olyan előkészítő intézkedésekbe (bizottsági eljárás stb.), amelyekben un commencement de mise en effet rejlik s amelyből fokozatosan mehettünk át a teljes végrehajtásba.

Tisza.

1088.

Audiencián Ő Felségénél.

1915 május 20.

I. *Külügy.**Király gyönyörű sikerek.**

olasz -

most: 1. *balkán szituációt* tartani.

Románia várni fog. Van idő – Bulgáriát megtartani, hogy nyomást gyakoroljon – ehhez kettő:

* Az északi harctéren. L. 1053. sz.

a) ellenállás olasz ellen – mielőbb siker

b) felvilágosítás, megnyugtató, hogy van erőnk. – Diplomata általános frázisai nem elegendők. Meg kell katonákkal beszélni, mit mondhatunk s azt kellő formában közölni. És pedig mindenütt külön-külön: mit közöljünk Szófiában, Konstantinápolyban, Bukarestben, Athénben.

egyéb kísérlet Románia meggyerésére.

2. *Katonai lépések megbeszélése* Románia harcbalépte esetére. – *Román-szerb inváziót okvetlenül fel kell tartóztatni, különben debacle.*

Tehát parancs katonáknak a) részletes felvilágosítás alapján Balkán akciót megbeszélni; b) Románia ellen előkészülni.

3. Ha akkor szituáció nem tartható, *idejekorán béke*. Románia kedvéért nem fogják folytatni.

Spanyol király Anglia útján.

Monarchia megsemmisítése nem érdeke Angliának.

II. *Ellenzék kívánsága.*¹

rendelkezésre állok, –

nem abdicálok, – nem visszautasítani --

egyedüli helyes út két vagy három tárcát felajánlani.

Ő Felsége fogadja őket: Andrássy, Apponyi, Zichy Aladár.

III.

Roszner.²

IV. *Módosítások országgyűlésen.*

1. hazaárulók³

2. büntetések – visszaható erő⁴

3. szesz

4. rokkantak segélyezése, gyógyítása -
Gagisten – *elnapolás*.

¹ Az ellenzék vezérférfiai közölték a miniszterelnökkel, hogy «koncentrációs kabinet alakítása kívánatos». L. 1089., 1092. sz.

² – L. 1089. sz. Br. Roszner Ervinnek 0 Felsége személye körüli miniszterre kineveztetése.

³ Az 1915: XVIII. t.-c.

⁴ A hadiszállások körül elkövetett visszaélések megtorlásáról szóló törvényjavaslat (később 1915: XIX. t.-c.) 24. §-a.

1089.

A miniszterelnök a kormány tagjainak tudtával és hozzájárulásával különösen a külpolitikai események tárgyában állandóan informálta a képviselőházi ellenzék vezérférfiait, elsősorban gróf Apponyi Albert, Gróf Andrássy Gyula és Gróf Zichy Aladár országgyűlési képviselőket. Az olasz hadüzenet után a miniszterelnök közölte az ellenzék vezérférfiaival, hogy a kormány egyes tagjai készségesen átengedik tárcájukat az ellenzék vezéreinek, illetőleg hozzájárulnak a kormány összeállításának olyan módosításához, hogy az ellenzék a kormányban résztvehessen. Az ellenzék vezérférfiai azonban azt kívánták, hogy Gróf Tisza István helyett más államférfiú (egyes értesülések szerint Wekerle Sándor) legyen az új miniszterelnök. A kérdést a magyar kormány tagjai sürgős értekezleten megbeszélték. Ez alkalommal elsősorban a igazságügy miniszter hangsúlyozta azt, hogy a világháború élethalál-harcában és nagy veszélyei között gróf Tisza István annyi odaadással képviseli Magyarország érdekeit, hogy az ő hatáskörét más nem bírná ugyanolyan sikerrel betölteni. A kormánynak bármely más tagja készségesen lemond és átengedi helyét az ellenzék tagjának.

A kormány tagjai felkérték a miniszterelnököt, hogy ezt az álláspontot hozza az ellenzék vezérférfiainak tudomására.

Ezek a következő levél előzményei.

Gr. Apponyi Albert o. k.-nek.

1915 május 21.

Kegyelmes Uram!

Ő Felségének bejelenttem, hogy az ellenzéki vezéreknek bizalmas tanácskozásában nyert megbízatás folytán gróf Zichy Aladárral felkerestetek s közöltétek velem az említett tanácskozmánynak azon álláspontját, hogy a jelen időpont az ellenzéknek a kormányzásba való bevonását, tehát koncentrációs kabinet alakítását kívánná meg. Azon beszélgetés során pedig, amelyet a kérdés részletei körül előbb kettőtökkel, majd délután külön veled folytatni szerencsém volt, azt az álláspontot méltóztattatok elfogadni, miszerint e koncentrációs kabinetben helyet foglalhatnának a jelenlegi kabinet egyes tagjai, annak fejt is beleértve, az új kabinet élére azonban az utolsó pártharcokon kívül állott neutrális államférfinak kellene helyeztetnie.

Ő Felsége felhatalmazása és a kabinet tagjaival folytatott megbeszélés alapján van szerencsém kijelenteni, hogy a kormány örömmel vett azon tényről tudomást, hogy az ellenzék a kormány-

zás munkájában és felelőségében a világháború veszélyei között részt venni hajlandó, miért is készek vagyunk a jelenlegi kormány összeállításának olyan módosításába belemenni, amely lehetővé tegye az ellenzéknek a kormányban való részvételét.

Ezen az alapon készséggel vállalkozunk az ellenzékkel a kormányzat terén való közreműködésre, ezen túl felelőségünk érzetében legnagyobb sajnálatunkra nem mehetünk, mert akkor kitérnénk azon kötelességteljesítés elől, amely, mint Ő Felsége és a képviselőház többsége bizalmának letéteményesére, elsősorban a jelenlegi kormánya vár.

Ami különösen saját személyemet illeti, meggyőződésem az, hogy arról a hatáskorról, amely a külügyek és hadügyek terén, valamint az államélet mindazon vonatkozásaiban, amelyek a közös és osztrák kormánnyal való érintkezést kívánják, a magyar miniszterelnököt illeti meg, hazánk és a monarchia érdekeinek sérelme nélkül a jelen pillanatban le nem mondhatok, mindaddig tehát, amíg ez a felfogásom meg nem változik, Ő Felsége mást nem parancsol vagy a magyar képviselőház meg nem vonja bizalmát, jelenlegi állásomat el nem hagyhatom.

Amidőn mielőbbi szíves értesítésetet kérném aziránt, hogy az ellenzék az általam felajánlott alapot elfogadja-e, egyúttal közlöm, hogy tagadó válasz esetében is Ő Felsége, általam előtte tolmácsolt óhajításotokhoz képest az ellenzék egyes vezéreit magánkihallgatáson legkegyelmesebben fogadni hajlandó.

Nagyrabecsülésem igaz kifejezésével maradok

tisztelő híved *Tisza.*

1090.

Chiffre-táviratok a bukaresti és szófiai osztrák-magyar követeknek.

I. Gróf Czerninnek, Bukarest.

II. Gróf Tarnowskinak, Szófia.

1915 május 21.

I-II.

Geheim.

Ich habe die beruhigendsten Aufschlüsse über die militärische Situation erhalten. Aktionsfähigkeit russischer Armee scheint sehr gebrochen zu sein; Gefechte enden durchwegs günstig für uns mit grossen Verlusten des Feindes an Todten und Verwundeten.

In den Detailkämpfen der letzten zwei Tage wurden über 15,000 befangene gemacht. Die offenbar zu diesem Zwecke gemachten Anstrengungen des Feindes können uns nicht daran hindern, erhebliche Truppenmassen für den italienischen Feldzug frei zu machen. Bei sehr raschem Angriffe kann die italienische Offensive in der allerersten Zeit in unser Gebiet eindringen; es bringt jedoch jeder Tag den Zeitpunkt näher, wo die zu diesem Feldzuge bestimmten eigenen und deutschen Truppen an Ort und Stelle konzentriert mit den besten Aussichten die Operationen beginnen werden können.

ad. I.

Es könnte vielleicht in entsprechend geschickter Form bei tien Rumänen der Eindruck erweckt werden, dass keineswegs alle entbehrlichen Truppen gegen die Italiener verwendet werden, sondern dass die zwei Zentralmächte noch über Einheiten verfügen, welche sie nötigenfalls vom russischen und westlichen Kriegsschauplatze abziehen und je nach den Umständen verwenden können.

Tisza.

ad. II.

Es wäre ungemein wichtig hinzuwirken, class die Bulgaren das Vertrauen in unserem Sieg nicht verlieren, selbst wenn sich unsere momentan an der italienischen Grenze stehenden schwachen Truppen einstweilen zurückziehen müssten und das Bewusstsein in Sofia zu erwecken, dass wir vereint mit Bulgarien Rumänien in Schach halten und nötigenfalls schlagen können. Die Haltung Bulgariens kann für Rumänien ausschlaggebend werden: bleibt Rumänien neutral, so ist unser Sieg gesichert, was doch ganz andere Aussichten für die Zukunft Bulgariens eröffnet, als wenn es gewisse Gebiete von der siegreichen Entente erhält und zwischen ein Gross-Rumänien und Gross-Serbien eingeklemmt wird.

Tisza.

1091.

Telefonüzenet br. Buriánnak.

1915 május 22.

Mint már szóval jeleztem, készülnöm kell a szerdai országgyűlésen tartandó nyilatkozatra, amely jó alkalom lesz a Salandra-féle valótlan nyilatkozat megfelelő megvilágítására is. Hogy az

általam mondandókat olyan időben állapíthassam meg, hogy azokat veled is megbeszélhessem, szíves intézkedést kérnék, hogy még a ma éjjeli postával leküldessenek azok az iratok, amelyekre szükségem van.

Ezek közé sorolnám:

1. magát a hármasszövetség szövegét;
2. San Giulianonak augusztusban Méreyhez intézett levelét, amelyben a neutralitásnál barátságosabb tényekre való ismert utalás foglaltatik (Méreynek sürgönyében foglaltatik):
3. ugyancsak San Giulianonak a VII. cikk időszerűségére vonatkozólag augusztusban tett nyilatkozatát;
4. a Szerbiából való kij öv ételünk után decemberben tett hasonló nyilatkozatát;
5. az Avarna által januárban átadott aide-memoire-t, amelyben először kérnek hivatalosan a mi területünkből;
6. a tárgyalások félbeszakítására vonatkozólag – gondolom február végén – tett nyilatkozatot;
7. feljegyzésedet arról a beszélgetésről, amelyben először ajánlod fel az olaszoknak, hogy saját területünkből adunk kompenzációt;
8. Sonnínónak írásban átadott feltételeit;
9. ezeken kívül mindazt, aminek emlékezetemben való felfrissítését netalán szükségesnek vélnéd.

Természetesen az anyag átgondolása után veled beszélném meg, hogy ezek közül mi az. amire hivatkozni, vagy amit felolvasni lehet.

Tisza.

1092.*

Gr. Apponyi Albert o. k.-nek

1915 május 22.

Kegyelmes Uram!

Mai napon kelt nagybecsű soraidból sajnálattal veszem tudomásul, hogy az ellenzék vezeterei nem fogadták el a kormányba való belépésükre vonatkozó ajánlatomat.

Magától értetődik, hogy azt a körülményt, miszerint az én elnökletem alatt álló kormányba való belépést megtagadtátok, ki-

* V. ö. 1089. sz.

zárókig közérdekű indokoknak tulajdonítom, amint hogy bizvást remélem, hogy ugyancsak közérdekű indokoknak méltóztattok tulajdonítani azt az elhatározásomat, amely szerint a jelen pillanatban állásomtól megválni vonakodom. Hanc veniani petiimis damusque vicissim.

Hogy felfogásunknak eme különböző volta mennyire objektív szempontokban találja forrását; kitűnik nagybecsű levelednek azon kijelentéseiből is, amelyek szerint biztosítékot kívántok, hogy a külpolitika terén újabb hibák nem fognak elkövetetni s állást foglaltok az eddigi kurzus folytonossága ellen.

E kijelentésekkel szemben, – anélkül, hogy jelenleg a kérdés mélyébe hatóim kívánnék, – meg kell jegyeznem, miszerint a magyar kormánynek a külügyi politikára eddig gyakorolt befolyásáért nyugodt lélekkel vállalom a felelősséget.

Igaz, hogy a vezető olasz kormányférfiak olyan magatartása folytán, amely meglepetés volt mindenkire nézve, magukra a mélyebb belátással bíró olasz államférfiakra nézve is, nem sikerült Olaszországnak harcbalépését megakadályozni, ez a körülmény azonban sem az eddig követett külpolitika helytelen voltát nem bizonyítja, sem arra a feltevésre fel nem jogosít, hogy a monarchia külügyi politikájának irányítására hivatott kormányférfiak nem fognak a jelen nehéz pillanatban is újabb veszedelmek elhárítására megtenni minden lehetőt.

Ami végül az ellenzék egyes vezérférfiainak Ő Felsége általi fogadtatását illeti, már volt szerencsém közölni, hogy erre vonatkozó kéréseteket tolmácsoltam Ő Felsége előtt, aki annak teljesítését kilátásba helyezni méltóztatott. Nem látok semmi indokot arra, hogy erre a kérdésre Ő Felsége előtt újból visszatérjek.

Amidőn biztosítanálak, hogy jövőre is köszönettel fogadok az ellenzék vezérei részéről jövő minden megjegyzést vagy tanácsot, készséggel adok meg minden felvilágosítást és teljes bizalommal számítok a külellenség elleni élet-halál harcban az ellenzék hazafias támogatására, igaz nagyrabecsülésem kifejezésével vagyok

tisztelő híved *Tisza*.

1093.

A szófiai osztrák-magyar követ gr. Tisza Istvánnak.

TÁVIRAT.

Érkezett: Szófiából, 1915 május hó 23-án reg. 6 ó.

Feladatott: 1915 május 22-én d. u. 5 ó. 20 p.

Comte Tisza Président du conseil des Ministres Budapest.

Werde Euer Excellenz dankend erhaltenen Telegramm vom 21. dieses Monats entsprechend verwerten.

Bis jetzt ist hiesige Auffassung über Eingreifen Italiens im allgemeinen, wie insbesondere auch jene der Eegierung und der militärischen Kreisen eine durchaus ruhige, Vertrauen in Siege Kaisermächte unerschüttert.

Comte Tarnowsky Ministre Autriche-Hongfie.

1094.

SZÁMJELES SÜRGÖNY.

Miniszterelnöknek, Budapest.

Érkezett: Budapestről, 1915. évi május hó 23-án reggel.

Feladatott: 1915 V/23, éjjel 1 ó.

Streng geheim.

Ich bitte Dich meine heutige politische Telegramme Nr. 626 und 627 nachzulesen.

Ich beschöre euch den starren Standpunkt der Ablehnung zu verlassen und meine Vorschläge anzunehmen. Du kennst mich gut genug um zu wissen, dass es mir persönlich ganz gleichgiltig ist, ob meine Berichterstattung Beifall oder das Gegenteil erregt. Ich habe keine Absicht auf einen weiteren Karrier. Ich tue einfach meine Pflicht und warte was daraus folgt.

Im vollen Bewusstsein meiner Verantwortlichkeit aber, habe ich die Pflicht euch aufmerksam zu machen, dass die Situation hier kritisch wird und dass wir bei Fortsetzen unserer bisherigen Politik damit rechnen müssen, dass die Entente Rumänien ebenso gewinne, wie Italien.

Die Situation ist hier *noch nicht* verloren, wenn wir endlich handeln, es ist aber nur eine Frage der Zeit, wann Rumänien gegen uns geht, wenn wir auf dem starren Standpunkt verharrend nicht mit uns reden zu lassen.

Ich kann nicht dafür einstehen, dass ein plötzlicher Sturz nicht über Nacht das Bild ändert und uns auch noch eine rumänische Kriegserklärung bringt.

Czernin.

1095.*

CHIFFRE.

Gr. Czerninnek.

Antwort auf Telegramm vom 23. Mai 1915. Xr. 45.

Streng geheim.

Ich werde Deine Telegramme 626 und 627 gewissenhaft erwägen. Es ist meine persönliche Überzeugung, dass wir Konzessionen in der Bukowina machen sollen, falls dieselben von verantwortlicher rumänischer Seite im Eahmen ernster Vorschläge angeregt werden.

Ausschlaggebend für die Stellungnahme Rumäniens ist die Kriegslage und die Haltung Bulgariens. Du kannst durch wachsame und ruhiges Hintertreiben aller Intriguen und Lügen der Entente, freundliches Verständnis für die Wünsche und wahren Interessen Rumäniens, verbunden mit kaltblütiger Siegeszuversicht vieles dazu beitragen, Rumänien vom Losschlagen zurückzuhalten.

Tisza.

1096.

Telefonüzenet br. Buriannak.

1915 május 23.

Az a meggyőződésesem óráról-órára nő, hogy egész jövőnk attól függ, tudjuk-e a Balkánon a szituációt tartani, s hogy ott egy órát sem veszítve, – Németországgal együtt céltudatos tevékenységet kell kifejtenünk.

A román veszély igen nagy. Bármely pillanatban megkaphatják összes kívánságaikat Oroszországtól és ellenünk fordulhatnak, hacsak Bulgária nyomásával nem ellensúlyozzuk a dolgot. Ezért teljes elánnal kellene megragadnunk a Konstantinápolyban és Szófiában kínálkozó alkalmat.

* L. 1094. sz.

Ha eddig meg nem történt, a legnyomatékosabban kellene illető képviselőinket utasítanunk, kövessenek el minden lehető, hogy Törökország az Olaszországgal való háborút elkerülje. Ennek hátrányai eltörpülnek előnyei felett, hiszen egy olasz seregnek a Dardanelláknál való megjelenése feltétlenül felborítja az egész Balkán-szituációt.

Másik sürgős feladatunk a bolgár és török részről mutatkozó hajlandóságot a két állam közötti véd- és dacszövetség gyors létrehozására felhasználni. A Maritza-határ, Drinápoly érintetlenül hagyásával, igen mérsékelt kívánság s nagyon csekély áldozatot igényel Törökország részéről. Az egymástól való kölcsönös félelem segítségünkre jön. E mellett csakis ez a két állam az egész világon, amelyeknek létérdekei a mi győzelmünket kívánják. Mind a kettővel meg lehetne értetni, hogy ha egymással tisztába jönnek és egymás hátát biztosítják, úgy hogy mind a ketten tartózkodás nélkül léphetnek akcióba közös ellenségeinkkel szemben, ezzel a mi győzelmünknek s így további nagy előnyeiknek vetik meg az alapját.

Ha elmarad a Dardanellák elleni olasz akció és létrejön a bolgár-török szövetség, akkor dolgozhatunk tovább. De ebben az irányban a leggyorsabban kellene úgy nekünk, mint Németországnak konstantinápolyi és szófiai képviselőtünket precíz, erélyes utasításokkal ellátni. A gyors cselekvés pillanatait éljük. Az entente bizonyára lázas tevékenységet fejt ki mindenütt, nekünk is precíz feladatok elé kell embereinket állítanunk s őket erejük teljes megfeszítésére buzdítanunk. A román veszélyt csakis úgy kerülhetjük el, ha tudják Bukarestben, hogy Bulgáriára számíthatunk. Ha felelős román részről szóba kerülnének a tudvalevő bukovinai dolgok, a legkomolyabban szóba kellene velők államink.

Végül teljesen egyetértek abban, hogy ha alkalom kínálkoznék Szerbia mostani hangulatának felhasználására, békét kellene velők kötnünk, úgy, hogy csak a «zone incontestée»-t és a negotini sarkot adják Bulgáriának, esetleg Djakova-Prizrendet Albániának és nekünk semmit. Megelégedném a háború tartamára bizonyos katonai záloggal és large felfogással megállapított közgazdasági stipulációkkal (vasút, vámpolitika). Vagy valamely jóakaró semleges tényezőnek vagy valamely alkalmas *nem hivatalos* tényező útján a németeknek kellene őket felbátorítaniuk, hogy forduljanak hozzánk.

Tisza.

1097.

TELEFONÜZENET.

Br. Buriánnak

1915 május 24.

Mortzunnak Czernin 626. számú sürgönyében tett nyilatkozata az első eset, amelyben tényleges román miniszter aktív harcbalépésük fejében területi koncesszióról beszél.

Nem tudnám a felelősséget viselni, ha Czernin azonnal világos felhatalmazást nem kapna, hogy mondja meg Mortzunnak. miszerint ha a román kormány a mi oldalunkon való harcbalépést felajánlja, hajlandók vagyunk a harcban való aktív részvétel fejében területi koncessziót is adni.

Tisza.

1098.

Telefonizenet br. Buriánnak.

1915 május 24.

Igen sürgős.

Telefonbeszélgetésünk eredményeként módosítom ma reggel írott üzenetben közvetített kérésemet és belenyugszom, hogy Czernin arra utasíttassék, miszerint Mortzunnak az oldalunkon való aktív beavatkozás sürgetése mellett azt válaszolja, hogy közölje a kormány feltételeit, ő azokat azonnal elő fogja neked terjeszteni s meg van győződve, hogy jóindulatú megfontolás tárgyává fogják őket tenni.

Tisza.

1099.

Herceg Avarna olasz hír. nagykövet levele gr. Tisza Istvánhoz.

Vienne 24 mai 1915.

Monsieur le Président!

Avant de quitter ce pays, auquel tant de souvenirs m'attachent, vous me permettez, j'espère, de vous exprimer ma très vive reconnaissance pour l'extrême bienveillance que vous m'avez toujours témoignée et vous réitérer les sentiments de ma sincère amitié personnelle et de haute estime avec lesquels j'ai l'honneur d'être votre

très dévoué *Avarna.*

1100.

Gr. Czerninnek.

Den 25. Mai 1915.

Lieber freund!

Wir haben uns gestern mit Burián darin geeinigt, dass Du als Antwort auf die Mortzun'sche Anregung ihn aneifern solltest, die Regierung raschestens dazu zu bewegen, uns die Bedingungen ihres aktiven Eingreifens an unserer Seite mitzuteilen und als Deine persönliche Meinung hinzufügen, dass dieselben gewiss eine sehr ernste und wohlwollende Beurteilung unsererseits finden werden. Die diesbezüglichen Instruktionen hast Du gewiss bekommen.

Ich glaube der Vorgang ist richtig, denn heute stehen wir nur den ballon d'essai eines Ministers gegenüber und es wäre irgendeine, wenn auch nur prinzipielle Stellungnahme unserer Regierung frühzeitig, bevor wir nicht einer offiziellen Anregung der rumänischen Regierung gegenüberstehen. Sollte eine solche rechtzeitig eintreffen, also bevor Ereignisse am Kriegsschauplatze eintreten, welche uns ermöglichen, ohne Rücksicht auf Rumänien vorgehen zu können, so werde ich gewiss dafür eintreten, dass wir bedeutende Opfer bringen.

Natürlich können dieselben ausschliesslich die Bukowina betreffen. Erst neulich habe ich Dich darauf aufmerksam gemacht, dass rund 1 Million Ungarn und 250,000 Deutsche in Siebenbürgen leben. Diese können wir nie und nimmer den Rumänen ausliefern. Auch geographisch und strategisch wäre der Verlust Siebenbürgens eine solche Amputation der Monarchie, womit sie ihre Rolle als Grossmacht im Orient ausgespielt hätte. Siebenbürgen kann uns also nur genommen werden, wenn wir in einem Kampfe bis aufs Messer unterliegen.

Wenn man anderseits die Bedeutungen der Bukowina nicht mit den Masstabe der rumänischen Fantasie, sondern mit nüchterner, reeller Erwägung einschätzt, so ist es ein arger Fehler, dasselbe en bagatelle zu behandeln. Die Gesamteinwohnerzahl der Bukowina beträgt 795,000 Seelen, wovon 273,000 Rumänen. Die fünf Bezirke (Kimpolung, Gurahumora, Szuczawa, Radautz, Storozynetz), in welchen sie die Majorität bilden, weisen eine Gesamtbevölkerung von 347,000 Seelen mit 210.000 Rumänen

auf. Von diesen kämen einstweilen die drei ersten südlich gelegenen in Betracht mit einer Gesamtbevölkerung von 187,000, wovon 122,000 Rumänen. Eventuell könnte noch Badautz dazu genommen werden, ohne die rutenischen Bezirke in Mitleidenschaft zu ziehen, was für Rumänien einen Gewinn von 277,000 Seelen bedeuten würde mit 177,000 Rumänen.

Sollte man auch auf Storozynetz hingreifen, wo jedoch knapp die Hälfte der Bevölkerung rumänisch ist, so müsste man auch den südöstlich hievon gelegenen Bezirk von Sereth hinzugeben mit einem Ergebnis von 412,000 Seelen mit 280,000 Rumänen.

Diesen Ziffern gegenüber muss ich erwähnen, dass das ganze Gebiet, das wir im Trento und Isonzó den Italienern angeboten haben, eine beinahe ausschliesslich italienische Gesamtbevölkerung von 400,000 Seelen zählt, Italien gegenüber liegen nämlich die ethnographischen Verhältnisse ganz anders. Die italienische Bevölkerung Tirols lässt sich von der deutschen beinahe vollständig scheiden, sodass die Italiener gar keinen Deutschen bekommen hätten und nicht mehr wie 40-50,000 Italiener in Tirol geblieben wären.

Auch beim Isonzó hätten wir beinahe ausschliesslich nur italienische Bevölkerung abgetreten, während man, wie aus den jetzt mitgeteilten Daten ersichtlich, selbst in der Bukowina nicht rumänische Staatsbürger abgeben muss, wovon mehr als die Hälfte aus Deutschen (unter uns gesagt freilich grösstenteils Juden) besteht.

Ich hoffe diese Daten werden Dich interessieren und bei eventuellen unverbindlichen freundlichen Gesprächen mit unseren rumänischen «Brüdern» verwertet werden können.

Sonst kann ich Dir heute nicht viel Positives mitteilen. Wir stehen mit Italien im Kriege, unsere Flotte hat ein brillantes Baide ausgeführt und an manchen Orten der italienischen Küste erheblichen Schaden in Arsenalen, Öhlbehältern etc. angerichtet. Den Ereignissen an der italienischen Grenze sehe ich mit den besten Hoffnungen entgegen. Die Stimmung ist sowohl beim Zivil,, wie beim Militär die denkbar beste; selbst die tief schlummernde Virilität des Wieners hat dieser neue Feind zu neuem Leben erweckt. Es werden die grössten militärischen Anstrengungen gemacht, welche hoffentlich eine freudige Überraschung Euch allen bereiten werden. Natürlich will ich nicht sagen, dass wir in den

ersten Tagen uns nicht eventuell vor. Übermacht zurückziehen werden müssen, aber die Zeit unserer erfolgreichen Operationen ist nicht fern.

Unterdessen schlagen wir die Küssen mit den dort gebliebenen Truppen weiter und bekommen tagtäglich neue Beweise, wie weit die Stosskraft und der moralische Halt der Küssen gesunken ist.

Also alter Freund, nur aufrecht den Kopf, ruhig und selbstbewusst vorwärts.

Mit warmer Freundschaft

Dein ergebener *Tisza*.

1100/a.

Gr. Czerninnek.

Den 25. Mai 1915.

Lieber Freund!

Ich danke Dir für die Benachrichtigung über die Reisepläne Deiner Familie. Ich werde dieselbe als kurze unauffällige Notiz in den Blättern anbringen und dann in unseren rumänischen Zeitungen verwerten. Selbstredend würde es mich sehr freuen, der Gräfin bei der Durchreise behilflich sein zu können.

Mit warmer Freundschaft

Dein ergebener *Tisza*.

1101.

CHIFFRE.

*Gr. Czerninnek.**

Sollten die Rumänen von Siebenbürgen sprechen, so wäre sofort darauf hinzuweisen, dass wir nur Gebiete mit kompakter italienischer Bevölkerung Italien angeboten haben, während 45% der Bevölkerung Siebenbürgens und der weitaus grössere Teil der dortigen Intelligenz und des Vermögens nicht rumänisch ist, wobei der grösste Teil der Ungarn und Deutschen in der Osthälfte des Landes wohnt. Es wäre also jeder Gedanke an Siebenbürgen a limine abzuweisen.

Tisza.

* Az iratok közt, kelet nélkül.

1102.

*Gr. Apponyi Albert o. k.-nek.**

1915 május 25.

Kegyelmes Uram!

E tárgyban folyt levelezésünk kapcsán van szerencsém közölni, hogy Ő Felsége úgy téged, mint gróf Anclrassy Gyulát és gróf Zichy Aladárt közelebről magánkihallgatáson fog fogadni: e kihallgatás időpontját azonban Ő Felsége még nem határozta meg.

Kiváló nagyrabecsüléssel vagyok

tisztelő híved *Tisza.*

1103.

Gr. Andrássy Gyula« o. k.-nek.

1915 május 25.

Kegyelmes Uram!

Hivatkozva gróf Apponyi Alberttel folytatott előttem ismert levélváltásomra, van szerencsém közölni, miszerint Ő Felsége közelebről magánkihallgatáson fog fogadni: a kihallgatás időpontját azonban később fogja megállapítani.

Igaz nagyrabecsüléssel vagyok

tisztelő híved *Tisza.*

1104.

Gr. Zichy Aladár v. k.-nek.

1915 május 25

Kegyelmes Uram!

Hivatkozva gróf Apponyi Alberttel folytatott előttem ismert levélváltásomra, van szerencsém közölni, miszerint Ő Felsége közelebről magánkihallgatáson fog fogadni, a kihallgatás időpontját azonban később fogja megállapítani.

Igaz nagyrabecsüléssel vagyok

tisztelő híved *Tisza.*

* V. ö. 1089., 1092. sz.

1105.

Br. Tallián Bélának.

1915 május 29.

Kedves Barátom!

Bécsben arról értesültem, hogy a Duna-Száva vonal parancsnokságával mint Gruppenkommandans Terstyánszky bízott meg Pétervárad székhellyel.

Arra kérek tehát légy szíves ott maradni s a hivatalos érintkezést ő velem folytatni. Azt reményelem, hogy a háború tapasztalatai folytán most már könnyebben fogjuk vele egymást megérteni, mint kezdetben. Ennek előmozdításául küldöm a mellékelt levelet,* amelyet légy szíves elolvasás után leragasztani és neki átadni.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

1105/a.

*Tersztyánszky lov. tábornoknak.***

Den 29. Mai 1915.

Euer Excellenz!

Ich habe lebhaft bedauert, bei dem liebenswürdigen Besuche Euer Excellenz keine Gelegenheit zu einer eingehenden Aussprache gehabt zu haben. Es hätte mich sehr interessiert, Manches über die letzten militärischen Ereignisse zu erfahren, andererseits hätte ich sehr gewünscht, einen Gedankenaustausch mit Euer Excellenz über unsere gemeinsam zu lösenden Aufgaben in Südungarn zu pflegen.

Ich lege ein ungeheuer grosses Gewicht darauf, dass das im Staatsinteresse unbedingt notwendige harmonische Zusammenwirken der militärischen und politischen Stellen gesichert werde und wende mich mit der vertrauensvollen Bitte an Euer Excellenz, mir diesbezüglich mit ganzem Nachdruck behilflich sein zu wollen.

Ich bitte versichert zu sein, dass ein jedes Organ des ungarischen Staates mit Leib und Seele daran ist, den Kriegszweck in jeder Hinsicht mit voller Kraft zu fördern. Sollte sich hierin die

* L. 1105 a.

** V. ö. 1133. sz.

geringste Fahrlässigkeit zeigen, so bitte ich Euer Excellenz mir davon Mitteilung zu machen, die Abhilfe wird sofort erfolgen. Andererseits muss ich selbstredend im Interesse der Sache darauf bestehen, dass das Ansehen und der gesetzliche Wirkungskreis der politischen Behörden militärischerseits nicht nur berücksichtigt, sondern nach Tunlichkeit gefördert werde.

Nur ein vertrauensvolles Zusammenwirken aller Faktoren kann gerade unter den jetzigen schwierigen Verhältnissen zum Ziele führen und die einzig richtige Behandlung der serbischen Bevölkerung sichern. Wollen wir nämlich grosse Gefahren in der Gegenwart sowohl wie für die Zukunft hintanhalten, so muss unter Schuldigen und Unschuldigen, Aufwiegeln und friedlicheren Elementen unterschieden und nicht die ganze serbische Bevölkerung zu Entschlüssen von Hass und Verzweiflung getrieben werden.

Unerbittliche Strenge gegen Schuldige, aber Schutz und Sicherheit Allen, die sich friedlich benehmen, ist wohl der einzige Weg, welcher über die Klippen der jetzigen Gefahr hinwegführt und einer besseren Zukunft die Grundlage legt.

Indem ich wiederholt betone, dass ich einen direkten Verkehr mit Euer Excellenz über alle Fragen, wo ein solcher wünschenswert erschiene, lebhaft begrüssen würde, habe ich die Ehre Euer Excellenz zu bitten, einen möglichst regen und vertrauensvollen Kontakt mit Excellenz Baron Tallián herstellen und alle einer Bereinigung bedürftigen Fragen mit ihm gefälligst besprechen zu wollen. Ich bin überzeugt, dass auf diesem Wege alle Schwierigkeiten und Unannehmlichkeiten behoben werden können.

Mit dem Ausdruck aufrichtiger Hochachtung Euer Excellenz
ergebener *Tisza*.

1106.

Csernoch János hercegprímásnak.

1915 május 29

Mélyen Tisztelt Barátom!

Nagyon köszönöm a romániai helyzetre vonatkozó leveledet. Légy róla meggyőződve, hogy nem élünk illúziókban és megtörténik minden lehetséges. A siker elsősorban a katonai helyzet alakulásától függ, mert a románok ahhoz fognak szegődni, akit erősebbnek tartanak.

Hála Istennek az utolsó hetek katonai eseményei minden

várakozásunkat felülmúlják és emberi számítás szerint az orosz harctéren újabb sikerekre van kilátásunk. De azért nem bizzuk el magunkat és igyekszünk mindent megtenni, ami Romániávali viszonyunk kedvezőbb alakítása szempontjából indokoltnak látszik.

Igaz nagyrabecsüléssel vagyok

őszinte híved *Tisza*.

1107.

Gr. Bethlen Balázsénének Decs.*

1915 május 29.

Kedves Beátám!

Nagyon köszönöm leveledet, de arra kérlek, légy szíves nekem mielőbb összeállítani azt, hogy körülbelül miből állna és mibe kerülne egy olyan egyszerű tornászati berendezés, amely szemeid előtt lebeg. Ha kevésből kikerülhet az, akkor nagyon is indokolt lesz minden olyan kórházba adni ilyen felszerelést, amelynek kellő szakértelemmel bíró orvosa van, mert hiszen nagyot lökne az egész ügyön, ha a könnyű eseteket nem kellene a súlyosabb bajok gondozására szervezett központi nagy intézetekbe behozni.

Arra pedig természetesen örömmel adom áldásomat, ha a helyi jótékonyág államsegély nélkül meg tudja a kérdést oldani.

Szívből üdvözöl

vén cousinod *Tisza*.

1108.

Gr. Bethlen Ödön főispánnak, Kolozsvár.

1915 május 29.

Kedves Barátom!

A 25-iki leveleddel küldött két államsegélyügy iratainak visszaküldése mellett megjegyzem, hogy: 1. Pintyikán Mihályra vonatkozólag a körjegyző csak annyit mond, hogy nevezett jómódú gazda. Ilyen általános kifejezéssel nem szabad megelégednünk, inert akkor tág kapu nyílik a jegyzők protekciónak vagy ellenséges érzületének. Arra kérlek, légy szíves rászoktatni hatósági közegeidet, hogy minden egyes kérdésnél pontos adatokkal tüntessék fel a tényállást.

2. A hidalmási járás főszolgabírójának Spitzer Salamonra vonatkozó jelentését nem értem. Mit tesz ez: «Mert az állam ennél

* V. ö. 1169. és 1170. sz.

többet a létminimumra nézve nem folyósít?» Ez a mondás nem csak értelmetlen, de arra is látszik mutatni, hogy a főszolgabíró a törvényt abszolúte nem ismeri. A törvény szerint ugyanis a családtagok részére megállapított segélyösszeg nem lehet több, mint a hadrakelt családfenntartó átlagos keresete volt. Ezt az átlagos keresetet csak az egyes esetekre vonatkozólag lehet megállapítani, s ha bárkinek eszébe jutna abban a járásban azt kimondani, hogy 1 K 20 f segélynél többet senki sem kaphat, ez merőben törvénybe ütköző határozat volna, amit nyomban hatályon kívül kell helyezni.

Mindkét ügyre vonatkozó újabb szíves felvilágosítást, kérve, nagyon nyomatékosan hívlak fel arra, hogy e kérdést igazán hatékony felügyelet alá vedd, mert fájdalom, nagyon is sok helyen látja az ember, milyen kevéssé törődik a hatóság a szegény ember törvényiben biztosított jogos igényeivel.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

1109.

Br. Harkányi Jánosunk.

1915 május 29.

Kedves Barátom!

Ghillányi velem is közölte a szabolcsmegyei krumpliszállítókra vonatkozó hozzád intézett levelét. Persze itt is az a baj, hogy az egyes konkrét panaszok idejekorán meg nem tétettek.

Nagyon kérek, hogy legalább most, amidőn tudomásodra jut a dolog, igyekezzél, – amennyire a katonai szállítások mostani nagy terjedése megengedi – segíteni e bajon, mert valóban bosszantó volna, ha ilyen jelentékenyebb mennyiségű élelmicikk szállítási fennakadások miatt elpusztulna.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

1110.

Br. Ghillányinak.

1915 május 29.

Kedves Barátom!

Harkányit nagyon nyomatékosan megkértem a szabolcsmegyei krumpliszállítók ügyében hozzá intézett leveled erélyes elintézésére, másrésztől azonban arra kérek, hogy ne 18 és 3 hét

múlva kezdjék a panaszkodást, araikor a krumpli nagy része már kicsirázott s amikor a jelenlegi óriási katonai szállítások mellett tényleg nagyon nehéz lesz segíteni a bajon, hanem szóljanak mindjárt, amint ilyen romlandó élelmiszer szállítása késedelmet szenved.

Ha a leveledben felhozott konkrét esetekben idejekorán szóltak volna, ezek a szállítmányok már mind régen rendeltetési helyükön lennének.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

1111.

Sárosmegyei Gazdasági Egyesületnek, Eperjes.

1915 május 29.

Értesülvén arról az áldásos tevékenységről, amelyet a Gazdasági Egyesület az ellenség által elpusztított vidékek kisgazdái érdekében kifejtett, örömmel ragadom meg az alkalmat hálás elismerésem nyilvánítására.

Szíveskedjenek kérem ezt az elismerést és hazafiúi köszönetemet tolmácsolni azon sárosmegyei nagybirtokosok előtt is, akik az Egyesület felhívására résztvettek ebben az áldásos munkában. Újabb örvendetes tanújelét látom ebben annak, hogy Sáros vármegyében élnek még a magyar földesúri osztálynak azok a nemes tradíciói, amelyek megannyi erős oszlopai a magyar állam akciójának s a magyar nemzet ügyének.

Igaz tisztelettel *Tisza.*

1112.

Herceg Auersperg Károlynál:

Den 30. Mai 1915.

Verehrter Freund!

Leider fehlt mir die Zeit Deinen Brief eingehend zu beantworten. Sei versichert, dass ich während meiner ganzen öffentlichen Laufbahn getrachtet habe, die Rumänen uns Ungarn näher zu bringen und diese Politik, ganz abgesehen von unseren Beziehungen, zum Königreiche Rumänien unentwegt fortsetzen werde.

Die vielverpönte ungarische Nationalitätenpolitik hat in diesem Kriege eine glänzende Genugtuung, auch was die Rumänen anbetrifft, denn ich bitte nur das Verhalten unserer Nationalitäten mit denen Euerer verhatschelten Tschechen, Ruténen etc. zu vergleichen.

Was speziell das Königreich Rumänien anbetrifft, so ist dessen Seelenwunsch die Monarchie zu berauben und sein Gebiet *bis zur Theiss* zu erweitern. Der einzige Weg, sie davon abzuhalten, ist, wenn wir ihnen Beweise von Kraft und Selbstbewusstsein geben. Unsere ganze Situation in Rumänien ist durch das Nachlaufen verdorben worden, worin uns leider Deutschland mit schlechtem Beispiele voranging.

Ich bitte nicht missverstanden zu werden. Ohne die rumänische Armee (10 mittelmässige und 10 minderwertige Inf. Truppendivisionen) zu überschätzen, bin ich dessen vollauf bewusst, dass unter den heutigen Verhältnissen der Eintritt derselben an unserer oder unserer Feindeseite wichtige Konsequenzen haben könnte und bin dafür, dass wir uns nicht kleinlich zeigen und das Notwendige tun sollen, um sie zu gewinnen oder wenigstens neutral zu halten.

Ich wiederhole aber, dass Erste ist Kraft zu zeigen. Avancen, die sie als Zeichen von Schwäche ausdeuten würden, würden sie unseren Feinden in die Arme treiben.

Du sprichst von der Aufopferung Siebenbürgens. Weisst Du, dass die Bukowina allein zweimal, Siebenbürgen siebenmal so gross ist, als Alles, was wir Italien angeboten hatten? Was Siebenbürgen anbetrifft, ganz abgesehen davon, dass von den nicht ganz 3 Millionen Einwohnern Siebenbürgens 1.300,000 Ungarn und Deutsche sind, die den weitaus grösseren Teil der Intelligenz und des Vermögens im Lande repräsentieren, die man also den Rumänen nie und nimmermehr preisgeben könnte, so beweist ein Blick auf die Karte, dass die Monarchie mit dem Verluste Siebenbürgens im Orient abgewirtschaftet hätte und niemehr als Grossmacht am Balkan in Betracht kommen könnte.

Mit aufrichtiger Hochachtung

Dein ergebener *Tisza*.

1113.

Hosszú Vazul gör. kath. püspöknek.

1916 május 30.

Kedves Barátom!

A Steagul cikkének német fordítását mellékelve arra kérek, légy szíves Mihalit * figyelmeztetni, hogy tengeri vásárlásait az

ellenünk ellenséges román körök ilyen módon használják ki a monarchia viszonyainak diszkreditálására. Nagyon szükséges volna tehát, ha alkalmas módon olyan nyilatkozatot tenne ő Romániában, amelyből kitűnnék, hogy román polgártársaink nem halnak éhen és az élelmezési kérdést a magyar hatóságok nem a hírlapcikkben jelzett komisz tendenciával kezelik.

Én legkevésbé sem veszem Mihalinak* rossz néven, hogy igyekszik az erdélyi románok számára kenyérterményt szerezni, sőt jóindulattal támogatom ezt az akcióját, de csak akkor, ha tényleg hatékony eszközökkel állást foglal az ilyen félremagyarázásokkal és rágalmakkal szemben.

Szívből üdvözöl

igaz híved, *Tisza.*

1114.

*Br. Gmedel Hermannak.**

1915 május 30.

Verehrter Baron!

Vielen Dank für Ihre patriotischen Zeilen, deren Inhalt ich dem Minister des Äussern mitgeteilt habe.

Unsere Aktion in Rumänien muss natürlich einheitlich und sorgfältig geführt werden; es kann aber der Fall eintreten, wo sich die von Ihnen erwünschte Gelegenheit bietet und ich habe Baron Burián genau informiert, dass er volles Vertrauen in Ihre Hingebung für die gute Sache setzen könne.

Mit herzlichem Gruss

Ihr ergebener: *Tisza.*

1115.

Br. Buriánnak.

1915 május 30

Kedves Barátom!

Mellékelt levél írója** igen nagy erdei birtokkal bír Romániában a Lotru völgyében, közel a szebeni és fogarasi havasokhoz és jó személyes viszonyban áll a vezető román politikusok nagyobb részével.

Ezért elküldöm neked levelét, bár megjegyzem, hogy amennyire

* V. ö. 1115. sz.

** B. Groedel Herman.

megbízhatunk jóindulatában és buzgalmában, annyira kevésbé vállalnék garanciát tapintatát és diszkrécióját illetőleg. Előfordulhat azonban, hogy romániai pozíciójának és összeköttetéseinek hasznát Λ^* eh et ed kérdésben, amelyben fentjelzeit fogyaté-kosságai kárt nem tehetnek.

1116.

Br. Buriannak.

1915 május 31.

Kedves Barátom!

Nagy érdekléssel kísérem figyelemmel a Törökországra, Bulgáriára és Romániára vonatkozó tárgyalásokat, amelyekben utasításaidal nagy öröömre teljesen egyetérték. Miután pedig kialakulhat az a helyzet, hogy Romániának jóakarató semlegessége fejében adjunk valami kisebb előnyt, szíves megfontolásodba ajánlom, hogy ennek a jóindulatú semlegességnek cinozuráját a török és bolgár munició áteresztésén és kenyértermények, petroleum, benzín kivétel körüli kuláns eljáráson kívül a román kormány reorganizációjában kellene keresni.

Contradictio in adjecto a román kormány jóindulatáról beszélni mindaddig, amíg Costinescu helyet foglal benne; ezenkívül tudjuk azt is, hogy mit ér Bratianu jóindulata, úgy hogy az ő magatartása iránt is csak akkor lehetünk nyugodtabbak, ha a Marghiloman-Carp-féle elemek helyet foglalnak a kormányban. Ilyen alakulásért érdemes volna áldozatot hozni, mert ez tényleg átmenet volna a hozzánk csatlakozáshoz.

Viszont a jelenlegi kormány uralnia mellett még az oroszok elleni háború ígétét is a legnagyobb bizalmatlansággal fogadnám, mert azt sem tartanám kizártnak, hogy bennünket ilyen ígétellel elaltatva, mozgósítanak s az utolsó percben az oroszokhoz csatlakozva meglepetésszerűleg rajtunk ütnek.

Az egymásnak ellentmondó s egyaránt jó forrásból eredni látszó hírek között nem tudok a felett eligazodni, küldenek-e a németek csakugyan csapatokat a szerb határra? Ha eziránt van biztos információd, légy kegyes velem közölni, ellenkező esetben követelj pozitív felvilágosítást a főparancsnokságtól, mert minden eddiginél nagyobb abszurdum az volna, ha homályban hagyának

bennünket aziránt, hogy csak a mi balkán haderőnknek az olasz harctérre el nem vitt része áll-e a szerb határon, vagy tényleg megkezdődött német csapatoknak oda való koncentrálása. Nekem azt jelentették, hogy három német hadosztály már útban van oda.

Erdély védelmének kérdését sikerült a főparancsnoksággal kielégítően elintéznünk. Mintegy 70,000 főnyi, igaz hogy másodrendű csapat lesz ott összevonva tüzérséggel, ami igen jó hatást fog tenni Romániára és tényleg lehetővé fogja Erdély védelmét tenni, ha csak egy-két elsőosztályú divíziót küldenek még hozzá a háború kitörésekor. A dologhoz csak az szükséges, hogy Németország sürgősen megadja az 50,000 orosz puskát, amit tőle kér a főparancsnokság. Nagyon jó volna, ha ez iránybani közvetítéseted Conrának feljárnánád s a németeknek a legnagyobb nyomattal megmondanád, hogy ez az 50,000 puska minden koncessziónál többet tehet arra, hogy békében tartsa Romániát.

Ezek az intézkedések: erősebb csapatkoncentráció a szerb határon, jelentékeny katonai erő Erdélyben együttvéve meg fogják érlelni Bulgária csatlakozásának kérdését. Ne veszítsük el türelmünket, igyekezzünk mielőbb annyit elérni, hogy egyelőre pozitív kötelezettségek vállalása nélkül megbeszéljék velünk a bolgárok akcióbalépésük részleteit s megkezdjék az előkészítő munkát.

Sziből üdvözöl

igaz híved *Tisza,*

1117.

Betegh Miklós erdélyi hormâmbiztosnak.

1915 május 31.

Kedves Barátom!

29-iki soraid kapcsán felkérlek, hogy a katonai parancsnokság által erődítési célokra kívánt munkások ügyében tedd meg az előkészítő intézkedéseket. Persze ezek az intézkedések lényeges változáson fognak átmenni, mert amint bizalmasan közlöm veled, az itteni megbeszélés óta érintkezésbe léptünk a hadsereg főparancsnoksággal és olyan rendszabályokban állapodtunk meg, amelyeknél fogva 70-80,000 főnyi haderő fog a legközelebbi időben Erdélyben s illetőleg Nagyvárad vidékén összpontosíttatni, amely Erdély védelmére áll rendelkezésre. Ezenkívül, ha netalán kitörne a háború Romániával, az orosz harctérről is jelentékeny haderő helyeztetnék át Erdélybe.

Ezek a rendszabályok remélhetőleg lényegesen hozzá fognak járulni ahhoz, hogy Romániának elvegyék a kedvét minden ellenséges állásfoglalástól. Abban a nem várt esetben, ha mégis bekövetkeznék a román támadás, kilátást nyújtanak reá, hogy már a határon tarthatjuk fenn az inváziót.

Ennek dacára fognak erődítési munkálatok készülni a Maros mentén is, de csak arra a nagyon valószínűtlen esetre, ha a román főtámadás Erdély felé venné útját s ott lévő csapatainknak koncentrált védelmi állást kellene felvenniök.

Ezen információmát tekintsd kérlek bizalmasnak, de használd fel arra, hogy megnyugtasd a közönséget aziránt, miszerint minden megtörténik Erdély védelme érdekében.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

1118.

Br. Buriánnak.

1915 május 31.

Kedves Barátom!

Figyelmedbe ajánlom a Frankfurter Zeitung 28-iki estilapjának vezércikkét, valamint a Tägliche Rundschau 29-iki estilapjának Koródy cikkét Romániáról. Úgy látszik a németek megint megvannak a mi románjainknak teendő engedmények dolgában örülve s olyan húrokat pengetnek, amelyek ma, amidőn a cenzúra fennállása folytán a német kormány intencióinak megnyilvánulását keresik minden újságközleményben, a legkárosabb hatást gyakorolhatják.

Kérlek légy szíves ezek ellen az ostobaságok ellen a legerélyesebben remonstrálni.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

1119.

Herczeg Ferenc o. k.-nek, a Hadsegélyző Biz. egyik elnökének.

1915 május 31.

Kedves Barátom!

A mohamedán sebesült és beteg katonák vallási szabályainak megfelelő élelmezése tárgyában* a hadügy, a honvédelmi, a

* V. ö. 1070., 1071. sz.

belügyminiszter és a Vöröskereszt utasították az alattuk álló kórházakat. Amennyiben tehát valahol még szabálytalanság vagy hiba merülne fel, légy szíves gondoskodni, hogy az illető esetben feljelentés történjék.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*

1120.

Br. Hazai Samunak.

1915 május 31.

Kedves Barátom!

Korábbi e tárgyú levelemre hivatkozva van szerencsém Wickenburg kormányzónak Zanella gyanús összeköttetéseire vonatkozó levelét mellékletével együtt* rendelkezésedre bocsátani.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

1121.

Telefonüzenet br. Banánnak

15)15 június 1.

Czernin 672. és 678. számú sürgönyei kapcsán kérném őt felvilágosítani, hogy területi engedmény akár Erdélyben, akár Dél-magyarországon indiscutabilis, mert a monarchia nagyhatalmi állását kelet felé tönkretenné. Németeket pedig nagyon komolyan fel kellene kérni, hogy a mi románjainknak adandó koncessziók gondolatának végre hagyjanak békét.

Roszner** felesketése végett Bécsbe rendeltetvén, holnap reggel odaérkezem. Rggel féltízkor felkereslek.

Tisza.

1122.

*Gr. Czerninnek.****

Den 1. Juni 1915.

Lieber freund!

Ich teile Dir streng vertraulich mit, dass ziemlich weitgehende militärische Massnahmen getroffen werden, um Siebenbürgen vor einem rumänischen Überfall zu schützen.

* Nem volt az iratok közt.

** Br. Roszner Ervin kineveztetett Ő Felsége személye körüli magyar miniszterré.

*** V. ö. 1121. és 1125). sz.

Es handelt sich im Ganzen von 70 bis 80,000 Mann, freilich grösstenteils in Ausbildung begriffener Truppen, welche jedoch mit modernen Gewehren und mit Artillerie versehen und in Truppendivisions-Verbände eingeteilt werden. Sollte es de facto zu einem Kriege kommen, so würden natürlich mehrere Divisionen der operativen Armee hinzukommen.

Ich hoffe, dass die Tatsache, dass ansehnliche Truppenkörper nach Siebenbürgen kommen und systematische Vorbereitungen zur Verteidigung gemacht werden, ihren Eindruck auf die Humanen nicht verfehlen wird. Ich bitte Dich diese Nachricht einstweilen streng vertraulich zu halten, glaube jedoch, dass es nicht schlecht sein wird, die Sache in der rumänischen Presse allmählich durchsickern zu lassen.

Aus Deinem Telegramm 672 habe ich mit Staunen gesehen, dass Freund Mort zum vom Banat gesprochen hat. Hoffentlich hast Du sofort das Nötige getan, um dem Mann diese tolle Idee aus dem Kopfe zu jagen. Die Aufgabe unserer Position beim Eisernen Thor und weiter westlich wäre geradeso eine Vernichtung unserer Grossmachtstellung im Orient, wie der Verlust Siebenbürgens. Die Humanen müssen damit im Klaren sein, dass ihre territorialen Wünsche sich – was unser eigenes Gebiet betrifft – ausschliesslich auf die Bukowina richten können.

Mit warmer Freundschaft

Dein ergebener *Tisza*.

1123.

Gr. Ráday Gedeonnak.

1915 június 1.

Kedves Barátom!

Április hó 21-én 294. sz. a. küldött államsegély-kérvények iratainak visszaküldése mellett azok tartalmát egyebekben tudomásul véve szíves figyelmedet hívom fel a kiskőrösi járási főszolgabíró 8128. számú véghatározatának Kuzmann Andrásnéra vonatkozó részére, amely nevezettnek kérvényét azért utasítja el, mert *Vió* mondd egy tizenhatod telke van.

Hát igazán azt hiszik Pest megyében, hogy *V₁₆* telek jövedelméből meg lehet egy családnak élnie?

Légy szíves a hatóságot utasítani, hogy a csekély vagyonnal

bíró családtagok segélyének kiszabásánál *becsületesen hajtsák régre* a 130,000. sz. P. M. rendelet *humánus és helyes* intézkedéseit.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

1124.

A tatai járás (Komárom m.) főszolgabírójának.

1915 június 1.

Tisztelt Főszolgabíró Úr!

Arról értesülök, hogy pár héttel ezelőtt, a Tatán elhelyezett 10. gy. e. egy altisztje egy népfelkelőt magyar mivoltát is gyalázó szitkozódás közben életveszélyesen megsebesített.

Ez ügyről s netaláni következményeiről sürgősen megbízható információt kívánván, arra kérem, hogy azt mielőbb megadni szíveskedjék.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híve *Tisza.*

1125.

Körner Oszkárnak.

Den 2. Juni 1915

Gehrter Herr!

Empfangen Sie meine vollste Anerkennung und meinen aufrichtigen Dank für Ihre in Ihrem Briefe vom 11. Mai Ungarn gegenüber gezeigte Aufmerksamkeit.

Ich erlaube mir aber darauf hinzuweisen, dass die Opferwilligkeit des Volkes schon in so vieler Richtung in Anspruch genommen ist, dass ich die Gründung eines neuen Vereines oder die Initiative einer neuen Sammlung nicht für zweckmässig erachte.

Indem ich Ihnen also – auch für Ihre hochherzige Spende – erneuert meinen Dank ausspreche, beehre ich mich mitzuteilen, dass die Spenden zur Unterstützung der Opfer des Krieges an die Landeskriegsfürsorge-Kommission einzusenden sind.

Mit vorzüglicher Hochachtung

Ihr ergebener *Tisza.*

1126.

Br. Szentkereszty Béla főispánnak, Sepsiszentgyörgy.

1915 június 3.

Kedves Barátom!

Május 29-iki leveled mellékleteit visszaküldve értesítek, hogy a törvény értelmében több segítyt nem adhatunk egy családnak sem, mint amennyit a hadrakelt családfenntartó keresete tényleg kitett.

Abban a tekintetben tehát, hogy vajjon a szóbanforgó két népes család nyomorán tudunk-e ezen az úton segíteni, csakis az lehet irányadó, hogy beigazoltassék, miszerint nevezettek 1 K 40 f-nél tényleg többet kerestek. Ha ilyen bizonyítékokkal lehet kérvényüket felszerelni, akkor küld azokat vissza hozzám, szívesen lépek a pénzügyminiszterrel érintkezésbe.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

1127.

Br. Hazai Samunak.

1915 június 3.

Kedves Barátom!

Légy szíves értesíteni, van-e kilátás a Consiliar-Arzte intézményének mielőbbi megvalósítására s nem kell-e ez ügyben Krobatinnál vagy másutt lépést tennem.

A magam részéről igen jó eredményt várok ez intézménytői s nagyon óhajtánám annak mielőbbi megvalósulását, másfelől attól félek, hogy az a hadügyminisztérium illető osztályában bizonyos vaskalapossgba és féltékenységsbe ütközhetik, úgy hogy ha meg nem sürgetjük, nagyon is soká elhúzódhat a dolog.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

1128.

Gr. Bethlen Baláznak.

1915 június 3.

Kedves Barátom!

A beszercei egyházközségnek benyújtott folyamodványát adósegélynek nem tekinthetem, miután az az ilyen kérvények összes kellékeit nélkülözi. Ezeket a kellékeket a lelkésznek ismernie

kell és tudnia kell, hogy adócsökkentési segélykérvényt csak abban az esetben nyújthatnak be, ha annak törvényes előfeltételei megvannak.

Amennyiben a kérvényből véleményt alkothatok magamnak. így kell látnom, hogy ebben az esetben a kántor fizetésének céljaira adócsökkentési segélyt a legjobb akarat mellett sem adhatunk, mert hiszen az adócsökkentési segély – mint neve is mutatja – nem egyházfejlesztési célokat, hanem a híveinkre nehezedő nyomasztó terhek enyhítését van hivatva szolgálni.

Az utolsó pár évtizedben nagyon sok történt egyházunk égető szükségletei kielégítése körül: az én nézetem szerint is egyik legnagyobb hézag az, hogy ilyen egyházfejlesztési célokra, mint aminő a most szóbanforgó ügy is, kellő központi alappal nem rendelkezünk. Az új zsinatnak lenne egyik feladata, hogy ezt a hézagot a kormánnyal egyetértőleg valamely alkalmas módon kitöltse.

Szívból üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

1129.

Br. Buriánnak.

1915 június 4.

Kedves Barátom!

Czernin. akinek egy magánlevélben* említést tettem az Erdélyben tervezett katonai rendszabályok felől, azt válaszolja, hogy Eománianak azonnali támadása legalább is nagyon valószínűtlen s így nézete szerint kár nagyobb haderőt elvonni a harctérről.

Az ő egyenes kívánságára közlöm ezt a nézetét veled, ámbár természetesen ezer olyan okból, amit ő nem ismerhetett, változatlanul fenn kell az Erdélyre vonatkozó rendelkezéseket tartanunk. Hiszen a cél úgy sem momentán veszély elhárítása, hanem megfelelő pszichológiai hatás úgy az erdélyi lakosságra, mint Romániára s e mellett szervezése olyan katonai erőnek Erdély délkeletén, mely néhány hét múlva a körülményekhez képest nyerhet felhasználást.

Szívból üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

* V. ö. 1122. sz

1130.

Az Erzberger K.-val folytatott beszélgetéssel összefüggő levelei.*

I. Gr. Tisza István br. Burián külügyminiszternél:

1915 június 5.

Kedves Barátom!

Tegnap hosszú beszélgetésem volt Erzbergerrel, aki nyílt-eszű ember benyomását tette reám és legalább látszólag igen jól bevette, amiket neki mondtam. Még abban is igazat látszott nekem adni, hogy Bülow taktikája decemberben és januárban hibás volt és mint általa is tudott dolgot, fogadta azt a megjegyzésemet, hogy véletlenül éppen azokban a napokban, amidőn tényleg megtettük a koncessziót Olaszország felé, jelentette Bülow, miszerint most már biztosíthat róla, hogy Olaszország meg fog a Trentoval elégedni.

Az aktuális kérdésekre áttérve, megemlékezett a Szerbiávali külön békéről és nagy csodálkozásomra azt mondta, hogy nem volna értelme olyan békének, amely Szerbiát Macedóniában hozandó áldozataiért más téren (Albánia) busásan kárpótolja. Ilyen eljárás szerinte érthetetlen volna a német közvélemény előtt és deprimálólág hatna a harci kedvre.

Egyúttal kifejezte a Bulgáriára teendő rossz hatás miatti aggodalmait is. Teljesen megnyugodott azonban abban a válasszomban, hogy hiszen ez a kérdés csak akkor válhatnék aktuálissá, ha katonai helyzetünk Szerbia megtámadását imminensé teszi, amikor az offenzíva megkezdése előtt ajánlhatnánk kevésbé terhes feltételeket, mint aminőket győzelmünk után kaphatna. Akkor is Bulgáriával egyetértőleg kellene nézetem szerint eljárunk s úgy a békefeltételeket, mint a Bulgária számára kieszközlendő előnyöket alternative felállítanunk a szerint, amint Bulgária aktív közreműködésre kötelezettséget vállal vagy pedig nem.

Romániát illetőleg a német katonák olyanforma gondolkozását jelezte, miszerint a katonai helyzet további kialakulása esetén, vagyis akkor, amidőn az orosz harctérről nélkülözhető csapatokat erre a célra felhasználhatjuk, kérdőre kellene vonni Eomániát és tisztázni vele a helyzetet. Egyetértettünk abban, hogy ez nagyon okos dolog lenne, amint katonai előfeltételei meg

* Akkor német birodalmi képviselő, akit a magyar közéletnek egyik a munkapárthoz nem tartozó, kiváló tagja ajánlott gr. Tisza Istvánnak,

vannak. Feltétlenül az én nézetem is, hogy ha egyszer felszabadul annyi katonai erő, amennyivel offenzívát kezdhettek Szerbiában, azt előbb a román kérdés tisztázására kellene felhasználni.

Csakhogya persze ez a jövő zenéje; nem tudhatjuk mennyi idő múlva válhatik aktuálissá s az aktuális feladat éppen az, hogy a legközelebbi hetek alatt újabb ellenség ne támadjon reánk. Igyekeznünk kell tehát Romániát most aktív kooperációra bírni. Erre a célra szerinte a németek pénzt, mi Bukovinának három déli kerületét adhatjuk, de ezenkívül kell valamit tennünk a hazai románok érdekében.

Vettem magamnak a fáradságot, hogy lehetőleg behatóan megismertessem a kérdéssel s mindenesetre fogékonyabb felfogásra találtam nála, mint bármelyik németnél, akivel előzőleg beszéltem. Igyekeztem meggyőzni, hogy olyan úgynevezett koncessziókkal, amelyek nem az elszakadást bevezető lehetetlenségek, abszolút semmi eredményt nem érünk el s azok felajánlásával csak kárt teszünk. Ez utóbbi tételt elfogadta, de azt kérdezte, milyen álláspontra helyezkedném, ha a románok jönnének ilyen kívánsággal, amire azt feleltem, hogy meghallgatnám őket, megbeszelném velők, megmagyaráznám nekik a dolgot s meg vagyok róla győződve, hogy nem csinálnának *conditio sine qua non*-t belőle.

Másrészről aziránt sem hagynék fenn kételyt, hogy a mi románjaink iránti barátságos politikámat, tekintet nélkül a külügyi helyzet momentán igényeire, meggyőződésemhez képest következetesen fogom tovább folytatni.

Együtt oda reassumáltuk a dolgot, hogy Románia aktív kooperációjának megnyerése céljából készek vagyunk olyan áldozatokra, amelyek tényleg hasznot jelentenek Romániára nézve (pénz és terület). Természetesen, miután ő nem beszélt többről, én sem mondtam neki, hogy Bukovinában az általa említett három kerületnél esetleg jóval többről lehetne szó. Azt pedig ő mindjárt kezdetben világosan kifejezte, hogy Magyarország területének csorbítása teljesen indiscutabilis.

Végre egészen igazat adott nekem abban, hogy német részről nem szabad a románokat az «erdélyi koncessziók» dolgában biztatni s általában az egész vonalon teljesen harmonikusan kell a két diplomáciának eljárni.

Megmondtam neki azt is, hogy mi értésére adtuk a románoknak, hogy itt az ideje az aktív beavatkozásnak és jóakarattal

hallgatjuk meg erre vonatkozó feltételeiket. Ezzel a magunkét megtettük s most már a románokon a sor. Én azonban nem hiszem, hogy Bratianu ma már hajlandó legyen e kérdésről komolyan tárgyalni.

Amidőn közölném veled ezeket abban a hiszemben, hogy érdekelni fognak, egyúttal szíves megfontolásodba ajánlom, nem volna-e jó arra utasítani Tarnowskit, hogy mint régi barát beszélje végig az egész helyzetet Badoslawowval és mondja meg neki, hogy mi nagyon értjük azt, ha saját hazája sorsát idő előtt kockára tenni nem akarja. A kellő időpont azonban esetleg olyan gyorsan következhetik be, hogy elmulasztják a jó alkalmat, ha az készületlenül találja őket. Ezért, bár nem sürgetjük elhatározásukat, nem kívánjuk, hogy előbb lekössék magukat, mint saját hazájuk érdeke szempontjából jónak látják, de arra szólítjuk fel őket, hogy beszéljék meg velünk a különböző eventualitásokat, hogy mi is ahhoz képest oszthassuk be akciónkat.

Miután már utasítottad Tarnowskit a régi szerb területek és különösen a negotini sarok felemlítésére, ezzel tudják, hogy ott olyan értékeket kapnának, aminőket az entente-től soha meg nem kaphatnak s amivel ellensúlyozhatják az Enos-Midiai vonalat a közvélemény előtt. Másrésről azzal, ha legalább is bizonytalanságban tartják Romániát és ébren tartják ott a bolgár beavatkozástól! félelmet, igen nagy szolgálatot tehetnek saját legélethevőbb érdeküknek, t. i. az őket két tűz közé vevő Nagy-Bománia és Nagy-Szerbia megakadályozásának.

Mindezen eszmecserék közben pedig nem tudom, nem alakulhatna-e ki a dolog úgy, hogy Bulgária kötelezettséget vállaljon arra, hogy Bomániát megtámadja, ha ellenünk háborúba lép, s ennek fejében Törökországtól a Maritza-vonalat, tőlünk szerb területre vonatkozó nagyobb mérvű ígéretet kaphasson.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

II. Gr. Tisza István Csernoch János hercegprímásnak.

1915 június 0.

Mélyen Tisztelt Barátom!

Erzberger, akivel igen érdekes és élvezetes hosszabb beszélgetésem volt, átadta szíves soraidat. Ürülök, hogy a román kérdésben

tanúsított eljárásom nálad megértésre és méltánylásra talál, más-részről megjegyzem, hogy a miniszterek, főispánok stb. kérdése* a mi szempontunkból nem olyan egyszerű, mint aminőnek látszik; Románia állásfoglalására pedig a világon semmi befolyást nem gyakorolnának.

Amennyire feladatommak tartom megtenni mindazt, ami való-ban az előttünk lebegő célt szolgálja, olyan kevéssé fogom maga-mat a dolgok kellő ismerete nélkül javaslatokat tevő németek kívánságai által befolyásoltatni.

Igaz nagyrebecsüléssel vagyok

őszinte híved *Tisza*.

III. Erzberger levele gr. Tisza Istvánhoz.

Den 8. Juni 1915.

Seiner Excellenz Herrn Ministerpräsidenten Graf von Tisza, Budapest.
Euer Excellenz,

gestatte ich mir, in Verfolgung der am letzten Freitag ge-währten Unterredung die Abschrift *einer Denkschrift*** zu über-reichen, welche ich auf Grund meiner Erfahrungen und der all-seitigen Informationen in Italien für die deutsche Regierung ab-gefasst habe.

Ich benutze diese Gelegenheit, um Euer Excellenz erneut nahezulegen, w^Tie absolut notwendig eine schnelle Verständigung mit Rumänien geboten ist. Nach sicheren Mitteilungen befindet sich nicht nur *Gabriele d' Annunzio* auf dem Wege nach Buka-rest, sondern es ist auch der Italiener *Norsa*, welcher die Demonstrationen und Strassenaufläufe in Rom organisierte, be-reits dort eingetroffen. Der Umstand, dass ca. 30,000 Italiener in Bukarest wohnen, erleichtert ihm dort seine Arbeit sehr. Ich bin der festen Überzeugung, dass es unbedingt notwendig ist, dass das Abkommen mit Rumänien in der denkbar kürzesten Erist perfekt wird, wenn die verbündeten Zentralmächte nicht Gefahr laufen wollen, einen neuen beachtenswerten Gegner zu erhalten, der gar leicht durch andere Balkanstaaten noch verstärkt werden kann und uns mindestens um den Siegespreis bringt, sodass das viele Blut vergebens geflossen ist.

Nach den mir von verschiedenen Seiten gewordenen Infor-mationen wird es nicht schwer sein, die rumänischen Ungarn in

* Román miniszterek a magyar kormányban és román főispánok

** A terjedelmes memorandum gr. Tisza István hátrahagyott iratai közt van. Közlése nem tartozik e kiadvány keretébe.

ihren nationalen Forderungen zu befriedigen. Dieselben gehen im allgemeinen dahin:

1. Zulassung der rumänischen Sprache im Verkehr mit den unteren Behörden.

2. Gewährung einer Schulautonomie, wonach das Magyarische den Vorrang hat, das Rumänische aber in allen Klassen und Schulen mitgelehrt wird.

3. Erweiterung des Wahlrechtes dahin, dass den Rumänen 30 Sitze zufallen.

Da durch die Kriegserfahrungen, wie auch Euer Excellenz mir selbst lebhaft betonten, ein Entgegenkommen an die Rumänen sicher eintreten wird, so glaube ich, lassen sich diese Wünsche leicht und schnell befriedigen, zumal sie den einheitlichen ungarischen Staatsgedanken nicht verletzen.

Euer Excellenz sind in der ungarischen Geschichte *der Better des Parlaments* geworden. Heute steht Ihnen eine grössere und weltgeschichtlich bedeutendere Tat bevor: Nicht nur der Retter Ungarns und der Donau-Monarchie zu werden, sondern der Mann, welcher *dem Zentralmächten den Siegespreis* sichert. Ein rasch getätigtes Wohlwollen in den genannten drei Richtungen ist meiner Überzeugung nach der Preis für den vollen' Sieg unserer Waffen. Gerade die Vorgänge in Italien sind der strikte Beweis dafür, wie schwer es sich rächen kann, wenn zu spät gewährt wird, was doch gewährt werden soll. Wenn sich in Rumänien in irgendeiner Form dasselbe Bild wiederholen sollte, das in Italien an meinen Augen vorüberzog, so würde das eine innere Erschütterung zwischen den verbündeten Zentralmächten hervorrufen, eine Erschütterung, deren Folgen nicht abzusehen wären.

Ich bitte daher Euer Excellenz erneut herzlichst und offen, schnell handeln zu wollen.

Mit vorzüglicher Hochachtung habe ich die Ehre zu sein Euer Excellenz ganz ergebener

K. Erzberger.

IV. Gr. Tisza István Erzbergernek.

Den 12. Juni 1915.

Verehrter Herr!

Ihren Aufsatz habe ich dankend erhalten und mich bei der Lecture derselben staunend gefragt, wie diese gehässige Mischung von wenig Wahrheit mit viel Dichtung von demselben Manne herrühren könne, mit welchem ich über dieses Thema unlängst ausführlich gesprochen habe. Ich habe fürwahr keine Zeit die lange Reihe in diesem Aufsätze enthaltenen Irrtümer richtig zu

stellen, muss mich aber gegen diese Einstellung der Begebenheiten auf das Entschiedenste verwahren.

Was unsere Rumänen anbetrifft, so bitte ich versichert zu sein, dass ich an meiner rumänenfreundlichen Politik unentwegt festhalte und dieselbe ganz unabhängig von der momentanen auswärtigen Lage konsequent durchführen werde.

Mit dem Hinweis auf den ganzen Ernst der Situation muss ich aber dringend davor warnen, dass diese Frage deutscherseits, sei es der rumänischen Regierung, sei es unseren Rumänen gegenüber, aufs Tapet gebracht werde. Für die Haltung Rumäniens in der jetzigen Krise hat diese Frage gar keine entscheidende Bedeutung. Wenn Deutschland dieselbe trotzdem in den Vordergrund stellen würde, so wäre dies – ganz abgesehen davon, dass ein solches Aufhetzen unserer Rumänen gegenüber der eigenen Regierung wirklich unqualifizierbar wäre – eine gefährliche Schädigung unserer gemeinsamen Interessen. Es wäre dann Deutschland, welches unerfüllbare Wünsche in den Rumänen grossziehen, diese auf eine falsche Bahn bringen und dieselben katastrophalen Folgen in Rumänien heraufbeschwören würde, welche die verhängnisvolle Taktik des Fürsten Bülow im Dezember nud Jänner in Italien gezeitigt hat.

Mit der ganzen Wärme der Freundschaft und Bündnistreue, die mich Deutschland gegenüber beseelt und im vollen Bewusstsein meiner ganzen Verantwortung muss ich einem jeden Deutschen, der sein eigenes Vaterland vor neuen Gefahren bewahren will, dringend bitten, das leidige Thema der Zugeständnisse an unsere Rumänen in Ruhe zu lassen.

Mit vorzüglicher Hochachtung

Ihr ergebener *Tisza*.

V. Erzberger második levele gr. Tisza Istvánhoz.

Den 15. Juni 1915.

Seiner Excellenz Herrn Ministerpräsident Graf von Tisza, Budapest.

Euer Excellenz

bestätige ich mit bestem Dank den Empfang der Zuschrift vom 12. Juni. Die Darlegungen, die Sie gegenüber meiner Denkschrift «*Die politische Entwicklung in Italien*» machten, sind mir sehr überraschend, zumal meine schriftlichen Ausführungen sich vollkommen mit meinen mündlichen Erörterungen decken. Ich

habe nach Empfang Ihres Briefes die Denkschrift nochmals der eingehendsten, gewissenhaftesten Prüfung unterzogen und ich finde keinen einzigen Satz in derselben, der als «gehässig» bezeichnet werden könnte, der eine «Dichtung» darstellt, noch der als ein «Irrtum» angesehen werden kann. Ich habe lediglich niedergeschrieben, was ich selbst erlebt habe und ich muss mit allem Nachdruck für mich in Anspruch nehmen, dass diese meine Ausführungen als zutreffend anerkannt werden, zumal sie durch die Entwicklung der Dinge mehr als gerechtfertigt erscheinen. Wenn Euer Excellenz in Ihrem Briefe vom 12. d. M. der gegenteiligen Auffassung Ausdruck geben, so kann es nur auf den Umstand zurückgeführt werden, dass Euer Excellenz nicht allseitig oder nicht genügend informiert worden sind. Ich kann und darf von mir sagen, dass meine Informationen durch die persönlichen Erlebnisse eine weit stärkere Stütze haben, als jeder schriftliche Bericht. AVEit er darf ich Euer Excellenz versichern, dass die Anschauungen, die ich schriftlich niedergelegt habe, auf den dankenswerten Mitteilungen beruhen, die mir aus allen italienischen Kreisen der verschiedensten Parteirichtungen zugegangen sind. Ich kann verstehen, dass es Euer Excellenz nicht angenehm sein mag, als Schlussresultat meiner Betrachtungen entgegennehmen zu müssen, dass die Politik Wiens an dem wenig erfreulichen Ausgang der österreichisch-italienischen Verhandlungen schuld ist, aber der Wahrheit muss stets die Ehre gegeben werden und ich kann mein Urteil nicht umformen.

Was Euer Excellenz über die ungarischen Rumänen schreiben. *unterstütze ich nach jeder Richtung* unter der Voraussetzung, dass der Satz Ihres Briefes richtig ist; «Für die Haltung Rumäniens in der jetzigen Krise hat diese Frage gar keine entscheidende Bedeutung.» Das ist der *Kernpunkt*, der aber entscheidend ist. Es kann gewiss keinem Deutschen einfallen, in das Innere der ungarischen Politik irgendwie einreden zu wollen. Mir selbst liegt das umso ferner, als unsere deutsche Politik Arbeit und Sorge genug bringt. Wenn es richtig ist, dass die Haltung Rumäniens in keiner Weise abhängig von der Behandlung der ungarischen Rumänen ist. so glaube ich, ist das ganze deutsche Volk sehr beruhigt. Es hegt jedem einzelnen Deutschen vollkommen fern, eine derart delikate und schwierige Frage anschneiden zu wollen, sofern nicht aus der Behandlung dieser Frage die Konsequenz entsteht, dass deutsches Blut und deutsches Gut eingesetzt werden muss. Nach den mir gewordenen Informationen aus Rumänien bin ich jedoch nicht der Ansicht, dass diese Frage von keinerlei Entscheidung für die Stellungnahme des Königreiches Rumänien ist. Ich hüte mich aber, ganz in Anlehnung an den Inhalt Ihres Briefes, dieser Befürchtung öffentlich Ausdruck zu geben und ich habe alles getan, was in meinen Kräften steht, um die deutsche Presse von der Veröffentlichung dieses Materials abzuhalten. Das ist aber der

wesentliche Grund meines Schreibens, das ich Euer Excellenz ernstlichst und innigst bitte, gerade in dieser Frage eine solche Stellung einnehmen zu wollen, welche die Verständigung mit Rumänien herbeiführen lässt und welche so den Sieg an die Fahnen der Zentralmächte knüpft. Bei meiner Anwesenheit in Budapest habe ich mich Euer Excellenz gegenüber offen ausgesprochen und Sie waren der Ansicht, dass man sich stets offen zwischen Berlin und Budapest aussprechen solle, nicht aber in der Öffentlichkeit. Diesem Ihrem Wunsche entspreche ich durch dieses Schreiben. Wenn Euer Excellenz die *Garantien* dafür haben, dass das Königreich Rumänien auf die Lösung der Frage der ungarländischen Rumänen keinen entscheidenden Wert legt, so kann es für uns Reichsdeutsche eine solche Frage überhaupt nicht geben, denn ich würde es dann geradezu als frivol bezeichnen, wenn irgend ein Reichsdeutscher sich in Ihre rein innerpolitische Angelegenheiten einmischen wollte.

Aber sind diese Garantien gegeben? Das ist eben der Kernpunkt der ganzen Frage. Wenn sie vorhanden sind, dann muss die Verständigung mit Rumänien angesichts der Opfer, die teils Österreich, besonders aber das Deutsche Reich zu bringen bereit ist, ein Leichtes sein. Dann müssen wir in kürzester Frist Rumäniens wohlwollender Neutralität, d. h. Durchfuhrerlaubnis für Kohlen und Munition sicher sein. Nicht die Stellungnahme Rumäniens ist es, die in erster Linie Besorgnis einflösst, sondern der Umstand, dass wenn nicht Munition nach den Dardanellen geschafft werden kann, die Türkei verloren ist. Die Konsequenz eines solchen Verlustes ist ganz unübersehbar. Sie wird mindestens im Gefolge haben, dass die Balkanstaaten gegen die Zentralmächte Stellung nehmen.

Ich habe Euer Excellenz mit aller Offenheit meine Bedenken so dargelegt, wie Sie es selbst in der mündlichem Unterredung wünschten und ich gebe erneut der bestimmten Hoffnung Ausdruck, dass es gelingen wird, eine solche Lösung der rumänischen Frage herbeizuführen, wie sie den Lebensinteressen der verbündeten Zentralmächte entspricht.

Mit vorzüglicher Hochachtung Euer Excellenz ergebener

K. Erzberger.

VI. Gr. Tisza István Várad y L. Árpád b. t. t., kalocsai érseknek..

1915 június 28.

Kegyelmes Uram!

Az Erzberger-féle feljegyzések* visszajuttatása mellett halás köszönetemet fejezem ki azért, hogy ezeket hozzám juttatni szí-

* L. alább VII. alatt.

veskedett. Meglehetősen kezdtünk már Erzberger úrral tisztába jönni, de azért ez a különös irat még mindig érdekes világosságot vet a Bülow-Erzberger klikk aknamunkájára, irántunk táplált érzületére s azokra az eszközökre, amelyekkel nem átalították dolgozni.

Magára a dolog érdemére csak egy megjegyzésem van. Ha áll az, hogy az olasz kormány harcias elhatározását a monarchia eljárásának becsületességébe vetett hit megingása hozta létre, e megingást pedig az a körülmény idézte elő, hogy Bülow nyilatkozatai sokszor nem állottak a mieinkkel összhangban s hogy a mi eljárásunk nem váltotta be a Bülow ígéreteit, ez a leglesújtóbb kritikája Bülow valóban végzetes római működésének.

Amilyen kvalifikálhatatlan, olyan káros volt Bülownak Eómába való kinevezése percétől követett az az eljárása, hogy minduntalan tett a mi bőrünkre olyan ígéreteket, amelyekre nemcsak *feljogosítva nem volt*, de tudta róluk, hogy azok a mi felfogásunkkal ellenkeznek, s ezzel nemcsak teljesíthetetlen vágyakat és reményeket növelt nagyra az olaszokban, de tápot nyújtott arra a merőben téves feltevésre is, hogy mi olyan nyilatkozatokra jogosítjuk fel szövetségünket, amelyek következményei alul azután igyekszünk kibújni.

Ismételten óva figyelmeztettük a német külügyi hivatalt ezen üzelmek veszélyes következményeire, amelyekért *minden felelőséget Bülowra* s Berlinnek vele szemben tanúsított gyengeségére *kell háritanunk*.

Nagyon örülnék, ha módot találna reá Kegyelmes uram, hogy ezt a hercegprimás úr tudomására is juttassa.

Köszönetem ismétlésével és igaz nagyrabecsülésem kifejezésével vagyok

régi híve *Tisza*.

VII. Kivonat Erzberger feljegyzéseiből, amelyeket Várady L. Árpád kalocsai érsek juttatott el gr. Tisza Istvánhoz.

Sonntag den 2. Mai.

Ankunft in Bom. Orientierung beim Fürsten von Bülow, Gesandten von Mühlberg, im Vatikan u. s. w. Daraufhin Absendung folgender Depesche *nach Wien*:

ab Mittags 1.50.

«Durch Botschaft Wien für

- a) Pater Graf Andlau, Universitätsplatz I.
- b) Pater Cölestin Schweighofer, Kloster-Neumarkt.
- c) Landmarschall Prinz Lichtenstein.

«Die Sache steht auf des Messers Schneide. Annahme des Wiener Ministeriums; dass hier Ministerkrise bevorstehe, irrig. Aber auch wenn zutreffend, ändert sich Gefahr der Stunde nicht. Denn voraussichtlicher Nachfolger würde Giolitti sein. Dieser ist über alle Verhandlungen unterrichtet und hat schliesslich erklärt, dass er die bisherigen Angebote unter allen Umständen für genügend erachte und militärische Katastrophe für unvermeidlich hält, falls nicht die italienischen Forderungen umgehend erfüllt werden. Generalstabschef Cadorna will den Krieg. Er hält Auseinanderfall Österreichs für unaufhaltbar. Er will daher Italien rechtzeitig in der Adria Stützpunkt gegen Slavenwelle sichern. Meine diesmaligen Reiseeindrücke im Vergleich mit den früheren bestätigen mir, dass Italien fix und fertig zum Krieg ist. Unser gemeinsames Schicksal, die Zukunft der Dynastie Habs bürg, der Ausgang des ganzen Krieges hängt von dem Entschluss ab, Italien durch Gewährung seiner Forderungen ruhig zu halten. Wie die Sachen hier liegen, ist keine Stunde zu verlieren.

(Zusatz für Andlau.) Bitte in diesem Sinne auf Frau Schnell mit dem ganzen Ihnen zu Verfügung stehenden Einfluss zu wirken. Sie entsprechen damit dem ausgesprochenen Willen des Papstes. Cölestin und Lichtenstein in derselben Richtung verständigt. Antwort durch Botschaft Wien an mich über preussische Gesandtschaft Rom erbeten.

(Zusatz für Cölestin.) Bitte in diesem Sinne energisch auf Frau Scharz zu wirken. Sie entsprechen damit dem ausgesprochenen Willen des Papstes. Andlau und Lichtenstein in derselben Richtung verständigt. Antwort durch Botschaft Wien an mich über preussische Gesandtschaft Rom erbeten.

(Zusatz für Lichtenstein.) Bitte Burián nachdrücklichst vorzustellen und auf schleunigste Erledigung zu dringen. Cölestin und Andlau sind ebenfalls verständigt. Antwort durch Botschaft Wien an mich über preussische Gesandtschaft Rom erbeten.

Erzberger, Stockhammern

Ersuche sofortige Weitergabe durch Botschaft Wien anzuordnen.

Mühlberg.»

Telegramm, nach Berlin über Besprechung mit Honnino am 3. Mai.

«Sonnino betonte zunächst, dass es sich in Italien nicht lediglich um territorialen Gewinn, sondern um die Sicherung nationaler Interessen und um die Stellung der Monarchie handle, die die Wurzeln ihrer Kraft aus den nationalen Gedanken ziehe und daher in nationalen Fragen nichts versäumen dürfe, wolle sie sich nicht mit dem Volksempfinden in Widerspruch setzen. Zu meinem Vorschlag bezüglich unserer etwaigen Garantie für die Forderungen Italiens bemerkte er, er werde sich den Gedanken überlegen, könne aber nicht verhehlen, dass die bisherigen Erfahrungen ihn nicht sehr ermutigten. Wir verhandeln seit 6 Monaten, Berlin und Fürst Bülow hätten, wie er anerkenne, Alles getan, es sei aber wiederholt vorgekommen, dass die direkten amtlichen Erklärungen, die Wien hier machte, auch nicht annähernd dem entsprechen, was ihm von Berlin aus als nunmehr erreicht und gesichert bezeichnet worden war. Man könne es ihm nicht verargen, wenn er unter solchen Umständen Zusagen, die nicht direkt und amtlich aus Wien kämen, keinen entscheidenden Wert beilegen könne. Wir müssten unseren ganzen Einfluss in Wien aufbieten, dass man dort ohne Umschweife, klipp und klar und schleunig entgegenkomme. Das von mir bezüglich der Offerten der Intesa Gesagte könne er nur anhören, er könne aber nicht darauf antworten. Dass unsere militärische Lage gut sei, erkannte er an. Der Quarto-Feier komme grössere politische Bedeutung nicht zu, der Gang ernster Geschäfte könnte durch eine solche «buffonata» nicht gestört werden. Ich solle aber mit Salandra über die vom Grossorient Eom geplante Kundgebung reden. Zum Schluss betonte er nochmals, dass rasche und glatte Erledigung absolut notwendig sei. Unterredung bestätigte mir, den schon anderwärts gewonnenen Eindruck, dass Sonnino mit Intesa noch kein Abkommen getroffen, jedoch Alles so vorbereitet hat, dass er an dem Tag, an dem unsere Verhandlungen scheitern oder er gegenüber öffentlicher Meinung Entscheidung nicht mehr hinauszögern zu dürfen glaubt, dort abschliessen kann. Für uns kann und darf es kein Zaudern und kein Schwanken geben, wir müssen Österreich mit Bestimmtheit, wenn dies nicht genügt, mit Rücksichtslosigkeit binnen drei Tagen zum Nachgeben zwingen. Anderenfalls ist unsere Sache hier aufzugeben.

Erzberger gez. Bülow.»

Telegramm nach Berlin über Besprechung mit Salandra am 4. Mai.

«Es sei wiederholt vorgekommen, dass Deutschland Zusage Österreichs in diesem oder jenem Punkte in Aussicht gestellt, Wien sie aber einige Tage später verleugnet habe.

*Erzberger
Bülow.»*

Telegramm nach Berlin am 7. Mai.

«Wenn Krieg ausbricht, ist nach meiner hier gewonnenen Überzeugung ganz besonders durch strenge Censur alles hintanzuhalten, was den Ausbruch nationaler Leidenschaft fördern oder einen Volkskrieg gegen Italien hervorrufen würde. Wir müssen uns Möglichkeit offen halten, im Falle eines hier leicht möglichen Regierungswechsels einen Separatfrieden zu schliessen.

*Erzberger
Bülow.»*

Aufzeichnung am 8. Mai.

Aus den vielen Konferenzen, die an diesem Tage mit Abgeordneten, Prälaten, Politikern u. s. w. stattgefunden haben, ergibt sich immer deutlicher, dass von allen Seiten das Misstrauen gegen Österreich wächst, da man allseitig hört, *Bülow verspreche alles mögliche* und die österreichischen Instruktionen seien dann immer weit weniger entgegenkommend.

Telegramm nach Berlin am 8. Mai.

«Wie ich von verschiedenen italienischen Beamten höre, vermehren die wiederholten Unstimmigkeiten der Instruktionen von Berlin und Wien das schon vorhandene Misstrauen der italienischen Krone und Regierung in das Ungeheure und machen jede Arbeit für Aufrechterhaltung des Friedens zunichte. Geht die Wiener Wirtschaft so weiter, haben wir in einigen Tagen den Krieg. Übel angebrachte Wiener Empfindlichkeiten können in diesen Stunden keine Beachtung finden.

*Erzberger
(en clair) Bülow.»*

Am Abend desselben Tages wird mir von vertrauter zuverlässiger italienischer Seite über das Ergebnis des Ministerrates mitgeteilt,

dass für den Krieg stimmten: Inneres Salandra; Äusseres Baron Sonnino; Kolonien Martini; Krieg Zupelli;

dass für den Frieden stimmten: Unterricht Grippo; Ackerbau Cavasola; Post Rissio, und dass zweifelhaft die anderen Minister seien. Die Richtigkeit dieser Liste hat der weitere Verlauf bestätigt. Drei Minister haben sich im Ministerrat gegen den Krieg erklärt.

Telegramm nach Berlin am 9. Mai.

«Entwicklung der Dinge hat mich von Notwendigkeit endgültiger Ausschaltung Macchios überzeugt. Wollen E. E. umgehend dahin wirken, dass er von Wien heute noch angewiesen wird, krank

zu werden. Er darf das Haus nicht mehr verlassen und keine Besuche mehr empfangen, da er sonst intriguiert. Der Ernst der Lage gebietet diesen Schritt. Es gibt keine Schonung und kein Mitleid für Macchio und es gibt keine Rücksicht auf Wien. Die jämmerliche Entschlossenigkeit Macchios kann uns zum Verhängnis werden. Er hatte die Flinte ins Korn geworfen und mit den Amerikanern bereits wegen Übernahme der Geschäfte verhandelt. Ein Mann, der Weinkrämpfe bekommt, wenn er den Boden unter sich schwanken fühlt, muss weg erbarmungslos. Das Schicksal von Millionen, die Früchte der Blutopfer der Nation, die Zukunft unseres Vaterlandes kann nicht von der Unfähigkeit eines Mannes abhängen, der hier unsere Arbeit vereitelt. Ich bitte E. E. sich die Verantwortung zu vergegenwärtigen, die Sie dem deutschen Volke und der Geschichte gegenüber übernehmen, wenn sie uns weiter in Abhängigkeit von diesem Schwach köpf belassen. Wird er krank, ist die Lage geklärt, Zeit für Ersatz ist zu kurz und Verhandlungen gehen von selbst in eine Hand, was sonst nur schwer zu erreichen wäre. Stehe Wien gegenüber eventuell für jedes Wort dieser Depesche ein.

Erzberger.»

Aufzeichnung am 15. Mai»

Um 4 Uhr Nachmittags bringt Graf Berchem die Nachricht, dass das alte Kabinett wiederkehre, eventuell verstärkt durch Bisolati und Barzilai. Giolitti habe vollständig versagt. Die Wiederkehr des alten Kabinetts bedeute den Krieg. Der junge Eattazzi erscheint gegen 8 ½ Uhr mit der Mitteilung, dass Giolitti nichts mehr machen könne. Er sei körperlich und geistig völlig zusammengebrochen und nicht mehr fähig, der Kammersitzung beizuwohnen. Er werde am Montag abreisen.
«Rom, den 15. Mai 1915.

Auswärtig, Deutsche Botschaft Wien,

Pater Graf Andlau, Universitätsplatz, I. Wien.

Empfangen Sie herzlichsten Dank für Ihre erfolgreichen Bemühungen; Heiliger Vater lässt Ihnen besonders herzlich danken, Er hat erklärt, dass jede Einengung der gemeinsam von den Botschaftern Deutschlands und Österreichs aufgestellten Konzessionen Österreichs unabwendbar zum Kriege führen müsse und dass er jede Zurücknahme dieser Konzessionen durch Österreich als eine persönliche Kränkung ansehen müsse, da der Heilige Vater sich ganz besonders für diese österreichische Offerte einsetzte. Aus der gesamten Situation ergibt sich, dass gerade in diesen Tagen in Wien mit besonderem Hochdruck gearbeitet werden muss. Der Kabinettswechsel gibt nicht den mindesten

Anlass, von den Konzessionen zurückzutreten; im Gegenteil, wenn ein neues Kabinett nicht ein Plus anbieten kann, muss es zum Kriege kommen. Das ist die Ansicht aller verständigen politischen Kreise. Rom gleicht seit zwei Tagen einer Stadt vor dem Ausbruch der Revolution. Wenn es in Wien noch Kreise gibt, die am Ernst der Situation zweifeln, so kann dies nur als unverantwortlicher Leichtsinn bezeichnet werden; jedenfalls kann kein ernsthafter Staatsmann nur eine Sekunde zögern, das Abkommen mit Italien schnellstens zu vollziehen. Soll Krieg vermieden werden, ist sofortige Abtretung absolut geboten. Österreich kann diese Zusage geben. Im Falle der friedlichen Verständigung aber bleiben trotz dieser Zusage alle Einzelheiten der Abtretung (Zeitpunkt, Reihenfolge u. s. w.) offen. Die Frage der sofortigen Abtretung ist heute Entscheidung über Krieg und Frieden, falls letzter überhaupt noch erhalten werden kann. Ich schreibe dies als Freund Österreichs und bitte Sie, falls nicht Ihre ganze Arbeit umsonst sein soll, sofort mit Ihrem grossen Geschick und Ihrer zähen Energie alle Mittel im Sinne der absolut notwendigen Verständigung anzuwenden. Das Wiener Kabinett hält in dieser Woche das Schicksal Österreichs und seines Kaiserhauses in der Hand. Ein Hinhalten kann es nicht mehr geben; je rascher die Verständigung erfolgt, umso besser für Österreich.

Erzberger

1131.

Teleszky Jánosnak.

1915 június 6.

Kedves Barátom!

Tegnap szerettem volna veled a Fekete-Körös Társulat pénzügyi helyzetéről beszélni, de olyan soká tartott a minisztertanács és olyan borzasztó fejfájásom volt, hogy több egyél) kisebb dologgal együtt ezt is el kellett halasztanom.

Mint értesülök, a földművelésügyi miniszternek azt a javaslatát elutasítottad, miszerint százötvenezer K állami előleget kapjon a Társulat legsürgősebb kiadásainak fedezésére.

Kedves barátom, én teljesen belátom azon indokok súlyát, amelyek ez elhatározásra bírtak, viszont azonban fel kell szíves figyelmedet azon körülményre hívnom, hogy az állam nem engedheti fizetéképtelen állapotba jutni azokat a közérdekű társulatokat, amelyek v, folyó évi árvizek által előidézett halaszthatatlan kiadásokat a háború tartama alatt saját erejükből fedezni képtelenek.

Ezekhez a kiadásokhoz egy nagy vidék biztonsága és anyagi

existenciája fűződik. A társulatok kényszer alapján létesültek. Működésüknek fennakadása tönkrejutással fenyeget olyanokat, akik nem saját akaratukból, de a törvény kényszere folytán és hatósági rendeletek alapján jutottak ebbe a helyzetbe. Teljesen lehetetlen volna az államnak ezeket a nagyszámú érdekeltségeket védtelen állapotban hagyni egy általuk előre nem láthatott vis major végzetes következményeivel szemben.

Tökéletesen igazad van abban, hogy ezt a kérdést nem lehet csak a Fekete-Körös Társulatra nézve megoldani, mert azonos elbánásban kell azonos helyzetben lévő más társulatokat is részesíteni. De ez olyan eminens kötelessége az államnak, amely alól úgy hiszem ki nem vonhatja magát.

Arra kérnék tehát, légy szíves újabb megfontolás tárgyává tenni a dolgot és arra az álláspontra helyezkedni, hogy gondoskodnunk kell róla, miszerint közérdekű társulatok az ideai árvíz által okozott és árterületek biztonsága szempontjából feltétlenül szükséges váratlan kiadásait azonnal és fennakadás nélkül fedezhessék.

Ez történhetnék úgy is és természetesen én szerintem is ez volna a legcélszerűbb megoldás, hogy a pénzügyminiszter közvetítésével valamely pénzintézetnél kötött ideiglenes kölcsön nyújtáná a fedezetet. Ha azonban ez nem volna kivihető, nézetem szerint erkölcsi lehetetlenség volna a kamatozó állami előleg formájától visszariadnunk. Azzal a megszorítással, ahogy beállítottam a dolgot, nem volna túlságos nagy összegekről szó, másrésről pedig kétségtelen, hogy közérdekből halaszthatatlanul sürgős szükséglet kielégítése forog kérdésben.

Ami különösen a Fekete-Körös Társulatot illeti, nemcsak olyan töltéscsuszamlások helyreállítására kell a szóbanforgó pénz, amelyek egy kisebb futóárvíz esetén is végzetes csapást háríthatnak az árterületre, hanem a társulat még a márciusi árvízvédekezés munkadíjainak egy részét sem volt képes kifizetni és teljesen diszkreditálva lesz a vidék munkáslakossága előtt és akcióképtelenné válik, ha mielőbb nem segít ezen a tarthatatlan helyzeten.

Súlyosbítja a bajt, hogy a társulati elnök és főmérnök hadrakelt, egy másik főtisztviselője elesett, az alelnök meghalt s a társulat ügye ilyen kritikus helyzetben igazán gazdátlanul áll.

Ezen szempontok szíves figyelembevételét és gyors segítséget kér
igaz híved *Tisza*.

1132.

Hosszú László román (r kath. püspöknek.

1915 június 6.

Kedves Barátom!

Június 2-án kelt szíves soraidat megköszönve, én is annak a reményemnek adok kifejezést, hogy a mind kedvezőbben kialakuló harcéri helyzet teljesen rendbe fogja hozni Eomániávi viszonyunkat is. Felelősségünk tudatában azonban nem szabad a reménységre bízunk a dolgot s a közelebbi időben jelentékeny mennyiségű csapatot vonunk össze Erdélyben és Nagyvárad vidékén. Ezek a csapatok remélhetőleg meg fogják *preventív* hatásukat tenni és kellő benyomást fognak Romániában lévő ellenfeleinkre gyakorolni. Annak idején pedig, ha amint bizton remélem, Eománia ellen nem lesz reájuk szükségünk, más harctéren fogjuk őket felhasználhatni.

Bátor ember vagy, hogy Lukaciu Constantin fenyegetésétől meg nem ijedtél.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

1133.*

Tersztyánszky lov. tábornoknak.

Den 6. Juni 1915.

Euer Excellenz!

Durch Überbürdung mit Geschäften leider verhindert Euer Excellenz so ausführlich zu antworten, wie ich es gewünscht hätte, will ich mich nur damit begnügen, meinen herzlichen Dank für die freundliche Antwort zum Ausdruck zu bringen und Euer Excellenz nochmals zu versichern, dass es mein fester Wille ist in gutem Einvernehmen und mit vereinter Kraft mit den militärischen Organen an den grossen, gemeinsamen Ziel zusammenzuarbeiten.

Ich weiss gewiss, dass die staatsfeindliche Agitation unter unseren Serben in weiten Kreisen verbreitet ist und weiss leider auch, dass es nicht viele unter ihnen gibt, denen man ein wirliches Vertrauen entgegenbringen könnte. Man muss jedoch unter den 1. wenigen wirklich vertrauenswürdigen Elementen, 2. ausgespro-

* L. 1105 a. sz.

chen verbrecherischen Feinden und 3. der grossen Masse derjenigen Leuten unterscheiden, welche wohl serbophil gesinnt sind und sich mit dem Siege Serbiens gut abfinden würden, jedoch friedlichere Elemente sind und sich an verbrecherischen Umtrieben nur in dem Falle beteiligen werden, wenn sie durch unüberlegte verletzende oder drohende Haltung unsererseits in Wut versetzt und dem Feinde in die Arme getrieben werden.

Die richtige Politik ist ein scharfes Auge auf diese Leute zu haben, ihnen nicht aufzusitzen, aber sie auch nicht vor den Kopf zu stossen und ich kann nicht genug vor eineih zu grossen Leichtgläubigkeit dem so üppig emporschliessenden Denunziantentum und den Einflüsterungen der sogenannten Konfidenten gegenüber warnen.

Es ist eine allgemeine Wahrnehmung, die wohl in der menschlichen Natur liegt, dass Armeen, welche den scheusslichen Anschlügen von Spionen und Verrätern ausgesetzt sind, den Hang bekommen, überall Spione und Verräter zu sehen. Der Befehlshaber muss die Charakterstärke besitzen, sich über diese Suggestion zu erheben und den klaren Blick, das kalte Blut und die kühle Objektivität des Urteiles nicht zu verlieren.

Mit aufrichtiger Verehrung bin ich Euer Excellenz

ergebener *Tisza*.

1134.

Br. Burian külügyminiszternek

1915 június 7.

Kedves Barátom!

Számos jel (pl. Hohenlohe 260. sz. sürgönye) arra utal, hogy nagyon szükséges volna ĩarnowskynak *mielőbb* úgy nyilatkozni Ptadoslawow előtt, miszerint eddig semmiféle érintkezésünk nem volt Szerbiával: ha azonban a szerbek ilyet kezdenének, azt közölnök vele s a dologban Bulgária érdekeinek tekintbevételével járnánk el. Hiszen mi Szerbia kisebbitésére irányuló szándékunkat – ha erre Bulgária magatartása alapot nyújt – elsősorban Bulgária nagyobbitása útján kívánjuk elérni.

Ha mi ilyen konverzációt nem folytatunk velök, a legrövidebb idő alatt kellemetlen s Bulgária eljárására nagy és rossz befolyást gyakorló sauce lesz a dologból.

Czernin 709. sz. jelentése kapcsán azt hiszem utasítani kellene őt, hogy beszéljen olyan hangon arról a gondolatról, mintha magyar területet engedhetnénk át, ami előre elvegye Bratianu kedvét a téma felvetésétől. Ha erre a gondolatra vetemednének a románok, ez csakis annak volna köszönhető, hogy barátságos konverzációk közben elejtett megjegyzéseikre nem kaptak megfelelő választ Czernintől. Neki Bratianuval, Mortzunnal, a hozzánk hajló konzervatívokkal s a királyi párral folytatott gyakori bizalmas beszélgetéseiben ezer alkalma van e kérdés eltemetésére, mielőtt hivatalos alakban szóba kerülne az. Nagyon kérlek, légy szíves erre figyelmeztetni és utasítani.

Sietve búcsúzik

igaz barátod *Tisza*.

1135.

*Gr. Czerninnek.**

Den 7. Juni 1915.

Lieber Freund!

Aus Deinen Telegramm Nr. 709 sehe ich mit Staunen, dass Du mit der Eventualität rechnest, dass die Rumänen territoriale Opfer aus Ungarn fordern könnten. Die Rumänen müssen darüber ganz im Klaren sein, dass dies total ausgeschlossen ist, und wenn sie sich zu einer solchen Anregung erdreissten würden, so könnte das nur dem Umstände zuzuschreiben sein, dass ihnen die absolut undiskutierbare Unmöglichkeit der Sache bei einem jeden ihrer ballon d'essays nicht entsprechend nahegelegt wurde.

Bei Deinen vorzüglichen Beziehungen zum Herrscherpaare und zu den leitenden Staatsmännern kannst Du reichlich Gelegenheit haben, bei vertraulichen Privatkonversationen dieses Thema in einer Weise zu behandeln, welche ihnen die Möglichkeit nimmt, offiziell mit einer solchen Anregung zu kommen. Für Dich ist es ein Leichtes, die Konversation so zu führen, dass Du Gelegenheit bekommst, diesen Gedanken mit einer ironisch wegwerfenden Geste als Blödsinn hinzustellen, von welchem unter ernsten Leuten überhaupt nicht die Rede sein kann, in einem solchen Zusammenhange, in dem es Dein Mitredner nicht auf sich beziehen und übelnehmen könne.

* V. ö. 1150. és 1151.

Das sind eben die Gelegenheiten, bei welchen ein Diplomat, welcher die geeignete persönliche Stellung und die notwendigen vertraulichen Beziehungen hat, einen grossen Dienst erweisen kann.

Mit warmer Freundschaft

Dein ergebener *Tisza*.

1135 .

Gr. Czernin O.-nak Tisza István grófhoz intézett leveléből.

Den 8. Juni 1915.

Lieber Freund!

Entweder Du bist ganz ungenügend informiert oder ich verstehe dich nicht mehr.

Beiliegend meine Instruktion von Burian für die Konzessionsfrage. Du ersiehst daraus, dass ich die Aufgabe erhielt, Bratianu um *jeden Preis* zum Sprechen zu bringen. Endlich ist es mir gelungen dies zu erreichen, nachdem ich ein gewisses von Wien gezeigtes Emressement, als schädlich, möglichst bekämpft habe. Der Ministerpräsident antwortete: Momentan ist ein Mitgehen überhaupt unmöglich, wenn später, so nur gegen territoriale Concessionen in der Bukovina und in Ungarn.

Darauf erklärte ich ihm – rein privat – dies sei unmöglich, und *riet in Wien* diese vorerst rein persönliche unverbindliche Aussprache nicht auf das offizielle Geleise zu drängen (mein Teleg. Nr. 709), da das zu erwartende Wiener refus die Rumänen nur noch mehr verstimmen würde.

Ich «rechne also nicht mit der *Eventualität* rumänischer Forderungen in Ungarn», sondern ich *weiss*, dass sie existieren und da ich den strikten Befehl habe «den Preis der Kooperation zu erfragen», so melde ich ihn, – – und wickele gleichzeitig liier ab.

In alter Freundschaft

Dein ergebener *Czernin*.

1136.

Beöthy Pálnak.

1915 június 7.

Kedves Barátom!

En is nagyon sajnálom, hogy 26-án nem vehettem tőled búcsút, de későn tudtam meg, hogy a rendes bécsi éjjeli vonat nem jár s a klubórak feláldozásával korábban kellett elindulnom.

Nagyon örülök, hogy István* közelében vagy, így te általad is tudhatunk egyszer-másszor valamit felőle. Felesleges mondanom, mennyire hálásak leszünk minden információért.

A harctéri hírek hála Istennek kitűnőek az egész vonalon, így azután mi is jeles diplomaták lehetünk, mert hiszen a siker titka mindenekfelett a harctéri helyzetben rejlik. Ma még az a helyzet úgy Romániában mint Szófiában, hogy nem merik magukat a mi oldalunkon lekötni, de minden újabb sikerünk, így különösen Przemysl eleste, érezteti hatását és növeli a reánk nézve kedvező fejlődés kilátásait.

Az olaszok még eddig reményen felül gⁱatrán viselik magukat, de persze korai dolog volna még végleges ítéletet mondani, A Dardanellákban pedig a német tengeralattjárók megjelenése még sokkal kedvezőbbé tette a helyzetet.

Szívből üdvözlöd édes Palim

igaz barátod *Tisza*.

1137.

Gr. Stürgkh Károlynak.

Den 7. Juni 1915,

Hochverehrter Freund!

Bei meiner letzten Wiener Reise, wo es mir zu meinem lebhaften Bedauern ganz unmöglich war Dich aufzusuchen, habe ich mit Baron Heinold über die Invalidenfrage gesprochen, wobei wir uns dahin verständigt haben, dass 1. der Kriegsminister die notwendigen administrativen Verfügungen sofort treffen könne, ohne eine Entscheidung über die einschlägigen finanziellen Fragen abzuwarten; 2. dass die Bereinigung dieser Fragen den beiden Finanzministern vorbehalten werde; 3. dass der seinerzeit als ungarischer Gesetzentwurf ausgearbeitete Entwurf einer Verordnung über die Behandlung, eventuell den Operationszwang der Gelähmten und Amputierten ehestens zur Verhandlung gezogen werde, wobei Baron Heinold mich ersuchte, eine Konferenz zu diesem Behufe nach Budapest einzuberufen.

Demzufolge habe ich die Ehre Dich zu bitten, im Einvernehmen mit den fraglichen k. k. österreichischen Ministern, sowie dem Kriegsminister einen Tag in Vorschlag zu bringen und mich

* Gr. Tisza István fia.

telegraphisch verständigen zu wollen. Ich möchte Freitag, Samstag oder Sonntag in Vorschlag bringen, da ich den Donnerstag für die auf die heurige Ernte bezügliche Ministerkonferenz freihalten möchte.

Mit vorzüglicher Hochachtung

Dein ergebener *Tisza*.

1138.

Mara László főispánnak (Hunyad m.).

1915 június 7

Kedves Barátom!

A sztrigyszentgyörgyi *csangotelepese*k nevében írt két levelet visszakérőleg küldöm azzal a kéréssel, hogy ez ügyben tájékoztatni s amennyiben az illetők érdekében szükséges és lehetséges valamit tenned, az ügytel teljes odaadással foglalkozni szíveskedjél. *A hatóságnak nincsen nemesebb és hálásabb feladata, mintha szegény emberek ügyes-bajos dolgán tud segíteni.*

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

1139.

Br. Harkányi Jánosnak.

1915 június 7.

Kedves Barátom!

Amennyiben az ország délkeleti részein a vasúti üzem fenntartása a petrozsényi bányák folytonos termelését megkívánja, légy szíves erről a körülményről úgy engem, mint a hadsereg-főparancsnokságot értesíteni, hogy a netaláni román háború esetére szolgáló katonai előkészületeknél erre a kérdésre is tekintettel lehessenek.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

1140.

Weisz Manfréd naggyárosnak.

1915 június 7.

Nagyságos Uram!

Császár József a csepeli tölténygyárba berendelt munkás a sárgaréz-henger műhelynél olyan munkánál áll, amely *állítólag* az ő fizikai erejét meghaladja és egészségét veszélyezteti.

Felesleges mondanom, hogy mi sem áll tőlem távolabb, mint jogosulatlan protekciók gyakorlása. Ennek folytán csakis azzal a kéréssel fordulok Nagyságos uramhoz, hogy a dolgot megvizsgáltatni és amennyiben Császár fizikuma tényleg könnyebb munkát kívánna meg és jelenlegi foglalkozása egészségét veszélyeztetné, őt megfelelő más munkához áttétetni szíveskedjék.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híve *Tisza.*

1141.

Cherny Károly o. k-nek.

Den 8. „l'uni 15»lô.

Verehrter Freund!

Mit wahrer Freude habe ich Dein Büchlein gelesen: meine besten Wünsche begleiten es auf dem Wege nach Deutschland. Möge das schlichte Wort der Wahrheit in den die Herzen und Geister der verbündeten Völker öffnenden grossen Tagen der Gegenwart Eingang in weite Kreise finden und manch' schädliches Vorurteil vertreiben.

Vor nahezu einem Jahrtausend hat Ungarn zwischen West und Ost optiert und den beinahe ununterbrochenen Kampf für die Sicherheit und Freiheit des Westens begonnen. Zähes Festhalten an nationaler Eigenart hat das kleine Volk an der Donau mit Empfänglichkeit für westliche Kultur und menschlichen Fortschritt gepaart.

Auch wenn er vom Westen drohte, hat es sich gegen einen Versuch zentralisierender Fremdherrschaft mit verzweifelter Todesverachtung gewährt: jeden Zeitpunkt gesicherter Selbstbestimmung und friedlicher Entwicklung hat es hingegen zur freien Annäherung an die deutsche Kultur benutzt.

Heute. – wo alle Experimente, ein germanisiert zentralistisches Österreich auf dein Ruin der Stefanskronen aufzurichten längst der Vergangenheit angehören, – ist ganz Ungarn, in richtiger Erkenntnis seines historischen Berufes, bestrebt den in der dualistischen Monarchie ihm gebührenden Einfluss im Sinne der permanenten Harmonie der Interessen und der Gefühle mit Deutschland auszuüben, welche eine sichere Grundlage dauernder Freundschaft bilden.

* Karl von Cserny Deutsch-Ungarische, Be-ziehuwen c művéhez (Leipzig J. A. Barth 1915) előszó gyanánt nyomatott ki.

Es wäre lächerlich, wenn es nicht so traurig wäre, dass dieses, Freiheit und Fortschritt liebende Volk, -welches in seiner Vorpostenstellung so viel edles Blut im Kampfe gegen Deutschlands Feinde vergoss, so empfänglich für deutsche Kultur war und so viel zur Verbreitung derselben beitrug, und welches im grossen Hingen der Völker seine Zukunft zielbewusst auf der Seite Deutschlands zu sichern bestrebt ist, – in weiten deutschen Kreisen ungerecht beurteilt wird und sich gegen die Verleumdungen deutschfeindlichen Ursprunges vergebens zu wehren trachtet.

Gebe Gott, dass die Elementar kraft dieses Krieges, – die manches Lügengewebe zerrissen, manche Illusion mit , brutaler Hand zerstört und Einzelne, wie Völker gezwungen hat, mit ungeschminktem Gesichte im Lichte der Wahrheit zu erscheinen und ihr wirkliches Gewicht in die Wagschale der Weltgeschichte zu werfen, wo falscher Prunk zu Letzen geht und nur wahres, edles Metall in Leuer erprobtem Glänze siegreich fortbesteht, – auch diesen Täuschungen ein Ende bereite und dauerndes Verständnis für richtige Bewertung Ungarns erzeuge.

Wir leben in Tagen der Erprobung. Sie haben nicht nur von der Treue, nicht nur von der zähen Tapferkeit und aufopferungsfreudigen Vaterlandsiebe des ungarischen Volksstammes bedredtes Zeugniß abgelegt, sie beweisen auch, dass die staatserrichtende und staatsershaltende Kraft dieses kleinen Volkes alle Mitbürger der Stefanskronen zu einem für König und Vaterland kampfbereiten einigen Volke gestaltet. .

Wie lächerlich nehmen sich all' die Phrasen über ungarische Tyrannei und Unterdrückung der Nationalitäten aus in diesen grossen Tagen liebe- und vertrauensvoller gemeinsamer Anstrengungen! Es muss der Tag endlich kommen, an welchem die deutsche öffentliche Meinung aufhört dasjenige Volk in dieser Weise zu beurteilen, in welchen zwei Millionen Deutsche als freie, befriedigte, treue, von allgemeiner Liebe und Achtung umgebene Bürger ihres Vaterlandes eine der bewährtesten Stützen des Staates bilden.

Das innige Band gegenseitiger Liebe und gemeinsamen Patriotismus, welches die grosse Masse unserer Deutschen mit ihren ungarischen Mitbürgern vereinigt, muss endlich auch nach Aussen hin seine Früchte tragen und stärker auf die Gemüter in Deutschland wirken, als die hasserfüllte Einflüsterung einiger aus der

selbst auferlegten Iolle eines possenhaften Märtyrertums ihre physische und politische Existenz fristenden Leute.

Der Tag ist gekommen, der in deutschen Herzen das mächtige Gefühl erwecken wird: weg mit all' dem Missverständnis, weg mit all' den kleinen Ränken kleiner Menschen, welche der innigen, dauernder Verbrüderung der beiden Völker im Wege stehen.

Möge Dein Werk zum Erreichen dieses Zieles beitragen.

Budapest, am 8. Juni 1915.

Tisza.

1142.

Herceg P.-nak.

1915 június 8.

Tisztelt Barátom!

Az én egyetlen fiam és 48 éves testvérem a lövészárokban van; szegény Lajos öcsémet is onnan hozták halálos sebbel vissza. Ma minden épkézláb embernek ott a helye.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híved *Tisza.*

1143.

Ambrus Sándor alispánnak, Gyula.

1915 június 9.

Nagyságos Alispán Úr!

Tolmácsolja kérem Békés vármegye közönsége előtt mélységes hálámat a hazafiúi bizalomnak és elismerésnek a kormányhoz és hozzám intézett buzdító szavaiért.

Minden magyar ember, aki e névre érdemes, szóval és tettel hirdeti, hogy a magyar nemzet minden tagjának a reakényszerített élet-halál harcban egy nagy egységes erőfeszítésbe kell beledobnia, összes erejét: ez eltökélt akaratnak legerősebben a kormányban kell élnie, amelyre történelmünk e nagy napjaiban a felelősség súlya és a példaadás hivatása vár.

Legyen a vármegye közönsége meggyőződve, hogy nem ismerve semmi más tekintetet, mint a nemzet érdekét s a győzelmet, amelyet ki kell küzdenünk, gyarló erőnk végső megfeszítésével fogjuk kötelességünket teljesíteni.

Hazafiúi üdvözetem kifejezésével maradok Nagyságos Alispán úrnak

tisztelő híve *Tisza.*

1144.

Csaba Adorján főispánnak.

1915 június 9.

Kedves Barátom!

Szatmári rendőrfőkapitányi állásra mint minden tekintetben megbízható és képes embert ajánlották nekem Lénárt Istvánt, miért is megígértem annyit, hogy nevezettet figyelmedbe ajánlom. Természetesen azonban *csakis* abban az esetben reflektálj reá, ha *valóban minden tekintetben kiválóan alkalmasnak tartod*, mert a szatmári városi és megyei *szomorú* állapotok között éppen a rendőrfőkapitányi állásra is olyasvalakit kell alkalmaznod, akinek becsületességében minden helyi clique-től való teljes függetlenségében és kíméletet nem ismerő erélyében megbízhatasz.

El vagyok keseredve a napról-napra sötétebben festő *szatmár-megyei* állapotok* miatt és nagyon kérlek, *ne légy senkire és semmire tekintettel másra, mint a közérdekre s a magyar közigazgatás s a vármegye jó hírnevére, amely az ilyen üzelmek szigorú megtorlását s a kétes erkölcsi értékkel bíró elemek kíméletlen kisöprését kívánja meg.*

Nagyon kérlek édes barátom, gyakorold minden téren *a legéberebb ellenőrzést s a legkérelhetetlenebb erélyt*. Ott, ahol ilyen dolgok történhettek a katonai szállítások körül, semmi garanciám nincs aziránt, hogy a leglelketlenebb visszaélések nem történtek a közéletmezesi ügy s a hadbavonultak családtagjainak segélyezése körül.

Menj ki egy-egy főszolgabíróhoz vagy jegyzőhöz, szerezz magadnak a helyszínén meggyőződést, hogy mindezen ügyek becsületesen és kellő gondossággal láttatnak-e el, győződj meg róla, hogy az egyes ügyeket kellő alaposággal intézik-e, hozzád intézett jelentéseik tartalma megfelel-e az igazságnak? Azt hiszem a legrövidebb idő alatt abba a helyzetbe juthatsz, hogy *egy* pár példát statuálhass s ez legalább a jövőre megtermi kellő hatását.

Szívből üdvözöl

régí barátod *Tisza*.

* L. a képviselőházi tárgyalásokat. V. ö. 1171. sz.

1145.

Blaskovits Ferenc apátkanonoknak, Temesvár.

1915 június 9.

Tisztelt Barátom!

Köszönettel vett szíves soraid kapcsán megjegyzem, hogy én is úgy érzem, miszerint *a jelen pillanatban* kötelességem az ügyek élén maradni s ezt az ellenzék vezetőinek meg is mondtam. Tudom, hogy ez őket a háború kitörése óta tanúsított hazafias magatartásukban megingatni nem fogja.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híved *Tisza.*

1146.

Kozma Andor o. k.-nek.

19 15 június 9.

Kedves Barátom!

Ami Romániát illeti, nagyon bizalmasan biztosíthatlak róla, hogy kellő gondot fordítunk a kérdésre s igyekszünk mindazokon a hurokon játszani, amelyek sikerre vezethetnek. Első és fődolog azonban a hál' Istennek napról-napra kedvezőbben fejlődő harctéri helyzet, mert ha ott rosszul állna a szénánk, semmiféle diplomáciai ügyességgel és áldozatkészséggel nem lehetne eredményt elérni.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

1147.

Gr. Bánffy Ferencnek, Enyedszentkirály.

1915 június 9.

Tisztelt Barátom!

Leveledet megköszönve biztosíthatlak róla, hogy mindig köszönettel fogadom a bármilyen közügyre vonatkozó figyelmeztetést, de egyúttal arra kérlek, légy meggyőződve arról is, hogy *Erdély érdekeit senki melegebb szeretettel nem gondolhatja én nálam* s hogy el fogok követni mindent, ami módomban áll, hogy az ottani magyarságot megpróbáltatástól és szenvedéstől megkíméljem.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híved *Tisza.*

1148.

Krobatin hadügymninizsternek.

Den 9. Juni 1915.

Hochverehrter Freund!

Obwohl Du die Gnade hattest anzuordnen, dass alle ungarischen kranken und verwundeten Soldaten nach Tunlichkeit in ungarische Spitäler überführt werden sollen, so wird diese Maßregel höchst mangelhaft durchgeführt und man hört immer wieder von traurigen Fällen, bei welchen die Unmöglichkeit der in Österreich unterbrachten armen ungarischen Verwundeten sich ihrer Umgebung verständlich zu machen, die traurigsten gesundheitlichen oder moralischen Schäden zufolge hatte.

Von allen Anderen abgesehen, rein vom Standpunkte der rationellen Kur dieser Leute wäre es unbedingt notwendig, dass sie sich unmittelbar oder durch einen entsprechenden Dolmetsch mit dem Arzt oder mit den Verpflegungspersonal verständigen können, weshalb ich mir erlaube die Idee anzuregen, ob es nicht möglich wäre, wenigstens in denjenigen grösseren Spitälern, wo zahlreiche Ungarn unterbracht werden, entsprechende, verlässliche Leute anzustellen, die die ungarische Sprache vollkommen beherrschen und als Dolmetschen fungieren könnten. Ich würde mich anheischig machen, entsprechende Leute namhaft zu machen, welche sich um eine sehr massige Belohnung dieser Aufgabe unterziehen würden.

Es handelt sich um eine Frage, die mir sehr am Herzen liegt und ich wäre für eine baldige günstige Entscheidung sehr dankbar.

Mit aufrichtiger Verehrung

Dein ergebener *Tisza*.

1149.

Baltazár Dezsőnek.

1915 június 10.

Főtiszteletű Püspök Úr!

Méltóságodnak a harctérre való kiutazása tárgyában a hadseregfőparancsnokságtól jött választ mellékelten küldöm.

Sajnálom, hogy ezidőszerint nem megy a dolog: amint azonban a Fenséges Úr által kilátásba helyezett engedély megjön, azt haladéktalanul közölni fogom Méltóságoddal.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híve *Tisza*.

1150.

Gr. Czerninnek.

Den 12. Juni 1915.

Lieber Freund!

Das an Dich abgegangene Telegramm Buriáns Nr. 512 war mir freilich bekannt und Du hast gewiss Deinen Instruktionen gemäss gehandelt, wenn Du getrachtet hast, Bratianu dazu zu bewegen, uns seine Bedingungen zu sagen. Andererseits ist es ja eine selbstredende Sache, dass wir trachten sollen durch entsprechende Behandlung der einschlägigen Gegenstände die Rumänen davon zurückzuhalten, dass sie mit ganz indiskutablen Forderungen herantreten.

Ziel meines Briefes war eben Dich zu bitten hierin in geschickter Weise das Prävenire zu spielen. Ich bedauere unendlich, wenn Dich dieser Brief unangenehm berührt hat, bitte Dich sehr Alles, was von mir kommt als Worte des Freundes und des in derselben grossen Arbeit aufgehenden Kampfgenossen zu betrachten und es mir nicht zu verübeln, wenn ich Dich auf eventuelle Mängel aufmerksam mache.

Noch vor kurzer Zeit hast Du berichtet, dass Bratianu Dir sagte, dass wohl von territorialen Opfern nur in der Bukowina die Rede sein könnte. Wenn also auf einmal die Gefahr entsteht, dass die Leute auch von Ungarn etwas begehren, so muss man auf den Gedanken kommen, dass Du bei Gelegenheit, wie z. B. Deine Konversation mit Mortzun, nicht mit solchem Nachdruck auf die vollständige Absurdität solcher Begehren hingewiesen hast, ab es notwendig wäre, um die Frechheit dieser Leute im Zaume zu halten.

Du weisst sehr wohl, dass ich mich leichter zu Opfern entscheide als Burián und dass es mir gewisse Anstrengung gekostet hat, Burián soweit zu bringen, dass es zu Opfern in der Bukowina zu haben sei, falls dieselben wirklich zum Ziele führen. Eine territoriale Konzession aus Ungarn wird ausser mir nicht nur von Burián als eine ganz und gar indiskutable Absurdität betrachtet, sondern auch von Stürgkh und von allen jenen Deutschen, die uns bisher in der rumänischen Frage gedrängt haben: und es müsste

* V. ö. 1135., 1135 a, 1151. sz.

dieser Gedanken falls er in der Form irgendeiner Suggestion oder eines Ballon d'essai's noch einmal auftritt, lächelnd als ein Unsinn betrachtet werden, von den die Leute nicht ernst reden könnten.

Das steht geradeso wenig in Widerspruch mit Deiner Instruktion, als wenn Du dem Ansinnen gegenüber, dass Böhmen abgetreten werde, dieselbe Haltung bezeugen würdest.

Kann wegen grosser Eile nur soviel hinzufügen, dass ich mit sehr guten Eindrücken aus dem Hauptquartier zurückgekehrt bin.

Mit warmer Freundschaft

Dein ergebener *Tisza*.

1151.

SZÁM JELES TÁVIRAT.

Miniszterelnök, Budapest.

Érkezett: Bukarestből, 1915. évi június hó 15-én d. u. 5 ó. 30 p.

Feladatott: 1915 VI/15. d. u. 3 ó.

Wiederholung des 55:

Vielen Dank für lieben, loyalen Brief. Missverständniss dadurch völlig geklärt. Wäre sehr dankbar für ausführliche Nachrichten aus Hauptquartier.

Czernin.

1152.

Gr. Buriánnak.

1915 június 12.

Kedves Barátom!

Tulajdonképen nem sok pozitív dolgot referálhatok a *főhadiszállásról*. A helyzetet ma is kedvezően ítélik meg: azt reménylik, hogy további sikereik lesznek az oroszok ellen, úgy hogy aránylag rövid idő múlva (2 hét?) megint vonhatnak el csapatokat erről a harctérről. Ezeket azonban az olasz harctérre kell még küldeniök. úgy hogy Conrad szerint belátható időn belül nem gondolhatunk a délkeleti harctéren való nagyobb arányú koncentrációra.

Azt hiszem meggyőztem Conradot arról, hogy Romániával szemben megtettünk minden lehető és csak ártanánk az ügynek további sürgetésünk által. Mondtam neki azt is, hogy mindazok az eszmecserék, amelyek Szófiában és Bukarestben folynak, bajosan fognak előbb pozitív eredményre vezetni, mielőtt offenzívára képes nagy sereggel állanánk a délkeleti harctéren. Amíg ez a haderő

nincs meg, nagy hiba volna akár kérlelni, akár presszionálni akarni Romániát; viszont amint kezünk ügyében lesz olyan haderő, amelyet szükség esetén ő ellenük is használhatunk, rendbehozhatjuk velük s azután Bulgáriával, sőt talán Szerbiával is a dolgot.

Úgy állítottam be neki a helyzetet, hogy első feladat az oroszok feletti győzelem kialakítása; második annyi erő koncentrálása az olaszok ellen, amennyi megadja a defenzíva biztonságát: ezután következnek harmadik feladatul, hogy minden még rendelkezésre álló saját és német csapatot a szerb határra koncentráljunk s egyidejűleg megkezdjük a nyomatékos, döntő diplomáciai akciót.

Ezzel teljesen egyetérteni látszott, de ismételten hangsúlyozta, hogy ma nem mondhatja meg, mikor kerül erre a harmadik felvonásra a sor: addig csak arra kér, hogy tartsunk fenn mentől jobb viszonyt Romániával s ha ők konkrét ajánlatot tennének a közreműködésre, ne legyünk szűkmarkúak.

Ellentétben azzal, amit a németeknek az olasz harctéren vak" megjelenése tárgyában Thurnnak mondott, nekem panaszkodott, hogy ebben a kérdésben nem lát tisztán és hogy írásban fordult Kalkenhaynhoz teljes magyarázatért.

A németek szokott otrombaságukkal rontják megint a román kérdést. Én is megkaptam az Erzbergeriadát s nem maradtam adós a válasszal. Most pedig a «Erankfurter Zeitung»-ban mutatnak egy olyan ostoba és szemtelen vezércikket, amire igen kemény választ adatok a «Pester Lloyd»-ban. Talán ha látják, hogy visszalövünk, tartózkodni fognak az ilyen kvalifikálhatatlan kirohanásoktól.

Ma adattam le részedre a «Budapester Ígblatt»-nak egy hasonló közleményét, amely azonban olyan túlzásba megy, hogy ez bizonyára túllő az ő intenciójukon s ők is belátják a demontálás szükségét.

Végül mégegyszer nagyon kérlek, légy kegyes a Eunder-Maniu dolognak végére járni. Mégis disznóság, hogy azt a végzetes szerepet, amelyet Románia elbolondítása terén szegény Eerene Ferdinánd, főherceg játszott, most már a németek vegyék át: pedig nagyon kellene csalódnom, ha nem Tschirschky vagy Erzberger keze volna a dologban. Amennyiben kiszülne, ez is alkalmas volna arra, hogy egy pár baráti őszinteséggel teljes szót váltsunk velük miatta.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

U. i. Epercben értesülök róla, hogy a szebeni Militärkommando a hunyadmegyei kórházak evakuálását rendelte el: valószínűleg ugyanilyen rendelet ment a többi határszéli megyékhez is. Táviratilag fordulok a hadseregfőparancsnoksághoz ezen merőben felesleges s bel- és külföldi kihatásaiban végtelenül káros rendszabály megakasztásáért és ez irányban kérem szíves támogatásodat.

1153.

Hosszú Vazul g.. kath. püspöknek.

1915 június 12.

Kedves Barátom!

A «Reichspost» szerkesztője *Funder Maniu* útján Bécsbe hívtam, a román komité tagjait, állítólag nagyon fontos és sürgős ügy megbeszélése tárgyában. Remélem sikerülni fog végére jánom, hogy minő forrásból eredő és miféle tárgyú intrikáról van szó: de tégedet is felkérlek, légy szíves Mihali útján végére járni a dolognak, egyúttal gondoskodni róla, hogy a komité tagjai tisztában legyenek velem, miszerint a román kérdésben elfoglalt elvi álláspontomat és a románok iránti barátságos érzületemet egyes emberek helytelen eljárása vagy napi események és hangulatok nem befolyásolhatják.

Én a mi román népünkkel szemben tett ígéreteket be fogom váltani s haladni fogok a magam útján tovább. De ebben a kérdésben idegen tényezőknek, senki fiának beleszólását el nem tűröm, idegen állammal szemben kötelezettséget nem vállalok s azokat a románokat, akik bárminő ilyen törekvésben idegen tényezőkkel kezdet fogva akarnak a magyar kormányra vagy a külügyminiszterre befolyást gyakorolni, rossz hazafiaknak tartom s ezt a maga idején és módján éreztetni fogom velük.

Aki Romániát vissza akarja tartani attól, hogy a pánszlávizmus karjaiba dobja magát és igazán ápolni akarja a jó viszonyt a monarchia és Románia, valamint a magyar állam és román honpolgárai között, annak minden ilyen szerencsétlen kísérettel szemben a legerélyesebben állást kell foglalnia.

Mielőbbi szíves közbelépésedet és információdát kéri

igaz híved *Tisza.*

1154.

Daruráry Gézának.

1915 június 13.

Tisztelt Barátom!

Medakovics néhány héttel ezelőtt közölte volt a bánnal, hogy a horvát tartománygyűlés ülészakának megnyílt előtt lemond az elnöki székről. Ezt, mint befejezett tényt Ő Felségének be is jelentettem. Most a bán arról értesít, hogy különböző intrikák folytán a szerb-horvát koalícióban és pedig annak mérsékeltebb és megbízhatóbb részében is (pl. a horvát Badaj ennek a felfogásnak egyik főszószólója) az a kívánság nyilvánult, hogy Medakovics most ne mondjon le, egyszerűen ne jelenjék meg az ülésen.

Tekintettel arra, hogy ez a megváltozott szituáció nem egyezik meg azzal, amelyet Ő Felségének jelteni szerencsém volt, arra kérek, szíveskedjél ezt Ő Felsége tudomására juttatni.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híved *Tisza.*

1155.

Igen sürgős!

CHIFFRE TÁVIRAT.

An die Kabinettskanzlei Seiner k. u. k. apostolischen Majestät.

1915 június 14.

Streng geheim.

Mit Bezug auf die im Wege Baron Buriáns übermittelte Allerhöchste Weisung bitte ich Seiner Majestät zu melden, dass ich nach meiner gestrigen Besprechung mit Baron Burián die Einladung des deutschen Reichskanzlers schon angenommen habe, sodass es sehr schwer wäre, einen entsprechenden Vorwand für die Absage zu finden. Die Einladung geschah in entsprechenden Formen, es wurde das Bedauern ausgesprochen, dass der Reichskanzler nicht hierher kommen könne, die Frage unserer Rumänen wurde mit keinem Worte berührt und ich würde jedenfalls Sorge tragen, dass meine Berliner Reise nicht in diesem Sinne ausgebeutet werden könne. Andererseits verspreche ich mir von dieser Gelegenheit, ein offenes Wort mit den Leitern der deutschen Politik zu sprechen,

nicht nur bezüglich der rumänischen Frage, sondern überhaupt wesentliche Vorteile.

Ich würde demnach das Unterbleiben meiner Berliner Reise lebhaft bedauern und bitte Seine Majestät alleruntertänigst, die dagegen obwaltenden Bedenken allergnädigst fallen lassen zu wollen.

Tisza.

1156.

Szinyei-Merse István főispánnal:

1915 június 14.

Kedves Barátom!

Az eperjesi püspök által tervezett rutén néplapra vonatkozó szíves felvilágosításodat megköszönve tájékozással megjegyzem, hogy: 1. a tervezett nélapot főleg a beregi, ungi és máramarosi ruténység viszonyai teszik szükségessé: miután azonban annak kiadására a munkácsi püspöki aula egyáltalán nem mutatkozik alkalmasnak, az eperjesi püspököt kértem fel az ügy elintézésére, akinél jó kézben vélem a dolgot.

2. A kathekizmusnak és imakönyveknek latinbetűs kiadása folyamatba tetetett, az erre vonatkozó tárgyalások a kultusz-minisztériumban jó sikerrel folynak és reményilem mielőbb teljes eredményre vezetnek.

Természetesen felkérlek, hogy ezt a megjelenendő lapot éber figyelemmel kíséreni s arra vonatkozó netaláni észrevételeidet barátságosan a püspökkel közölni és szükség esetén tudomásomra hozni szíveskedjél.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

1157.

Gr. Wickenburg István fiumei kormányzónál:

1915 június 15»

Kedves Barátom!

A Delegacionenek öröndetes állásfoglalása arra mutat, hogy most kellő tapintattal és ügyességgel oda lehetne hatni, hogy a rappresentanza-választások alkalmával a fiumei olaszok okosabb, mérsékeltbb és hazafiasabb álláspontra helyezkedjenek, mint ahogy a közelmúltban tették.

Igyekezni kellene Vio és mások útján odahatni, hogy az új választások olyan rapprezentanzát eredményezzenek, amelyikkel a fiumei olaszság javára karöltve lehessen dolgozni. Értesd meg~ velük, hogy itt a pillanat, amelyben tanúbizonyságot tehetnek hazafiságukról és állandó egyetértés alapját vethetik meg. Ha ezt elmulasztják, a magyar államnak le kell arról a reményéről mondanania, hogy fiumei politikáját az ottani olaszokkal való egyetértésre alapítsa.

Légy szíves ezt bizalmas és tapintatos módon megértetni velők.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*

1158.

Gr. Tisza István feljegyzései a Berlinben 1915 június 17-én folytatott tárgyalásról.

Die deutsche Regierung würde unter entsprechendem Hinweise auf die militärische Lage und auf den Umstand, dass Rumänien voraussichtlich die letzte Gelegenheit hat, den Zentralmächten einen Dienst zu erweisen und eine Gegenleistung zu erhalten, Rumänien für eine wohlwollende Neutralität, welche sich vorerst durch dauerndes anstandsloses Durchlassen der türkischen Munition kennzeichnen würde,

1. deutscherseits eine den Wünschen Rumäniens entsprechende finanzielle Unterstützung,

2. von Seite Österreich-Ungarns die drei südlichen Bezirke der Bukowina anbieten.

Sollte sich Rumänien geneigt erklären, auf dieses Anbot einzugehen und als einzige weitere Bedingung die Gewährung von Zugeständnissen an die ungarländischen Rumänen hinstellen, so wäre die deutsche Regierung ermächtigt zu erklären, dass sie die Intentionen der ungarischen Regierung kenne und wisse, dass dieselbe eine Reihe von im Interesse der Rumänen gelegenen Massnahmen beabsichtige, und zwar;

a) eine Revision des Wahlgesetzes, welche die Zahl der Wahlbezirke mit rumänischer Majorität auf zirka 35-40 erhöhen würde:

b) eine Berücksichtigung des rumänischen Elementes bei Besetzung von Beamtenposten. Speziell nach Durchführung der Verstaatlichung der Verwaltung sollen in Gegenden mit über-

wiegend rumänischer Bevölkerung nach Tunhchkeit rumänische Beamte angestellt werden;

c) eine weitere Entwicklung der rumänischen Mittelschulen und Einräumung des Kechtes, in diesen Schulen die rumänische Sprache als vorwiegende Unterrichtssprache zu gebrauchen;

d) eine Erhöhung der Dotation der beiden rumänischen Kirchen;

e) die Berichtigung der Grenze der Hajdu-Doroger Diözese;

f) Zulassuug der rumänischen Sprache vor den Verwaltungsbehörden und Gerichten in erweitertem Umfange.*

Es könnte ein Allerhöchstes Handschreiben in Aussicht gestellt werden, in welchem die ungarische Regierung angewiesen wird, die oben bezeichneten Massnahmen zu treffen, respektive die hiezu benötigten Gesetzentwürfe vorzubereiten und dem Reichstage vorzulegen.

Es wird ausdrücklich betont, dass auf dieses Thema nur eingegangen werden kann, wenn sich die Rumänen klipp und klar v erpflicht en, unsere Forderungen zu erfüllen, falls diese Bedingung unsererseits zugestanden wird, so dass durch unsere Zustimmung die Sache sofort perfekt wird und die Munition sofort durchzulassen sei.

Das Allerhöchste Handschreiben würde erst nach Durchlass der jetzt vorrätigen Munition von 10 Militärzügen à 100 Achsen erscheinen.

Für das Territorialopfer in der Bukowina würde Deutschland das Sosnowiceer Kohlenrevier unter denselben Bedingungen, wie für das Trentino, uns zusichern.

1159.

*Vázlatos feljegyzések az I. Ferenc József király 0 Felségének az 1915 június 19-én folytatott berlini megbeszélések után tett jelentésről.***

Türkische Munition dringend gebraucht. Dardanellen davon abhängig (3. Wochen – Torpedos).

Einzige Möglichkeit rechtzeitig durch Vereinbarung mit Rumänien.

* V. ö. II. köt. 291., 292., 501. sz.

** Az egész feljegyzés gróf Tisza István sajátkezű írása.

Bitten dringende Ermächtigung den billigen Antrag zu stellen.
Territorialopfer aus Ungarn halten *auch sie* für ausgeschlossen.
Militärische Aktion in Südosten auf längere Zeit unmöglich.
Lage in Westen.

Schwierige Situation in Deutschland (Bülow-Hohenlohe).

Teilnahme an Feindseligkeiten gegen Italien.

Zurückgreifen auf Territorialopfer ausgeschlossen.

Friede. – Easche Friede (Belgium *kein Territorialenverb.*

Jagow; Dardanellen).

Wie wir Sache mit Polen auffassen?

Zwei Kombinationen.

Hauptsache: Balkan.

(Somme globale). Finanzielle Erleichterung.

Wirtschaftliche Kräftigung.

Ostgalizien gegen russische Gebiete.

1160.

Br. Buriánnak.

1915 június 20.

Kedves Barátom!

Igazán pechünk van abban, hogy katonai helyzetünkre vonatkozólag minduntalan történik olyan nyilatkozat Szófiában, amelyre a tények reácafolnak. Ez tette bizalmatlanná Bulgáriát katonai helyzetünket illetőleg már augusztusban, ez tartja ébren, sőt fokozza ezt a bizalmatlanságot folytonosan s talán legerősebb akadálya azon törekvésünknek, hogy Bulgáriát színvallásra bírjuk.

Mint Tarnowski 663. számú sürgönyéből látom, most megint a német követ tette azt a szerencsétlen nyilatkozatot, hogy a közel jövőben megkezdjük a szerb offenzívát, amire Radoslawownak azt a magától értetődő válaszát kapta, hogy erre várnak a bolgárok.

Nagyon jól tudjuk, hogy az oroszok legyőzése után annyi egyéb tennivalónk akad, aminek Szerbia elleni offenzívánkat meg kell előznie, hogy rövid időn belül legfeljebb annyi csapatot fordíthatnánk erre a célra, amennyi a bolgár sereg kooperációja esetén lehetővé tenné a hadműveleteket. Arról azonban szó sincs, hogy az offenzívát saját erőnkől a közel jövőben megkezdhessük.

Feladatunk tehát az volna, hogy a mi katonáinkkal megállapított időben és módon arra készítsük elő Bulgáriát, hogy velünk

kötendő katonai konvenció útján biztosítsa a gyors és teljes sikert. Ha e helyett ilyen szerencsétlen baklövések történnek, mint «die Taten der deutschen Armee» emlegetése és a most szóbanforgó nyilatkozat, le kell minden reményről tennünk, hogy a bolgárokat közös akcióra bírassuk.

Azt hiszem égetően sürgős volna, ott levő követeinket az általános katonai helyzetre vonatkozó olyan információval ellátni, amely hasonló végzetes baklövéseknek elejét vegye.

E kérdésre azzal a kéréssel hívom fel szíves figyelmedet, méltóztassál meggondolni, nem kellene-e ezt a kérdést a németekkel megbeszélni és szófiai követeinket azonos információval és irányítással ellátni?

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

1161.

Br. Harkányi Jánosnak.

1915 június 20.

Kedves Barátom!

Kizárólag személyes információdra küldöm Ozerninnek a külügyminiszterhez intézett mellékelt táviratát,* miután nem tudom kapsz-e idejében és elég részletes információkat arról, ami e tárgyban a külügyminisztériumba beérkezik. Azt hiszem egy vagy más úton, de sürgősen kellene a romániai összeköttetés kérdését úgy szervezni, hogy Costinescu bele ne köthessen, mert a jelen pillanatot alkalmasnak látom az eddig fennállott helyzet lényeges megjavítására.

Légy szíves kérlek közelebbi találkozásunk alkalmával előszóval tájékoztatni a dolog mibenléte felől.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

1162.

Hosszú László g. kah. püspöknek.

1915 június 20.

Kedves Barátom!

Utolsó leveleidért hálás köszönetet mondva mindenekelőtt arról biztosítlak, hogy az Erdély védelme szempontjából kon-

* A melléklet hiányzik.

templált csapatösszpontosítások semmiesetre nem fognak zaklatást vagy kárt hozni a lakosságra. A csapatok elhelyezésére felhasználjuk a rendelkezésre álló helységeket és éppen ezért azok egy részét Nagyvárad tájékán helyezzük el. Ami pedig az erődítési munkálatokat illeti, amelyeket úgy egyes fontosabb határszéli pontokon, mint egy nagy védelmi állás berendezése céljából a Maros mentén foganatba vesznek, természetes, hogy minden a vetésekben okozott kárt be fog a kincstár fizetni.

A mind fényesebben alakuló galíciai helyzetnél fogva én is bizton reménylem, hogy Románia ellenünk való hadbalépéséről nem igen lehet szó, de amint igen helyesen megjegyzed, romániai barátaink pozícióját erősítjük azáltal, ha Erdélyt védképes állapotba helyezzük. Én azt hiszem, közeledik az idő, amidőn Romániának *a mi oldalunkon való* akcióbalépéséről fog lehetni komolyan beszélni s ennek is növeli kilátásait az, ha látják Romániában, hogy a nagy harctereken küzdő győzelmes seregeinken kívül jutnak jelentékeny csapatok védelmi célokra is.

Ami az erdélyi csapatoknál előfordult egyes visszás jelenségeket illeti, ezekről most már pozitív adataim vannak. A téli hadjárat rettentő szenvedései úgy látszik némileg ernyesztő hatással voltak, különösen a 38. honvéd hadosztályban küzdő román legénységre, amelyik a legnehezebb kárpáti harcokban állott, úgy hogy előfordult egy pár olyan eset, hogy román legénység kellő ok nélkül megfutott vagy megadta magát. Beigazolást nyert egy pár öncsonkítási eset is.

Ezeket a jelenségeket elsősorban a kárpáti téli hadjárat rettentő megpróbáltatásainak tulajdonítom, amelyek erős idegzetű, kemény férfiakat is megviseltek s magam is azt reménylem, hogy most már kevesebb nélkülözésnek és szenvedésnek kitett győzelmes csapatainkban nem fognak azok ismétlődni. Mindazonáltal hálás köszönettel fogadom a harctérre való felmenetelre vonatkozó ajánlatodat s azt a hadseregfőparancsnokság tudomására hozom.

Ami végül a Funder-Maniu találkozását illeti, nagyon érdekelne megtudni, hogy voltaképen ki áll Funder és Popovicium háta mögött és igen hálás volnék, ha ebben az irányban felvilágosítást nyújthatnál.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

1163.

Br. Hazainak.

1915 június 20.

Kedves Barátom!

A most bevonuló idősebb népfelkelők köréből úgy értesülök, hogy rossz vért szül és elkedvetlenítőleg hat egyes csapatparancsnokságoknak az az intézkedése, hogy művelt embereknek, akik annak idején egyéves önkéntesek voltak, de tiszti rangot nem szereztek, az önként esi jelvény viselését eltiltják s őket egyáltalán a többi legénységgel teljesen azonos bánásmódban részesítik.

Azt hiszem ez az eljárás katonai szempontból is hátrányos, mert hiszen az az ember, aki annak idején az önkéntesi tanfolyamot elvégezte s azután a polgári életben bizonyos műveltségének megfelelő pozícióra tett szert, ha tiszti rangot nem szerzett is, olyan anyag, amely számos kitűnő szakasparancsnokot adhat a hadseregnek s így éppen a legégetőbb hiány pótlására alkalmas.

Arra kérek tehát, légy szíves e kérdést fontolóra venni és ha te is indokoltnak látnád, megfelelőleg intézkedni.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

1164.

Bowevic Szvetozár hadsereparancsnoknak.

Den 20. Juni 1915.

Euer Excellenz

danke ich verbindlichst für den interessanten Brief und würde mich sehr freuen, wenn Euer Excellenz Zeit finden könnten, mir hie und da Ihre persönlichen Impressionen mitzuteilen.

Wir blicken mit stolzem Vertrauen auf unsere der italienischen Übermacht gegenüberstehenden Truppen und ihre Führer und hoffen, dass der Zeitpunkt bald kommen kann, wo eine Verbesserung der Kräfteverhältnisse es ermöglichen wird, diesen Leuten die wohlverdiente Strafe zu erteilen. Obwohl durch meine amtliche Stellung an mein Tintenfass geknebelt, fühle ich mich ganz eins mit unserer Armee und nehme aus ganzer Seele Anteil an ihren Leiden und Freuden. Die herrlichen Ereignisse der letzten Wochen sind die reife Frucht des heldenhaften Durchhaltens während all" den Leiden des W^Tinterfeldzuges.

Gott schütze Sie Excellenz und segne unsere Waffen.

Mit aufrichtiger Hochachtung

Ihr ergebener *Tisza*

1165.

Jankorich Bélának.

1915 június 20

Kedves Barátom!

Huszár Aladár* egyházmegyei gondnoknak a csurgói főgimnázium épületére vonatkozó levelét visszakérőleg csatolva, nemcsak ezen ügyre, de általában arra a nagyfontosságú közérdekű kérdésre hívom fel egész figyelmedet, hogy katonai igénybevétellel a jövő tanév kezdetére ne zavarják meg erősebben a tanítást, mint a hogy az az elmúlt tanévben történt. Ellenkezőleg oda kellene hatnunk, hogy ott, ahol a folyó évben nem sikerült a tanítást biztosítani, ez a jövő évben, ha a rendkívüli helyzet igényelte alkalmatlansággal is, biztosítható legyen.

Amidőn tehát a csurgói főgimnáziumra vonatkozó konkrét kérdést a legmelegebben ajánlom s arra vonatkozó szíves intervensziókat kérem, egyúttal arra kérlek, lennél szíves a kérdést a maga általánosságában is napirendre hozni s kijelentem, hogy ezirányú akciókat teljes nyomatékkal fogom támogatni.

Sziből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

1166.

Popescu József bankigazgató, Marosvásárhely.

1915 június 20

Igen Tisztelt Igazgató Úr!

Fogadja és tolmácsolja kérem *a marosmenti románság előtt is* a szíves megemlékezésért hálás köszönetemet.

Igaz tisztelettel vagyok

őszinte híve *Tisza..*

* Kaposvári törvényszéki elnök.

1167.

Telefonüzenet br. Buriannak.

1915 június 21.

A német főkonzul¹ tegnap este nálam volt Bethmannak egy sürgönyével, amelyben sürgeti a velem Berlinben megbeszélte dolog² effektuálását, amire a főkonzulnak azt válaszoltam, hogy foglalkozol a kérdéssel, aznap is beszélte velem telefonon róla s úgy tudom, rövid idő alatt állást foglalasz benne. Amint már Berlinben jeleztem, az, hogy kooperáció nélkül adjunk területi engedményt,³ igen súlyos aggályaidba ütközik.

Tisza.

1168.

Br. Hazai Samunak.

1915 június 21.

Hitelt érdemlőnek látszó forrásból⁴ azt a hírt vettem, hogy amidőn a Dél-tirolban fekvő Pejo várban be akarták csapataink gépfegyvereiket löni, a gépfegyvertöltények csütörtököt mondtak s alaposabb vizsgálat konstataulta, miszerint e töltények hibás gyújtóanyaggal és lőpor helyett fűrészpórral és homokkal vannak töltve. Állítólag 1908 és 1909-ben Weisz Manfrédnál készült töltényekről van szó.

Amidőn ez ügyet kötelességszerűleg tudomásodra hoznám és felkérnélek, hogy a tényállás megállapítása után az eredményt bizalmasan velem is közölni méltóztassál, meg kell jegyezni, hogy kizártnak gondolom azt, miszerint a visszaélés a gyár részéről követtett volna el, amelyeknek sok ezer millió töltényét lőttük el ebben a háborúban is a nélkül, hogy bárhol panaszra lett volna ok.

Mindenesetre azonban igen érdekes volna tudni, van-e valami alapja a dolognak s ha igen, vajjon nem valamely olasz kém vagy nacionalista jutott-e abba a helyzetbe, hogy az olasz határon lévő erődök patronjaihoz hozzáférhessen.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*¹ Gr. Fürstenberg.² L. 1158. sz.³ Romániának.⁴ A hírt egy fiatal tudós, aki hadbavonult, sürgős levélben közölte a kormánynak egyik tagjával.

1169.

Gr. Klebelsberg Kunónak.

1915 június 21-

Kedves Barátom!

Mellékelt levelet és összeállítást Bethlen Balázs né küldi, egy igen eszes, okos, derék, kis asszony, aki a kérdéssel a háború kitörése óta alaposan foglalkozik.

Nézetem szerint nagyon érdemes volna a dolognak alaposan utána járni s abban az esetben, ha csakugyan 2-3000 korona költséggel fel lehetne úgy szerelni egy-egy kórházat, hogy ott a könnyebb bénulási eseteket kifogástalanul kezelhessék, ilyen felszereléssel láthatnánk el 10-20 olyan kórházat vagy többet is, ahol igazán megfelelő szakember venné hasznát a berendezésnek.

Nagyon kérek beszéld meg sürgősen Dollingerrel s ha jónak látod még más egy-két kompetens emberrel a dolgot s ha ők is helyeslik az eszmét, rendeljünk meg bizonyos számú berendezést és szemeljük ki kompetens orvosokkal egyetértőleg azokat a kórházakat, amelyekben azokat eljuttatnók. Természetesen ebben az esetben ezekhez a kórházakhoz utalnók át a bizony gyógyítható bénulási eseteket.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

1170.

*Gr. Bethlen Balázs nének.**

1915 június 21.

Kedves Beátám!

Nagyon hálás vagyok leveledért és még inkább a végzett munkáért. Igyekszem a dolgot az itteni nagyfejűekkel sürgősen megbeszélni s ha nem sütnék ki valamely előttem ismeretlen akadályt, felszerelünk 20-30 olyan kórházat ilyen olcsó berendezéssel, amelyiknél igazán kompetens szakember állna az ügy rendelkezésére.

A deési és besztercei kórház részére rendeld meg mindenesetre az általad írt keretben a szükségeseket és értesíts, ha a vételár kiegészítésére államsegélyre van szükséged. Érdekkel várom a jelzett füzetet is és szívesen közreműködöm annak terjesztésében.

Szívből üdvözöl

szerető vén cousinod *Tisza.*

* V. ö. 1107 és 1169. sz.

1171.

Csalni Adorján főispánnak.

1915 június 21.

Kedves Barátom!

Nagyon köszönöm a napokban vett kelet nélküli leveledet, amelyre most csak azt válaszolom, hogyha közelebről feljössz, behatóan fogjuk veled a vármegye dolgát megbeszélni. Akkor döntsük el együtt a főispáni kérdést is.

Hogy te megundorodtál az ottani állapotoktól és elkiserít az, hogy saját pátriádban fordult a dolog elő, azt teljesen értem, de nagyon kérlek, hogy addig is, amíg együtt határoznánk a továbbiak felől, *redd a tisztítás munkáját erős akarattal a kezedbe.*

Igaz barátsággal üdvözöl

régí híved *Tisza.*

1172.

Br. Burián külügyminiszternek.

1915 június 22.

Kedves Barátom!

A Hohenlohehoz küldött sürgöny két passzusát – tekintettel arra, hogy idegenekkel közölt s a külügyi szolgálat hivatalos iratai közé tartozó ügyiratról van szó – kénytelen vagyok szinte hivatalos úton szóvá tenni, mert kötelességmulasztást követnék el, ha ezt, a magyar kormány törvényes befolyását, – bizonyára akaratlanul, – némileg elhomályosító szöveget megjegyzés tárgyává nem tenném.

Felesleges mondanom, hogy a legdiszkrétebb módon kezeltetem itt az ügyet s azt hiszem abban is egyetértés velem, hogy megjegyzésem és kérésem a legmérsékeltebb és barátságosabb jelleggel bír.

Biztosíthatlak róla, hogy nemcsak a most kockán forgó állami és nemzeti létérdekek szempontjából, de irántad érzett igaz és mély barátságomból kifolyólag is a legnagyobb súlyt helyezek a veled való bizalomteljes, egyetértő működésre; bizton reménylem, hogy e felfogásom nálad visszhangra talál és hogy ezt sem az egyes kérdések körül természetszerűleg itt-ott mutatkozó kisebb-nagyobb

* V. ö. 1144. sz.

nézeteltérések, sem ez a kis incidens *nem* fogják feltétlen bizalomtól áthatott kooperációnkat megzavarni.

Méltóztassál egy pár szónyi válasszal honorálni felfogásomat s ezzel a dolog be van fejezve.

Meleg barátsággal üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

1173.

Gr. Stürgkh Károlynál:

Den 24. Juni 1915.

Hochverehrter Freund!

Ich verbringe den Samstag wahrscheinlich in Wien und möchte diese Gelegenheit benützen, um die Frage der invaliden Soldaten endlich ins rechte Geleise zu bringen.

Wie Dir gewiss bekannt, sind bei der letzten Budapester Besprechung zwei Punkte in Schwebelage geblieben. Der eine Punkt betrifft die infolge innerer Krankheiten arbeitsunfähig gewordenen Invaliden. Eine Frage, bei welcher gewiss keine prinzipielle Differenz obwaltet, wo jedoch die Sache ein ernstes Studium von ärztlich fachmännischer Seite benötigt. Dies wurde unsererseits schon in Angriff genommen, hoffentlich hat der Herr k. k. Minister des Innern das Gleiche verfügt, sodass wir in hoffentlich nicht zu langer Zeit auch diese Frage bereinigen werden können.

Viel dringender wäre die andere in Schwebelage gelassene Frage, nämlich die Tragung der mit der Nachkur und Schulung der Invaliden verbundenen Kosten. Um die Sache einer leichten Lösung entgegenzuführen, haben wir den Vorschlag gemacht, dass bei den Regierungen seitens des Militärärzars ausser den Unterhaltskosten von 3 Kronen pro Mann und Tag dieselbe Summe von 3 Kronen als Pauschale gezahlt werde, und wie mir die ungarischen Teilnehmer an der Konferenz berichten, schien dieser Antrag hauptsächlich nur beim Herrn k. k. Finanzminister auf Widerstand gestossen zu haben, wogegen sowohl der Vertreter des Kriegsministers, wie vielleicht auch der Herr k. k. Minister des Innern denselben sympathisch zu begrüßen schienen.

Ich glaube wirklich, dass dies der richtige Weg wäre, um diese so wichtige und dringende Angelegenheit aus der Sackgasse zu bringen und möchte, wie gesagt, meinen Aufenthalt in Wien

dazu benützen, um eine Verständigung mit der österreichischen Regierung herbeizuführen.

Wenn es Dir genehm ist, würde ich Dich um 4 Uhr Nachmittags besuchen; solltest Du die Teilnahme einzelner Deiner Herren Kollegen bei dieser Besprechung wünschen, so würde ich Dich bitten, auch dieselben für diesen Zeitpunkt gefälligst einzuladen.

Mit dem Ausdruck aufrichtiger Hochachtung

Dein ergebener *Tisza*.

1174.

Csernoch János hercegprímásnak.

1915 június 24.

Igen Tisztelt Barátom!

Nemes püspök úrtól értesülök, hogy vasárnapra hálaadó istentiszteletet méltóztattál tervbe venni, az utolsó fényes győzelmek alkalmából.

A magam részéről csak köszönetemet fejezhetem ki ezért a helyes kezdeményezésért és rajta leszek, hogy ez istentisztelet a megjelenőket tekintve is mentől impozánsabb lefolyású legyen. Annak fényét természetesen nagyon emelné, ha személyesen méltóztatnál a szentmisét celebrálni.

Igaz nagyrabecsléssel vagyok

őszinte híved *Tisza*.

1175.

Br. Ghillányinak.

1915 június 25.

Kedves Barátom!

A sajkóközi szénbányában dolgozó parasztgazdák ügyében tett intervenciódat megköszönve, bátor vagyok szíves figyelmedet arra a körülményre felhívni, hogy ezeken a szegény embereken két heti szabadsággal nem segíthetünk. Ne felejtjük el, hogy ezek nem bányamunkások, hanem parasztemberek, akik a téli hónapokban dolgoznak csak a bányában, különben pedig egész existenciájukkal a mezőgazdaságba vannak bekapcsolva.

Érthető elkeseredést kelt náluk, de e mellett károsítja a mezőgazdasági közérdeket is, ha most tönkre kell menniök csak azért, mert nem pipálták és bevették át a telet, mint a többi paraszt-

gazdák, hanem akkor is igyekeztek dolgozni. Nagyon jól tudom, minő fontos közérdek fűződik a szénbányászat fenntartásához, de úgy hiszem, igyekezni kellene egy olyan méltányos közéletet találni, amely tekintettel van erre az érdekre is a nélkül, hogy tönkretenné a téli bányamunkára vállalkozó parasztgazdát. Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

1176.

Br. Buriánnak.

1915 június 28.

Kedves Barátom!

Erzberger barátunk római viselt dolgainak naplószerű feljegyzését hektografirozva átadta a hercegprímásnak s én Várady érsek jóvoltából azok elolvasásához jutottam.

Legnagyobb részében az ismert tények leírását tartalmazza: azt a néhány részletet, ami új világot vet a Bülow-Erzberger cég tizeiméire és felfogására, lemásolva küldöm neked.* Azt hiszem némely része érdekelni fog s alkalomadtán hasznát veheted.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

1177.

Gr. Klebelsberg Kunónak.

1915 június 28.

Kedves Barátom!

Kroatinnak Teleki Sándornéhoz intézett s másolatban idezárt levele folytán a grófné hozzád fog az ausztriai kórházakban lévő magyar katonákhoz tolmácsokul kiküldendő egyének érdekében fordulni.

Arra kérek, légy szíves ez ügyet szokott expeditivus erélyeddel felkarolni s odahatni, hogy *szegény idegenben fekvő sebesült katonáink végre* velük érintkezni tudó *magyar környezethez juthassanak*. A do-loggal járó csekély költséget *a hadsegítő alap terhére elvállalom*; légy szíves e tárgyban idejekorán hozzám fordulni.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza*.

* Közzétett 1130. sz. VII. alatt.

1178.

Balogh Jenőnek.

1915 június 30.

Kedves Barátom!

A bírósági és fogház helyiségek igénybevétele tárgyában tegnap írt szíves soraidd kapcsán szíves tájékozással küldöm a hadügyminisztériumnak hasonló tárgyra vonatkozó sürgönyének s arra adott válasznak másolatát azzal a kéréssel, hogy ez ügyben az alattad álló hatóságokat megfelelőleg utasítani méltóztassák

Nézetem szerint a bírósági szolgálatra is az áll, ami minden egyéb gazdasági, kulturális vagy hatósági ügykörre. Adjunk át katonai célokra minden nélkülözhető helyiségeket, de tartsunk vissza annyit, amennyi az egyéb állami és társadalmi feladatok elvégzésének biztosítása céljából feltétlenül szükséges. Ez alól a szabály alól csakis az ellenség közvetlen közelében fekvő helyeken tehetünk kivételt, ahol sürgős szükség esetén minden egyéb szempont háttérbe szorul a katonai igényekkel szemben.

Szívből üdvözöl

igaz híved *Tisza.*

1179.

Gr. Almásy Imrének.

1915 június 30.

Kedves Barátom!

A hadifoglyok gazdasági alkalmazását hosszú időn át a foglyotáborokban létező járványok akadályozták. Ezek leküzdése után a katonai igazgatás nehézsége gördített még útjába akadályokat, most már azonban mindez le van győzve s éppen ma kaptam azt a jelentést, hogy eddig 110,000 fogoly útban van vagy már munkába is állott.

Ezt az eredményt kielégítőnek kell mondanom, ha azt veszem tekintetbe, hogy június 15-ig összesen csak 57,000 foglyot kértek Magyarországon gazdasági célokra. Most persze egymást érik a sürgős kérvények, ezeket azonban a legjobb akarattal is csak successive elégíthetjük ki, mert természetes, hogy a korábbi foglyok zömét, miután a magyar gazdaközönség nem mozgott, a hadügyminiszter máshova adta s az újabb jelentezők csakis az újabban elfogott foglyokból elégíthetők ki, akiket pedig feltétlenül

quarantain alá kell venni, inert ismételten fordultak elő kolera-
esetek a Galiciában elfogott orosz foglyok között.

Most már nem tudom, hogy Törökszentmiklós községe mikor
adta be kérvényét? Ha a régebbi jelentkezők közé tartozik, úgy a
legközelebbi napokban biztosan megkapja a foglyokat, ellenkező
esetben saját magának tulajdonítsa, ha csak némi várakozás után
jut hozzájuk. Megjegyzem azonban, hogy a honvédelmi minisz-
terrel létesített megállapodáshoz képest azokra a helyekre, ahol az
aratás már megkezdhető, a lehetőséghez képest katonai munkás-
osztásokat küldünk addig, amíg a foglyok odaérkezhetnének.

Táviratodat különben elküldtem a földművelésügyi miniszternek
annak sürgős elintézését kérve.

Szívből üdvözöl

tisztelő híved *Tisza*.

1180.

Gróf Czernin Ottokárnak.

Den 30. Juni 1915.

Lieber Freund!

Auf eine Einladung des Reichskanzlers, der den Wunsch zum
Ausdruck brachte, eine eingehende Aussprache mit mir zu haben,
habe ich ihn am 17-ten in Berlin besucht und ein regelrechtes
Bombardement der allerschwersten deutschen Artillerie aushalten
müssen.

Er ging davon aus, dass das aktive Eingreifen Rumäniens in Folge
unserer galizischen Siege wohl in den Hintergrund getreten sei.
andererseits hänge das Schicksal der Dardanellen von der türkischen
Munitionsfrage ab, so dass es jetzt von vitalem Interesse für die
Zentrmächte wäre, Rumänien zur wohlwollenden Neutralität,
recte zum Durchlassen der türkischen Munition zu bewegen. Zu
diesem Behufe würde Deutschland billiges Geld den Rumänen
anbieten, wir sollten die drei südlichen Bezirke der Bukowina ab-
treten und etwas für die ungarländischen Rumänen machen.

Was die Territorialopfer betrifft, so bist Du vollständig über
die Sache orientiert. Ich glaube, es war das Beste, die Frage in der
Weise auf's Tapet zu bringen, wie es sich aus den Besprechungen
mit Burián herausgestaltet hat, dass wir nämlich die aktive Coepe-
ration binnen einer gewissen Zeit forderten, der rumänischen Re-
gierung jedoch zu verstehen gaben, dass wir auch ihre für die
Durchfuhr der Munition zu stellenden eventuellen Bedingungen
wohlwollend überlegen würden.

In dieser Weise haben wir das von mir beinahe sicher vorausgesetzte Befus Bratianu's bekommen, ohne uns dadurch gedemütigt zu haben, dass wir für die Neutralität Rumäniens ein Stück unseres Landes angeboten und von ihm einen Korb erhalten hätten.

Was speziell Ungarn betrifft, so haben die Leiter der deutschen Politik sowohl am 17 ten, wie auch seither uns darin vollinhaltlich beigestimmt, dass von Abtretung ungarischen Gebietes gradeso-wenig die Bede sein könne, wie von einer Autonomie Siebenbürgens.

Der Reichskanzler brachte jedoch eine ganze Beihe von rumänischen Petiten zur Sprache, in welchen ich das Ergebnis der von mir wohlbekannten Beziehungen erkannte, die das deutsche Auswärtige Amt hinter unserem Rücken im Wege von Tsehirschky, Funder und vielleicht Beldiman mit Popovici, Maniu und Vajda haben.

Der Speisezettel bestand ausser den Dir bekannten Punkten nur noch vom Landsmannminister und von der rumänischen Universität. Diese zwei Letzten habe ich streichen müssen. Den ersten, weil er ein für unser Verhältnis gar nicht passender, alberner Gedanke ist, welcher den Rumänen gar nichts nützen und die ganze Struktur des ungarischen Begierungswesens ändern würde; die Universität, weil es ein kulturelles Unding wäre und sowohl die wissenschaftliche Ausbildung, als die praktischen Interessen der rumänischen Jugend beeinträchtigen und eine unmögliche Situation gegenüber den anderen Nationalitäten schaffen würde. Es kann auch wohl Niemand behaupten, dass diese zwei Punkte ausschlaggebend für die Haltung Rumäniens in diesem Weltkriege sein könnten.

Wenn Du mich jetzt fragst, inwieweit die von mir angenommenen sechs Punkte über mein Anfang vorigen Jahres aufgestelltes Reformprogramm gehen, so sind es in merito zwei derselben, bei denen dies der Fall ist: die Änderung des Wahlgesetzes und die erweiterte Benützung der rumänischen Sprache vor administrativen und Gerichtsbehörden. Freilich wurden diese zwei Zusagen in meinem an den Metropoliten gerichteten Brief gemacht, verbunden mit der Dritten, einer Eevision des Apponyi'schen Schulgesetzes, was merkwürdiger Weise aus dem dem Reichskanzler eingegebenen Wunschzettel fehlte, was ich jedoch freilich, ganz unabhängig von unserem Verhältnis zu Rumänien, verwirklichen werde.

Im Wesen kann ich auch keinen Schritt weiter gehen. Wie es schon in der Form zum Ausdruck kommt, in der diese Erklärungen sowohl dem Reichskanzler gegenüber gemacht wurden, wie eventuell von Dir in Bukarest gemacht werden könnten, kann dieser Gegenstand überhaupt nicht zum Substrate von Verhandlungen mit einer fremden Regierung gemacht werden. Wir geben ihnen vertrauliche Aufschlüsse über die Pläne und Absichten der ungarischen Regierung und sie können mit denselben umso mehr zufrieden sein, weil – wie oben gesagt – die der deutschen Regierung mitgeteilten Wünsche der Gesellschaft Popovici-Vajda-Maniu sich in diesem Kreise bewegten.

Nebenbei gesagt, konnten zwei für die Rumänen wichtige Fragen, die Amnestie und das Recht, die siebenbürgisch-rumänischen Farben zu benützen, als Petite nicht mehr erscheinen, da dieselben schon gewährt worden sind.

Schliesslich, und das ist etwas, was Du gegebenenfalls mit Recht ausnützen kannst, um einen Effekt zu erzielen, habe ich in Aussicht gestellt und die, unter uns gesagt sehr ungern gegebene Einwilligung Seiner Majestät erhalten, dass diese Zusagen in einem an mich gerichteten Allerhöchsten Handschreiben von der Krone gemacht werden. Das ist jedenfalls ein Novum, auf welches unsere Freunde in Rumänien – wenigstens frühe – ein grosses Gewicht zu legen schienen.

Um kurz zu rekapitulieren: dem Inhalt nach enthält mein jetziger Standpunkt nicht mehr, als der, den ich in meinem Brief an den Metropolit* eingenommen hatte: jedenfalls aber erheblich mehr, als mein 1914-er Frühjahrsprogramm. Es käme hiezu noch unter Umständen die feierliche Form eines Allerhöchsten Handschreibens. Du scheinst Dich zu wundern, dass unsere Rumänen sich hiemit jetzt begnügen könnten. Dabei vergisst Du jedoch, dass die Annahme meiner Vorschläge zu Anfang 1914 seitens unserer Rumänen aller Wahrscheinlichkeit nach nur durch die unglückliche Haltung des armen Erzherzogs verhindert wurde.

Ich habe getrachtet, Dir hiemit eine ganz eingehende und genaue Information zu geben: freilich ist dieselbe ausschliesslich nur für Dich bestimmt, sie kann Dir bei eventuellen Konversationen über das Thema von Nutzen sein.

* V. ö. II. 291., 292., 506. sz.

Sonst kann ich Dir kaum etwas Neues mit teilen. Die militärische Lage gestaltet sich von Tag zu Tag günstiger, die Italiener haben schon recht schwere Verluste erlitten, ohne mit ihrer 4-5-fachen Ghermacht etwas erreichen zu können. Gegen die Bussen geht Alles, wie am Schnürl: ich hoffe, dass es möglich sein wird, auch ihren äusserst linken Flügel vernichtend zu schlagen.

Die Munitionsfrage bei den Dardanellen verursacht viel Kopfzerbrechen, wird aber meines Glaubens nach der uns wohlbekannten unglücklichen deutschen Taktik stark übertrieben. Anfangs hiess es, dass die Türken nur für höchstens sechs Wochen Munition haben: jetzt dauert der Kampf in der Dardanellen seit beinahe fünf Monaten und ich bin überzeugt, dass noch viele Wochen vergehen werden, ehe die türkische Munition wirklich ausgeht. Freilich wäre das Durchlassen neuer grosser Munitions-
 'jiiititäten ein grosser Erfolg: gelänge es, die Situation mit Rumänien in unserem Sinne zu klären, so würden damit die letzten Hoffnungen der Entente zerfliessen und es könnte *in absehbarer Zeit zu einem Düständufen Frieden kommen*. Ich glaube aber, dass nach dem letzten Refus Bratianu's es die einzig richtige Taktik unsererseits ist, die Rumänen freundlich, aber mit einer gewissen Gelassenheit zu behandeln, ihnen zu verstehen geben, dass sie im eigenen Interesse sich beeilen sollten, wenn sie nicht zu spät kommen wollen, und die militärischen Ereignisse auf sie einwirken lassen,

Wäre es Dir nicht möglich, zuverlässige Information über die inneren Verhältnisse Russlands zu erhalten? Es scheint doch, dass sich etwas ernstere vorgänge dort in der letzten Zeit abgespielt haben und sie dürften auf die leitenden Kreise daselbst nicht ohne Eindruck geblieben sein.

Wäre der Moment nicht gekommen, der Königin zu suggerieren, dass sie sich jetzt als grosse Herrscherin zeigen und Rumänien zu einer siegreichen, grosszügigen Aktion hinreissen sollte, bevor es zwischen zwei Stühlen auf die Erde zu fallen kommt'?

Wann wirst Du mir endlich ausführlich schreiben? Aus Deinem Schweigen kann ich nur schliessen, dass Dich meine endlosem ergebenden Berichte langweilen und werde Dich nicht mehr mit denselben behelligen.

Mit warmer Erpundschaft

Dein ergebener *Tisza*